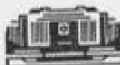
Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредицата „БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“ излиза благодарение на любезното спомоществователство на

МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
и
НАЦИОНАЛЕН ДВОРЕЦ НА КУЛТУРАТА

1000 екземпляра от всяко заглавие са предназначени за библиотеките в България.

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ **МОН**

НИКОЛАЙ РАЙНОВ

МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА

Под общата редакция
на ИВАН ГРАНИТСКИ
и ПАНКО АНЧЕВ

Издателство
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•
София, 2003

На корицата: детайли от картина на Николай Райнов

ISBN 954–739–418–5

МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА

РОМАН

В света бе – и светът чрез Него стана.
Но светът Го не позна.
Между свои дойде.
А своите Го не приеха.

Благовестие според Йоканаана,
1:10–11

Вие сте синове на закон.
И затова сте Плът.
А Аз съм Син на Любов.
И затова съм Дух.

Рихард Вагнер:
„Йесус от Назарет",
II действие

В потайна самота и вътрешно мълчание води Бог душата, кога желае да ѝ говори насаме. Искате ли да кажете нещо Богу, трябва да мълчите.

Михуел де Молинос:
„Духовен водач",
1:129, 132

В онова тъмно време, когато над града и вселената царуваше Октавианус Августус[1], назван Справедливи, в малък градец на Гелил ха Гойим[2], по име Назарет, се роди дете, чиито деяния и смърт мнозина благочестивци възхвалиха.

Не ще повтарям и аз словата на техните хвалби, защото Син Божи надминава всяка хвалба, изречена от устни на смъртен.

Разказвам живота, деянията и смъртта на Сина Божи тъй, както малцина са спазили в правдив спомен – тъй, както е било.

Защото моята върховна почит пред Човека Иешу бар Иосеф ме кара да изрека цялата истина за Оногова, който живя и умря за истината.

I

...Той се роди през тъмна зимна нощ, далеч от хората, които посрещат царско раждане: в залутан планински градец се роди Син Божи.

Не пяха ангели в нощта на неговото раждане. Не дойдоха влъхви от далечни страни да му се поклонят, нито пастири накитиха с цветни венци хижата, дето се бе родил сетният бог. Защото никой не знаеше, че се ражда Син Божи.

Черно и студено бе небето в нощта, кога се той раждаше. С костеливи пръсти стискаше побеснял мрак небето – и остър мрак висеше над Назарет през крайните дни на зимата.

Лед бе вкочанил камъните на малката къщица, дето се раждаше последният цар на Израеля. И мрак витаеше над хижата, а леден вятър хленчеше край стените – като просяк, комуто не отварят вратата.

Мрак висеше над малката къщица на Иосефа дърводелец[3]. През тясното прозорче надничаше мъждива светлина – червена несигурна светлина от малко светилниче. То пилееше като болно око в мрачините на плахия градец несмели лъчи.

А вътре в свитата хижа от глинени плинти и пясъчник – се раждаше човек – – –.

II

Пророци бяха предричали дълги години раждането на дете[4], което в дни на вечен мир ще води лъвове-

те, а те – ослепели пред взора му – кротко ще го следват.

И мълвяха големите папируси на пророците, че това дете ще стане цар на Бенѐ Израеля[5] – и *спасител на света* го бяха назвали книжниците на Избрания народ[6]. А желязната реч на набѝ Иешайаху[7] му предричаше раждане в ясли, зовеше влъхви, царе и съдници да му се поклонят – и молеше Вечния да прати своята едра звезда, за да ги доведе до пещерата.

Защото не знаеха пророците, че Обещаният ще се роди незнайно в залутан градец. Тържество чакаха те, че лъжа бе забулила техния мрачен поглед, та суетни останаха словата на тази скъдна надежда.

Не можеше цар да се роди вече, защото властта на Рома тегнеше над цял свят и железните орли избиваха вредом потомците на вси царски колена. Не смееше спасител да навести вселената, защото човек човека не може да изкупи – и самин Бог не би позволил това: чут ли е – да страда друг за людски грехове? Не можеше миротворец да поведе лъвовете, защото живótът е бран, а светът – бранно поле.

И онзи, който идеше, не носеше на света мир, но – меч[8].

...Лъжа бяха словата на пророците.

И затова никой не позна, че в тази студена нощ се ражда Мешиах[9]. Хората спяха, забравили вси свети предричания, защото знаеха, че ще ги разбуди внезапно незнайна светлина, щом Вечният роди своя Син.

А Син Божи се роди – и ничий сън не биде потревожен от звезди, личби и видения. Малкото дете не смути съня на земните царе. Та никой не разбра, че през нощта се е родил Обещаният.

III

...А там, в тъмния кът, дето сбраните сродници ожидаха да умре отслабналата родилка – по стената пълзеше в счупени чърти едрата сянка на Иосефа, обърнат с гръб към тях. И тази сянка играеше по стената – сгърчена, тъмна, надвиснала. А в сянката се трупаха сродници, наведени безпомощно над младата Мириам[10], която охкаше и чакаше своя час.

Като лице на убиец бе бледо лицето ѝ. Слабо бе това лице – с посинели устни, с впаднали ланити, с безумен поглед в големите очи, засенчени от мрак и приближила смърт.

И – отведнаж се разнесе в полумрака остър писък, сякаш убиваха някого. Родилката отпусна ръце. И всички видяха, че лицето ѝ се гърчи от болки. Ала тя не издаде вик.

Млъкнаха всички.

Детето се бе родило.

— — — — —

То не приличаше ни на Иосефа, ни на майка си. Червени бяха косите му, редки и слепнали. Очите му бяха зелени. А погледът му – остър и студен.

То гледаше като немощен старец, комуто се привиждат зли видения. Две бръчки браздяха челото му надлъж. То не приличаше на другите деца – и сродниците го гледаха смутени.

А лицето му бе изкълчено в отчаян вик: то сякаш кълнеше Бога, че се е родило. Клетва бе първият му вик.

Студът бе направил червеното му тяло да посинее. То се гърчеше от болка и плачеше.

И когато старата Елишеба сложи детето в голямата паница с топла вода, крачката му се разшаваха немирно и бързо. То се дърпаше и кривеше, пискаше нес-

гръжно – и с беззъби челюсти се мъчеше да захапе сбърчканата черна ръка, що бе го стиснала като в клещи.

А Иосеф дърводелецът погледна детето; бръчка на погнуса трепна по лицето му – и той отърси одеждата си, па рече с див глас:

– Грозно е детето ти, Мириам!... По-грозно дете не съм видял!... Проклет – денят, кога си го зачenала! Лице на убиец е лицето на това дете... Злодеец си родила – злодеец ще откърмиш, Мириам – – –!

А роднините погледнаха стареца – и гневен укор лъсна в този поглед.

И Иосеф дърводелецът махна ръка, пресече с бавни стъпки горницата, па излезе навън и хлопна гневно зад гърба си тежката врата.

IV

И на другия ден се мълва разнесе в Назарет, че Мириам е родила дете на чужда любов и син на греховна ласка в къщата на мъжа си. А знаеха назаретци, че Иосеф е стар, та късна немощ е свила жилите му.

Но Мириам бе млада. И хубавица беше. Иосеф дърводелецът се бе обръчил за нея след смъртта на своята първа жена, която му бе оставила трима синове: Иакоб, Иехуда и Иосеф – и две дъщери: Мириам и Шеломит.

И знаеха всички, че Иосеф е богат, ала няма близък човек. Свидно му бе да гледа разсипан дом и пръснати деца: не бе му по воля да гледа разграбен и поделен имот. Та затова потърси жена. И намери Иосеф жена млада, сръчна да върти дом и ловка да пастри имот.

А тя бе дъщеря на Иехойаким и Хана[11]. Името ѝ – Мириам. А родителите ѝ бяха умрели, та Мириам живееше при старата Елишеба.

И взе я за съпруга Иосеф. Обикна я за нейната хубост и добрина – и въведе я в своя дом.

Ала Мириам не можа да изпълни сърцето си с Иосефа, защото бе стар и немощен. А тя бе млада – и душата ѝ бълнуваше горещи ласки, погледът ѝ диреше сластна прегръдка и плътта ѝ се топеше в потайни желания.

Знайно бе, че Иосеф пие много вино. И вечер, разпален от безумието на виното и лудостта на шехара, милваше жена си с нетрезвени ласки – и я оставяше неутолена, а той заспиваше като труп. И Мириам разбра, че не ще може да има от Иосефа рожба.

Много мълвяха хората за Мириам и за един младеж, прокуден от родното си място в горите, а отскоро заселен в Назарет. Името му бе Акхар бар Гамлиел. И той бе писец на главната стъгда сред града пред синагогата. Хората знаеха за него малко. Говореха, че бил син на пророк, обвинен в бунт срещу Рома и предаден на разпъване. Младият Акхар бар Гамлиел тръгнал с учениците на Иехуда от Гамала, приятел на баща му и негов сподвижник. Те прегърнали делото срещу железните орли като дело на Елохима[12] и повлекли множина подире си. Но и Иехуда от Гамала бе заловен и предаден на разпъване, а учениците му – пратени на умдоживотна работа в корабите: те трябваше да умрат с весла в ръка или да скъсат веригата и да се хвърлят в морето. Рома ги не щадеше.

Акхар бар Гамлиел се укри в горите на Гелил ха Гойим. След дни, когато делото на бунта се забрави, той се засели в Назарет.

– – – – –

V

А той бе младеж учен и в жилите му кипеше знатна кръв. Червени бяха косите му като пламенни сърпове, а очите му бяха зелени като листа на палма. Ос-

тър бе погледът му – и цял Назарет тръпнеше, колчем срещнеше мълнията на тези властни очи.

Лицето му бе мургаво, сякаш бе живял в къща, която гори.

Но той бе сух и жилест и сила мълвеше в движенията на снагата му. И жените виждаха това, та го пожелаваха в сърцето си. И мечтаеха наслада с него.

– – – – –

Виждаха го съседите, че задиря Мириам, жената на Иосефа дърводелец. А Мириам бе гиздава – и той я бе обикнал.

И когато сутрин обличаше своята пъстра риза, през чиито разцепени ръкави прозираха голи до рамената ръце, и широките шалвари, що оставяха нозете ѝ голи до коленете, та излизаше на ручея да се мие, младежът я причакваше насаме, за да ѝ каже, че я обича.

Ала тя му не отвръщаше, защото бе свенлива и се боеше от грях.

Помнеше Мириам строгите думи на Моше Първозаконника[13], писани в *Левит*:

„Ако мъж сподели легло на грях[14] с брачна жена, за прелюбодейство да се сметне! Да се убият и двамата, защото блудодейство са сторили!“

И Мириам с ужас отвръщаше ухо от парливите думи на Акхара, за да избяга по-скоро вкъщи.

Ала то ставаше всеки ден...

И легна в душата на младата жена образът на буйния недоволник с червените коси. И кога пред изгрев още влизаше вкъщи, та виждаше мъжа си, заспал върху рогозката тръпен сън – отвръщаше се Мириам от него – и очите ѝ дириха младото лице, а душата ѝ – думите, чути край назаретския поток...

VI

А тежко минаваха дните на Мириам. И нито един ден не багреше с радост душата ѝ. Никой я не запитваше защо скърби; никой ѝ не подаваше ръка. Та тя носеше скръбта си насаме от хората – и никому се не оплакваше.

Двете момичета на Иосефа я обичаха, но знаеха, че тя не им е майка. И кога говореха с нея, смущаваха се. А момчетата се не въртяха вкъщи – и тя ги виждаше само вечер; но те ѝ бяха чужди, както им бе чужда и тя. Само старата Елишеба дохождаше, ала Иосеф я не обичаше – и двете жени трябваше да си говорят с шъпот в някой кът на голямата горница.

И самотата растеше, край младата отхвърлена жена минаваха само изтритите образи на всекидневния живот, а в душата ѝ кипеше скръб и тъпо недоволство. Другите може би не бяха по-честити от нея; ала тя виждаше себе си нещастна. Под навъсения поглед на своя мъж се усещаше слаба и немощна. А думите на Елишеба не грееха сърцето ѝ, защото старата жена повтаряше само клюките на дребния градец и я питаше за неща, от които Мириам се свенеше. – – –

И всички дни еднакво протичаха – като мигове на един и същ безкраен, мъчителен ден. Ръцете правеха това, което са свикнали – и душата не обменяше нищо със света.

Сутрин Мириам вчесваше косите си, заплиташе в тях сребърни сикли, намазваше лицето си с миризлив елей – и заедно с дъщерите си Шеломит и Мириам чистеше хижата, оправяше леглата на пода, помиташе широкия двор. Това ставаше всяка сутрин. И всяка сутрин тя виждаше Акхар бар Гамлиеля, че минава край голямата отворена врата и хвърля погледи по нея. После го виждаше, че отминава към голямата стъгда, за да чака тъжители.

А той вървеше – горд и силен, движенията на тялото му бяха мудни и гъвкави, а гласът му – звънлив и приятен. И там, на стъгдата пред синагогата, го намираха хората, които имат тъжба пред съвета на закените. Той вадеше от своя пояс три остри пера, втапяше ги едно по едно в пахарче с размита черна боя и на парче гладка кожа пишеше в учени слова просбата на тъжителя. А после скриваше приборите за писане, прибираше от тъжителя десет асария (които правят един динар) и отнасяше тъжбата в синагогата. Защото в синагогата се сбираше на три деня веднъж съветът на закените да гледа тъжби.

– – – – –

...А кога слънцето надхвърли планината, Мириам дигаше на глава висок широкоуст кърчаг, та отиваше за вода. Студени бяха утрините в Назарет: вятърът шибаше лицето на жената и вееше дългите ръкави на ризата ѝ, пронизваше слабото ѝ тяло и тя трябваше да бърза.

Край широките каменни поила на извора тя чакаше да се изредят момите. А те на подбив мълвяха името ѝ, без да я щадят – и говореха за стария Иосеф и за лудата обич на Акхар бар Гамлиеля. Те се смееха високо – както се смее жена, която обижда...

А Мириам не знаеше що да им отвърне. В начало тя се слабо усмихваше, после се червеше от срам, онемяваше – и смутено гледаше пред себе си водата на кладенеца, която влече сребърни песъчинки, търкаля ги и ги отнася с шуртене надолу. И смехът на хорската гавра късаше душата ѝ, но тя бе слаба и кротка, та не смееше да им отвърне дума.

И затова всяка заран бързаше да налее своя кърчаг, преди да се сберат момите, а после с къси забързани стъпки се отдалечаваше.

А кога стигнеше вкъщи, обидите пламваха в душата ѝ, мъката я късаше, злобата на чутото я жилеше като стръвна оса. И тя се улавяше за работа – дано забрави. И заедно с Шеломит смилаше в малка ръчна мелница една торба жито, малката Мириам стъкваше в пещта огън, а майката измесваше брашното, режеше тестото на малки питки и печеше хляб. А после отиваше на пазара – да купи за няколко асария зеленчук и месо, връщаше се вкъщи и готвеше на семейството обед.

Понякога пък, догето шиеше дрехи на децата си, караше своя най-голям син Иакоба да ѝ повтаря наизуст отбрани слова от *Закона* и *Пророците*[15]. Но горестта на тежка неволя плискаше и сред звъна на свещените думи своите опасни капки: младата жена се всуе нудеше да забрави чемера на чутото и преживяното. Скръбта плуваше тежко и мудно в душата ѝ, та всеки ден черният потоп нарастваше – и Мириам се боеше – да не би най-сетне да я погълне. Но тя бе млада и понякога смътно вярваше в чудото, спасило жените на свещената книга. А когато виждаше, че чудото не иде, тя отпадаше изново – и тъмният поток я понасяше натам, дето тя съзираше своята бавна и жалка смърт.

VII

Но в скръбната самота на своя живот Мириам бе спастрила една малка разтуха – и понякога с радост влизаше там, дето хорските обиди, неправдата на мъжа и студените погледи на близките не намират достъп. И тази разтуха бе за нея широко царство, в което има божествен смях и гръмовита буря – над което се усмихва вечно ведро небе – в което клокочат бистри потоци и пеят птици, за които само в приказки бленува душата. И там, в царството на вярата и меч-

тата, тя преплиташе своите някогашни momински блянове с онова, което още чакаше от живота, както умеят да чакат простите сърца, жадни за чудеса и слепи за жестоките удари на живота. Там тя ставаше друга – и онова, което забравени царе и отколешни пророци са говорили на света, тя го говореше на себе си – и се опиваше с обетите на Избрания народ – и радваше се на ожиданията, подхранвани години от непознати мъже на откровението, чиито имена тя бе забравила.

И тези чарове не можеше да ѝ отнеме никой, защото никой не разбираше що храни душата на самотната жена. А тя се вслушваше в алмазните слова на вярата, както дете се вслушва в песента на невидима птица, изгубена в клоните на висока гора. И тя се вмисляше в обещанията на Правдата Божия, както се вмисля невръстно момиче в неясните съблазнителни думи, чути от връстни моми.

И спомняше си Мириам тъмното време, кога бе дете – словата в синагогата, чути от коена[16] – първите мъчни уроци по четмо и свещен език, псалмите на благочестивия цар, огнените пророчества на Иешайаху, Иона, Ирмейаху[17], строгите повели на Моше, извел преди години своя народ от иго към Обетована земя. И нейният неясен спомен повтаряше чистите заповеди на Първозаконника, писани върху каменни плочи. Та в душата ѝ блясваха думите на много рабини, пророци и закени, които са мълвили за Мешиах – за Обещания цар – сетния Пророк и Чудотворец. И тя си мислеше за Новото царство, когато Избраният народ ще завладее цял свят – и всички горди племена ще превият врат под игото на Бога – и ще паднат на колене пред златните сандали на Сина Божи.

И залисана цял ден в суетна грижа по дом и деца, тя отделяше по няколко мига на лека работа, в която

боравят само пръстите, а мисълта волно чъртае златните лъкатушки на мечтата.

И тогава тъкмо караше Иакоба да ѝ чете свещените книги. В душата ѝ блясваше златният остров на обетованието, дето душите живеят без грижа, без тъга и без тревога. Тя се прехласваше в далечни видения и свещени приказки, та често иглата увисваше в ръката ѝ, а дрехата лежеше на колената ѝ едва поръбена.

И сега, заета с грижи за дом и свои, тя пращаше тримата си заварени синове при същия коен, който я бе учил – да учи и тях.

И отиваха Иакоб и Иехуда да учат в синагогата. Ала малкият им брат, Иосеф, не обичаше да чете – и дните, които насила прекарваше в синагогата, мъчеха душата му. Той бягаше от коена, а пред децата се гавреше с него. Та докато другите слушаха разкази от свещените книги и сричаха буквите на мъчния език, той ходеше низ назаретските лозя да лови птици.

Затова Мириам не обичаше своя малък син. А Иакоб и Иехуда четяха стиховете от *Закон* и *Пророци*, преписани върху кожени ленти, учеха псалмите и слушаха трудния тълмеж на коена.

– – – – –

Вечер, след като всички се измият, малкият Иосеф обръщаше голямата крина, около която семейството се нареждаше да вечеря.

И старият Иосеф прочиташе през зъби една молитва. В нея се благодареше на Иахве[18] за храната, която е дал на семейството, и за милостта, що му е отредил занапред.

И завършваше бащата:

„...ще Ти благодари, Господи, Бене Израел за радостите, що му даваш, ще Ти благодари, Владетелю на Силите! Амен!“

И след това най-старият син, Иакоб, повтаряше тези слова и пееше в размерен стих припева, научен от коена:

„Господи, препълнена е земята с Твоята милост: научи ме на Своите повеления! Примира душата ми за спасение от Тебе: на Твоето слово се надявам! Оживи ме с милостта Си, Господи на Силите – и ще запазя клетвата на своите уста! Амен!“

А после начеваше вечерята и никой не говореше, защото бащата не даваше да се говори на трапезата. Мълчаливо топеше всеки своето късче в голямото блюдо с елей, после вземаше малко печена пшеница с мед – и изпиваше чаша вино.

А след вечерята Иосеф дърводелецът с мълчалива молитва благодареше Богу за дневния дар, всички ставаха – и вечерята се свършваше.

– – – – –

Така мълчаливо и сухо прекарваше бащата със своите синове и дъщери. Никому се не усмихваше и с никого не говореше. И децата се бояха от неговия свит поглед; те живееха край него плахо и мълчаливо, сякаш се криеха да ги не види.

И щом свършеха вечерята, Иосеф дърводелецът излизаше из къщи, но никой не смееше да го запита де отива. Мириам знаеше, че старецът навестява съседа грънчар, с когото пият до късно вино. И знаеше тя, че мъж ѝ ще се върне посред нощ нетрезвен. Ала не дръзваше да му каже нищо.

Щом останеха сами, тя сбираше децата около себе си, та заедно с тях четеше древни повести, в които се величаят подвигът на Иехудит[19], благочестието на Рут[20] и духовната хубост на Естер[21]. И повтаряше с тях пророчествата на Шамуеля[22]. И пееха заедно псалмите на Кореевите синове[23].

...А нощта минаваше, отвън ставаше все по-черно, светилникът на едри петна озаряваше сбраното семейство, а там – в тъмния кът – се чуваше размерното и глухо стъргане на малкия Иосеф, който правеше чаши от дърво на бащиния си струг.

VIII

...И един ден напролет Мириам сети нещо живо да пърха в сърцето ѝ. Над малкия планински градец изгряваше слънцето – спокойно и плавно. Червени лъчи миеха гребните назаретски къщи, по равните гумна се лееше жълта светлина като мудна река, по кладенците се ломяха модри сенки, а по водата играеха дълги кръгли ивици небе. И в руйната светлина на слънцето, в багрите облаци над западните хълмове, в равните лъчи на небето – вредом играеше нещо бодро и весело, диво и несдръжно, което навлиза в човека, пълни жилите с радост и трепет, зашеметява душата с неясни желания и на сърцето обещава скрити наслади...

И целият град приличаше на китна градина, в която се сипят звуци на празнична песен. Бадемите бяха цъфнали – и зелените дървета трупаха над къщите цветове като гъста бяла мъгла. В белите чисти венци на дърветата бръмчеха весели пчели и всяка гранка приличаше на бял талаз, посипан със златен прах.

Светлината на бодро слънце потъваше в бялата игра на клонките, лъчите се ломяха над къщите в зелени петна, а над целия град разсипваше усмивки широко синьо небе. Хора поправяха големи стискала за елей, край тъмните кипариси над гробищата се лутаха сенки на стари жени, мъже минаваха по мокрите стръмни улици – и се губеха някъде. А високи маслини и сухи нарове разгъваха треперливи клони, посипани с едра зеленина. И в пукнатините на канаристия път се гънеха сгърчени листа на бодливи кактуси, впили корени в мокрия пясък на разсипани скали.

Моми се смееха край големия кладенец. Чучурът плачеше, потискан от гърлата на много кърчази. И кънтяха песни по дворовете, а смях се чупеше зад всяка вратня.

Край града, по далечните скалисти бърда, що обвиват назаретския хълм, се ломяха пъстри променливи багри. И поток от лъчи се сипеше по пясъчните падини, за да се стопи в криволиците на мокрия път. От стръмните урви летяха надолу буйни потоци, водата с плисък падаше, разбиваше се на мътни ручеи – и миеше каменливите улички на града.

– – – – –

Не приличаше този ден на другите дни. Та в душата на Мириам стана топло, по жилите ѝ плъзна опасна змия, умът ѝ се размъти, ръцете ѝ отслабнаха – та изпуснаха пълния кърчаг...

А в синята сянка на големите дървета, отвъд кладенеца, я чакаше младият мъж, комуто бе легнала на сърце. Чакаше я – Акхар бар Гамлиел...

И той я зовеше при себе си с хубавите думи на млада обич – и пращаше ѝ звънливи поздрави – и махаше ѝ с ръце...

– Ела при мене, Мириам!

А кладенецът шуртеше на подсмив, момите се смееха, небето грееше отгоре като златна плащаница – и ручеят с шепот повтаряше:

– Иди при него, Мириам!

– – – – –

На кладенеца остана само Мириам. Момите си бяха отишли. Край нея нямаше никой...

А отвъд кладенеца се чуха стъпки, изпраскаха настъпени клонове, в сянката зашумя дреха. Някой идеше насам, към извора.

И Мириам усети, че губи свяст... Пред нея се зави в пъстър венец зеленината на дърветата, заиграха

бегливите талази на ручея, белите камъни на кладенеца, синята плащаница на небето...

А човекът бързаше към нея – и тя се опря с ръка на кладенеца, защото се боеше да не падне. По пътя край извора минаха хора. И човекът, що идеше към кладенеца, спря своите стъпки. А в душата на Мириам се плъзна нещо мътно, тя усети назряла своята млада снага, гърдата ѝ треперливо замря в непозната истома, нозете ѝ се пресякоха, сякаш ударени с обръч...

И пред нея блеснаха черепките на сломения кърчаг. А в сянката на смоковниците я чакаше онзи, чието сърце бе сломила нейната хубост. И той я зовеше с трепетна сласт, а неговият шепот пърлеше душата ѝ:

– Мириам!... Ела, Мириам!...

И нейната пъстра дреха се изви за миг, по лицето ѝ пръсна румен талаз – и нозете я понесоха натам, дето я викаше нейната кипнала страст...

...Той я стисна в безумни прегръдки, разкъса с дръзка ръка пъстрата ѝ риза – и под твърдата гръд усети сърцето ѝ, що биеше за него...

А сянката на големите дървета скри техните ласки.

IX

...И когато Мириам се върна вкъщи уморена, гузна и страхлива, на прага лежеше мъж ѝ – нетрезвен, загърнат с разкъсано покривало.

А малката Шеломит мокреше с вода челото му, защото мислеше, че баща ѝ е болен.

– – – – –

...И една нощ, през студената назаретска зима, Мириам завърши това, що бе наченала през пролетта. И роди син.

И сбраха се сродници и съседи, та го занесоха при

коена да го обреже, както бе повелил Моше Законникът.

И назваха името му *Иехошуа*, което значи *комуто Йехова помага*.

X

Тежки дни потекоха за Мириам. Не обичаше Иосеф детето, защото не бе негова плът, а рожба на чужда любов. И той намрази жена си още повече.

А старата Елишеба остана да живее в дома Иосефов, доде се придигне родилката. Техните роднини дохождаха от час на час да ги навестяват. А това не допадаше Иосефу, защото любопитните му дотягаха с глъчка и запитвания. Лицето му тъмнееше от гняв, а ръцете му немирно трепереха, защото му не спореше работата.

И хулеше през зъби дърводелецът всички сбрани. А веднъж се ядоса, та залости вратата и родилката остана сама с Елишеба.

И рече гневно на сина си Иосефа:

– Не пускай хора от улицата тука! Не искам в къщата си чужди хора!... Комуто е до смърт – нека мре!...

Жестоко прозвучаха думите на стареца. Мириам ги чу – и се разплака. И сълзи плъзнаха по нейните ланити.

А Елишеба с шъпот я утешаваше.

– – – – –

...Когато се паднеше слънчев ден, старата Елишеба извеждаше на двора родилката и детето.

И то гледаше с малки безумни очи широкия каменлив двор, дългата стълба, що води на покрива, гладкия водоравен покрив, голямата врата, винаги отворена, жълтата къща от глинени плинти, печени на слънце, маслините, бадемите, наровете, смоковниците в двора – още без листа, с голи клонки и сиво стъбло. А по покрива подхвръкваха гълъби – и живият поглед на детето следеше белите крила, които немирно пърхат, извиват се нагоре, а после морно се отпускат.

...И ден по ден минаваше: пролетта настъпваше с напъпили цветни венчета, слънцето ставаше по-топло – и целият градец се покриваше бавно със зеленина – като старо стъбло на тамарис.

По зидовете почнаха да пълзят къдрави лози с дребни пресни листенца, протегнаха завити ластари над къщното преддверие и се устремиха да стигнат високия покрив.

И малкият Иехошуа гледаше – а в неговата мътна, неясна душа се слагаха едри петна от силни бои, трупаха се звукове, различни един от друг, лъскаха от миг на миг мъгливи черти на нещо, преди малко зърнато и забравено, извиваха се неочъртани образи, а после всичко се сливаше в широка мътна умора – и детето заспиваше.

А твърдата ръка на Елишеба го стискаше – от страх да го не изпусне – и то се стряскаше, та надаваше писък, който цепеше широкия двор и караше дърводелеца да се гневи и натяква.

– – – – –

И все така вървяха дните – мътни, прилични един на друг, лишени от багри; и всеки ден набиваше в душата на детето това, което вчерашният е оставил.

А вътре в стаята, в единствената стая, бе тежко, навъсено и грозно.

На пода лежеха изтрити рогозки, покрити с талаш и дървени стърготини – и погледът на детето не можеше да ги отличи една от друга. То слушаше унесено в болна умора – слушаше стъргането на рендето, острия писък на триона, тъпите чаткания на длето-

то, тежките удари на чука – и най-после отново заспиваше под тези безкрайни звукове.

И тогава старата Елишеба го снемаше, за да го сложи върху купчина талаш, сбран в един кът с нозе от Иехуда. Ала детето не сещаше вече подпората на твърдата ръка, с която бе свикнало, разтваряше плахо очи и почваше да плаче. Тогава го поемаше на ръце майка му – и то заспиваше отново.

Дървен прах падаше от дърводелската маса, та покриваше лицето му. А малкият Иосеф, немарлив и бърз, изпускаше на земята тесла, ренде или голяма пила, дрънкаше сандъчето с клиновете, събаряше дъски и сечива. А Шеломит и малката Мириам мелеха царевица в мелничката и пресекливият гърмеж стигаше до кьта, дето спеше Иехошуа. Но той свикна да живее в шум – и спеше под глъчката на роднините и врявата на дърводелците. Детето спеше дълъг неспокоен сън – спеше тежко и от време на време махаше ръце, за да прогони нещо зло, което смущава като мора съня му – да отблъсне някаква голяма черна ръка, що плаши насъне плахата му душа...

– – – – –

А полека-лека майка му се придигна и почна да работи.

Момчето растеше. То растеше бързо, както растат вси изоставени деца, които нямат близък човек.

Неговите големи братя и сестри работеха край него тежката работа на възрастни хора, а то ги гледаше втренчено и нямо ги запитваше нещо.

Но те му не отвръщаха.

Понякога Шеломит го вземаше на ръце, носеше го до вратнята на двора, пееше му със сипкав глас песни, научени от съседките, люлееше го. А Иакоб му плетеше кошнички от талаш, но малките немирни ръце разкъсваха играчката – и търсеха нещо друго...

А никой не знаеше – що.

Често някое съседско дете подаваше главица през отворената врата, търсеше с очи някого и запитваше плахо:

– Къде е Иешу?

Ала сърдитият поглед на Иосефа дърводелеца го срещаше и отпъждаше веднага. И в стаята надвисваше нещо тежко и враждебно – и всички мълкваха – и всички се виждаха гузни и плахи...

XI

Момчето растеше – и начеваше да разбира. То пристъпваше с плахи стъпки от предмет на предмет, без да вижда ясно близо ли е до него или далече. И с протегната ръка се мъчеше да улови слънцето също тъй, както ловеше късче дърво, лежащо до крачето му. И с първите тъмни звукове то се силеше да изрази своята неясна мъка също тъй, както изразяваше жаждата или глада си. Ала хората го не разбираха. И те дори не виждаха, че то разбира...

А край него майка му вареше нещо на голямата пещ с два мангала, печеше хляб на желязната плоча, от която се пръскаше топъл мирис на пшеница, шъташе по стаята, прибираше и редеше. И Иешу следеше с очи движенията на майка и сестри, а после спираше отново поглед по стените на тази горница, в която нищо се не променяше.

По лавицата се редяха същите панички от червена глина, същите пахари и гаванки; на пода се възправяха до стената големите мехове с елей и вино, сивите глинени кърчази и широката крина; пред очите му играеха в еднообразни багри едни и същи чаши, тасове и шулета[24].

Нищо ново не влизаше тук, в полумрачната хижа

на дърводелеца. А той бе богат, но живееше като всички други, защото не знаеше друг живот. И едно и също ставаше всеки ден, та сивите дни следваха един по един – равни, прилични, тъмни.

Иешу виждаше майка си, че се мярка като болна сянка насам-натам, че ваgи някакви неща от крината, служеща и за мяра, и за сиртар[25], и за маса, и за скрин. А край нея сновяха неговите сестри – високи, сухи, изпити. Те работеха нещо, влизаха, излизаха, говореха на майка си с шъпот, показваха с очи дърводелеца или малкото момче. Старата Елишеба идваше порядко, като се пазеше да я не види Иосеф дърводелецът. И когато тя дохождаше, момчето я гледаше с радост, ала нямаше ли я, то я забравяше.

Щом се съмне, Мириам отваряше голямата врата на стаята – и момчето се събуждаше от светлината. Тогава Иешу виждаше майка си, че прибира в къта в големия ковчег губерите и завивките, с които семейството се е покривало. А смрачи ли се, в тъмната горница светваше висок светилник с три кълвуна, дето се налива елей и се слага запалена гъба; старецът и синовете му захвърляха сечивата, измиваха се и се тъкмяха за вечеря. След вечерята Мириам изтегляше рогозките от стенната полица, валекът се развиваше на земята и хората лягаха да спят. И късно презнощ, когато детето – сепнато от нещо страшно и неясно – се пробуждаше в прегръдките на майка си, очите му намираха мъждивата светлина – и се спираха на пъстрите одежди, покривала и горни ризи, окачени на стената.

– – – –

Така растеше и крепнеше малкият Иешу, без да вижда нови неща и нови хора. В глухия Назарет всички знаеха за внебрачния син на Мириам. И мнозина дигаха на подсмив стареца Иосеф.

А той ги презираше.

И в задухата на тези нападки, сред гневния въздух на това презрение – окръжено от студени хора, чужди нему, растеше малкото момче с червените коси и безумния поглед.

XII

Малкият Иешу заживя.

Ала тъпа горест бе животът за него, защото в душата му минаваха светът и животът – еднообразни, изтрити, лишени от пъстрата огърлица на багри, чувства и порив. Та това роди в душата му мъка.

Защото виждаше момчето, че дърводелецът го не обича. И майка му дори се боеше да милва своето дете пред бащата. А братята му, Иехуда и малкият Иосеф, го не поглеждаха. Обичаха го само сестрите му и брат му Иакоб. Но и те се бояха от баща си – и момчето зажив, окръжено от студ.

И пълзеше този студ в шъпота и мълчанието на всичко околно – в дрямката на лозите, в ледната неподвижност на каменните плочи по двора, в тъмния гняв на тежките облаци, в рязкото скърцане на голямата напукана врата, в нехайната дрямка на целия живот...

И над момчето се носеше ледна мъгла, в която потъват и гневните думи на бащата, и усмивките на двете сестри, и плахите милувки на майката, и залисаните движения на братята. И после падаше над целия малък свят, достъпен за момчето, тъпа неподвижност, в която замръзва душата...

А Иешу бе слаб, болнав, скръбен и замислен. И предишният пламък в погледа му, който плашеше сродниците, угасна, стопи се – сякаш цялата душа на момчето бе погинала от околната леност на живота, от околното нежелание да се живее...

И детето изглеждаше уморено. По дълги часове го виждаха да седи неподвижно под маслините на двора и да мисли със замръзнал поглед, както мисли старец.

Та още в първите му години Мириам се уплаши за него. Тя го наглеждаше всеки миг и се боеше да му се не случи нещо. А малката Мириам и Шеломит го викаха при себе си. Но Иешу странеше от сестри и от майка. В неговата душа, самотно заживяла, се бе родила обич към самотата – и момчето отбягваше хората.

Кога се сбереше с децата на съседите, то мълчеше и гледаше игрите им, без да играе. Всуе го викаха децата: техните игри му дотегваха скоро, а думите, които чуваше от тях, му се виждаха лоши – и то напускаше другарите си. Та децата го смятаха за диво – и го оставяха.

И забеляза майка му, че още от малко детето дълбоко чувства – и плаче при всеки малък упрек – и радва се на всяка ласка – и следи с очи що вършат хората край него.

Виждаха го често, седнало в някой кът на полупразната стая, да се унася в нещо свое, което другите не виждат и не разбират. Или следеше с ням поглед натоварените мулета, минаващи по пътя. Или пък излизаше отвън и гледаше как тече жълтият сок от стискалата за елей, сложени до стената.

А понякога отиваше в грънчарницата на съседите. Грънчарят, приятел на дърводелеца, го викаше усмихнат. А в грънчарницата се носеше мокра миризма на глина, високата пещ съскаше под духалото, точилото се въртеше пред ръката на грънчаря – и глинената топка, натискана от китката и пръстите на майстора, се извиваше в тесноуст кърчаг. Погледът на детето следеше запретнатата ръка, която натиска тук-таме с широко движение глината, за да я изгъне, а после обира топчетата глина и завъртва изново точилото.

Нощем в душата на детето се раждаха неясни мъгли, в него се провличаше мътна уплаха – и то се притискаше до своите братя, сякаш някой го гони, а то се мъчи да се укрие... През широкия четвъртит отвор на покрива прелитаха прилепи, сновяха в тъмното и отново отлитаха навън. А в черните ъгли на стаята надничаха нечии страшни очи, бореха се невидими сенки – и тежки чужди стъпки наближаваха към уплашеното дете... И малкият Иешу изтръпваше от страх, защото не знаеше кой иде... Но той се боеше повече от баща си, отколкото от сенките – и не смееше да извика...

– – – – –

Когато Мириам свършеше своята къщна работа, тя разказваше на сина си за царете, съдиите, пророците и свещените войни на Бене Израел. И пред очите на момчето се възправяха огромни образи: то виждаше Самсона[26], който с едно разтърсване на своите вързани ръце разсипва капището, Абесалома[27], който увисва на дървото за своите коси, наказан от Бога, Наби Натана[28], който обвинява цар Давида[29] в грехове, премъдрия Саломо[30], който отсъжда чие е спорното дете[31], Шамуеля, който приема помазване от Бога, Иехудит, която отсича главата на Олоферна[32]. И пред него се възправяха древни патриарси – готови да принесат Богу синовете си в жъртва; те приемат ангелите на пир под високи дъбове и в огнена къпина чуват Божия глас. Детето дълго живееше с трепета на високите образи. И странните чудеса, вплетени в разказите на майката, го караха дълго да мисли и вдълбено да мечтае.

Когато вечер чуеше да се прибират стадата от полето, Иешу си спомняше Лабана[33] и Абрахама[34]. А когато денем гледаше пчелите, пръснати по цвета на

бадемите, идеха му наум думите на оногова, който е казал някога: „Вкусих малко мед – и ето че умирам..."

И унесеше ли се в мечта за оногова, който е водил векове Избрания народ от робия към волност и от беда към изкупление – спреше ли мисъл върху него, без да смогне да го разбере, в душата на момчето се разкъсваха тежките мъгли на ленивия околен живот – и неговата душа чувстваше Бога, както се чувства майчина ласка или благ сестрински поглед.

Ала Бог се не вестяваше в сърцето му като нещо чуждо – и детето се не боеше от него: Бог изпълваше цялата душа на малкия човек, както светлината пълни с бяло спокойствие пролетното небе. Момчето не мислеше за него като за цар или съдия: тъй говореха свещените разкази, но в ума на Иешу царят и съдникът бяха неща чужди. В светналата и радостна душа на детето Бог се разливаше като тих и сладостен лепет за нещо далечно и хубаво – като бели крила на отлетяла птица, която пак ще се върне, като весела и чиста усмивка, която кърти сълзи от душата.

Но – Бог ли бе това – Иешу не знаеше. И не питаше никого. В душата му трепереше сладостна вяра, че знае Бога – и той мислеше, че тъй го знае всеки. Та чудно му се виждаше, че дърводелецът с ленив шъпот чете молитвата на обед и вечеря. И не разбираше защо майка му казва, че не е видяла Бога и че – който види Бога, ще умре. Защото Иешу виждаше Бога – не като външен образ, но като сладък и търпен сън, когато вън от нас няма нищо, ала ние все пак виждаме, чуваме – и помним това, което виждаме и чуваме.

И така в душата на самотното момче се роди като жива утеха – че с него може всичко да стане, ала Бог не ще го напусне, както не напуска никого от хората. Та сред горестта на своя малък живот Иешу крепеше в душата си тази радост – и неговата отпаднала мисъл замираше там – в светлото кътче на душата, дето се явява Бог като безкрайна бяла светлина – – –.

XIII

А в полумрачната горница, дето утрото чупеше лъчи през отвора на покрива, сновеше цял ден едрият замислен образ на Иосефа дърводелеца.

Облечен в ленена туника, с гъжва на глава, Иосеф въртеше чука, теслата и длетото. И при всяко движение на сечивата глухата стая се пълнеше с тъп шум и от дървения стан се сипеха стърготини, талаш и парчета дъски, сърчени и прорязани от сечивата.

Иосеф правеше на хората от градеца колела, стълби, маси, ковчези; работеше по поръчка врати, решета, яреми. И понеже в Назарет нямаше друг дърводелец, Иосеф имаше много работа.

А Иакоб, Иехуда и младият Иосеф помагаха на баща си. Когато поотрасна, Иешу трябваше да помага тем. Та още в ранните юношески дни чукът и длетото разраниха неговите слаби ръце. Но от ден на ден мишците му крепнеха – и вечер, капнал от умора, той заспиваше здрав и дълбок сън. Легнал на протритата рогозка, той усещаше жилите си пълни с прясна кръв, а мисълта му летеше мерно и спокойно – и в душата му ставаше тихо, плавно и весело. Той сещаше как расте и крепне. И полека-лека, унесен цял ден в работа, той се сближи донякъде с баща и братя: те го вече рядко гледаха изкриво – и вечер, когато дърводелецът наливаше на момчетата по чаша шехар, в погледа му нямаше онази зла мъгла, която Иешу бе често виждал и от която се боеше.

През деня се показваше на вратата космато лице на съсед, подаваше шъпа дребни пари, вземаше си

поръчаното и мълчаливо си отиваше. Защото дърводелецът не обичаше да разговаря. А край големия дървен стан сновяха синовете на майстора, дълбаеха и сечеха дърво, остреха сечивата и с дървен ъгъл мереха отрязаните дъски, бележеха с въглен чъртите и режеха с трион отбелязаното парче.

А три деня в седмицата Иешу отиваше в синагогата да се учи. Тези три деня бяха за него тържество – и той ги чакаше с радост. В синагогата той учеше тайните на писмото и числата. Неговият поглед с почит допираше едрите и тежки свитъци от папирус, изпълнени с черна и синя боя. И той мислеше, че там се тули страшната тайна, що тревожеше дълги дни неговата мисъл – и там стои като ясна истина онова, което за него бе само мрежа от въпроси.

Старият коен се гордееше с ученика си, защото Иешу лесно схващаше сплитането на буквите в свещения език, учеше прилежно титлите и знаковете, запомняше бързо и точно звъна на тъмните криволици. И празник бе за него всеки ден, посветен на книгата и свещените стихове.

Коенът, разумен старец, го забеляза скоро между децата на градеца, та го отдели да му разяснява трудните стихове от *Закон* и *Пророци*.

И от него Иешу научи пръв път за едрата надежда на Избрания народ – дълго чакания Мешиах. Защото един от четиримата големи пророци бе писал към Бене Израел:

„Не ще пресекне в коляното на Иехуда царска кръв[35], нито ще престане утробата на племето да ражда вождu, доде дойде Обещаният в гръм: а Той е ожиданието на вси народи!“

И вси пророчески свитъци бяха препълнени с надежда, че Мешиах ще дойде.

Цели векове народът бе пълнил душата си с тази надежда.

...И в трепета на коеновия глас юношата долавяше, че тази надежда е живецът на цял народ. Иешу го виждаше като вожд, слязъл от небесните чертози, за да разруши всяка земна власт и да смени с правда лъжата на всеки жезъл. Та идеше край на дълга робия – и този край бе начатък на Ново царство, което ще дигне на престол изново Давидовата кръв[36].

А в мечтите за жезъла на Мешиах се преливаше надежда за края на Рома – и денят, кога ще излезе Обещаният, трябваше да донесе смърт на студените железни орли.

Ала образът на Чакания бе неясен за Иешу.

И той питаше коена:

– Чий син ще бъде Мешиах?

А коенът отговаряше:

– Син Давидов.

– Но в кое време трябва да се роди?

– Не знае никой това – отговаряше коенът.

– Цар ли ще бъде Той? Голям цар ли ще бъде?

– Да – отговаряше старецът, – Той ще бъде голям цар.

Ала Бене Израел нямаше царе – и ученикът не разбираше в кой град и чий дом трябва да се роди Мешиах, защото нямаше дворец за Него.

И Иешу запитваше:

– А тука ли ще царува Той? Не ще ли ни изведе като Моше от земята на робството, за да ни пресели в Обетована земя?

– Не – отвръщаше коенът, – Той ще царува тука, защото Обетована земя е земята, в която живеем!

Момчето не разбираше. Проста, жестока и неправедна му се виждаше тази земя, за да царува в нея Справедливецът. Не бе това Земя обетована! Земя на проклетия бе тая земя: та как ще царува в нея Мешиах!...

– А нов закон ще ни даде ли? – питаше то. – И ще ли ни научи да станем други?

– Да – мълвеше коенът, – Той ще донесе нов закон, защото друго ще бъде Неговото царство – и ние ще трябва инак да живеем. Да, Той ще даде нов закон!

– – – – –

...А в седмия ден, наречен *шабат*[37], сред синагогата се възправяха непознати книжници да тълкуват словата на свещените книги. И всички мисли се кръжеха около образа на Бъдещия.

И Той се явяваше в бедните мечти на това далечно градче като всемощен Цар, всезнаещ Първосвещеник, всеправеден Съдник. Ала не даваше чъртите на лицето Му – и никой не казваше по що ще познае светът, че Той е Чаканият.

Те всички повтаряха като молепсани от свещена лудост загадъчните слова на четирмата големи пророци и на дванадесеттех малки – а в тях влагаха само неуките обяснения на своя слаб ум.

И образът на Обещания се менеше в ума на момчето, защото всеки даваше нови чърти, та всеки ден образът ставаше друг.

И Иешу разбра, че за Мешиах никой не знае нищо. Та дори словата на пророците говореха за трепетна надежда, за болка на душата, за вечен и неугасим копнеж, но не – за жив човек.

...И понякога Иешу се запитваше – и сам се боеше от този въпрос: „Не ще ли бъде страшно, ако Той дойде – и никой Го не познае, че тъкмо Той е Обещаният? – – –“

XIV

„– – – Той трябва да не прилича на никого от хората – –.

Но – кой ще бъде Той – толкова различен? И ще ли Го познаят още от дете?

...Самин Давид, пред векове живял, е крил в сърцето си грехове на човек и съблазни на крехка плът.

А Обещаният трябва да бъде потомък Давидов.

Но не беше ли Давид като всички хора? Не уби ли той Урия[38], за да обладае жена му? Не ля ли цял живот кръв като вси вождѝ? И сам Йехова не му ли възбрани да Му дигне храм, защото ръцете му били кървави и сластни?

А какъв би бил Давидовият потомец – – –?“

Не – никой не знаеше.

...И кога Иешу запитваше коена, той виждаше сбрани мълчаливо устни – и срещаше поглед, който не изразява нищо.

Не – никой нищо не знаеше. И никой нищо не можеше каза.

А само тази мисъл пърхаше в ума на юношата – мисълта за Сина Божи. И той вредом диреше тази мисъл.

Вечер, преди семейството да се сбере на вечеря, Иосеф дърводелецът захвърляше своите сечива, махаше прашната престилка и отиваше да се измие. И по-големите братя на Иешу го следваха. А Иешу правеше това, що правят те. Но когато закрепна мисълта му, дребните случки на дневния живот почнаха да браздят неговия ум – и той се запитваше що правят братята и баща му. И видя ясно: те се не миеха за чистота, защото се миеха небрежно и набързо.

А кога запита майка си, тя му каза, че това е предписано от Моше Законника – и трябва да се пази.

Отдавна бе това: тогава Иешу бе още дете. А отпосле много се бе натрупало в паметта му от живота на околните. И всичко това му се виждаше излишно, безполезно, лишено от смисъл.

— — — — —

„...Ако Той дойде, ще ли спази тези мъртви останки от стар закон?

Не! Той не ще запази нищо, защото простата повеля не спасява.

И онзи, който изпълни целия закон, ще умре еднакво окаяник.

Защото чистотата на дух не иде от спазване писан закон: това не е било никога.

И цял народ сляпо тачи десет заповеди – а живее в грях!...

Защо е това?

Не! Той ще махне закона, кога дойде, защото животът минава в миене, жъртви, четене свитъци, спорове по свещените стихове, падане на колене и молитвен шъпот.

Живот ли е това? – –

Не, не! Не е живот!

Животът трябва да стане друг!"

XV

А в деня *шабат* законът не даваше да се работи. И тогава Иосеф дърводелецът още отвечер прибираше сечивата си, нареждаше ги по дългия кедров стан, а дъщерите му измитаха стаята.

И през деня цялото семейство отиваше в синагогата – да се помоли. Това се повтаряше веднъж в седмицата – в деня, когато Йехова си е починал от създаването на света, в деня, отреден от закона за молитва, добрини и покой.

Защото Моше Законникът бе казал във Второзаконие[39]:

„Помни деня *шабат*, за да го тачиш като ден свет: шест дни работи, та привърши в тях всичката си работа! А седмия ден – *шабат* – отдай на Господа, на своя Бог отдай този ден!"

И синагогата се изпълваше с мъже и жени, напуснали своята работа. По стените на сградата, крепена от осем груби стълпа, се виждаха несръчно изписани лози, палмови гранки и ленти с дълги стихове от Петокнижието[40] на Моше. На полукръглото дъно се издигаше амбон и няколко затворени прегради, в които се пазеха свещените свитъци.

А на амбона седяха четци, готови да поемат предложения свитък – книжници, които народът зовеше *шоферим*, и неколцина по-учени верни, тълкуващи на прост език прочетените стихове.

Посред широката горница се редяха дълги чинове, на които седят верните. Отдясно се виждаха мъжете с чисти гъжви на глава, в бели одежди от лен, с наведени замислени лица. Отляво пък седяха жените – в пъстри срачици, в дълги празнични шалвари, с широки свилени поя си и багри забрадки, покриващи главата и падащи на ресни по раменете.

И всички чакаха да почне службата.

Това ставаше всеки *шабат* – и цяла година се нижеха такива дни – прилични един на друг.

...Ала веднъж се случи нещо, което накара малкия Иешу да запомни този ден. Той бе тогава на дванадесет години – и седеше в синагогата при своите връстници, отляво на мъжете.

— — — — —

Един сух старец, седнал на амбона, прочете с висок глас две молитви, наречени *шема и шемоне-есре*. След всяка молитва сбраните в синагогата казваха „Амен!". А молитвите бяха дълги, всеки ги знаеше наизуст, та ги слушаше с досада.

После *хацанът*, който служеше предписаните от *Левит*[41] служби, разтвори дървените прегради, взе дъл-

га кутия – и оттам изтегли старите свитъци на *Петокнижието* и *Пророците*, навити около дълги златни главизни.

И после седем отбрани четци почнаха един по един да четат бавно, размерно и еднообразно посочените места от книгата. И прочиташе всеки по четири стиха, които тълмеше на роден език.

А след това един между тях разказа прочетеното в свое слово, наречено *мидраш*. Но самин той едва разбираше думите на *Петокнижието*, та словото му бе пропъстрено с груби предричания, нефели притчи и неуки обяснения. Та мъжете го слушаха, без да вникват в думите му, защото им досаждаше. И всички чакаха да свърши, та да си отдъхнат.

След мидраша сбраните изпяха два псалома, в които се възвеличаваше хубостта на Божието жилище, дето душата на верния си почива, както морна камила намира покой в дворовете на своя господар.

А после трима левити[42] минаха между верните, за да сберат дарове, които хората отделяха за бедни, сакати и пришелци.

...И тогава се възправи сред събранието мъж зрял, с огнен поглед обзря мъже и жени, па разгъна дългите свитъци на пророческите книги и прочете определеното място. После преведе на арамейска реч[43] трите стиха – и спря замислен взор върху сбраните.

А те го познаха: той бе Акхар бар Гамлиел, писецът от голямата стъгда. Всички ожидаха да чуят неговия *мидраш*, защото знаеха, че умело говори и мъдро тълми стиховете на свещените книги.

И почна Акхар своето слово:

„– Камъкът, който отритнаха зидарите, стана глава на ъгъла: от Господа е това, макар да е чудно в очите ни!

Слушай, Израельо!

Всеки седми ден се сбирате пред големите свитъци, пълни със свещени слова – и всеки седми ден ви се мълви за Оногова, Когото племена и векове нетърпеливо чакат. Велики думи предрекоха Неговото раждане – и мълнийна реч провеща пътищата на Словото. Изля всеки нищетата на своя разум – и тълкува образа Му. И всеки разхарчи скъдността на своето разбиране – да Го направи жив пред очите ви.

Ала вие Го не разумяхте, защото вси слова Го даваха на вашия поглед като притча.

Слушай, Израельо!

Не е притча, не е притчва Мешиах – и не е загадка Обещаният. В плът трябва да се роди Той – и всички трябва да видят лицето Му, да чуят лепета на устните Му, да ослепеят от сиянието на душата Му!

...Той може да е роден вече някъде. Той може да е на стъгдата – между всички. Той може да е в синагогата – между нас.

Ала никой Го не познава...

Той ще дойде – и вие ще Го отхвърлите, защото чакате ангели да ви Го донесат на ръце – и мълнии да разбият очите ви, та да Го видите!

А не сте ли чули що вещае пророкът?

„– Камъкът, който отритнаха зидарите, стана глава на ъгъла!“[44]

...Кога се застрои големият дом на Избрания народ, един малък камък ще спъва нозете на вси зидари – и те ще го отритват, защото лишен ще бъде в очите им. А този камък е отреден да стане камък краеъгълен в сградата.

Слушай, Израельо!

Той ще дойде – Той може да е дошъл вече, ала вие ще Го отхвърлите, както зидарите отритват камъка, що ги спъва.

Защото Обещаният не ще ви даде мед, а – жлъч-

ка. Слова на правда и думи на присъда ще изрече Мешиах пред вас – и вие ще кажете: „Не е този Обещаният! Не е този Мешиах: другиго трябва да чакаме!" Защото вие жадувате лъст – и похвала търси грехът на душата ви.

Вие не ще Го познаете, защото Го ожидате в порфира на царска колесница, с корона на глава. А Той ще дойде негли с окъсана дреха – и след Него никой не ще тръгне...

Словата на душата ви ще разкрият вашата пепел – и тлен ще прозвучи през устните ви: „Не е този Обещаният! Не е този Мешиах: другиго трябва да чакаме!" И вие ще чакате, а Домът на Спасението ще бъде дом затворен, защото други ще пируват там. И злоба ще се разгори в душата ви – и ще възненавидите Сина Божи – и негли на смърт ще го поведете!

И другиго ще чакате, доде сте живи, па и потомците ви другиго ще чакат – и няма да срещнете никога Мешиах, защото слепи са били очите ви – и мрак е замрежвал вашия поглед.

В игриви притчи Го възвестиха пророци преди години, ала вашите бащи убиха пророците. – Той ще дойде в плът, а не в притча – и синовете на вашите бащи ще убият Самия Него, защото наследието на кръвта е кръв, а наследието на мъстта – мъст.

Слушай, Израелю!

Отворете си очите – и отворени ги дръжте, защото Мешиах ще мине – и може да Го не видите!

Мислете всеки час за Него – мислете, защото близо е времето, когато Обещаният ще дойде!"

И като свърши своя *мидраш*, Акхар бар Гамлиел седна. А между мъжете се дигна смут – и речи на недоволство изпълниха синагогата.

И те си казваха един другиму:

– Защо той ни говори тъй? Та кой от нас би посмял да извади нож срещу Мешиах – и да присъди на смърт Обещания?

А други роптаеха:

– Нямаше мъдрост в неговия *мидраш*! Знае ли ни той? И отде ни знае? Та и кой бе онзи, който ни говореше тези безумици? Не е ли бунтовник, за когото дори не знаем отде е дошъл?

Някои пък с по-нисък глас мълвяха:

– О, знаем го! Не е ли той, който извърши блудодеяние с Мириам, жената на дърводелеца? И не е ли неговото дете между нас? Та да не мисли прелюбодеецът, че самин е Мешиах – и да ни не кара да паднем, та да му се поклоним?

Мнозина чуха тези думи.

И разтревожи се цялото събрание, а жените се смутиха, та излязоха из синагогата, а мъжете с гневни лица окръжиха Акхар бар Гамлиеля.

И заплашиха го с думи и зъл поглед.

А хацанът побърза да ги усмири.

И даде благословение на всички сбрани, та свърши службата. И почнаха да се разотиват.

Ала гневни бяха лицата им – и на устните им стояха хули.

XVI

В крехката памет на Иешу се врязаха като върху мраморна плоча и мидрашът на високия човек, и хулата на мъжете.

Те бяха казали зли думи за майка му и за мургавия проповедник – и в сърцето на юношата закипя нещо незнайно дотогава. В тъмния подмол на душата му се подигна кървав гняв срещу високия мъж – кървав гняв срещу майката – кървав гняв срещу цял Назарет.

...Нещо зло и забранено бе станало, за да се роди

той – и не му бяха казали това. С какви очи излизаше онзи сух мъж да говори за Мешиах – и да съди света? Та не трябваше ли по-напред себе си да осъди? И защо майка му бе направила това – защо бе извършила грешното, нередното, за да се роди той?

...Той бе чувал всеки ден в синагогата да си шъпнат грозките деца за него и за греха в техния дом – и смътно се досещаше... Ала умът му се губеше в догадки – и той все още не знаеше... А сега изведнаж разбра и ненавистта на дърводелеца към него и към майка му, и смелите подмятания на връстниците, и студените думи на братята, и съжалението в погледа на Елишеба и на коена. Та всичко му се видя просто и достъпно: той е бил чуждо дете – – –.

Когато излезе от синагогата, Иешу не потърси родителите си. Той отмина крайните хижи на градеца и тръгна към северния хълм, дето често отиваше, кога бягаше от хора.

А там му бе добре. Защото жълтеникавите обгорени скали на хълма го викаха да остане насаме, прохладният вятър раздипляше неговите червени коси, в безреда разсипани по плещите, а самотните пътеки се преплитаха нагоре и го зовяха в мълчаливите сенки на своите канари.

И той се покатери по безводния песъчлив връх. Пред очите му се синееха далечните планини от Сафедската верига, впиваше се в небето като клин върхът на Хермон, окръжен от разсипани зелени бърда и насечени сиви хълмове. А там, отдето бе изгряло слънцето, в широка модра сянка се чупеха Сихемските планини, гънеше се плоският червен гребен Гелбое и се белееше облият Табор, приличен на кръгла моминска гръд.

Една дълга преломена ивица очъртаваше в пресни шарки ниската котловина на река Иарден, а зад

нея – високите пясъчни равнини на Гилеад, изпъстрени с нарове и прошарени със загорели лозя. И там, дето слънцето стоеше високо, неподвижно, натегнало над земята, криволичеха назъбените върхове на Себаста, а до тях се преплитаха в две стръмни острия върховете на Мегидо, прилични на два меча, вцепени един в друг.

И вдън кръгозора, дето сивите синеи на лявата верига влизаха в небето, отведнаж се спускаше остро в светлата прозрачност на морето синята ивица на Кармел.

– – – – –

„...Табор и Хермон се възрадваха[45], дочули Твоето име, а студените вълни на Иарден плискаха далече хвалбата за Твоите деяния!“

Това бе писано за Обещания – за Оногова, Който ще дойде – и не ще Го познаят...

А къде ли можеше да се роди Той?

...Високият мъж бе казал, че Мешиах може да е роден вече. Той дори може да е тука, между хората, ала те Го не познават...

Не, не! – В този далечен градец, изгубен сред планините, отчужден от пътища и близки градове, не би се Той родил!...

В Назарет се царе не раждат: тук живеят зли хора, чийто живот са само виното, шехарът, гневът и сластта: не ще се роди в Назарет Мешиах!

Та и сред самите назаретци се носи притча, мълвена по цял Гелил ха Гойим: „Може ли от Назарет нещо добро да излезе?“

– – – – –

Но – не беше това!...

...В душата на юношата се свиваше нещо друго – нещо тъмно и зло: ядно презрение към всички пълзеше там.

И Иешу виждаше своята майка и високия мъж – един до друг, а отвъд тях стояха останалите хора: там бе Иосеф дърводелецът, сестрите на Иешу и братята му, старата Елишеба, сродниците му и вси хора от Назарет.

А той стоеше сам – отделен от другите, чужд, изоставен – едно чуждо дете, за което не мисли никой и което никой не милва...

И в гърдите на юношата се подигна нещо тежко, стисна гърлото му – и от очите му закапаха едри сълзи.

– – – – –

...Там, на високия каменлив връх отвъд Назарет, в сърцето на Иешу цъфна зло цвете: той видя, че между него и майчиния му дом земята се разцепва – и той не може да мине на другия бряг – – –.

Който иде от горе, от вси е най-горен.

А който иде от земята, земен бива – и като земен говори.

Който иде от Небето, от вси е най-горен.

Благовестие според Йоканаана, III:31

В края на изкуса Бог ще възкреси душата ти.

Най-напред ще усетиш Ръката Му, после ще зърнеш Окото Му, най-сетне ще чуеш Гласа Му.

Тогава Той е в тебе.

Хенрикец Арпио: „Вътрешна Голгота", V:7–9

I

Водено от Духа, детето, което не бе рожба на брак, а чедо на Любов, растеше. А край него се чистеше пустиня, защото никой го не обичаше.

И то живееше, отцепено от цял свят – и с никого се не сбираше, защото не виждаше душата си отразена в ничии очи – и словата на никой човек не можеха да запълнят въпросите на сърцето му.

И детето възрасна, та стана младеж – и закрепна телом и духом. И беседваше само със себе си.

В свещените свитъци, които бе чел през дни на крехко детинство, сега Иешу долавяше само лъжа – и гиздавите речи на *Закон* и *Пророци* му се виждаха багра пъстрилка по дрехи на слепец.

А сега той възрасна духом – и много разбра – и много научи – и много видя в душата си.

...И в самотните часове на студени нощи, кога всички заспиваха под вкочанялото виене на ледна буря, Иешу разтваряше вратата на майчиния си дом, излизаше и я хлопваше зад себе си, сякаш се боеше да го не сподири някой.

А мълчалива бе нощта в тези часове – мълчалива и тиха като жена, която е дълго плакала. И младежът се изгубваше в мрака, като че ли не мислеше да се връща.

Той отиваше на високия хълм край Назарет, дето вихърът шибаше лицето му с ледни камшици.

И там, в безмълвието на среднощна тъма – Човекът говореше със Себе Си.

– – – – –

– Черна и дълбока скръб Те чака! Твоята скръб ще бъде по-дълбока от вълните на Мъртвото море. По-черна от вража мъст ще бъде Твоята тъга, Сине Божи!

– Нека бъде!

....

– Ти разцепи живота на две – както преди векове друг бе разцепил Червеното море – да мине по сухо народът му. Ще Те възненавидят хората, защото се никому не нрави, че желаеш да внесеш на земята небе. Те ще Те убият, Сине Божи!

– Нека Ме убият! Аз съм зрял за смърт и силни са моите членове!

....

– – – – –

И там, навръх студения хълм, дето бурята гневно съска и червени светкавици тъчат с гръм огнени савани за света, той падаше по очи – и се молеше.

– С Обич и Презрение препълни душата Ми, Господи! Вихърът е Твой огнен Шъпот, ала – глуха е душата Ми още! Мълнията е Твоя пламенна Уста, ала – ледно е челото Ми още! Мракът е Твой тъмен Пръст, ала – сляпо е сърцето Ми още!

– Стой, Сине Мой! Ти ще чуеш, ще видиш – и Моята целувка ще косне Твоя лоб!

....

– Ти Ме отцепи от Себе Си, Отче Мой! Ти Ме разлъчи от Себе Си – и мрак покри Моя поглед, та слязох на земята – –! О – да бях видял де Ме пращаш – не зная бих ли дошъл!... Защо ме отдели от Себе Си, Светъл Отче? Защо Ме прати тук, между прокажени – –?

– Не хули, Сине Мой: строго е Моето слово към Тебе! Мълчи, Сине Мой: Ти Мене ще подириш в хората, защото людският Грях Ме разломи на безбройни късове – и само твоята молитва ще Ме сбере изново в душите им – в едната душа на вселената! Мълчи, Сине

Мой – и чакай кротко дните на своя страшен Изкус! Ти ще минеш мъката на цял свят – и горестта на всичко живо ще се претопи в душата Ти! – Не презирай хората, защото си едно с тях! И презираш ли хората, презираш Себе Си! А – презираш ли Себе Си, презираш Оногова, Който Те е проводил! Ти ще обичаш хората, Сине Мой: с Обич заклеймих сърцето Ти – и Обич се зове Твоята пътека!

– Да бъде! – Да бъде!

....

– – – – –

...И в безмълвието на среднощната тъма огнен шепот разкъсваше небето, за да впие светло жило в сърцето на Човека.

И чуваше тогава Човекът глас, който му говореше, както душа на душа говори – затаено, дълбоко и скрито:

– Ти си Мешиах! Ти си Мой Помазаник! Ти дойде в света, за да бъде заклеймена душата Ти с греховете на цял свят – и да преживееш падането на всяка твар! – – Когато Гневът Ми се излее над човешкия род, той ще се косне до Твоя Език – и през душата Ти ще се разсипе по света! – – Душата Ти е път на всяка Моя мълния – сърцето Ти е друм на всяка капка от Моята роса – Твоята помисъл е звук на всяко Мое слово! – – Чрез Тебе слизам Аз в хората – и в Твоя храм сбирам отломките от Себе Си, за да ги оживотворя с допиране на огнен Пръст! – – – Язва трябва да бъде Твоята Обич – и проказа трябва да стане Твоето Милосърдие! И всяка правда, която Твоите устни не са промълвили на света, ще Те пърли като пламък – и като мълния ще Те обжегва всяка истина, която си утаил от вселената!

– Да бъде! – Да бъде!

....

– В талазите на Твоята тръпна душа ще се разсипят вълненията на вселенско страдание – и плачът на вси измъчени ще разкърти крепостта на сърцето Ти! Не ще се вече никога засмееш, Сине Мой: скръб ще увисне на лицето Ти, горест ще сбръчка челото Ти, печал ще вкочани движенията на Твоите ръце! Хората ще те гледат мрачен като изваяние на скръб – и ще се боят от Тебе. Себелюбец и горделивец ще Те зват те, защото в пировете на вси знатни ще Те влече суетата, а Ти – не ще отидеш там. Надменник ще Те нарече мълвата на познати и чужди, защото не ще делиш скъдните хлябове на тяхната помисъл, нито ще пиеш виното на тяхната весела беседа. Ти само с Мене ще говориш – а те наричат безумец оногова, който говори със Себе Си. Защото Ти ще им изглеждаш като крепост, към която няма пътека – и като бездна, към която няма кораб. – Острие на меч ще се възправи между Тебе и Твоите сродници по кръв, защото свой Баща Ти назва Мене, своя Майка – Земята, а свои братя и сестри ще назовеш онези, които се вслушват в правдата, провещана от Твоите уста. – В пустиня се роди, Сине Мой – в пустиня ще умреш – –!

– Да бъде! – Да бъде!

....

– Радвай се, Сине Мой, защото Твоята правда ще бъде Твой гроб – и Твоята тайна ще доведе до Разпятие стъпките Ти!

– Амен!

....

Цяла нощ Човекът стоеше на върха и говореше със Себе Си.

И когато бурята утихна, та през тихите облаци се показаха белите лъчи на кротка зорница, той още стоеше на върха.

– Небето ще приюти оногова, когото земята от-

пъди. И онзи, когото братята изгонят, намира Отца. – – На долните в живота ще бъдеш сътрапезник – и вино ще пиеш с неуки рибари, а хляб ще ломиш с разкаяни разбойници и разпътни жени. Ала – от Тебе ще треперят, царе и вождѝ, а пророци ще целуват праха, полетял от полите на дрехата Ти. – – Славен ще бъде денят на Твоя живот! Позорна ще бъде нощта на Твоята смърт. – – От тебе всички ще побягнат – всички до един! – И тугини[46] ще Те изпроводят до гроба, а Твоите ще кажат: „Не го познаваме!...“ – – Люта участ Те чака. Сине Мой! Готов ли си на смърт и отвъд смърт да идеш? Готов ли си да слееш жило и престол, слава и казън, тъмница и небе, целувка и разпятие?

– Готов съм, Отче Мой! Готов съм!

....

Така говореше Човекът със Себе Си.

И в първите лъчи на изгрева, багрещи високите студени планини, се топеше като кръв пурпурът на нов ден. Очите на сепнатия Човек пиеха с наслада виното на този изгрев, защото това бе знакът на завет между Човека и Бога.

II

А на разсъмване, докато Назарет още спеше, синът на дърводелеца влизаше вкъщи.

И всеки ден се сбъдваха една по една страшните думи на Бога – и онова, що се говореше нощем в мрака на назаретския хълм, ставаше ден по ден жива истина.

Изкриво гледаха синовете на дърводелеца своя брат, защото се луташе замислен и се не допираше до струга, нито улавяше длето да им помогне.

Затова младият Иосеф и Иехуда го гледаха под вежди и му казваха:

– Ти цял ден почиваш. Виждаме те: за рабин си роден!... Ала добре ще е да помогнеш на баща си и на братята си! Стар е баща ни – не виждаш ли? Не храни къща треперлива ръка!... А ти си млад – и работа не ще ти се опре!

А Иешу отвръщаше:

– Не сме за длето всички... Комуто е по сърце – да работи! – – Града проглушихте с острия звук на своите сечива – и света изпълнихте с гърмежа на своята гордост – че сте баща си отменяли в работа! Не ви ли стига?...

И само кроткият Иакоб с печал поглеждаше брата си, па шъпнеше на другите:

– Недейте, недейте! Болен е брат ни – –! Не го ли сглеждате, че неспокойно върви и си говори сам на себе? Болен е Иешу: оставете го! Не ставайте на чужда душа съдници!

А и старият дърводелец под око поглеждаше Иешу и думаше на майка му:

– Нещастен син храниш, Мириам! Безумие пърли душата му, зла болест мъти ума му – не видиш ли? Таен грях му е духа молепсал: нали е син на грях! – при знахар трябва да го водиш, че може беда да ни слети – – –!

А сестрите на Иешу се бояха да не срещнат погледа му, защото знаеха, че брат им не е с ума си...

И дори майка му го следеше и слушаше го нощем да приказва в съня си – и да плаче – и да се моли.

И болка се впиваше от ден на ден в сърцето ѝ, та често отиваше при старата Елишеба – да я запита що да прави.

А Елишеба ѝ каза един ден:

– Ще трябва Иешу да види свещения град – и в храма да получи изцеление. Пасха[47] наближава: заведете го в Иерушалаим!...

И наистина, мнозина от Назарет – мъже и же-

ни – се готвеха за празника да отидат в свещения град, за да изпълнят словата на Моше, записани в книгите на Тора[48].

И дърводелецът каза еднаж на своя дом, че му се ще да посети Ерушалаим и храма, защото се бои да не умре отхвърлен от милостта на Иахве.

А Мириам, жена му, запита самин ли ще върви.

Иосеф я погледна, защото не разбра.

И тя втори път запита ще дойде ли и тя със синовете и дъщерите си.

Дърводелецът кимна с глава.

III

С бедна зеленина пропъстри хълмовете ранна назаретска пролет, стекоха се наново пробудени ручеи по стръмните улеи на песъкливи улици, протегнаха жилави гранки дребните храсти край градеца – като сухи ръце, които болник простира към слънцето.

А отвъд голямата стъгда се виеха гъсти маслини – и тежки сиви клонове простираха морно зеленината си в мътни кичури. Сред стъгдата няколко прегърбени тамариси чакаха своята болна пролет, разкривени смоковници сплитаха гладки стъбла, а под тях почиваха мулета и осли, натоварени с нещо и набързо привързани.

...Първите дни на *нисан*[49] – дните на свещената луна – бяха сбрали през ранна сутрин на голямата стъгда много хора, които се суетяха край големи товари, сложени по земята.

И от всичко личеше, че мъже и жени се тъкмят да отиват в Ерушалаим. А от Назарет до свещения град имаше пет деня път.

И глъчката на сбраните будеше опразнения градец, сродници се търсеха един другиго с висок глас, мъже товареха осли и мулета, жени водеха откъснат разговор.

Когато слънцето изгря, по стръмните пътеки надолу плъзнаха едри петна от хора – като мътен ручей, който скача от канара на канара.

Затихнал бе шумът.

Само тих разговор се водеше.

Чуваше се тъпият тропот на товарните животни и хрускането на пясъка под дървените подлоги на сандалите.

– – – – –

Поклонниците вървяха на тълпи: сродниците пътуваха заедно и се не деляха един от друг.

А една широка чета вървеше малко зад другите: там бе семейството на дърводелеца и сродниците му.

Старият Иосеф бавно подкарваше своите осем мулета, натоварени с дрехи, храна и завивки.

С него вървяха жена му Мириам, синовете му и двете му дъщери. После креташе по-малката му сестра, Мириам, вдовица на Калипаи, със своя връстен син Шимеон бар Калипаи. Младежът водеше за ръка старата Елишеба и нейната сляпа дъщеря Естер, която отиваше в Ерушалаим с надежда да ѝ върне Господ очите.

А Иешу бар Иосеф вървеше самин, замислен, останал назад. От време на време дърводелецът извръщаше глава да го търси с очи, а майка му се боеше да ги не напусне по пътя.

– – – – –

Стръмният друм извиваше надолу към безводната котловина, минаваше край каменните сипеи на Сунем и пресичаше маслинената гора *Изреел*[50], което значи *от Бога посеяна*; ромяните наричаха тази гора *Ездраела*.

После изеднаж друмът се спускаше по широката

долина край река Иарден, за да се излее в сенчестите поли на горист хълм. Но трябваше цял ден път, за да се стигне дотам.

А навръх хълма се издигаха стръмните крепости на *Бетшеан*, което значи *Дом за покой*; езичниците звяха този град *Скитополис*. Градът се издигаше като голяма гранитна корона, надвиснала над река Иарден.

Ала в града живееха езичници, та поклонниците не дързваха да влязат и нощуват там, понеже веленията на Тора им забраняваха да се допират до неверници, за да се не осквернят.

И вечерта, малко пред залез, назаретските тълпи стигнаха до стените на Бетшеан.

На разбита войска приличаха те, изморени от вървеж – на разбита войска, която под плясъци на бич налита да обсажда чужди град.

Там, под стените на града, мъжете снеха товарите, почнаха да набиват колове, за да опънат шатри, а жените стъкнаха огньове – да готвят вечеря.

– – – – – –

И когато слънцето зайде, в града на езичниците влезе младеж с бяла гъжва от лен и дълга кремава дреха.

Косите му бяха червени като пожар, а очите му – зелени като морска глъбина.

Замислено бе лицето му – и той не каза никому нищо.

А жителите на града се прибираха от работа, изглеждаха го плахо и зачудени отминаваха. Защото го познаваха, че е хебреин, а хебреите[51] не влизаха в езически град.

IV

Той обходи града на езичниците като свой град. Нищо го не смути, сякаш в този град се бе родил. Големите храмове от камък, пред които се издигаха в полукръг мраморни мъже и жени с окълцани ръце и божествена усмивка, показваха на младежа своите бели стълпове, изрязани от изкусна ръка на гръцки майстор.

А в една дълбока падина разтваряше кръгъл широк отрез градското ристалище[52], прославено преди години от Дамасек до Сор. Но сега градът бе западнал, та никой не идваше да гледа надбягване с коне и шествия на мимове, маймуни и танцувачки.

Там стояха само високите изваяния на древни поети, ретори и мъдреци – стояха като бели мъртвци под дъжд и слънце. Мраморът бе пожълтял и подножията – обрасли с лишеи. А зад голямата назъбена скала навръх града се издигаше театърът на комедията. Неговите стъпала падаха надолу, в сърцето на самата канара, за да стигнат широкия разрязан кръг, дето преди време е била играна от сидонски мимове и коринтски танцувачки историята на вси древни богове.

Ала сега всичко мълчеше и се разнасяше само бавното уморено падане на капките от спукания водосток.

И в пукнатините на мраморния подиум се стичаше зеленясала вода, по каменните стъпала на театъра въртяха стъкловидни очи хамелеони.

Сякаш този град бе жива притча за човешката суета...

– Кои са, Господи, тези мраморни мъже и жени – и що търсят тука? Бяла усмивка свети на техните склопени бърни, а замрелите движения на ръцете им са движения божествени. – Техните очи са ослепели, защото вечно гледат слънцето, техните дрехи са раз-

късани от съскането на вятъра, а арфите им мълчат, по свитъците в ръцете им няма писани слова, техните сандали не са прокъсани от ход. – Те са израсли тук, между скалите – и тук са останали, за да се радват на своята божествена неподвижност. Кой ги е сложил тука, Господи – бяс ли – или човек?

– Не ги е сложил бяс, Сине Мой! Бяс не проповядва вяра – и съблазънта не отразява в своя поглед хубостта на небесата. Човек издигна тук мраморните мечти на своята вяра: отслабнали от лутане, неговите подкосени нозе коленичиха пред Върховната хубост – и изсече образи на гиздост човешка, та свои богове ги назва.

– Но защо бе това лутане, Отче Мой – и защо човек мина вси завои на заблудата, преди да Те познае? Защо Те търсеше в безчувствения камък, защо Те зовеше в мълчаливото растение, защо Те почиташе в кръвожадния звяр, защо Ти се покланяше в образ на човек?

– Лутане е целият друм към небето, Сине Мой! Лутане е цялата човешка пътека – лутане сред мрак – лутане под мълнии – това е пътят на човека! – – И Твоят народ, който се възгордя, че най-напред е познал едничкия Бог – че е познал Мене – този народ никога не Ме е познавал. Той ме разбра като мъстител и ревнивец Бог – като Меч от небето – като огнен Камшик, а не – като Милост.

– Тъй, тъй, Отче Мой!

– ...А гордите мраморни мъже и моми, които Твоите очи видяха пръснати по тези скали, възвестяваха на вселената, че Бог – е Хубост. Кой бе по-близо до Мене, Сине Мой? Кой знаеше по-мъдро Едничкия? – Лъжа проповядваше Твоят народ – и хула срещу Бога бе неговата вяра! Те Ме откъснаха от земята и от живота – и Ме осъдиха на смърт в небесата: там Ми отдели склеп тяхната сляпа мъдрост –

– Тъй, тъй, Отче Мой!

– ...Онези, които Ме виждаха в билката, камъка, звяра и човека, не са изгубени, защото в живота Ме диреха: ала тъмното постигане на първите хора не разбра, че Аз съм живот на канарата, на цветето, на звяра и на човека – а помисли, че самата вселена е Бог – и почна да вае на Бога образи, които виждаше по земята. – Аз съм тайната на живота – Скритото, що движи вселената, Едното, пръснато навред – и те помислиха, че Моите образи са едно с Мене самия. Ала що? Те бяха по-близо до Мене – и те ще разберат – – –. А Твоят народ – не ще Ме никога разбере! – Никога! Никога – – –!

....

– – – – –

Скри се луната зад стръмните скали на Скитополис, а Иешу бар Иосеф се още луташе по вързлите улици на чуждия град.

Край него мълчеше всичко.

И в мрака едва можа да намери портите на града.

Но те бяха затворени до сутринта, а пред изгрев още керванът на поклонниците трябваше да потегли.

И що можеше да търси назаретецът сред тези непознати друговерци? Те живееха с грабеж и убийство...

И младият човек потърси изход, ала стените бяха високи и крепостта мълчаливо скланяше над него своите каменни ръце.

И той се повърна.

Там, дето завършваше голямото ристалище в развалини на срутени стълпове мрамор, стената бе недоградена – и стръмни каменни падини водеха вън от града.

Оттам с ловкост и сила можеше човек да излезе, ако се не боеше, че опасно плъзване ще го убие.

И Иешу бар Иосеф се спусна по неравните отвесни скали.

Срещнаха го разярените стъпала на стената, гневно се разклатиха плочите под неуверената стъпка на протегнатия крак.

Чу се гръмливо сриване на камъни, една скала стисна като със зъби дрехата му, нозете му се плъзнаха – и той увисна, като дращеше с нозе камъните – да се задържи.

Ала под него бягаше едрият пясък, дрехата се раздра – и той полетя надолу.

И когато нозете му опряха на висок назъбен камък, той разтреперан си спомни опасността – и в душата му заигра вяра, че нечия силна Ръка е подкрепила снагата му.

– – – – –

А долу, кога минаваше широкия засъхнал ров, луната хвърли своите сетни полегати лъчи – и върху скъсаната дреха на младежа се мернаха две бледи петна.

...Той приличаше на крадец, ограбил презнощ съкровищата на чужд град.

V

Гузно лицемерие бе цялото пътуване: Иешу видя.

През деня се пееха псалми, а вечер се пращаха на Йехова славословия за щастлив завършек на деня. Цял ден по пътя се говореше за славата на Господа и на Неговия Цион[53].

Ала това се не раждаше от сърцето и не идеше от душата: то оставяше следа само върху устните, от които отлиташе, за да се изпълни писаното в Тора.

Те пееха:

„Обърнах очи към планините[54], отдето ще дойде подкрепата ми.

От Господа е подкрепата ми – от Господа, създал небе и земя.

....

Ще те запази Господ, сине Израельов, броня на твоята десница ще бъде Йехова!

....

От всяка беда ще те запази Елохим, от всяка беда ще запази душата ти!

Елохим ще запази стъпките, които влизат в живота – отсега и довека!“

А бог мълвеше на Своя Син:

„...Не Ме позна Твоят народ, не Ме позна – и неговият разум се отдалечи от Мене, както лодка се отцепва от канарата, що ѝ пази завет. И от векове насам гибелни друмове поглъщат стъпките му. Не Ме позна твоят народ, не Ме позна – и неговата мъдрост бди само върху жертвите, предписани от храма като Моя храна...

О, печален жребий! О, злочест народ! – – –

С кръв на телци и с месо на овни Ме храни векове Твоят народ – и Моите уши оглушаха от писъка на дръзките му молитви! Та всеки Абрахамов потомък иска от Мене да му платя скъпо тлъстината, що Ми е принесъл в жертва – – –!

О, печален жребий! О, злочест народ! – – –“

Така мълвеше Бог, ала само един Го чу: друг нямаше уши да слуша истини...

И те вървяха там, към големия град на Бога – всеки с по една скрита надежда, която топлеше в сърцето си и за която се готвеше да подкупи Господа с жертва или принос...

– – – – –

Те пееха:

„Възрадвах се, кога ми казаха: да идем в дома Господен!

И стъпиха нозете ни в дворовете ти, Ерушала-

име! В дворовете на Иакова стъпиха нозете ни, Ерушалаиме!

И – ето пред нас Ерушалаим – ето града с неговите общители!

Че там възлязоха колената, колената на Бене Израел възлязоха там, колената Господни – да разкрием душата си в Божие име!

Че там седнаха на съдни престоли избраните – на престоли в Давидовия дом."

....

„Нека прати Вечния мир чрез твоята сила, Ционски алмазе, и плодородие – чрез стълбовете на стените ти!"

– – – – –

Те пееха и песента им се губеше в прашното небе, връщаше се назад, отекната от канарите – и те я чуваха разбита и безсмислена, сякаш Бог се отвръщаше от псалома на лицемерните устни...

*

Те вървяха цял ден по долината на река Иарден, край зелени поляни, по които пасат стада.

А долината се оросяваше от певлив поточета, едри цветя пъстреха зелените морави, слънцето висеше спокойно над широкото зелено море.

...Скръбно и тежко се носеха звуците на псалмите в задухата на прашния въздух, сякаш падаха по камъните и оставаха там, без да стигнат до Бога....

Поклонниците дигаха облаци прах със своите боси нозе, тропотът на товарните животни звучеше в тъпи звукове на тежко стадо, а гласовете замлъкваха един по един, защото гърлото се пълнеше с прах – и думите губеха място.

Чуваше се чаткане на тояги, които чукат по всеки срещнат камък. Изпотените лица се лепяха с прах и ставаха червени като керемиди. По челото и щията се стичаха ивици кална вода.

Умората от тридневен път бе накарала жени и деца да капнат. Керванът спираше, покачваха децата и жените на мулета, отново потегляха.

И пак се понасяше напред тежкото шествие на морните – и в душата на всички крякаше нещо, та горчиво недоволство кривеше мълчаливите устни.

И те вървяха, както върви безредо стадо – вървяха към града на своя Бог – – –.

– – – – –

Край тях се редяха чужди градове, притиснати от зноя на пясъчни дни, смазани от умората на мътни безлунни нощи.

Извиваше се като пречупен плосък гръб Сукхот със своите глинени къщи, Архелаис протягаше червеникавите камъни на своите стени – като смазана ръка на сакат човек, Фазаелис надигаше разрушени кули – блед спомен за Херодеса Велики[55], който бе основал града в чест на своя брат.

И след тежък тридневен път поклонниците стигнаха до *Ерихо*, големия *Град на палмите.*

Той се издигаше над задушната долина като росна зелена китка, подарена от Бога на морния пътник. Голямото предградие, окръжено с високи финикови гори, пръскаше надалек прясна миризма на плодни градини и мокър блясък на разорани полета.

Но в града живееха езичници, та назаретците спряха да нощуват в безлюдното предградие.

– – – – –

Нощ настъпи.

Край високите огньове, чиито пламъци се издигаха право нагоре като тънка червена черта, се залутаха сенки. Зад сините палмови корони трепнаха ед-

ри бели звезди. Низ пътя се приближаваха тъмните образи на последните от кервана.

И в тъмнината се понесе над заспалия град техният късен псалом – псаломът на поклонниците:

„– На що да уподоби песента ми надяващият се на Господа – и на що да оприличи кинора ми благочестивецът?

– На Ционския хълм прилича надяващият се на Господа – и на Иерушалаим е подобен благочестивецът.

Защото не ще бъде разклатен от буря онзи, чиято душа търси Свещения град!

И не ще сруши погибел сърцето на оногова, пред чийто път свети зорницата на Цион!

Стръмни планини са крепост край него – и твърдиня е Вечният около своя народ – отсега и довека!

Че не ще даде Господ жезъл на грешници да разсипе достояние на праведници, та да не прострат праведниците в беззаконие ръце.

– Дай блаженство, Господи – дай блаженство на кротките и праведните по сърце!

– А отбиващите се в разблудни пътеки Бог ще отбие с беззаконниците – мир на Бене Израел!

Мир на Бене Израел!“

....

И тяхната песен се носеше над заспалите росни градини, разбиваше се о стените на нечестивия град – и глъхнеше далеко по зелената равнина.

Но морни бяха назаретците, отпаднало пееха гласовете – и звуците им полека-лека замираха.

VI

Най-после, съсипани от път, поклонниците заспаха. Само един между тях бдеше още – синът на Мириам. Тежки мисли го жилеха.

И когато сън склопи очите на целия стан, Иешу бар Иосеф излезе от шатъра на дърводелеца и тръгна натам, дето по светлия кръгозор се чернееха като големи сгушени птици финиковите палми.

А светла нощ се гънеше над пресните цъфнали полета като милувка на майка и спомен на мома, обикнала далечен тугин.

....

„Всеки Мой ден е пълен с чудеса, които сепват душата.

В Мене се много вселени сринаха, много истини показаха своя зъб, много надежди обърнаха своето празно дъно!...

Край Мене бродят призраци. А чия ръка ще Ми посочи кой е жив и кой – мъртвец?

И кой ще разлъчи пред очите Ми образите на правда от призраците на лъжа?

И кой ще Ми каже още, не живее ли сред измами душата Ми?

Та чий глас, кога вникне дълбоко в себе си, не звучи като глас Божи? И чие лице, когато се огледа вдън душата си – дълбоко в душата си, не добива божествена хубост?

О, кой ще Ми даде синор между лъжа и правда? – –“

....

„...В Мене – в Мене говори Бог – –. Ала *Бог* ли говори в Мене, или – *Сянката Божия* – –?

И – защо сега край Мене това мълчание: защо тази нощ Бог Ме е напуснал? – – Къде е Бог, щом не е в Мене? Та кой ще ми го каже? – –

...Измами като прилепи пърхат край Мене – и всеки миг ражда своя измама – и всеки поглед лъже – и всяка дума забулва истината.

Измами като прилепи пърхат край Мене – –: из-

мамите на цял измамен народ се борят в гърдите Ми с хилавата искра от небесен пожар, паднала там – и гаснеща вече!...“

....

„Скръб стисна душата Ми, както младеж стиска в обятия своята годеница – и не рачи да се раздели от нея.

...С Мене – навеки с Мене – вредом с Мене – желае да върви Моята черна, остролиста, бодлива скръб! – –

...Та що диря с това стадо, тръгнало да реве пред своя бог за милост – и да се унижава пред него за капка тленно щастие?

Поне пастир да бях – – –!

Що диря наистина с него? – –“

....

„Те вървят с Мене като пожълтели парцали на скъсана дреха, като дрипи на одежда, която лют вихър развява и дере.

– Що търси между тях Син Божи? – –

– О, да Ме обичаха поне! Да Ме обичаха! – – –

Тогава щяха *Мои* парцали да бъдат – щяха да бъдат *Моя* скъсана одежда! ...А двойно по-гиздава е снагата на божествен левент, облечена в дрипи!

Но – кой ще Ми каже, че *Аз* съм този левент? И – *Аз ли съм* наистина този левент – –?

...Знам: мразят Ме те! Жълтият поглед на косите им очи пръска ненавист – и те биха стъпкали с боса пета душата Ми, стига да им я подложех!...

О, кой ще извади от Моя отслабнал крак кръвясалия заседнал трън?...“

....

„– О, да бе по-топла душата Ми!

– О, да пареха повече въглени по Моя самотен друм! – –

Да срещнех Жена, която да обикна – върху колко омраза бих дигнал своята Обич!

– Върху омразата, хвърлена в лицето на вси хора, бих понесъл Жената на сърцето си – върху висока горда колесница от омраза бих я понесъл по света!

– Планини от злоба бих дигнал, за да я сложа там – и никой да я не косне! Защото всеки се бои от злобата. И що би станало тогава? – –

...Не! Не! Той не ще каже тогава: *„Тъй трябва*, Сине Мой!“ Не, не ще каже: знам Аз!

Обич иска от Мене Той – Онзи, Който Ме забрави – към всички Обич иска!

Ала – мога ли да му посоча Обич!... Знам, трябва да преломя душа – и всички да обикна – като нея, като Жената на сърцето си, която негли не ще срещна никога! – –“

....

„...Гордостта – като плевел трябва да я изтръгна из сърцето си – ала – страх Ме е, Отче Мой! – страх Ме е – *какво ще Ми остане сетне?* – –

– Не ще ли мине – о, страх Ме е! – не ще ли мине и сетният прокажен през душата Ми, още лежаща в кръв, не ще ли мине – да я стъпче с разранена, гноясала пета? – – –

О! – О! – – –

Жестока е Твоята Обич, Господи!

И страшни са езиците на Твоята Любов – – –!“

VII

До Ерушалаим оставаше един ден път. И станали в зори, поклонниците бързаха да отминат Града на палмите, за да не срещнат по своя друм езически тълпи. И те изминаха росната долина още пред изгрев. Повлякоха се отново стъпките им по дълга камен-

лива равнина – безводно ялово място, обрасло с жилести тръне и къдрави червеникави храсте; а отляво и отдясно се дигаха едри напукани отломки от скали – и плоски сиви камъни.

Сухата долина приличаше на отколешно речно легло, по което години не е шуртяла вода.

А през тежкия път по тази скръбна долина погледът, помнеше само задушни полета, по които нощем се влачат призраци на мъртъвци, а денем тежки облаци прах забулят слънцето.

Но друмът се изгъна в края на равнината нагоре, та сви между две високи канари, спуснати като отвесни стени. И възлезът ставаше стръмен, нозете се плъзгаха, тоягата лъжеше, под стъпките хрущяха едри зърна пясък – и кракът се връщаше назад. Извитият път се губеше често в канари. По върлите каменливи гънки се възправяше груба стълба, вдълбана в сивите скали от стъпки на хиляди поклонници.

И пътниците спираха все по-често да се отморяват.

Погледът всуе се обръщаше наоколо: вляво и вдясно стърчеха голи обгорени върхове с напукани чела; над тях лежеше жестоко пламнало небе, а пред спрялата стъпка се гънеше нагоре изново стръмният неравен друм.

И поклонниците потегляха пак...

След няколко часа пътят почна да се чупи, пред очите се замяркаха широки планински гръбнаци, а долу, дето стръмните канари летяха в широко зинали пропасти, лъскаше игрива сребърна ивица.

И планинският път се разширяваше от стъпка на стъпка, скалите падаха с лек наклон – и окото виждаше през високи клонести дървета пъстрата картина на бездните долу: там, в страшна дълбочина, скачаше от скала на скала потокът Кидрон – бясно разпенен, разсипан като светла сребърна мрежа.

А край пътя се редяха бели гробни камъни, над тях плахи птици висяха като мъртви, а червеният пясък не носеше следи на ничия стъпка: никой не бе отивал години при тези запустели гробища...

Минаваха хората – година след година – по същия път, към големия град на Бога, за да спасяват своите малки души – а за тези мъртви синове на Бога не помисляше никой...

Тъжно гледаха белите гробове отминаващите, тъжно висяха стръмните канари, тъга тежеше над целия стръмен път.

А поклонниците вървяха – и всеки мислеше за своето – за онова, което го боли и за което щеше да иска от Бога лек...

– – – – –

Господният град оставаше зад Маслинената планина.

Минали *Бетама*[56], която ромяните наричат *Бетания*, пътниците превалиха високия хълм – и пред очите на всички блесна великолепието на Иерушалаим.

Върху два хълма – Цион и Морѝя – се дигаше високата стена на Божото селище, стърчеха нейните шестдесет назъбени кули – и големият храм на Бене Израел показваше своите четвъртити сгради от светъл камък, сякаш облепени с лъскави плочи сребро.

И едри кичури зеленина гънеха кръгли венци, пръснати между белите къщи.

А над града светеше спокойно слънцето: то бе друго слънце – не слънцето на безкрайни безводни равнини – не слънцето на далечния Назарет, загубен в диви канари.

– – – – –

Една изгъната пътека пресичаше котловината на *Гатамена*, наричана от езичниците *Гетсемани*, минаваше отвъд Кидрон и водеше към Овчите двери.

По нея тръгнаха поклонниците, за да влязат в Свещения град.

VIII

Цял народ се бе сбрал в града на своята земя, за да чества славата на Йехова в спомен за две древни събития: Бог бе изморил преди години египетските деца и бе извел своя народ из земята Мицраим.

Това избиване на децата и това бягство празнуваха иехудеите през *нисан*.

Славата на тези две престъпления, приписвани Богу, ги бе стълпила в Иерушалаим.

– – – – –

„Роби са – а се сбират да празнуват някогашна свобода!... И споменът за нея ги не зове да счупят с камъни големия дом на ромския прокуратор, ни – да прогонят стражите, що пълнят дворовете на храма!...“

....

„...Гледам ги: те са препълнили големия негостолюбив град с вонята на своите грехове: за грях са дошли да се каят, та да могат да грешат с чиста съвест! – – –

Място няма за тях в града: не ги побират страноприемници; препълниха всички домове, спят на окъсани губери по улиците, по плочите пред къщите, до стените на града, под дърветата на Маслинената планина...

И тази безбройна сган се кара за стиховете на *Петокнижието*, а гине в робия и работи за железните орли на завоевателя!...

По плочите на ромския прокуратор са минавали само дребни престъпници, вършили убийство за шепа злато или насилвали момичета за миг наслада! – Не, хебреин е рядко съден за това, че иска да свали Рома!

И всички грижи на ромския шлем са били – да гаси огъня на споровете за книга и книжна лъжа, да хвърля вода, пламне ли нова разпра около главизните на *Петокнижието*! – –

Позор!...

– Та нямаше ли нещо по-свето от буквите на тази съмнителна книга, писана кой знае от кого?...“

....

„...Аз очаквах друг великия град – съвсем друг мечтаех да го видя!...

Не Ме зовеше тук сребърният саван на мъртви къщи, нито немият блясък на мраморни стени!

...Ала – не Ме позна никой: в *Моя град* Ме никой не позна!...

Та влязох като тугин в улиците – и сякаш чужди език говореха устните Ми!...

А къде ще изляза да разкрия тайните, що Ми дари Моята самота, ако не тук?

Не, не – големият град, дето Ме тласна Ръката Божия, е град на лъжци: няма никой тук ухо за нови истини, няма никой уста за самоотричане!

А няма ли да дойде ден, когато най-голямо ще се сметне това – да хули човек себе си – и ръжда да назовава златото на душата си?

Ще дойде – знам, – ще дойде!

Ала горко на хората в този ден! – – –“

– – – – –

....

„Що диря тук? Гмежта плиска по Моите стъпки калните води на грешна жад!

Митари[57], садукеи[58], книжници и продавачи на жъртвени животни се тласкат в Мене.

Ромяни, покрити с желязо, вървят по дирите Ми.

Левити, обрали храма – волноотпуснати роби, сега слуги при коен-хагадола[59], разпътни жени и наемници на прокуратора – ето на какви трябва да говори Син Божи! – – –

Та не е ли все едно – да хвърляш пшеница на лешояд?

Мърша бълнуват техните алчни кълвуни, а Назарянинът им носи Хляб Небесен и Вода на Живот!...

Крепост от нечути откровения им сочи Моята ръка, ала – за тях ли е? – Те извръщат поглед към калните плочи пред вратите, защото там се по-спокойно спи – и по-тих е сънят...“

– – – – –

....

Четире деня вървя низ улиците и стъгдите на Иерушалаим – и в душата Ми почна да се наслойва суетата на сбрания народ.

Целия град обходих, ала не намерих никъде това, за което хората са дошли...

За храма ли идат те?

Та що е сградата, дигната върху Мория, слепена с четвъртита крепост, окръжена с по триста крачки стена, защитена с каменен зид?

Нима не е доста една стрела, умело хвърлена, за да рухне величието на техния бог?

И – не е ли позор за верните кулата Антония[60], която стърчи срещу самия храм, за да плаши издъхващата вяра с копието на могъща чужда власт?

...Високият храм с лице към изток и днес гледа изгряващото слънце, ала зад гърба му дебнат железните таблици на императора и бронята на огромния кървав народ.

...Когато идват да се поклонят Богу, не се покланят Нему те, а – на железния орел се покланят, защото още пред Овчите двери ги среща каменният поглед на ромски страж.

И кървав смях е този остарял празник – роб да чества някогашна свобода!...“

IX

...И в четиринадесетия ден от месец *нисан*, на пладне, със звук на седем тръби се възвести празникът Пасха.

Целият народ тръгна към храма.

И тук плахите назаретци вървяха на тълпи, сякаш се бояха да се не изгубят в многохилядния народ.

А те се познаваха още отдалек по звуците на своето изкълчено наречие, по своите непохватни движения и уплашен поглед. Гордите синове на Иехуда ги презираха, защото ги знаеха неуки селяци, дошли да зяпат и да слушат с отворени уста всеки говорещ. Техните дрехи бяха нечисти, окъсани, груби. Лицата им бяха загорели, очите им гледаха изплашено.

И затова, искаха ли да прекорят някого, иехудеите го наричаха „назаретски глупак“.

...Народът се тласкаше към източната врата на храма, като си пробиваше път с лакти, плещи и колене.

Вратата бе тясна за безумието на грешниците – и те биха я изкъртили, за да влязат всички наведнъж, защото се бояха, че Бог ще напусне храма, като ги види толкова много...

Пред тях се разтвори кръглият Двор на езичниците. И те спряха там. А зад тях прииждаха все нови тълпи – и се блъскаха напред.

Дворът се препълни. Чуваха се писъци. Имаше смазани жени и деца.

А в Двора на езичниците се издигаше дълъг кедров покрив, поддържан от двойни стълпове. Там се разнасяше крясък на езичници и хебреи, сбрани за печалба.

Те сновяха край своите клетки с гълъби и гургулици, продавани за жъртва, или пазеха с бич овци, телета, агнета и бикове, навързани о железни греди край

стената. С ловки удари на kumkama търговците показваха тлъстината на своите животни и с крясък хвалеха оногова, който ще зарадва Бога с тучна жъртва.

А под кедровия покрив разнасяха своите панери продавачи на тимиам[61] и кадилни аромати.

Там сновяха търговци на елей, натоварили на мулета своите мехове.

Там дрънчеше златото и среброто на сарафите, взаимодавците и лихварите.

— — — — —

Иешу бар Иосеф вървеше, изгубен в тълпата непознати хебреи.

...Та това ли е храмът?

То не бе храм, а дом за печалба.

Тържище бе станал Божият дом.

И в бурята на общия рев се месеха крясъците на търговци и сарафи, а вратите със скърцане се затваряха и отваряха от ръката на стражи левити.

И от двете страни намусени левитски лица бдяха да не влезе някой в двора с тояга, с опрашени обувки, с товар на гърба си или да пресече двора за скъсяване на пътя.

Защото Бог бе заповядал това – и те го правеха. Ала Бог не бе заповядал – в притвора на неговия храм да гърми суетата на цял народ, жаден за печалби...

Между немирния народ се мяркаше студено лице на ромски страж, влязъл да пази ред.

И ако тласъкът нарастеше, желязната ръка посочваше копие – и глъчката замлъкваше, а блъскането спираше при звуците на строг непознат език.

Един трибун на кохортата, когото властта бе облякла с правата, що имаше коен-хагадолът над левитите, заповядваше на ромските стражи, като бдеше неподвижен при лявото крило на източната врата.

А нарастеше ли гмежта, чуеше ли се ядосана врява или се сбиеха – през каменното подземие в стената се показваше гора от копия. Това подземие свързваше Двора на езичниците с кулата Антония: то бе окото, с което прокураторът надникваше, за да види що прави покореният народ в своя храм.

— — — — —

В една широка чета Иешу бар Иосеф съзря хората от своето семейство. Те се трупаха пред сарафите, за да си купят монетата, която всеки иехудеин трябва самин да пусне за поддържане на храма; три монети правеха един сикъл.

И той отиде при тях.

С начумерени лица го срещнаха те, защото го не бяха виждали от сутринта.

Назаретците минаха висок стобор, над който висяха плочи с надпис на латински и гръцки: заповедта плашеше със смърт всеки езичник, ако се осмели да премине вратата.

А отворена стълба с четиринадесет стъпала водеше към Дверите на великолепието, изляни от позлатена коринтска мед, украсени с места от *Закон* и *Пророци*.

През тези двери се влизаше в Двора на жените. В този двор оставаха жените – под широк дървен покрив, разделящ с кедрови стълпове местата на двора. Два големи рога от кост, оковани със сребърни гривни, висяха отляво и отдясно на вратата: там пускаше всеки своята монета.

— — — — —

Но колкото навлизаха навътре в храма, глъчката намаляваше, стъпките ставаха по-мудни, лицата – по-строги. Под тъмния взор на коените, пазещи вратите, назаретците минаха голяма порта с позлатени крила, оковани със сребърни плочи като звезди, та влязоха в Двора на мъжете, дето нямаше достъп ни езичник, ни жена, ни прокажен.

Левити и коени бяха там на стража: на верните не бе позволено да говорят с висок глас, нито да стъпват шумно.

Отвътре се чуваше гласът на законници, които проповядват – или на книжници, садукеи и фарисеи, които спорят по вярата и преданията на Тора.

А в предната част на двора се възправяше меден амбон, от който един коен, облечен в ленени одежди, даде благословия на коленичилите назаретци.

И те постояха там, за да се помолят на Бога, с чието присъствие техният ум изпълваше празния храм.

А после Иосеф излезе заедно с другите, върна се в Двора на езичниците, купи едно агне и го понесе на рамене. Иешу видя стареца да влиза отново в Двора на мъжете с агнето. Той мина край медния амбон, влезе през нисък стобор и спря до една сребърна маса.

А един бос левит, със запретнати ръкави, пое животното и го сложи вързано на пода – наред с други агнета, чакащи ред. След малко друг левит го сложи на сребърната маса, взе широк нож и го закла. По олтара капна малко кръв; останалата изтече в подземния ров, втичащ се в Кидрон.

Сетне една космата ръка пое закланото агне, обеси го на кедрова кука, издигната на олтара като рог, одра го, изпразни върху мраморна маса вътрешността му, оряза маста и я хвърли с вътрешността в свещения огън.

А Иосеф пое кожата и остатъка от агнето, назначен за пасхална вечеря.

– – – – –

И Иешу гледаше, па търсеше смисъл в това, що става край него.

Храна Божа наричаха жертвата.

Та нима Бог яде дим и миризма на тлъстини?

Или с това се изпитва щедростта на верния?

Та защо тогава жертвата се предписва със закон?

И – нима агне, принесено в жертва, откупва грях? Нима онзи, що е убил човек, добива прошка от свещеника, убил агне за изкупление на чужди грях?

...Суета бе това – и кървава мъгла в душите! Суета бе жертвата, суета – храмът Саломов[62], суета – самата Пасха!

И защо мъдрецът, разбрал изтънко суетата на всеки външен знак, самин сгради храм, за да храни суетата на израелския свят?

X

Когато дърводелецът напусна храма, Иешу не излезе с него.

В Двора на жените чакаха дъщерите, майката, старата Елишеба и Мириам Калипаи[63]. А синовете бяха излезли, та чакаха при възточната врата.

Храмът почна да се празни.

Свечеряваше се.

Хората се прибираха вкъщи – да се готвят за пасхалната вечеря.

...А синът на Мириам, забравен в мисли, стоеше още в храма. Пред него се мяркаха боси левити и коени, които вършат своята служба, облечени в дрехи от лен.

По каменните плочи падаха мъже да се молят.

Гласът на законниците се не чуваше.

Книжници, садукеи и фарисеи се бяха разотишли.

Само неколцина космати хебреи чакаха пред медния олтар с агнета на рамо.

А срещу преградната стена се редуваха разтворени врати; левитски сенки се мяркаха там. Те излизаха с шъпи сол, носеха дърва за свещения огън, миеха

руната на жъртвените агнета, преобличаха се. Само голямата горница, дето се сбираше санедринът, стоеше затворена.

А сред широкия двор се издигаше храмът; на покрива му лъщяха позлатени прътове.

Слънцето бе залязло.

И в спокойната светлина на вечерта блестяха големите жъртвени ножове по мраморните маси – и тихо се топеше шъпотът на верни, левити и коени.

И олтарът на всеизгарянето изгъваше нагоре тънки огнени пръсти, сякаш ловеше нещо невидимо, слязло отгоре – с първите талази на настъпващия мрак...

– – – – –

Пред очите на Назарянина се белееше мраморната маса, а отвъд нея светеше златната трапеза с хлябове на предложението, запазени отгоре с кедров свод и окръжени от дванадесет високи стълпа.

Зад тях се издигаше голямата врата на храма, украсена с огромна златна лоза, чиито гроздове бяха дълги цял човешки ръст.

...В тази златна лоза се бе трупала щедростта на Бене Израел дълги векове.

Ала Бог бе казал навреме още чрез словата на един голям пророк: „Милост искам, а не – жъртва."[64]

А милост му никой не принасяше...

И тази позлатена врата водеше в *Светая*, дето се издигаше олтар за благоуханни кадения, света трапеза с хлябове на предложението, златен седмоклонест свещник, скъпи оръжия, съсъди, чаши.

А широка пурпурна завеса делеше *Светая* от *Светая Светих*, дето имаше само един кsurvivalамък – и дето веднъж в годината, в деня *Кипур*[65], влизаше коен-хагадолът.

...Не беше ли това наистина празно? Нима Бог обитаваше там, зад червената завеса, която дели тъмния кът, отреден за него, от злобата на сбраните?

Пред тази завеса цял ден се водеха спорове около Божото име, ала за Бога се не сещаше никой.

Човешкото страдание не намаляваше от шума на молитвите, човешкият грях не отлиташе с изпаренията на жъртвената кръв.

Та защо бе тогава този храм?

Тук се сбираха гузните, за да залъжат своята съвест с подаяние, хвърлено Богу...

Тук се сбираше и цялото племе понякогаж, в годината по два-три пъти; сбираше се буйното и несдръжно племе с размътен от вино и шехар ум – да се бие в гърдите и да се кае за сторените грехове.

Ала още по стълбата, водеща към Двора на жените, те се сбиваха, обвиняваха се един другиго в грехове – и всеки хвърляше другиму своята вина, а стражата на храма трябваше да се намесва и ги разпъжда.

Дворовете на храма приличаха тогава на лудница или грамадна клетка със зверове.

А коен-хагадолът, отчужден от народа, сложил между себе си и племето безбройните свитъци на *Тора* – минаваше всяка нощ да проверява стражите, защото се боеше от намесата на римските центуриони в делата на храма.

Та от цялата вяра на Моше Законника бе останало само това: храмът и – стражата.

– – – – –

Смрачи се. Храмът опустя.

И Иешу бар Иосеф тръгна към вратите. А зад него стояха още тежките мисли – като каменни чудовища, които го гледат със зловещи зелени очи. – – –

С горчивина в душата си напусна храма Назарянинът. С тъга слезе той по дългите каменни стъпала, що се чупеха надолу от хълма Мория – и се запъти към

дома на Шаул бен Закая, дето семейството на дърводелеца трябваше да среща Пасхата.

А когато влезе в големия дом, по улиците бе тъмно!

XI

В широката горница, постлана с чисти губери, възлежаваха на дясна страна, облегнати на високи възглавия, мъже и жени.

А Шаул бен Закай, богат златар, бе пръснал между гостите своите синове и дъщери.

Много бяха сбраните. Горницата бе пълна. Пет дълги трапези бяха сглобени във вид на гръцката буква омега. От една страна възлежаваха поканените, а от друга минаваха слугите, за да поднасят.

Сам стопанът, облечен в дрехи от бял висон, с копринена гъжва на глава, седеше отдясно на своя сродник, Иосеф дърводелеца, когото мнозина в Ерушалаим познаваха. А дърводелецът бе богат и всички с почит споменаваха името му. Той седеше, леко възлегнат, облечен в широка дреха от кремава свила – замислен, както искаше тържествената вечер.

А до него кротката Мириам, жена му, седеше наред със синовете си – и с поглед очакваше да влезе Иешу. И той дойде.

Ала не седна до своите, а отиде при Каинана Законник, защото там му посочи с пръст стопанът.

Но мълчанието се не прекъсна.

Вратата се затвори леко, без да скръцне.

Първата чаша, след като я благослови Иосеф, тръгна от ръка на ръка. После подадоха солило с оцет и горчиви треви, станаха всички на нозе и почнаха да топят в блюдото безквасен хляб и мълчаливо да ядат.

То бе спомен за горчивините, претеглени от Израеля през Дългия път от Мицраим до Земята на обещанието[66].

А след това седнаха.

Остана прав само Иаков[67], най-старият син Иосефов, и запита по обичая баща си:

– Отче, що е това, което става пред нас? И чия повеля ни кара да правим това?

А дърводелецът разказа мъките на Избрания народ в Египет, излизането из страната на робството и пътуването в пустинята.

И накрай промълви с муден глас, както се произнася молитва:

– Нека хвалим, нека славим, нека тачим, нека възвеличаваме Оногова, Който извърши тези велики и чудни дела с бащите ни и с бащите на нашите бащи!

– Нека славим Оногова, Който ни изведе от робия на волност, от мъка на веселие, от мрачина – в голямо сияние! Халелуйа!

И вси запяха с тих и мерен глас псалмите, отредени за тази вечер.

....

„В изхода Израельов от Мицраим, в изхода на Иаковото племе от властта на мъчителите – Иехуда стана Негова светиня, а Обетованата земя – Негово селение. – Халелуйа!

Видя това морето и побягна, Иарден се повърна назад. Планините се разиграха като стадо овни, а хълмовете – като игриви агнета. – Халелуйа!

Що ти стана, море, та побягна? И тебе – Иардене, та се повърна назад? Що ви стана, планини, та се разиграхте като овни? И вам – хълмове, та припнахте като игриви агнета? – Халелуйа!

От страх пред лицето Господньо се раздвижи земята – от страх пред лицето на Бога Иаковов. От уплаха пред Оногова, Който обръща камъка в езеро, а канарата – в пълноводен извор. – Халелуйа!

Не нам, Господи – не нам, а – на Твоето име въз-

дай слава – на Твоята милост и правда въздай хвалeние! – Да дари Бог всu добрини вам – вам и на синовете ви! – Халелуйа!

Благословени бъдете от Иехова, Създател на небе и земя! Небето – престол на Бога, а земята – достояние на синовете човешки! – Халелуйа!

Господи! Не ще Ти въздадат хвалба мъртвците, нито влизащите в *Шеол* ще Ти възнесат псалом, Йехова! А ние, живите, нека благославяме Господа отсега и довека! – Халелуйа!“

....

И после зазвучаваше под светлината на сребърни светилници тъжният псалом на освободения народ – зазвучаваше псаломът на скръбта:

„...Смъртни болки ме обгърнаха – като солено море обгърнаха душата ми! Бедствията на чемерен *Шеол* ме настигнаха – като лихи разбойници настигнаха душата ми!... – Халелуйа!

Горест и тъга намерих по своя друм – горест и тъга бяха моите черни съкровища! И сепна се тогава сърцето ми, та пришъпнах Божото име. – Халелуйа!

– Избави, Боже, душата Ми! – извиках аз. – О, знам: милосърден е Бог, и праведен е Господ! – извиках аз. – Прощава Господ и пази онези, чиято душа е станала душа на дете! – Халелуйа!

Че той спаси душата ми от люта смърт, очите ми – от сълзи, а нозете ми – от плъзване. Помни Го, сърце мое – помни Оногова, Който ти дари мир! В земята на живите служи Господу, сърце мое! – Халелуйа!“

....

– – – –

Те пееха със строги лица, с тих протегнат глас – пееха песента на своя народ – и очите им благодаряха на Бога.

То не приличаше на студената молитва в храма, нито на псалмите пред Иерихо: то бе съвсем друго – и лицата ставаха други – и гласът звънтеше чисто – като звук на сребърен цимбал.

И душата пееше своята скръб – и благодареше Богу за малкото радост, дарена от живота.

А над пеещите се лееше кротката бяла светлина на сребърни светилници, блестеше меката коприна на трапезната покривка, а гласовете замираха в плач, звуците хлипаха – и отведнаж се разнасяше светъл благодарствен шъпот – душата диреше Бога, за да му поднесе своята хвалебна песен.

И гласовете заглъхнаха така тихо, както бяха почнали: псалмите бяха изпети.

– – – –

Поднесоха най-после пасхалните агнета, изпечени цели – без да им се ломят костите.

И вечерята продължи.

Втората чаша обиколи верните.

Почнаха да разговарят. Иешу бар Иосеф говореше тихо с Каинан Законника. А стопанът беседваше весело с дърводелеца и синовете му.

Но кога мина четвъртата чаша, почнаха отново да пеят.

– – – –

„...Що да въздам Елохиму за всu добрини, които ми дари? Ще приема чашата на спасение – и ще призова Божото име! – Халелуйа!

Пред събранието на всu верни ще възнеса молитва на Йехова. Защото е славна пред Бога смъртта на Неговите праведници – и ароматна молитва е пред храма Му душата им. – Халелуйа!

О, Господи, Твой роб съм аз, Твой роб съм аз – и син на Твоята робиня: защото Ти разкъса оковите ми, както лъв разкъсва кървава плячка! – Халелуйа!

Жъртва ще Ти принеса – своята хвала. И глас ще

изгина в Твое име. Ала бедна е моята хвала, Господи! И трепери от слабост моят глас, Иехова! Защото Ти си над всяка хвала. И твой глас е гърмът на небесата. – Халелуйа!

Пред събранието на вси верни ще възнеса Богу псалом. В двора на Господния дом ще възнеса псалом Елохиму – сред тебе ще пея, Иерушалаиме, сред тебе ще славя Вечния, Ционски алмазе! – Халелуйа!“

………………………………………………………

И те пееха още:

„...Разкрийте Богу душата си, защото е кротък, защото е вечно милосърдието Му! – Халелуйа!“

………………………………………………………

„С меч ме окръжиха вси племена земни, а моя броня бе – името Господньо! – Халелуйа!

Струпаха се на мене, както се пчели трупат на мед – и пламнаха срещу мене, както пламват сухи съчки. – Халелуйа!

Ала аз се възправих срещу тях – срещу лицето им се възправих аз, защитен с името на Бога. – Халелуйа!

И когато хвърляха по мене копия, желязото се ломеше, както пръчка се ломи в ръка на мъж. А когато мятаха по мене стрели, острието се чупеше, както се чупи крехка играчка. – Халелуйа!“

………………………………………………………

„Защита моя и мой псалом е Бог: Бог е мое спасение. – Отворете ми Дверите на правдата, пазители храмови: ще вляза при Бога да Му разкрия душата си! – Халелуйа!

Благословен – този, който иде в името на Бога! – От дома Господен ви благославяме, израелски колена! – Благословен – този, който иде в името на Бога! – Халелуйа!“

………………………………………………………

„...Разкрийте Богу душата си, защото е кротък, защото е вечно милосърдието Му! – Халелуйа!“

………………………………………………………

И те пееха още:

„...Благословен си, Господи, разкрий ми своите пътища! Защото съм тугин на земята: не укривай от мене своите повели! – Халелуйа!

...Към земята и праха прилепна душата ми: възкреси ме с животворно слово, Господи! От униние задряма душата ми: направи твърди стъпките ми в пътеките на своята повеля! – Халелуйа!“

„...Светилник е за стъпките ми Твоят закон – и светлина за нозете ми. Затова обикнах Твоите заповеди повече от злато и топаз! – Халелуйа!

...Всуе ме гониха синовете на властта: само от Твоите думи се уплаши сърцето ми, вечни Боже! И само от Твоя глас потръпна душата ми! – Халелуйа!“

………………………………………………………

– – – – –

А в полунощ отново се разтвориха вратите на храма, за да погълнат верните.

И отново се стече народът на буйни тълпи, за да приеме благословението на коена и благодатта на Иехова.

XII

...А когато минаха седемте дни на пасхалния празник, назаретците се отправиха към своите родни планини.

Иосеф дърводелецът и Мириам не потърсиха своя син, защото мислеха, че е тръгнал с някоя чета на кервана.

Ала кога стигнаха вечерта пред стените на Иерихо, та спряха да нощуват, те не намериха Иешу ни между своите, ни между сродниците.

И върнаха се на другия ден отново в Йерушалаим да го търсят.

Той не бе в къщата на Шаула бен Закай. Попитаха Каинана Законник не го ли е видял. А Каинан им каза, че го видял да влиза в храма.

И тогава Иосеф отиде в храма и влезе в Двора на мъжете. Там намери своя син, седнал между законниците.

А пред него стояха разгънати дългите свитъци на пророк Иешайаху – и той спореше с книжниците за дохождането на Мешиах.

Когато Иосеф го дръпна гневно, та му каза, че два дена го всуе търсят, младежът строго отвърна:

– Никой не може да ме гони от дома на Моя Баща!

И той не пожела да се върне в Назарет.

А когато се молеше, обликът Му се промени. И дрехата Му стана бяла и бляскава.

Благовестие според Лукануса, IX:29

Ако жадува да стане чертог на Небесния Цар, душата трябва да претърпи пламтящия огън на изкуса, та да стане чиста и без петно.

Най-страшна изпитня е – да нямаш изпитни.

Мигуел де Молинос: „Духовен водач", 1:59, 63

I

И когато Иешу бар Иосеф наближи тридесет години връст, изпълни го *Руах Елохим*[68] (което значи Дух Свети) – и начена Вечният да мълви чрез устата му.

Ала глухи бяха хората – и никой нямаше слух за слова на Божи избраник. Та най-напред братята му се възпротивиха на словото му – и се поглумиха на мъдростта му.

– Можеш ли да бъдеш ти Син Божи? – рекоха те. – Та не те ли знаем? Нима е Бог твоят баща?... И какъв Мешиах ще си ти, като не си от рода Давидов? А Мешиах ще бъде Давидов потомък: не си ли чул? – И небесни личби ще се явят, кога се роди Чаканият, а големи знамения ще изпълнят небе и земя. Ще се разтърси земята от радост, народите ще се разместят като едно време, кога се е градила високата кула на Бетсемес... А що стана, кога се роди ти?... Та хората дори не разбраха, че се е човек родил! Нима видяхме личба – и нима познахме знамение? – – О, знаем те: бяс е размътил ума ти – и мрак навлиза в душата ти: виждаме ние!...

Тъй казваха те – Иосеф бар Иосеф, Иехуда бар Иосеф[69] и Шимеон бар Калипаи[70].

И още мълвяха те с люта насмешка:

– Добър Син Божи си ти – виждаме! Ходиш по улиците на града – да плашиш с лъжливи пророчества слабоверците – и зло да предричаш на омразните тебе! Откато се върна от Иерушалаим, цял ден се караш с фарисеи, законници и писци, сякаш се сбирате да делите свитъците на *Тора* и *Набеим*[71]! Десет години стоя в свещения град – и безумец се върна оттам! Та и кой бяс те подстори да се връщаш! Да беше там останал!...

Но те му говореха така, защото се бояха от римската власт. Страх пълзеше в душите им – и словата им издаваха гузна уплаха, че са братя на опасен метежник.

И казваха му още:

– ...Сберат ли се хора, ти с люта реч и презрение ще ги подсториш срещу себе си – а после ще налетят нас, защото сме ти братя... И веднъж ли само пита за името ти стражата на Херодеса? – Домовете ни ще разорат, децата и жените ни ще разпръснат – не го ли смисляваш? Знаем – лесно ти е: ти си самин, ни деца имаш, ни жена! Ала за нас смисли – нали сме твои братя! Върви си от Назарет: не навличай смърт на главите ни!

Ала той ги не чуваше.

Всичко, що говореше светът, на света говореше. А той не бе от света.

– – – – –

Пръсна се по Назарет мълва – и всички я чуха, – че синът на дърводелеца е бесноват. А братята му се бояха да не претеглят беда зарад него.

И сбра се веднъж народ – и братята на Иешу бяха там, та вси решиха да уловят сина Иосефов и да го вържат; защото законът не даваше на бесновати да вървят по улиците.

А Иешу бар Иосеф бе тогава в къщата на Зина Законник.

И спор се бе дигнал между сбраните в къщата по каква личба ще познае светът, че се е родил Мешиах.

Всички мълвяха, че знаменията, предречени от пророците, ще бъдат знамения на поглед и слух.

А Иешу бар Иосеф говореше, че предречените личби са притча за духа.

„Недейте чака – мълвеше той, – недейте чака разтърсване на земята, защото това значи разклащане на душите: тъй, както орницата се обръща от палешник, за да приеме зърната на сеяча!

Истина, истина ви казвам: също тъй ще бъдат разорани душите, за да пламнат от жад за нови истини!

Недейте чака още – мълвеше той – нови звезди да разперат небосклона нощем, защото притча е това: то значи шествие на нова Мъдрост, нова Тайна и нова Жъртва – тъй както невидени улитки се явяват по морския бряг след отлив!

Истина, истина ви казвам: също тъй ще блесне нова Мъдрост, нова Тайна и нова Жъртва пред взора на духа!

Недейте чака още – мълвеше той – разместване на народите, защото знамение на дух е това, а не – знамение на око! То значи бран на истина с истина, на закон със закон и на доблест с доблест – тъй както бурята помита зловонен плевел и миризливо цвете пред себе си, за да натори мократа земя!

Истина, истина ви казвам: също тъй ще бъде наторена ширната пустиня на живота – и върху мократа ѝ снага ще се смесят вси изблици на човешкия дух, за да извикат кълна на Бъдещето!"

Но тъкмо бе казал това, влязоха мъже назаретци в къщата и поискаха от законника да пусне Иешу бар Иосефа, защото го викат братята му отвън.

А Иешу бар Иосеф се обърна към тях и гневен бе гласът му:

– Защо криете своите желания, лицемери? Та чут ли е бесновати бесноват да връзват – и безумци на безумец да слагат окови? И защо вашият страх крие жилото си под сянката на онези, които нарекохте мои братя? – – Вървете си, лицемери, и кажете на братята ми, че нямам братя, ни сестри – освен онези, към които говори словото ми и които слушат думите на сърцето ми! – –

И те се сепнаха от бурята на погледа му – и потрепериха от пламъка на гласа му – и уплашени затвориха вратата.

А отвън братята на Иешу рекоха:

– Не го ли видяхте? Не го ли чухте? Та лъжа ли казаха устата ни, кога ви думахме, че е безумец – и бяс мълви чрез него?

И развълнува се народът – и гневни думи стигнаха в къщата, дето се бяха сбрали законниците.

А Зина Законник излезе, та запита народа:

– Що искате вие?

А те отвърнаха с безумни викове:

– Пусни ни сина на Иосефа дърводелец!

А законникът разбра що са намислили. И каза им с троснат глас, че ако не се разотидат, ще извика стражата да ги разгони.

И те се уплашиха от него, защото бе облечен с власт.

И разотидоха се, като говореха гневни думи за законника и за Иешу.

II

В онова време болест налетя Иосефа дърводелец и го събори на легло. Ден и нощ сновяха край него синовете и жена му, всеки ден идваха сродниците му да го навидят, а той лежеше – и страшно мълчание пълнеше горницата.

Сродниците стояха край него безмълвни, сякаш пазеха мъртвец.

Тежки бяха мъките на стареца и болки бяха изкълчили чъртите на лицето му. Но устата му останаха и сега сключени: той не откъсваше дума, не отговаряше никому, не казваше дори що иска.

А дълбоки тъмнини нападаха от време на време душата му, та околните го мислеха издъхнал. Ала изведнаж из гърдите му се откъртваше тежка въздишка, очите му се разтваряха широко и той гледаше сбраните – с усилие да ги познае.

Той лежеше неподвижно, проснат на одъра. Само ръцете му понякога правеха движения нагоре, сякаш болникът се мъчеше да пропъди нещо жестоко, що пърха над главата му.

Той бе още снажен и едър. Ала по голите му ръце жилите бяха изпъкнали, лицето му бледнееше от ден на ден, жилите по челото му се бяха издули – и гърдите му се подигаха неспокойно, нервно и треперливо.

Той дишаше тежко, сякаш на гърдите му лежеше планина.

– – – – –

Една вечер той зърна край себе си Иешу.

В стаята имаше само двама освен болника – майката и синът бяха там. Ала в размътения поглед на дърводелеца играеха тълпи – и той се мъчеше да различи от многото оногова, когото гледаше, и да го познае.

Най-сетне дигна ръка – и показа с пръст сина на Мириам, сякаш искаше да го прикове там – в тълпата, за да не избяга от погледа му.

А Иешу стоеше и го гледаше.

И отслабналата ръка падна.

Слабо и безпомощно мръднаха устните на болника. Той се помъчи да заговори, ала от гърлото му се откъснаха няколко хъркащи звука, без да се чуе дума.

И с голямо усилие сухите устни се разтвориха пак – и той каза тихо и откъснато:

– Кой е този, що стои пред мене? – Светлина играе край лицето му – – пламъци горят в погледа му – – в очите му се отразява слънцето – –! Кой е той – –?

А после сухите устни млъкнаха, погледът се премрежи – и очите се склопиха, сякаш светлината ги пареше, както огън пари цъфнала рана.

После влязоха в къщата хора, изпълни се цялата стая, стана тъмно. Дърводелецът отново разтвори очи, видя Иешу между многото, ала го не позна.

Погледът на болника шареше безумно наоколо, очите се извиваха бавно в широки кръгове, зениците се въртяха угаснали и мокри. Тъмнината повърна полека-лека свестта на болника и той почна да различава изправените край него. Той видя жена си, изсъхнала от беди, видя синовете си, едри и здрави, видя стария назаретски коен, че му говори нещо. Ала в ушите му гърмеше шумът на безбройни колела – и той не чуваше думите на коена, а виждаше само мърдането на бърните му.

И отеднаж – наоколо стана мълчаливо и неподвижно, сякаш всичко се вкамени в тъмната къща.

И в този мъртъв мрак пред очите на дърводелеца се възправи отново образът на Иешу – сух, висок, с меки движения, с променливи пламъчета в големите зелени очи, с малка брада, с дълги червени коси, пръснати по раменете на кремавата дреха.

И дърводелецът се опомни.

Погледът му спря отново на познатото лице – и той видя в очите на сина си недоверие, равнодушие, студен поглед, който бди да не изпусне нищо от чуждата нему картина, що иска да запомни.

И болникът се сепна, сякаш намери дълго търсената мисъл – и рече със сух глас, като гледаше сина на Мириам:

– Няма моя кръв у тебе, Иешу! В очите ти виждам това – – –! Движения на коен са твоите движения, а мишците ти са меки като мишци на жена – – –. А аз бях снажен и корав: приличаш ли на мене – –? Не си – не си моя плът: виждам те! – – Що дириш тук?

И като каза това, напрегна се да стане – в крайно усилие се възправи, опрян на ръцете си.

И като се възправи, та погледна околните, в погледа му светна гняв.

Той гледаше спокойното лице на Иешу, който нищо не отвърна, сякаш говореха другиму – и това разбуди в душата на болника луда ярост.

Ала слабостта разклати ръцете му – и той падна отведнаж на дървения одър, а от устата му бликна тъмна струя кръв...

III

И на двадесет и шести ден от месец *епйфи*, два часа пред изгрев, Иосеф дърводелецът умря.

...Когато почна да бере душа, по снагата му плъзнаха тръпки, каквито не бе видял никой дотогава.

– Той се мъчи тъй, както се мъчи жена, която ражда! – каза престарялата Елишеба.

И после с горчива болка добави:

– Той умира!... Да пази Бог всякого от такава смърт! Всякого да пази!...

...Той сякаш се боеше от това, което ще стане. Смъртта му се показваше в своя ужасен образ – и той се дърпаше назад, свиваше се, като че ли змия протягаше към очите му съскащи уста...

По тялото му плъзна леден трепет.

Той дишаше тежко.

От устата му излизаха заплетени думи. Големите бръчки по лицето му трептяха.

– – – – –

Той умря – преди да изгрее слънцето – – –.

IV

Когато коенът дойде и се наведе над смъртника, Иешу бар Иосеф излезе от стаята.

Прозрачно и светло бе навън, просторно бе небето, а далечните върхове се виждаха близо, сякаш бяха пред самите очи на човека.

И кротката тишина отвън, мълчанието на ранна сутрин, бялата светлина из въздуха – това криеше тиха, кротка радост, чужда на онова, що бе станало в мрака на душната стая...

И веселбата на ведра сутрин правеше погледа широк, очите виждаха надалеч, а ръцете прегръщаха светлината на целия простор.

...Смъртта бе останала отвъд – зад окадения зид на тъмната задушна къща – – –.

– – – – –

„...Що бе смъртта?"

И Иешу се замисли.

„...Та що бе животът му, за да бъде смъртта нещо? – Гавра и труд бе животът му, а смъртта му бе лъжа и страх. – Позорна смърт. Отче Мой! Позорна смърт!...

...Не бях видял до днес как умират... Та нима това е смърт – –? И нима всяка смърт е такава? – Не! Не! На слабия смъртта: само тя! А силният се бори и мре – в борба. И горда трябва да е неговата смърт – смъртта на силния! – – –

Ала колцина кърмят душа за бран и мишци за борба? – Горда смърт – то е на горд живот венец. А колцина са горди – и колцина носят чело за венец? Пример трябва да бъде смъртта. Ала как ще е пример смъртта, ако животът не е бил притча?"

....

Видях смъртта на едного, когото светът нари-

ча Мой баща. И тази смърт Ми напомни това, за което съм дошъл.

– Дойдох в света да явя издъхването на един век – и появата на Ново царство. Ала кой Ме чува? Те стоят неми край Мене – сякаш самин Аз съм мъртвец...

Кому ще вестиш Ново царство? – И в старото те бяха роби до един! – – Кому? – На Иосефа ли, роден да реже дъски и да прави цял живот погребални ковчези? – На Мириам и Шеломит ли, които утре ще сторят с първия младеж това, що е сторила някога майка ми? – На Шимеон бар Калипаи ли да говоря – на простака, който завижда всекиму? О, каква клетва е човешката кротост! Та той вчера Ме хулеше заедно с Моите братя и днес Ме мрази, без да ме разбира; утре пък негли ще тръгне след първия садукей!... О, него всеки може да подмами с лъжа и чудо! Та нему ли да говоря – –?

Или да говоря на Иехуда, който се лута ден и нощ край своята млада жена, сякаш се бои да не грохне небето върху нея, та да я повали?

Или да говоря на Иакоба, който мисли, че Бог обича робите, защото някой си нарекъл страха от Бога начатък на мъдрост? Кротък е, благ е, набожен е Иакоб – по-набожен от майка ми, по-набожен от кого да е. Въздържан светец е той, не пие вино, ни шехар, хляб и треви яде, не маже с елей косите си... Но кой е видял да се спасява човек с покорство и страх? Нему ли да говоря?...

...На Иакоба е дадено да влиза в *Светая* на храма, той цяла нощ стои коленичил на плочите, та моли прошка за греховете на народа. От молитва колeнете му са се покрили със слинове – и нозете му са станали криви като на камила... Не! Не! Бог не води кервани: камили Му не трябват!... От деня още, кога напусна роден дом, та отиде между назирите в храма, нареко-

ха го *Иакоб Облиам* (*Иакоб крепост народна*). Ала за него ли е Моето слово? Та той е роб: как ще стане вестител на Новото, кога се моли над мъртъвци пред мъртъв бог – и молитвата му мирише на пепел, гробен прах и погребно кадение?

Не е, не е за мъртъвци Царството Божие – и там савани се не веят!...“

....

– – – – –

„На що Ме научи смъртта на този чужд човек? Нищо Ми не даде тя: тлен беше – и тлен си остана! Той доби за миг просвета и в неговия ведър поглед се отрази светлината на Бога, който живее в Мене.

...Ала после очите му видяха отново земята – и той сметна първото за призрак, а в Моето лице разбра само грозното лице на своя внебрачен син... Та каква истина ще приеме душата му, кога няма сили да различава гледка на душа от гледка на очи?

И всички са такива: всички са като него. Нима с пламтящи мечове трябва светлината да си прави път в тези тъмнични души? – Не е за тях светлина: не е светлина за вековните затворници... Страх Ме е – да не ослепеят от Моето учение! Боя се – Моята проповед да ги не направи безоки!...

По-добре – нека ги бие Законът със своите камшици, нека в душата им плющи ужасният съсък на *Тора* и *Набеим* – – –!“

....

– – – – –

„Моето слово търси рибари, чийто поглед знае багрите на опасно море, чиято стъпка се е люляла над разпенени талази, чиито очи е шибал буен вихър, чиито ръце са свикнали да стискат жилави корабни въжета: на тях, на рибарите, ще проповядва Син Божи! – –

Моята проповед дири блудници, чиито нозе са пре-

ситени от всеки грешен танц, чиито лакти знаят спирането на златна пиршеска маса, чийто поглед помни сластните тръпки на всяка любовна ръка, чието ухо различава гласа на плътта от шъпота на мъдра загадка, чиято реч мълви горчива изповед на душата, плакала години насаме, след суетата на всеки пъстър грях: на тях, на блудниците, ще говори Син Божи! – –

Моята мъдрост лучи митари, чиято ръка е чула звъна на световното богатство, чиито дрехи са носили прах от вси тържища на земята, чиито движения пеят погребна песен на дотегнала суета, чиито стъпки дирят самотни друмове, чиито шъпи пръскат на тугини и непознати златото, пастрено цял живот: на тях, на митарите, ще мълви Син Божи! – – –

Не е за пълни шъпи Моето море: талазите на Моята мъдрост дирят безводни напукани пустини, по чиито пясъци ще рукне буйната проповед за Царство Небесно!“

V

Къщата на Зина Законник в Назарет. Сред широкия двор се вижда висок мраморен кладенец. Край кладенеца лежи тревясал порфирен стол. Водата пее. Старият Зина реже лозите пред къщата. На стола седи Шимеон бар Калипаи. Сандалите му са прашни. В ръката му има тояга. До стола лежи неговата пътна вулия от кожа. Погледът му е морен. Той следи движенията на Законника невнимателно: в ума му се мярка нещо друго.

Зина Законник. Спомних си негови думи, като почнах да режа лозите (ти още не бе дошъл, Шимеоне). „Подобно е – казваше той – Царството Небесно на лозар сръчен и работлив, който от зори до заник работи своето лозе. Голяма ще е наградата на този лозар. Ала подобно е още Царството Небесно – казваше той – и на лисица, що влиза в лозето, та преяжда пъпките на лозите.“ Притчи говореше той. Малцина го между нас разбраха. А ти, Шимеоне, разбираш ли?

Шимеон бар Калипаи. Мъчно разбирам, рабѝ! Ясна ми е притчата за лозаря; ала притчата за лисицата не е за моя ум. Нима на зло ни учи той? Та що е лисицата, която преяжда плодоносните пъпки? Нима Царството Небесно е дял за злосторници?

Зина Законник. Не е, не е! Запита го отпосле Каинан що е притчата за лисицата и лозето. А той рече: „Царството Небесно е спасение и гибел, второ раждане и смърт, звезда и меч: за едни е вечен живот, а за други – вечна гибел. Ето защо е подобно Царството на лозар – и на лисица!“ Ала те го не разбраха, защото го не обичат. Обича го едничък Каинан. А как ще разбереш човек, когото не обичаш?

Шимеон бар Калипаи. Къде каза той тези думи?

Зина Законник. В Иерушалаим бе това, в дома на раби Елкезая.

Шимеон бар Калипаи. А що правеше Иешу там?

Зина Законник. Не зная, Шимеоне, що правеше. Ходел, казват, с Каинан Законника и с раби Елкезая. Може да се е учил при раби Елкезая: не знам. Той не стана дърводелец.

Шимеон бар Калипаи. Че не стана дърводелец – не стана... вярно е. Научи занаят, па го заряза. Сега не работи нищо. Разтака се от град на град... С разни безделници го виждали да другарува; не знам защо напусна занаята си!... Сръчен столар беше: помня го. От мене по-малък беше, но му идеше отръки. А сега – върви насам-натам – и дири това, което никой не е изгубил... Чух, че живял по чужди страни. В Кефар-

Наум[72] говореха преди дни за него: казваха, че живял при есеи отвъд Мъртво море, а после с чужденци отишъл в Александрия. Ти знаеш ли това, раби?

Зина Законник. Не, Шимеоне, не знам! Може да е ходил... Още в Иерушалаим помня, че говореше на раби Елкезая тъмни думи. Казваше: „Не знам още словата, с които трябва да говоря на това племе. Не познавам още хората, които биха чули моите истини. Не знам още душата на царството, което трябва да погреба..." Много си говореха, ала аз ги рядко срещах. Отпосле Иешу се изгуби. Не знам де е ходил.

Шимеон бар Калипаи. Това, що говори той, не съм чул от никого. Раби Елкезай знае езическата мъдрост, па знае и свещените книги; той знае още онова, което знаят ромяни и гърци. Ала неговото е друго. Това, що говори Иешу, спъва мисълта на всеки законник: от Иерушалаим не го е чул той...

Зина Законник. Той вещае нови истини: право е. Самин Елкезай му се чудеше, а и ромски философи се спираха по стъгдите, та слушаха. Не знам отде е научил това... Когато човек го слуша, в мисълта му съскат светкавици – и той вижда друг живот – не този край нас...

Шимеон бар Калипаи. ...Като се връщах от Кефар-Наум, говорихме за него из пътя. Народът го обича и подир него вече мнозина вървят. А по-рано... за него приказваха като за безумец. Не знам що да каже човек. – – –

Зина Законник. Безумците го наричаха безумец. Та кой го знаеше? – И ти бе викнал срещу него, а го не познаваше! – По братята му се бе повлякъл народът. Та кои са братята му? Не ги ли знаем? Боят се за кожата си... И ти – подир страхливци повлече крак!... Нали тук, пред моята къща, викахте като бесни срещу него! Та що ви бе сторил? – – – Иосеф и Иехуда (ти ги добре знаеш!) въстанаха първи срещу него. Само майка му го обича. Те поискаха от страх пред беда да го откъснат от Назарет и да го пропъдят от Гелил ха Гойим. Нима трябваше братя да правят това? Аз не съм срещал по-мъдър от него и по-умел в разбиране на вси тайни. Знам ги: те се боят от стражата на Херодеса – боят се да им не затворят домовете... И той рано узна това – и ги изобличи (ти помниш: една вечер – и ти бе там!). А после, кога разбра, че подбуждат целия народ срещу него, самин почна да страни от своите сродници – да им не навлече неволно злина. И скръб покри лицето му – видях това, и тъгуваше той по цели нощи, като спомняше жестокостта на хората... Нима бе добро това? Нима така прави брат с брата?

Шимеон бар Калипаи. Ех, знам, че не е добро... кой казва, че е добро? Че не е добро – не е. Но и те не знаеха що да мислят за него. Гледат го – ходи без работа, спори с този – с онзи, навикват го хората, следят го стражите, подпитват за него изблизо-издалеч... Знаеха ли и те що да кажат? И аз да бях, и аз щях същото да сторя!... Страх ги е хората... А майка му – ех, тя го обичаше: нали му е майка! Та той и от нея странеше. Сякаш му е чужда. Що ли е видял лошо пък от нея? Край братята си и нея пренебрегна: остави я сама-самичка да ходи от врата на врата... А знам: не е добро. Когато Иосеф и Иехуда говореха на майка му, че той не бил с ума си, тя ги кротко гледаше – и не даваше... На старата Елишеба тя сама казала (майка ми била там, та знам от нея това!) – че Иешу насаме говори с висок глас и разговаря с невидими хора, че мълви безумни думи – и мисли себе си за Мешиах. Ала другиму тя не казала това, че се побояла да не заговори народът зло за сина ѝ. Тя обича Иешу... Но и тя сама се изплаши – за сина си, а не за себе си се изплаши тя! – като чу да се говори за речите и делата на сина ѝ по цялата стра-

на – и видя, че ромската стража разпитва за него и за баща му. Тя се уплаши да го не сполети съдбата на Иехуда от Гамала, та затова се пресели в Кефар-Наум при дъщеря си Шеломит (ти знаеш, че Шеломит се ожени, та живее в Кефар-Наум). То стана, след като дърводелецът бе умрял. С молби едва склони Мириам сина си да отиде с нея. И той отиде. А в Назарет останаха Иосеф и Иехуда. Пръсна се целият дом... В Кефар-Наум не можах да видя Иешу. Казаха ми, че отишъл към езерата. А докато бил в града, сбирал се с книжници (не знам кои), та тълкували Закона; тълпи се стичали да го слушат... Чудеса правил, говорят... Чудеса! Какви ли чудеса ще прави той? Хайде де! Дано пък не направи чудо! Та отде се е учил да прави чудеса? Ама – говорят... Никой го не познава: говори всеки, що е чул... Влачат се подир него на тумби, слушат го, разправят за него това-онова... Чудно ли е? Всеки разправя – каквото му скимне!... Та и за чудесата...

Зина Законник. Чух за чудесата... Не знам... Едно знам: той самин е чудо. О, Назарянинът ще повлече мнозина!

Шимеон бар Калипаи. Тълпи се трупат и при Иоканаана в пустинята. Той кръщава при Иарден. И той проповядва. И за него мълвят, че бил Мешиах... А утре друг ще дойде – и за него народът ще каже, че е Обещаният... И след него ще тръгне човешкото стадо, раби – и нему ще се чудят на думите, и за него ще разказват приказки, както са разказвали за раби Хилеля, за раби Шамай[73], както разказват за Иоканаана и за Назарянина... Знам ли кой е за вяра! – – –

Зина Законник. А за Иешу що разказват в Кефар-Наум?

Шимеон бар Калипаи. Говорят за него (той може и да не знае това), че на смъртен час старият дърводелец повярвал в сина си – и той го кръстил в Руах Елохим... Кръстил го бил! Полека де! Та дано пък не е повярвал Иосеф! И ние бяхме там: и ние знаем как го изруга баща му, че е син на чужда кръв!... Такива неща разправят... Повярвал бил – и му се отворили завчас небесата – сякаш небесата са плевня... И той им дава още да разправят: чудно ми се вижда, защо пък им не спре устата! Утре кой знае що ще почнат да говорят...

Зина Законник. Та що? Нима ги Иешу кара да разказват? Той дори не отиде при гроба на Иосефа... А Иоканаана не познавам...

Шимеон бар Калипаи. За Иоканаана и в Назарет се мълви много. Знам, че една вечер Мириам говореше на синовете си за Иешу: „Кажете му, че Иоканаан проповядва разкаяние в пустинята! Кръщава за опрощаване греховете и лекува недъзи на душа и плът: да идем да ни кръсти! – –“ И синовете на Мириам казаха на брата си за Иоканаана. А той студено отвърна: „Та какъв ли грях съм извършил, че да диря кръстител, който с вода ще мие душата ми? Нима е чул някой с вода да се кръщава – и нима е видял в талазите на Иарден да плуват простени грехове? – – – Вървете сами при своя кръстител: презира го душата ми – кръстителя на стадата! Той мие душите, както се мие овца!... Вървете при своя овчи изкупител!“ Тъй им каза той, па ги остави. Изглежда, че той в никого не вярва.

Зина Законник. ...Скръб лежи на душата му: знам това. За свои и за чужди скърби. И затова са тежки словата му. В Кефар-Наум веднаж говорил с книжниците – и в къщата почнали да се тълпят хора, жадни за думите на прославения раби. Майка му и братята му дошли отвън, привлечени от мълвата за него: поискали да чуят и те словата на своя човек. И влязъл в къщата някой, та му казал: „Раби! Майка ти и братята ти са отвън: те искат да те видят!“ А той с горчиви-

на в душата казал: „Нима тази жена ми е майка? И нима ми са братя тези мъже? – Когато бях гладен, предложиха ми камък. Когато бях жаден, жлъч и оцет ми дадоха. А когато моите устни мълвяха върховна правда, те рекоха в лицето ми: „Безумен е той: нека върви при Иоканаана в пустинята да го излечи от неговия недъг!“ Така рекоха те в лицето ми. Истина, истина ви казвам: пръв път видях тогава син да огладнее, а неговият родител да му даде камък вместо хляб и змия – вместо риба!“[74] Това им казал Иешу, па влязъл в стаята, без да ги погледне.

Шимеон бар Калипаи. То си е тъй: знам. Той ги не обича, защото от време викнаха срещу него. Не му отърва: знам, че нему му се иска – всеки да бъде с него; не харесва му, кога му се опират... Въстане ли кой да е срещу него – той казва, че срещу Бога въставал. Та той най-сетне Бог ли е? Хубава работа и тази: Бог – дърводелски син!... И това не бяхме чули – и него чухме... Знам: той е тънка душа. Трябваше по-кротко да се обхождат с него още от младини. И майка му, па и братята му трябваше да го не навикват постоянно... А те? – Изстудиха му сърцето от детинство още: не го разбраха. Голяма душа пърха в него, казваш ти – прави са донякъде думите ти. Не знам Мешиах ли е, не е ли. Едно знам: не е за слепци да го разберат... Ала не трябваше със злоба да го гледат! И ето: той страни!... Помня: кога трябваше да отидем в Иерушалаим за *Празника на Шатрите*[75] (дърводелецът бе умрял вече), сбрахме се свои със свои, та се приготвихме за път. А той не пожела да дойде; само ни изпрати. Но на празника го видяхме в града: той бе дошъл без нас – и без да го знаем... Цял народ се бе сбрал под шатри на Маслинената планина, всеки бе при своите, а той се и не вести при нас да ни навиди. Цял народ празнуваше с песен и танци празника на пустинята след изхода на Бене Израел – и всички се радваха, свои между свои – а той остана в града между чуждите, защото сърцето му не познаваше свои... Седем деня трая празникът, сбираха се по всички къщи сродници и познати, прибираха левити, вдовици и сирачета – да ги нагостят на личния празник, а той и не дойде в дома на Шаул бен Закая, дето знаеше, че сме се сбрали. Той не дойде при своите сродници... Научихме на другия ден, че с Каинана Законник (нали го знаеш? – и той е бездомник – старият Каинан...) празнували в дома на рибар, някой си Шимеон бар Иона... С тъга чухме това! – – – Трябваше ли? – – –

Зина Законник. Бях тогава в Иерушалаим. На голямата стъгда, зад кулата Антония, играеше танцувачка. – Нали знаеш? – стар обичай е да се пеят песни на празника – и да се танцува. – Голяма хубавица бе танцувачката: с черни очи, с дълга коса. И много знатни младежи, па дори лични ромяни стояха пред кръга на сбраните да гледат. Чух ѝ името (мисля, че се казва Мириам от... от Сефорис или Мигдол[76]... не помня) – чух ѝ името, прогласяно с копнеж дори от старци. Там, в тълпата, видях Иешу, който гледаше играта на хубавицата. Той стоеше замислен, челото му бе сбръчкано, погледът му следеше движенията на белите нозе, които играеха върху пъстрия губер. Шията и гръдта на момата бяха накичени с тежки огърлия от бисер и златни луници – и нейните накити се виеха около бялата ѝ снага, кога играеше – като златни пеперуди трептяха около снагата ѝ. Тя свърши играта – и си тръгна. А младежите я сподириха с диви викове и срамни песни – както се върви след блудница (аз не знам блудница ли бе тя: може да беше блудница...). Тогава Иешу бар Иосеф се възправи сред тълпата, па рече: „Къде сте тръгнали в свещените дни на празника по блудни пирове? Та има ли по-хубаво от нозе, що танцу-

ват? – Небе ви донесе тази жена – тук, на прашната стъгда, а вие ѝ предлагате в отплата своята сласт! Не е ли позорно това?“ Тъй им каза той. Ала те вървяха след нея и дори го не слушаха. А други се смееха и казваха: „Кой е пък този?...“ Ала блудницата чу думите, повърна се и отиде при Иешу. Тя го запита: „Де живееш, раби? Аз искам да дойда при тебе!“ А той отговори: „Нито сласт ме гони, ни от ревност вика душата ми по тебе: що ти е де живея? Ала рано е за тебе, сестро моя, да отиваш там, дето живее Син Божи!“ И щом рече „Син Божи“, ревнаха против него вси завистливи гърла на младежи и старци – и сметка му поискаха за кощунството. Ала той им не отвърна нищо. След малко го нямаше в тълпата – – –.

Шимеон бар Калипаи. Не го обича Иерушалаим, не го обича Свещеният град... И до мене стигна мълва, че в думите му съскала гордост – и той говорел с явно презрение към тълпите... Та може ли инак? – Той е влязъл в Иерушалаим – да раздава съкровища на дух, а – кога си е отворил шъпата – празна я е намерил... Не е то синагогата на Кефар-Наум!... Там, в Иерушалаим, има знатни по дух, горди по мисъл, богати по знание: що би им говорил един назарянин?

Зина Законник. Не го знаеш, Шимеоне! Не мълвиш право! Той пак ще надвие! О, едра душа е той! – – Кога го слушам да увещава народа в нови пътеки на мъдрост, аз гледам душата му – сякаш напрегнала мишци да подигне този народ и да го понесе навръх планината! – – Та кой ще устои срещу чара на тънката му мъдрост – и кого не ще съблазни алмазът на простата му реч, дълбока като пропаст и гъвкава като папирусова вейка? О, след него ще тръгнат всички, цял Иерушалаим ще повлече мантия по него – та дори железните орли ще се озърнат!... Но – от друго се боя аз: ще ли го търпи санедринът[77]? – Коен-хагадолът Кайафа[78] от собствени коси ще му усуче въже – и ще му стегне шията с него... Те се боят от свенлива мъдрост. Плаши ги сянката на всеки проповедник: това е бедата. А да знаеха изтънко неговата проста назаретска повест, не биха се бояли. Но – страх ги е: след него вървят законници и знатни мъже; той води спорове с книжници и тълмачи на *Тора*; той привлича сърцата на всички жени... Има от що да се бои санедринът: по стъгдите ще се чува само името на Назарянина! – – –

VI

...И кога стигна Иешу бар Иосеф тридесет годин връст, изведен биде от Духа в пустинята, за да бъде изкусен.

И стоя там четиридесет деня и четиридесет нощи – и в пост, молитва и съзерцание минаваше душата му – и живееше с лъвовете и зверовете на пустинята.

А настъпи ли мрак, идваше Духът, пристъпваше неусетно пред дверите на душата му – и го изкушаваше.

Но твърда бе душата на постника – и изпитня след изпитня прохождаше, а душата му стоеше ведра, смела и упорита.

И в мрачините на нощта кънтеше неговият глас – и смесваше се с гласа на Духа – като два гласа на един и същ човек, като беседа на душата, която дири синор между светлина и мрак.

– – – – –

– ...Ти не си Син Божи! Можеш ли отхвърли скрижалите на *Тора* – и главизните на *Набеим* можеш ли отрече? Чул си, че пророк Ошеа[79] говори: „Възлюбих Израеля в младините му, с любов голяма го възлюбих – и от Мицраим изведох Своя Син.“ А ти можеш ли изведе от ново робство Избрания народ? Можеш ли сломи вериги-

те на Рома – и не ще ли трепнеш пред железните легиони на покорителя? Не е ли слаба ръката Ти, Сине Човешки, не са ли крехки мишците Ти, не са ли хилави нозете Ти? Та как ще събориш огромното царство, под чиято ръка стене цял свят? Кръвта на Иехуда от Гамала и на Матиас Маргалота не ще ли премрежи очите ти?

– Не! Аз се не боя от смърт!

....

– – – – –

– Ти внасяш в света лъжа – и с неправда начена Твоята служба Богу, а първата Ти проповед бе измама! Ти знаеш, че пророк Мика[80] говори: „Из тебе, Бетлеем-Ефрата – най-дребно от многобройните селища на Иехуда, ще излезе Този, Който трябва да простре жезъл над Израеля и да царува над Моя народ!“ А ти се роди в Назарет. Забрави ли, че в Бетлеем ще се роди Мешиах? Не! Ти не си Мешиах! И още знаеш, че Ожиданият ще разкрие утроба на девственица, за да се роди. А Ти си син на блуд и чедо на прелюбодейство. Нима в тебе ще се всели Духът на Вечния. Та чут ли е Език Божи да мълви през уста на внебрачен син – и видет ли е син на блуд да поведе Бене Израеля? Какъв Син Божи си Ти?... Цяла Иехуда ще обходиш Ти, а хората ще се глумят на Твоята проповед – и след чудесата, които ще върши Твоята размътена воля, народът гневно ще рече: „Та той с името на Баал-Зебуб[81] изгонва бесовете!“ И Ти ще бъдеш в устата им притча за бесноват, който лекува бесновати!...

– Не! Аз се не плаша от презрение! Гордо е Моето чело – и стрела на злоба не ще Ме умери!... Що искаш Ти от Мене?

– В измама Ме виниш, а самин мълвиш измами! Та нима не е говорило свещено безумие през устата на вси пророци? Та нима може да предрича кой да е де ще се роди Мешиах? Не е ли притча това, що са дали пророците като слово за него? – Ако пророк Мика говори, че Той ще се роди в Бетлеем-Ефрата – най-дребно между селищата на Иехуда, не е ли това увещание към народ и тугини, че Син Божи не ще се роди в знатен град – и плещите му не ще надянат багреница? Не мълви ли пророкът, че Бог ще прати Своя Син в захвърлено, глухо селище, за да не гледат хората Неговия облик, а да сберат погледи върху образа на душата Му? – И щом е казано, че Син Божи ще разкрие утроба на девственица, не се ли вижда от това, че трябва да се роди чист от грях сред грешни хора – и душата Му да дойде не от плът и похот мъжка, а – да се роди от небето, чужда на всичко земно?

....

– – – – –

– ...Пъстри измами са замотали в мрежа душата Ти и Ти тънеш в опасен въртоп! Що мълви, че Ти си Мешиах – и що твърди, че в Тебе живее *Руах Елохим*? Та какво е Твоето име? *Иехошуа* не значи ли *„Помощ от Иахве“*? И не е ли то име на безпомощен недъгавец?... Та дори Твоето име е – име изтрито, което носят търговците на елей и продавачите на глинени съсъди! То е износено име, което страхливи родители избират, за да подкупят продажния бог – да закриля покрай сина им самите тях! – Що внесе Ти в света – и коя нова правда бликна из душата Ти? Ти намери света в Грях – и в Грях ще го оставиш! Ти презря от младини Жената и сух безплодник ще умреш! Или... да не смяташ себе си безсмъртен – –? Ти се роди – и сложи покривало на скръб върху лицето си, сякаш си дошъл да оплакваш гибелта на вселената! Ти тласна гневно далек от себе си майка, сестри и братя, свали в гроб своя баща без време, клетва изрече над своя роден град – и тръгна чужди градове да дириш! – – Ти полетя към славата на чужди градове, защото там Те никой не познава: там

лесно ще помислят, че си Мешиах, защото не са чули за Акхар бар Гамлиеля, който насили майка Ти – и Ти се роди от това прелюбодейство... О, лесно е – да си пророк в чужда земя! Но кога Ти самин мълвеше в себе си: „Пророкът е най-люто презиран в родината си[82], между своите; кой познава някого – да е бил пророк в родината си?" – кога питаше тъй, не лъжеше ли грешен блян душата Ти: че стига е да скриеш кой си, та да Те мислят за тогова, който искаш да бъдеш? – – – Ти говореше преди дни в Иерушалаим на знайни и незнайни: „Не мир, а меч дойдох да внеса между хората![83] Дойдох да насъскам син против баща, дъщеря против майка, снаха срещу свекърва – и врагове на човека ще станат хората от родния му дом!" Така мълвеше Ти. Ала не виждаш ли лъжа да съска в думите Ти – и не дириш ли всуе оправдание на собствен грях? Ти стъпка едрата заповед на Иехова, дадена чрез Моше Законника – заповедта да се тачи родител и да се почита родно огнище. И вярваш ли, че ще Ти олекне, ако цял свят се поведе след Тебе? Нима грехът Ти ще се изтрие, ако го всички споделят? – – –

– Не! Не лежи грях в това! Аз знам: те Ме отрекоха още кога се родих – и в очите на дърводелеца просъска веднага омраза към Мене, защото бях чуждо дете! А Моята страхлива майка се боеше дори да Ме защити! Братята Ми приготвиха вериги за Мене, сякаш бесноват се готвеха да оковават! – – Не! Няма грях в словото Ми! Няма грях!

....

– – – – –

– ...А не се ли боиш от присъдата на санедрина? Книжници и садукеи Те следят по всеки завой на улиците, по всеки кът на стъгдите. Те вървят след Тебе в синагогата и записват всяка хула, що си метнал върху техния бог, и всяка хвалба, що си изрекъл за Бога, с когото се гордееш, че живее в сърцето Ти. Ни един зловерник не е отбягнал тежката ръка на това многоглаво чудовище, ни един кощунник не е умрял от своя смърт, ни един ругател на старата вяра не се е спасил от мрежите му. Седемдесет и един човека брои санедринът на Свещения град: те до един Те следят, а Ти си сам – и не можеш избяга! Ти не знаеш зловещите пръсти на прокуратора, ни гаврата на всеки нововерец, ни мъките на разпятието, ни изтезанията в подземни ледни тъмници: о, жестоки са те! – – – Ти не ще изнесеш на слаби рамене бремето на нечута мъка – – и Твоите уста ще се отрекат в мига на страшното изтезание от всичко говорено. Ала и тогава Кайафа не ще Те пожали, защото зъбът на закона е остър и жилото на ромска присъда се не чупи о никое разкаяние!

– Не! Не! Аз няма да се отрека! Аз ще умра от мъките (аз ги виждам: те още отсега парлят моята душа!), ала смъртта не ще ме уплаши! Не, не ще изтрия с подло отричане онова, що съм с кръв и сълзи писал цял живот! – – Води Ме на смърт: Аз съм готов!

VII

И като изкуси Сина Божи с думи и помисъл, Духът начена да го изкушава с видение, образ и личба.

И възнесен бе духом Иешу бар Иосеф навръх висока планина, за да бъде изкусен от Духа. И светнаха пред очите му в багра картина вси съкровища на вселената.

Там се сливаха игриви блясъци на злато с мек шъпот на сребърни лъчи, а в пъстро сияние на самоцветни камъни с гънеше кротката белина на едри рогове еленска кост.

Там съскаха в позлата и вълшебна обкова вси оръжия, корони и престоли на царете – вси съкровища на

властниците, трупани векове и пазени от нож на хилядна стража, вси скъпи сгради на света, строени години от рачителна ръка на сръчни майстори.

И рече му Духът (а Иешу не знаеше дали му говори Дух Божи или – Духът на Божия враг):

– Погледни! Всичко това ще бъде Твое, ако паднеш, та Ми се поклониш! Изведох Те да видиш онова, що съм Ти отредил като дар на свой Син. Защото не трябва Син Божи да живее в немотия – и онова, що е съкровище на баща Му, трябва да стане Негов имот. Как ще дигнеш падналия, ако шъпне немощ в жилите Ти? И как ще дадеш щастие на беден, ако живееш самин с просия? Не рачи Бог – син Му да протяга свенливо ръка за дребен кодрант[84] пред онези, що са грабили и нудили другите да им служат, та сами да живеят в разкош и безпътство! Погледни, Сине Мой: Твое ще бъде, ако паднеш, та Ми се поклониш!

А Иешу бар Иосеф не разбираше Дух Божи ли му говори тъй, или – Духът на Божия враг. И не знаеше що да му отвърне.

А после Духът му рече:

– Ти ще имаш всичко, що виждат очите Ти: колцина имат това, Сине Мой? – Никой го няма. Ти ще раздаваш корони, престоли и царства на своите избраници, а на онези, що следват Твоята мисъл и слово, ще даряваш злато, скъпи камъни и невидени съкровища. Цял свят ще покори тогава алмазът на Твоята мисъл, а златният пясък на Твоята милостиня ще свие под нозете Ти дори сенките на Твоите врагове. Ти ще преобразиш света с едно движение на ръката – и ще посипеш с лъчи душите на своите данници. Та цял свят ще стане честит – и вси тленни царства ще угаснат, за да лумне зората на Твоето ново царство, което не ще има край! Всичко ще бъде Твое, ако паднеш и се поклониш на Тогова, Който е Твой Баща!

И в гласа на Онзи, що говореше, се засмя гордост; а Иешу бар Иосеф улови трепета на Неговия глас – и разбра...

– Не, не! Няма да падна! Няма да ти се поклоня! Та ти ли си Мой Баща? Нима аз съм Син на Измама? И защо ми са твоите тленни съкровища, несторили още никого щастлив? Не е роден Син Божи сарафин да бъде, ни – страж на бренни съкровища! Вземи си отровния светлик на тази огромна измама, погубила толкова свят до днес! Не ще ти се поклоня! Та и самому Богу, да ми се явеше в плът, не бих се поклонил! В дух се явява Бог човеку, защото дух е Бог: в дух трябва да му се служи – и духом да Му се въздава почит. Кому е Бог предложил злато и бисери до днес? Не, не ще повярвам никога в безсмъртието на това, що има образ! Махни се от Мене: няма да падна, няма да ти се поклоня!

....

– – – – –

А после Духът поведе Сина Божи към бездните на душата, за да го изкуси с откровение.

И Иешу бар Иосеф видя мрак пред себе си, а в дъното на този мрак светкавици тъчеха златна мрежа. И там бе страшно и зловещо. И не чуваше се ничий глас.

Тогава му каза Духът (а Иешу бар Иосеф позна, че Дух Божи му говори):

– Пред Тебе е Първата тайна. Ти стоиш и чакаш да се открехнат небесата. В първото преддверие невидим човек ще изтегли меч, та ще Те прободе. Готов ли си за смърт?

– Готов съм, Отче Мой!

....

– Пред Тебе лежи книга, запечатана със седем печата. Тайна след тайна ще разбулваш и печатите ще падат един по един. А силен ли си да пронижеш с меч

книгата – печатите ще паднат отведнаж. Но кога разгърнеш Книгата на тайните, за да прочетеш словото, що си мечтал години, ти ще видиш, че книгата е празна!... Бели листа ще разгърнат пръстите Ти – – –. Не ще ли посърне душата Ти в отчаяние, кога видиш книгата празна? Не ще ли рухне Твоята вяра, когато разбереш, че няма нищо там, дето си дирил всичко?

– Кълна се: ще пребъде вярата Ми, Отче Мой! Кълна се: не ще рухне!

– Ти ще прочетеш Книгата на тайните. Тя е бяла, защото са слепи очите Ти за небесни писмена, ала – ще се отворят очите Ти – и Ти ще прочетеш. На олтара стои чаша с Вино: Кръв е това Вино – и Ти трябва да я изпиеш без погнъса. На жъртвеника стои поднос с Хляб: Плът е този Хляб и Ти трябва да я изядеш без отвръщане. Не ще ли Те погнъси вкусът на Кръв – и миризмата на Плът не ще ли Те потърси? Ще ли намериш смелост да изпиеш Виното и да изядеш Хляба?

– Имам смелост. Отче Мой! Ще изпия Виното и ще изям Хляба! Това е Кръв на Тайна и Плът на Откровение!

....

Ти ще видиш душата си опетнена с язвата на човешки грехове – с вините на цял свят заклеймена – и Ти трябва да понесеш страдание за изкуплението на вси прегрешения. Ти трябва да приемеш на своята плът всяка язва, а на душата си всяка вина! Готов ли си да отидеш на мъка, разпятие и смърт за грехове на непознати? – Ти ще видиш, че душата Ти става блудница, митар, злодеец и похитител: не ще ли се погнъсиш от своето дело? Готов ли си да приемеш смърт – дори когато знаеш, че никого не ще изкупят Твоите страдания – и мъките Ти не ще спасят ничия душа?

– Готов съм, Отче Мой! Готов съм за смърт – дори за безвъзмездна смърт съм готов! Душата ми не иска отплата за подвиг – и награда за смърт, дори когато знаеш, че никого не ще изкупят Твоите страдания – и мъките Ти не ще спасят ничия душа?

– Готов съм, Отче Мой! Готов съм за смърт – дори за безвъзмездна смърт съм готов! Душата ми не иска отплата за подвиг – и награда за смърт.

....

– – – – –

Тъй четиридесет деня и четиридесет нощи Духът изкушава Сина Божи чрез слова, знамения, личби и видения.

А кога измина сетнята нощ, изгуби се Духът, мрак падна пред очите на Назарянина – и страшно мълчание вледени душата му.

И видя тогава духом да се приближава до него Бог, ограден от светлина голяма. И лъчите пееха, та душата на постника се изпълни с божествени звукове.

И видя Бога, че пристъпи, та го прегърна – както баща прегръща първороден син. И мрачната пустиня се изпълни със светлокрили ангели, а небето се разтопи от сияние. И усети Иешу в душата си голямо слънце, което трепетно изгрява – и пръска бели безкрайни лъчи – – –.

VIII

Богато накичена горница на Мириам от Мигдол в Иерушалаим. Над високия корниз се редят позлатени нарове и маслинени венци от мед, а над тях се изгъва таван като кубе с отвор в средата, затъкнат с теменужна слюда. На пода губери. Вратата – широко разтворена. Вижда се просторен каменен двор, лози и над зида висока ограда от смоковнично дърво. Край стените на горницата, дето няма губери, сивите плочи на гранитния под отразяват светли изваяния, високи алабастрови чаши, златни све-

тилници и тъмни винени амфори, изписани с червена глеч.

Иехуда от Кериот[85] (*влиза, без да погледне в горницата; погледът му е наведен, лицето му – замислено; спрял се край един египетски стол, съзира до стола полегнал човек с окъсани дрехи, рошава глава и побеляла брада; човекът спи дълбоко; лицето му е скръбно, сбръчкано, посърнало; Иехуда търси с поглед някого и вижда Мириам от Мигдол*). Мириам, кой е този? Дали не си почнала да сбираш просяците и слугите на Кайафа при своята врата? Защо му не кажеш да спи вън?

Мириам от Мигдол. Не го буди, той ми е баща.

Иехуда от Кериот. Баща ли? Ти нямаш баща. Баща ти падна под секирата на един ликтор преди две години, в деня на големия бунт: аз помня това – –. Кой е този?

Мириам от Мигдол. Остави на мира стареца: сродник ми е!

Иехуда от Кериот. А как се казва твоят сродник? Той с просия ли живее? Та ти нямаш сродници!

Мириам от Мигдол. Той се казва Шимеон бар Иона[86]. Той е рибар. Някога ловеше риба, а сега лови човеци[87]...

Иехуда от Кериот. Човеци ли лови? А кой му е дал този хубав занаят? И много ли печели? (*Навежда се над заспалия.*) Да. Той лови хора и ги продава по тържищата за роби. Не обичам тези ловци. Виждал съм в Александрия и Коринт такива ловци на човеци. Те печелят много. Ала узнаят ли го хората на прокуратора, ще му изстинат лесно стъпките – – –. При тебе ли живее той?

Мириам от Мигдол. Не. Той си има дом.

Иехуда от Кериот. Тогава що дири тук?

Мириам от Мигдол. Той не продава роби.

Иехуда от Кериот. Виждам. Неговите дрехи не са дрехи на имотник. Ти се шегуваш. Що прави наистина той? Аз го виждам пръв път при тебе.

Мириам от Мигдол. Той носи на хората ново учение за живота: лови ги в мрежите на Божествена мъдрост...

Иехуда от Кериот. Не знам. Този бедняк не прилича на книжник – и той сигурно не може дори да чете. Кои са негови ученици?

Мириам от Мигдол. Той разнася чужда мъдрост. Негов учител е младият пророк Иешу бар Иосеф.

Иехуда от Кериот. Не го знам. Да оставим неговия ученик да спи! Сега всички улици гъмжат от пророци. Човек не може дори да ги слуша; те мълвят едно и също. Когато се събуди, ще му кажа да си върви. Да бе по-богат, ти би вселила ревност в мене. (*Тихо и страстно.*) Мириам, ела ме целуни!

Мириам от Мигдол. Аз те не обичам, Иехуда.

Иехуда от Кериот. Шегуваш се. Но в твоите уста шегата е звучна като тих глас на далечни весла. Ти говориш хубаво. (*Замисля се; лицето му потъва в скръбна мъгла; той снема от плещи златовезана мантия, слага я на една възглавница – и поглежда тъжно Мириам; той бавно приближава към нея; гласът му трепери.*) Мириам! Аз не мога без тебе! (*Мириам се дърпа.*) Аз те диря три нощи: твоята къща бе затворена и никой ми не каза де си... Аз – не мога без тебе!

Мириам от Мигдол. Чула съм го. Не го повтаряй! Ти ми не трябваш, Иехуда!

Иехуда от Кериот. Което имам, то е твое: вземи го! Ала разтвори сърце за мене! Когато съм при тебе, аз те галя с поглед, диря те с копнеж, както се дири далечен погаснал сън, милвам те с безумни пламъци в душата. А кога те няма, дните ми са тъмни и посърнали – – – без тебе скитам в мъгла – – – без тебе – не мога!

Мириам от Мигдол. Що твое да взема? Не ми трябва нищо. Аз намерих всичко, що ми трябваше – –. (*Отдалечава се.*)

Иехуда от Кериот (*гледа я с размътен блажен поглед*). Защо си отиде от мене, мой саронски крине?

Мириам от Мигдол. В очите ти блести роса, която ме плаши... В твоя поглед ще пламне безумие!... Страх ме е... О, аз не те обичам такъв! – – Върви си, върви си: аз виждам – ти искаш жена! – – Не, не ме допирай!

Иехуда от Кериот. Аз няма да те доближа: не бой се! – – (*Мрачно и диво.*) Ти обикна други: много други – след мене... И сякаш мене никога не си любила... Ти забрави всичко – и мене – и думите ми – па – и нашите дни – –. Някой е пресякъл душата ти с брадва сякаш през тези три деня, когато се изгуби от мене... На устните ми трепери още лудият мирис на твоето тяло, а ти си вече ледна – и бягаш от мене – и криеш лице... Колко късо щастие ми даде ти! А на другите даде – себе си – цяла себе си. – – Ти ме забрави.

Мириам от Мигдол (*студено и рязко*). Не съм. Жената не забравя.

Иехуда от Кериот. Нищо ли не забравя? (*С гняв.*) А своя грях?

Мириам от Мигдол (*кротко*). И него. Жената помни. Жената помни всичко.

Иехуда от Кериот. Едно бих ти казал...

Мириам от Мигдол. Не.

Иехуда от Кериот. ...Едно време – – –

Мириам от Мигдол. Говори за сега, Иехуда! Аз не искам нищо старо: защо ми е то?

Иехуда от Кериот. ...Едно време бленувах – не смей се! – бленувах заедно с тебе да намеря Обетованата земя, що мнозина търсят. Мислех, че знам пътя... Не ми се щеше да те гледам в робство, не ми се ревнеше – да има други властители над тебе... Не стана: крив ли съм? – Нямало никаква Обетована земя... (*Бавно и тихо.*) Мириам, кой е той?

Мириам от Мигдол. Не. Ти не можеш разбра нищо. Защо ти е едно чуждо име? – Недей пита.

Иехуда от Кериот. Не си ли ме никога обичала?

Мириам от Мигдол. Някога, преди време, кога се върна от своите лутания – обичах те. И чаках те една вечер. Изгоних всички – –. Слаба вълна от щастие – и аз бях погубена – – –. Добре, че ти не дойде! И оттогава – аз обичах тебе, но твоя не станах, защото те обичах не както се обича след пир, не – както се обича за чаша сестерции...

Иехуда от Кериот (*тръпно*). ...Чакаше ли ме? Тогава чакаше ли ме?

Мириам от Мигдол. В огън – –! И вкусвах отнапред сладката болка на най-голямия грях... Ала после, кога видях в очите ти същата жълта мъгла, която знаех у другите – раздра се нещо в мене. Мнозина ме владяха, ала – щастие ли бе това? Това ли бе обещаният рай? – Малко мъгла, после бездна – и остра болка в душата... И – аз те обикнах – и реших да се пазя от тебе... Но – мина и това.

Иехуда от Кериот. Безумен празник... Аз бях забравил своята Мириам. После те видях друга. И те пожелах... Ти си друга сега. И ето ме – стоя мъртъв и смешен като изваяние на неука ръка, устните ми треперят, пред очите ми се мярка тялото ти – а ти бягаш някъде далеч... Не. Това не е обич. Ти имаше право, Мириам от миналото! Когато бе на четиринадесет години – и ходехме заедно край езерото Гин-Нецар[88] – да сбираме раковини. И ти ми притискаше главата до себе си, а после бягаше от мене – –. (*С мътен глас.*) Аз – не стиснах ръката, що ме викаше към наслада: крива ли си ти? (*Отпаднало.*) Мина. Днес ти целуваш всички мъже за шъпа мнаси, за чаша сестерции – за

нощ – за прегръдка, която познаваш добре... Само мене отпъждаш. Ти си права, Мириам! (*Дълбоко.*) Така. Ти си права. По челото ми се гърчи мътна сянка. В устата ми е горчиво. Мисълта ми се къса. Боде ме всеки спомен. Нима аз исках?... (*Неспокойно.*) Разбираш ли ме? Ти ме не разбираш. То беше – една вечер – тук... Ти бе сама. Твоята туника бе разцилена... И ти говореше, а като говореше – наведе се –тъкмо срещу мене. – – – И аз видях... Не – не! (*Гледа я в очите.*) След това в мене се разбуди страстта. И аз те пожелах – дръзко и диво, а ти начена да ме отбягваш. А после – години след това – чух... Ти знаеш.

Мириам от Мигдол. Недей! Стига! – – –

Иехуда от Кериот. Ако ме обикнеш, ти ще имаш моя мраморен дом, украсен с всичко, което можаха да ми дадат островите!

Мириам от Мигдол. Защо ми са твоят дом и твоето злато? Онзи, когото обичам, не ми обещава нищо.

Иехуда от Кериот. Знам: ти обичаш Луканус Иустуса[89], ти обичаш философа, когото прогони ромската неправда. Ала що би ти дал той? Нима начена да търсиш разтуха в споровете с мислители?

Мириам от Мигдол. Не обичам Лукануса. Аз мразя Рома.

Иехуда от Кериот (*доближава я; гласът му е страстен шъпот; той я гледа като плахо дете*). Аз ще ти кажа думи, които никой не е чул – – –! Аз ще ти нашъпна слова, които милват като ласка и карат душата да трепери от безумство – –! Аз ще ти промълвя речи, пред които падат в прах вси стихове на Иаван и Рома![90] – – –

Мириам от Мигдол (*гледа далече пред себе си; очите ѝ дирят някого; погледът ѝ стои недвижен, скован в нечии далечни очи*). Защо ми са твоите слова и твоят говор? Онзи, Когото обичам, не ми казва дума.

Иехуда от Кериот (*търси погледа ѝ; внезапно*). Този, когото любиш, не е по-силен от мене! Този, когото любиш, не е по-смел от мене! Този, когото любиш, не е по-хубав от мене! Аз знам това!

Мириам от Мигдол (*тихо; гласът ѝ трепери, извива се в страстни тръпки; накрая замира*). Не, не, Иехуда! Ти не знаеш! О, ти не познаваш Тогова, Когото обичам. Неговите мишци са по-слаби от твоите: те са като мишци на мома, ала гласът Му е буря, а погледът – тържество на пламъци, огнен празник, море от лъчи! Той не е дързък като тебе – да се бие с ромските стражи, ала пред Неговата смелост цял народ трепери – и аз съм виждала да спира побеснели тълпи с движение на своята десница! Той няма твоите буйни черни коси и смолести очи, ала косите му са червени като пожар – и очите Му – зелени като море! Той се не кити като тебе с алмази, коприна и злато, но движенията Му са движения на бог – и неговият ход пленява погледите на вси ромски граждани. О, в Неговия поглед се борят и преливат като в невярно и усетливо море вси багри на душевните вълнения – вси бури на гнева – вси признаци на кротостта! – – Не, не: това ти не знаеш, Иехуда! Той е хубав! Той е най-гиздав от всички, що съм срещала досега! – – –

Иехуда от Кериот (*унесен в думите ѝ, спира се до спящия човек; гледа го мълчаливо, ала погледът му не лови нищо видимо*). Обичаш ли го много, Мириам?

Мириам от Мигдол. О – –!

Иехуда от Кериот (*тихо, с любопитство*). Желаеш ли го – –?

Мириам от Мигдол (*закрива лицето си с ръце; мълчи; после си бавно снема ръцете; гледа далек пред себе си*). Понякога – неудържимо: бих Го разкъсала от страст! – – – А кога съм при Него, не смея и да си помисля за прегръдка: вижда ми се гузно, нечисто,

зло – – –. (*Мълчи.*) Ала тук – нощем – в леглото си – –! О – –! (*Бързо.*) Аз не съм видяла ръце, които биха прегърнали по-плътно от Неговите! Не помня снага, която по-лудо и тръпно бих преплела о своята – – –!

Иехуда от Кериот (*тихо, със зъл съсък*). Имал ли те е? Той – – имал ли те е?

Мириам от Мигдол (*с гняв*). Не говори! Не говори това! Той – не само мене – Той – никоя не е имал! – – –

Иехуда от Кериот (*зло*). Но ти...

Мириам от Мигдол. Аз ли? – Аз не деля нощи с никого, ако не го видя да пълзи пред мене и да целува като роб праха по моите сандали! А и тогава, кога пие наслада от моята плът, аз го презирам! – – Но Мириам от Мигдол, която цяла Сирия нарича Чаровна блудница – о, тя не ще извърши блуд с най-скрития си блян! – – Не, не! – – – Ти – и Той – не сте едно!

Иехуда от Кериот (*замислен*). Но кой ще бъде той?...

Влиза Луканус Иустус. Той е снажен, горд, замислен. Орловият му нос, острият подбрадък и силните челюсти издават власт и сила. Погледът му е мрачен. Той върви тежко, с широки движения и плавен ход. Изглежда спокойно Мириам и Иехуда. Кракът му се спъва о спящия човек.

Луканус Иустус (*сепнат*). Кой си ти? Ставай! Тука не е площад!

Шимеон бар Йона (*пробужда се; плахо се възправя; неговият поглед е страхлив; ръцете му висят като откъснати; той е бос, дрехата му е скъсана, на главата му стои гъжва от коноп; очите му минават от ромянина към Иехуда и спират поглед на Мириам; в гласа му има молба*). Дъще моя, да вървим! – – После не можем Го намери!...

Луканус Иустус. Стой! Де ще вървиш? – Няма да излезеш оттука, догдето не кажеш кой си!

Шимеон бар Йона. Аз съм Шимеон бар Йона, рибар.

Луканус Иустус. Тука не е езерото Тибериас! Аз не обичам миризма на риба! (*Показва му вратата.*) Можеш! – – (*Към Мириам.*) Благородна девице, чиито бракове не може всеки да преброи! Изгнаникът на Рома те приветства! (*Сяда на големия египетски стол.*) Аз дойдох да чуя звъна на твоя хубав глас, макар да се не вслушвам твърде в думите ти: дойдох да го чуя, защото при неговата музика съм свикнал по-правдиво да разсъждавам. Ти говори с приятелите си: аз не ще се пробудя от своя философски блян! (*На Иехуда.*) И ти, потомче на безславни царе – не се грижи! Целуни я! Изживейте край мене своя упадък като хора! Аз не мразя Венус, макар да любя Минерва: не ще ви се меся! – – (*Вади от гънките на тогата си два свитъка; единия хвърля на губера, а другия разгъва на коляно; чете, без да слуша околните.*)

Шимеон бар Йона (*от прага*). Аз ще вървя самин, моя дъще! Ти остани – с тези мъже – –!

Мириам от Мигдол. Ще дойда и аз по-сетне... Но – – не можеш ли Му каза да дойде тук?

Шимеон бар Йона (*с презрение*). Тук ли? Да дойде в къщата, която помни толкова много грехове? – – Не, Той не ще влезе в тази къща! Ногата Му не ще стъпи по тези скъпи килими, погубили душите на толкова мъже! Очите Му не ще спрат на златните чаши, от които тръпни устни са пили грях; погледът Му не ще косне свилените завеси на леглата, дето са се борили за живот и смърт толкова души! Той не би делил ни за миг светлината на тези ваяния от кост и сребро, които разнасят позорна миризма на чужди богове – –! Не, дъще: Той не ще дойде в този дом!

Мириам от Мигдол (*уплашено*). Нима Той толкова ме мрази?

Шимеон бар Йона. Не те мрази. Той не мрази никого. Ала душата Му презира Греха и ненавижда Съблазънта. Той не ще встъпи в твоята къща, защото до днес е още къща на блудница...

Иехуда от Кериот (*с прилив на гняв*). Ти сдържай устата си, галилеецо! Аз удрям само веднъж! Ала – и само веднъж говоря – –! (*Студено.*) Кой те е викал тук да обиждаш?

Шимеон бар Йона (*отвън*). Аз самин ще го подиря, дъще моя! Ти – остани – –!

Мириам от Мигдол (*на Иехуда*). Не трябваше да ругаеш: този старец ме обича...

Иехуда от Кериот. Та кой ли те не обича? И млад, и стар... По твоята снага креят всички... Цял Иерушалаим те обича...

Мириам от Мигдол. Не! Не трябва да хулиш! – – Той ме обича, както се обича дъщеря. Той ме доведе снощи късно, когато тълпата се нахвърли върху мене: от смърт ме избави той! – – И после заспа от умора при вратата ми, както спи роб. Що искаш от него? Що ти стори той?

Иехуда от Кериот. Нищо. И нищо ми не трябва. Ала той те оскърби. (*Уморено.*) Мириам, не ме мъчи! Ела при мене!

Мириам от Мигдол. Не! Аз обичам само Него! (*Сепва се.*) Старецът ме не оскърби. През тези три деня аз видях всичко, що съм живяла. И – то рухна. Не ще се върне нищо: аз му затворих вратата... (*С отпаднал глас.*) Иехуда, аз съм уморена: дай ми вино! (*Изпива бавно чашата.*) По-рано виках, когато светлината ме плашеше: „По-тихо! По-тихо! Така! По-близо до мене! Така!“ И тогава идеше сънното блаженство на болката. „Ти ще ме умориш в ръцете си! – –“ А над главите ни се гънеше нощта. И на съмване склапях очи, за да не гледам светлината... Но прагът на щастието бе винаги далек... „Колко щастие кипи в кръвта ми!“ – казвах си в тръпните мигове. Не. Щастието не бе дошло. Сега знам: не е било щастие това. Сега знам: отвъд душата нечии стъпки се отдалечаваха – и аз отпадах забравена – –. Да стана богата, да стенат пред мене мъжете, да изцедя до капка живота, свободна да бъда – а станах ли свободна? – – горчив блян!... Това исках! – – „Животът е още пред мене! Светлина се разсипва някъде далек – и моята младост ме чака като амфора на страст.“ Ала виното бе всякога силно. В очите ми пламваха огньове: аз не можех дори пред себе си да доизказвам своята мечта. Устата ми стояха наполовина зинали – здрач се ломеше някъде: ден идеше: голям, къдрав ден, който ще затрие – мислех – измамите на нощта... (*С болка.*) Денят откриваше ново петно в душата и нова бръчка по лицето – бръчка от миналата нощ... И когато изново устата ни се скланяха в целувка, в стаята влизаше безмълвно стара жена с черни дрехи, непозната жена... Тя носеше в ръка светилник, а ръцете ѝ трепереха... И светлината заслепяваше очите. И аз разбирах, че се е мръкнало. (*Рязко.*) Иехуда! Аз не искам вече това! – – –

Иехуда от Кериот (*мрачно*). Пий малко вино! В душата на всекиго се диплят мъгли...

Влиза Шеломит Танцувачката[91]. Тя е облечена в пъстро везани дрехи, окичена е с тежки накити. Лицето ѝ е набелено и начервено, клепачите ѝ – теглени с чернилка. Тя мирише на мира и нард. Погледът ѝ весело грее.

Шеломит Танцувачката. Мириам! (*Съзира мъжете.*) А, ти не си сама!... (*Приближава до философа,*

поема хвърления свитък.) Мъдростта на Рома яде пергамент... Благородни Луканусе, погледни ме! Аз съм днес по-гиздава от мъдростта на вси сбръчкани философи! Моето огледало ми каза това.

Луканус Иустус (*без да я гледа*). Да. И по-празна. В погледа ти виждам парцали от чужди погледи: много погледи си разкъсала ти, ала – пак не си честита...

Шеломит Танцувачката. Какво виждаш? Та ти не си ме още погледнал!

Луканус Иустус (*гледа я замислено*). И не трябва. Философ и танцувачка се разбират, защото никога не са съгласни.

Шеломит Танцувачката. Иехуда! Ти не знаеш що стана вчера късно вечерта с Мириам!

Луканус Иустус. Той знае. С Мириам става всяка вечер едно и също...

Шеломит Танцувачката. Не това. Мириам тръгнала с учениците на галилейския пророк и останала между тях три деня. Мнозина я дирили, ала домът ѝ бил затворен. Казал им някой, че Мириам вече не приема мъже. Разгневили се на нея похотливците и като я видели на стъгдата, дигнали камъни – да я убиват. То било надвечер. Аз не съм била там. Когато излязох от къщата на Децимус Брутус, вожд на кохортата, видях на стъгдата сбран народ. Един младеж с червени коси – косите му бяха много червени – стоеше и говореше с неколцина садукеи. Той бил пророкът. Те гневно му говореха нещо и го плашеха. А той им рече: „Не може убиец да свидетелства за убиеца, ни крадец – за крадеца. Защото са повинни в грях – и не е клетва клетвата им. Моше Законникът ви е казал: – Осъден ли е някой на убиване с камъни, свидетелят трябва да хвърли пръв камък върху него. – Питам ви: кой от вас е чист от грях[92], за да свидетелства с клетва греха на тази мома? Който е между вас чистият – нека ѝ бъде съдник: той нека хвърли пръв камък върху нея.“ И той се наведе, та написа нещо с пръст на пясъка[93]. Не видях що писа, защото бях далеч. Но тълпата се разотиде и никой не дръзна да хвърли камък. Мириам после отиде при него. Много исках да чуя що си говорят, но ме настигна Мунациус Планкус, вожд на градската охрана, та ме повлече след себе си. Мунациус е богат и аз получих от него две копринени була и огърлица от бисер. Не знам що е станало с Мириам отпосле, та тази сутрин дойдох да я видя. Питайте нея: тя може да ви каже.

Луканус Иустус. Този червенокос е бил прав. Нравите на Сирия са жестоки. С камъни не трябва да се убива. И народът не може да присъжда смърт. Ако някой е провинен, нека го съди прокураторът. Власт се не раздава по улиците – и стъгдите не са преториум[94].

Иехуда от Кериот (*тихо*). Той е!... Да, той е! Що говори с него, Мириам?

Мириам от Мигдол. Аз бях цяла в трепет, бях уплашена и разгневена. Аз се дърпах, ала те ме теглеха грубо към себе си – и ми показваха ножове... Те продаваха и душата си за моите милувки, а сега искаха да ме убият, защото съм била блудница! Аз ги мразех стръвно – и гледах да се откъсна – и плачех за ръка, която би ме грабнала, та би ме отнесла някъде далек... И тогава дойде Той с учениците си – и Той ме спаси. Можех ли да Го не обикна? Можех ли да Му не благодаря?

Иехуда от Кериот. Но що говори ти с него – с този пророк? Той хубав ли е?

Мириам от Мигдол. Аз Му казах – о, тогава цялата ми душа говореше! – казах Му: „Раби! Онзи къс, що бе останал в мене от душата, сега е само грях и погибел! Ох, колко ме боли онова, що раздраха в мене хората! – – Къде да вървя, раби? Ако и Ти ме отхвърлиш, дай ми по-добре нож! – – Къде, къде да вървя?“ А той ми рече

кротко: „Вземи онова късче душа, що живее в тебе – и с плач Ме последвай!“ А после сякаш ме забрави и каза на себе си бавно и замислено, без да вижда нещо: „За нея пръв път се наведох да пиша и това нима за нея сторих?“ И дълбоко замислен, каза: „Не. Не за нея! – – За вси омърсени души, раздрани от кръв и сълзи – да, да, – за вси души, нирнали в блато на грях, за вси плачещи души на жени, деца и старци – за тях сторих това!“ А после се облегна о каменния стълп. Аз лежех до нозете Му. И Той каза тихо: „Защо е дадено писмото човеку? – – Не! Писменият знак разпъжда хората и шиба болната съвест. А чия съвест е здрава? Ето ги – – преди малко до един изпразниха стъргата! Трите думи, писани с пръст, посочиха на тези вонящи души пирамида от петна, застанала над тях. Право ли е?“ Но изведнаж се сепна, дръпна се от стълпа, та сякаш отпъди с ръка някой невидим, който Го следеше – и рязко продума с висок и твърд глас: „Не! Син Божи няма втори път да пише!“ А аз целунах тогава Неговите прашни сандали – и разбрах, че наистина Той е Мешиах. И запитах Го: „Да вървя ли с Тебе, Мешиах?“ Ала Той се сепна, като ме чу – и се разгневи, че съм подслушала думите, що бе казал на себе си. И Той ми каза: „Кой ти даде да слушаш душата – да слушаш чужда душа, която се бори и бълнува? Отде идеш ти? Коя си ти?“ Но аз кротко Му казах – и плач имаше в моя глас: „Пусни ме, раби – пусни ме след себе си!“ А той ми отвърна: „Ела! Когато се разкаеш и станеш друга, ела! Ти ще видиш това, което на малцина съм обещал! Ела да видиш чудото, което светът е чакал векове! Ти ще видиш как умира Син Божи!“ После с тих и чужд глас ми рече: „Късно е. Нощ настъпи. Полека стъпвай! Недей настъпва заспалите, които нямат дом!“ И после ме остави на Шимеон бар Йона, който е негов ученик.

Иехуда от Кериот. Аз не съм виждал този човек. Как му е името?

Шеломит Танцувачката. Той се казва Иешу бар Иосеф. Говорят, че се учил в Александрия. Той не е хубавец. Но говори добре.

Луканус Иустус. Трябва да е мечтател. Аз също не съм го чул. Но неговата мъдрост изглежда разкъсана. Сигурно се е заел да изправя човешките нрави. Негов учител трябва да е някой платоник. Добре е казал. Аз също не обичам да си пилее човек душата по жени. Мъжът трябва да се ожени, защото бракът е начало на здрав живот. Рома се издигна върху семейството: Вечният Град укрепна от деня, когато грабнатите сабинянки родиха на империята деца. Аз съм също женен, но моята жена умря. Моите синове бяха убити, защото нарекоха Сейана[95] злосторец.

Шеломит Танцувачката. Ех, Луканусе! Хитър си ти – и добре съветваш, защото си стар. Ти кълнеш насладата, която твоите богове ти отказват. Какво лице имаше твоята мъдрост, кога бе съблякъл юношеска тога, за да наметнеш тога на мъж? – – И ние с Мириам ще умъдреем подир години.

Иехуда от Кериот. Да. Ти забравяш, благородни Луканусе, невидимото, що се крие в жената. Забравяш Промисълта, която с тайнствен пръст отрежда на две души заклетата пътека, дето трябва да се дирят. А вярно е – ти не си вече младеж и твоите години разсъждават преди твоята мъдрост.

Луканус Иустус. Спокойно! Недейте хули! Да разсъдим, паднали хора! Епикур[96], който преди три века умря в Атене, учеше, че най-дребните частици на веществото трептят толкова отдавна, че някои ги смятат вечни. – Иехуда, напълни ми чашата! Сократес е говорил по-мъдро с чаша в ръка. – Но Епикур не доказа вечността на веществото, защото сметна за лудост да доказва съществуването на що да е през време, кога не е било още родено. Всичко, що делите вие на

видимо и невидимо, е сглобено от тези частици. Кой ги е съединил? Не знам. Съединил ги е – който ги съедини. И вие не знаете. Има случай, нещо високо и съдбоносно, по-властно от хората. Вие го наричате Руах Елохим. Аз го зова случай.

Иехуда от Кериот. Да се нарече промисъл е по-добре.

Луканус Иустус. Не. Вашата промисъл, безсмъртието на душата, вашият хебрейски Юпитер, що дълбае с мълния закони по плочите, това си е чисто рибарска мъдрост. Не обичам народа ви, защото се преструва. Вашата вяра е лицемерие. Право рекохте: аз бих лесно водил сдържан живот, защото не мога вече да бъда грешник. Ала пред мене мина бляскавото шествие на всички грехове – и аз ги помня до един. Но аз не мразя това, което природата вече ми отказва. Аз не казвам вместо „жена" – „позор", „съблазън" или „бяс", защото жената още остава най-гиздавото създание на вашия бог. И чудно ми се вижда, че този огнеок старец си позволил за една откъсната ябълка да откаже на жената своя Едем[97]: там е имало доста място за едничко хубавото. Вън от Едема жената е погрозняла и е почнала да се продава. Ако жаля жената, то е – защото се мисли по-хитра, по-хубава и по-властна, отколкото е. И още – защото знам що е пепел и що е безсмъртие. Жената и насладата са пепел, а безсмъртна е моята мисъл, нетленна е творбата на моето постигане, вечно е делото на моята воля. Хомер е лъч, а Фрина – саван. Ако излезе вярна вашата мисъл за второто възкресение, аз не съм сигурен, че жената ще възкръсне със своите бедра... И да имаше тогава огледало пред нея, щом си огледа счупения скелет, тя би се върнала на драго сърце в гроба. Но аз не мразя жената: съжалявам я.

Шеломит Танцувачката. Не мислиш ли, Мириам, че Луканус на младини е знаял доста жени? Тъй говори за змиите човек, който е бил много пъти жилен...

Мириам от Мигдол. Не знам. Аз не виня никого. Аз нищо не знам.

Луканус Иустус. Защо да крия, Шеломит? Ти си празна хубавица и евтина вълшебница. Ще ти кажа де води твоят път.

Шеломит Танцувачката. Там, дето има млади погледи, весели целувки, бистро вино и дръзка наслада: аз сама знам де води.

Луканус Иустус. Не. Малко по-далек. От амфитеатъра ти ще паднеш на стъгдата, дето ще играеш своите танци, за да викаш с поглед и движение на снагата златото на късни поклонници. Това е тъй! – После – още по-долу – още по-долу: додето стигнеш до монетите на малцина стари намръщени любовници, които ще те купуват през две-три нощи. Това е тъй! – А после – в някой цирк на широка азийска провинция – в разпътния дом, пред който висят восъчни фалоси, в горницата на позорна наложница – ако си щастлива... А щом се омъжиш за някой търговец, едвам излъстена и неизсмукана още, чака те позорът на семеен раздор, плесницата на грубия съпруг или ядливата ревност на оногова, който не търпи друг да вземе пръв това, което в правото на брачен е негово. Това е тъй! – Или минаваш от Иерушалаим в Александрия, Атене, Коринт, Рома – за да си полезна на мнозина с тялото си, защото човек трябва да яде. И що и да сториш, чака те ранната старост на прекалила жена – старост с бръчки и сини дъги, които вече не ще закрие никое мазило, никое миризливо тесто, никой пъстър прах. Знаеш ли това? – Под твоя сръчен миризлив лепеж всеки миг ще лъска сухият скелет на мъртва жена, която не е била мома никога – и майка никога не ще бъде! Това е тъй: помнете го, Мириам и Шеломит! (*Кротко.*) Не: не се

мусете! Аз ви не мразя: виждал съм те, Мириам – виждал съм те, Шеломит – виждал съм те, о, жена! – и млада, и стара – и тук, и в Рома, и в Атене! Знам те: не мълвят лъжа устните ми! Философът лъже другите само тогава, когато лъже и себе си! (*Става.*) Аз трябва да вървя, защото ме чака Мелхом, моят писец, комуто диктувам четвъртата книга от „Историята на Персия". (*Прибира свитъците; с поклон и протегната ръка.*) Тлейте, благородни увяхващи цветя – додето ви прегърне – тъпкани от златни сандали – някой милостивец, който няма две сикли[98] за пресен крин!

Иоканаан бе мъж високоблагочестив. Той учеше хебреите да прегърнат добродетелта, да заживеят по правда и да приемат кръщение, след като станат угодни Богу. Той ги учеше да слеят чистота на тяло с ведрост на душа.

Флавиус Иосеф[99]: „Древности",
XVIII:7

Не ме оплаквайте, братя мои: аз влязох през едната врата, а излизам през другата! Ала вие сте за оплакване, защото вашата загуба не ще смогне оплака ничие око.

Рабѝ Баалшем Тов:
„Последни думи към учениците"

I

Мъжът, напътстван от Духа, излезе да проповядва по земята на своя народ. И обърна Духът очите на цял народ към Мъжа, та мнозина повярваха в него, а някои тръгнаха подире му и не го напуснаха вече.

По стъпките му звънтяха приказки за молби и чудеса, а пред него цъфтеше почитта на цял народ. И дванадесетте вървяха с него, та ловяха всяка дума, отронена от устата му – и криеха в сърцето си всеки негов шъпот като рядко съкровище. А той не знаеше дори имената на онези, що го следваха, защото бяха мнозина.

И вървеше Мъжът, напътстван от Духа, по градовете на Иехуда, по селищата на Гелил ха Гойим, по паланките на Шомерон, Идумея, Десетоградието и отвъд Иарден.

И вредом поучаваше по синагоги, проповядваше по улици и учеше по стъгди. И хората кретаха след него с бедните си души, защото бе силен и словото му имаше власт.

И спря един ден с апостолите на един висок хълм, а край него се струпа много народ – да слуша.

А Иешу бар Иосеф възлезе навръх хълма, та почна да поучава с тези думи:

„Не е за бедни духом Царство небесно, защото ще пропилеят по стъгди и сборища имота на Бога: беден не знае да пастри добро, ни да къта добив.

Не е за скръбни утехата на Царството Божие, защото ще го сметнат за пир и сватбена веселба: скръбен не знае да се радва от сърце, ни да се смее – както се смее детето.

Не е за кротки наследието на земята, защото злосторци ще разхитят венеца му и ще погасят звездите му: кротък не умее с бич да брани наследие, ни с меч – стежание.

Не е за гладуващи и жадуващи правда ситата на бъдно въздаяние, защото преситени ще заспят: кани ли се на угощение сит и на пир – пиян?

Не е за милостиви прошка Божия, защото сами ще начeнат да прощават: земята би се препълнила с нечестивци, щом всеки види, че се прощава и най-върл грях.

Не е за чисти по сърце боговидство, защото слепи очи не виждат нищо: Бог разкрива себе си на очистени, а не – на чисти. Бога вижда целомъдрият, а не скопецът.

Не е за миротворци осиновяване Божие, защото венец се дава след бран, а не след мир: онзи, който мирно живее, ще бъде победен, а Бог осиновява победителя.

Не е за изгнаници зарад правда Бъдещият град, защото този град не е стряха за прекълцани нозе: до Бъдещия град стигат само нозе, свикнали на ход и надбягване.

Чуйте Моята проповед за Царство Божие и Моето учение за Бъдещия град!

До днес хората, за да угодят Богу, плачеха, въздишаха, хлипаха, стенеха, сдържаха се от вино и шехар, страняха от жена, раздираха одежди, обличаха вретище, не си режеха косите, посипваха с пепел главите си. А беше ли доволен Бог от тях? Безумие бе то и заразна болест бе човешката тъга: от човек на човек минаваше тя, за да разяде тяло и душа. Ала – доволен ли бе Бог от тях?

Питам ви, братя мои: нима се е спасил някой с плач? Та чии грехове изкупи човешката скръб?

Притча и посмешище станаха вси негодници, полетели в пустинята за духовна мърша: гавра станаха всички, що падат от яма в яма, защото вървят и зяпат небето.

Истина, истина ви казвам: на гробница се обърна земята – на гробница, дето от гроб на гроб плаче светът. Истина, истина ви казвам: на пустиня се обърна душата човешка – на пустиня, дето злобно подскачат шакали – и хиени разнасят дългия ек на човешката мъка.

Не видях смях на устата им и никой не дръзваше с весел взор да погледне небето, сякаш се боеше мълния да го не порази. – Спаси ли някого въздишка? Изцери ли стон нечия душа? Донесоха ли балсам на изкупление някому горест и мъка? – Скръбта раждаше скръб и очите сълзяха вечно, а хората се оплакваха, че светът е мътен. Не, не! – на техните помътени очи се виждаше вселената мътна, защото никой не смееше да пусне в душата си слънце!

Има ли за такива Царство Божие? Има ли за такива небе, море, мечта и звезди? Как ще заслужат тези лишни самоизтезатели Царство Божие, когато го дори не познават?

Истина, истина ви казвам: те не познават Божието Царство, защото не познават Бога. До днес те знаят само боговете.

Чуйте сега Моята проповед за създаването на боговете!

Що сътвори светът до днес?

– Не сътвори свръх себе си бог.

Та затова никой жрец не разбра, че Син Божи трябва да се роди човек.

Те мечтаеха – да се роди от коляно Давидово – потомък да е на оногова, що съблазни жена и уби мъж ѝ, за да дели одър на сласт с нея: негов потомък трябваше да е Син Божи!...

Те бленуваха да се роди в Бетлеем-Ефрата, дето само овчари живеят: техният Син Божи трябваше между овците овца да се роди и да дойдат овчари, та да Му се поклонят!...

О, те отдалек помирисват лаком дъх на препечени пасхални агнета: с Неговата кръв сънуваха те, че насищат празника на своята пасха – с кръвта на Сина Божи!...

И още рачеха – звезда от небето да посочи яслите, дето се е родил Той: овчият бог трябваше в ясли да се роди!...

Да, добре е да видиш еднаж през живота си звезда, щом нейният блясък ти сочи път на пир! Добре е да погледнеш небето веднъж през живота си, щом огнен Божи пръст те води в друм на разтуха!...

....

Питам ви пак, братя мои: що сътвори светът до днес?

– Истина, истина ви казвам: не сътвори свръх себе си бог.

Въздигна си човек бели храмове от мрамор и злато – и там сложи човекоподобни ваяния на хубост – за поклонение и почит. Та там човек падаше пред себе си – на себе си да се покланя и себе си да тачи – и самин себе си да пожелава с лъскав поглед и безумие в очите...

Позорно бе това!

Човек човеку се покланяше до днес.

Истина, истина ви казвам: не потърси до днес човек свръх себе си бог – за тачба и поклонение. И лъжата роди лъжа, а жреците мълвяха чудеса за своите каменни богове, та народът се биеше в гърди от страх – и ничком падаше от Уплаха пред силата на гиздави кумири.

И знаете ли що стана отсетне, братя мои?

– Написаха песнотворците дълги свитъци за боговете, а заплеснати изстъпленици в стихове отбелязаха крачките на душата, облечена в тежки непрозирни дипли, от които дори гънките на снагата се не виждат.

И плачеха, смееха се, ридаеха и молеха се в песни – тъй както плаче, смее се, ридае и се моли човекът. Та имаше ли нещо божествено в тази молитва?

Тъй въздава човек и до днес почит на своя бог.

Не вижда ли ви се безумие, братя мои, вашата вчерашна вяра? И не гризе ли съмнение душата ви, че всяка дума, отронена пред олтара, е зърно на лъжа и семе на измама?

Та нима до човека трябва да стигне всяка ръка, що се протяга, и всяка пътека, що лъкатуши? И не трябва ли човешкото творчество да бъде дъга от земя до небе? Не трябва ли да бъде чемерен мост между Миг и Вечност?

Не трябва ли творецът като пъстра прозирна пеперуда да търси багрите гънки на светлината – и накрай да загине в пламъка?

Божествен шемет и свещено безумие тули друмът на човека, ала – кой има нога за шемет и ръка за безумие? В кого живее внедрена жажда за остри върхове и глад за разкалени знойни истини? Кого от вас влече пламъкът и кого тегли невидим пръст към огнена смърт?

Вие стигате там, дето ви е топло, па спирате и заспивате, защото топликът носи на очите ви сладка дрямка.

О, колко е далек човекът – колко е далек от Царството Божие!

О, колко е далек – от Сина Божи!

....

Питам ви, братя мои: що позна светът до днес?

Истина, истина ви казвам: тайната на Живот и Смърт изпита, за да сведе в неуки редове тайните на своята немощ.

Та каква проповед за Живот и Смърт е вещал до днес човек?

– Че Животът трябва да е пъстрота, а Смъртта наслада.

И ето: минаваше животът на човека в поклонение, игра, пирове, измама, убийство и сласт. И дотегваше най-сетне животът, та човек сещаше себе си морен – и сваличаше одежди, за да потопи снага в хладка вода, да разкъса с нож жилата си – и да умре.

И тъй смъртта на човека бе сетният изцедък от наслада и човек трябваше да изпие тази утайка.

Живот ли бе то, братя мои?

Смърт ли бе то?

Та разумя ли поне един, че мъката в душата е сол живота, а подвигът – венец на смъртта? О, да бяха разбрали, по вси кръстопътища биха се дигнали кръстове на самоволна смърт, а в пировете на живота не би срещнал никой начумерено лице! – Ала кой кърми в себе си мъка и кой храни подвиг в душата си?

На мъка и подвиг ви уча, братя мои:

– на мъка по вечното, що се губи всеки миг погоре, що лети по безкрайно витло навъзбог, що чезне към небето – както чезне светлината на заник;

– на подвиг за другите, за себе си, за човешката немощ, за идния човек, за Бъдещия град, за неведомо Царство Божие, за неведом Син Божи!

Който има уши – да слуша!“

– – – –

И като каза това, Иешу бар Иосеф слезе от хълма и дванадесетте тръгнаха след него. Замислено бе лицето му и никой не смееше да го запита. Защото не разбираха всичко.

А народът се чудеше на думите, ала малцина промуяваха що им се говори.

И тези малцина мълчеха, защото всеки бе открил в душата си стръмна пропаст – и се бе уплашил от нея – – –.

II

– – – Те седяха в тъмния кът на голяма горница, под синкавата светлина на кандилото.

Той бе най-младият пророк на Иехуда и мнозина го зовяха Мешиах. А другият бе старец Никодемос[100], един от хората на санедрина.

И те седяха там, в тъмния кът – замислени, вгледани в мрака навън, и приказваха. По сухите лица на двамата съразговорници се лутаха заспали лъчи и мракът поглъщаше това, що изричаха устата.

И единият, старият Никодемос, говореше с тъмен трепет на гласа – както се говори за върховна тайна, доверявана от уста на ухо – между двамина. И в светлото ликуване на неговата реч душата се прекланяше пред Оногова, когото е чакала дълго време. И той дори не вярваше, че с него наистина говори Мешиах.

А другият, най-младият пророк на Израеля, говореше с увереност и власт – както се говори на деще.

– – – – –

– Раби! – каза единият. – Защо укри Вечният от своите чеда Делото на Съдбата? И защо никому се не възвести насъне или наяве настъпващата Гибел? – Ето: Ти казваш, че пожар ожида Свещения град, а дните на храма били дни преброени. Ето: Ти мълвиш, че тугини ще налетят град и храм, за да ги разсипят до камък. Защо укри от нас Йехова Делото на Промисълта?

– Недей – каза другият, – недей мята хули по Непознатия! Та що си ти, за да ти се разбули потайна пътека – кой си, та да знаеш що гадае Бог? Ти си брен на път и малко дим. А утре прах ще станеш! – – Дух на дух се доверява – и път – на път. Ти дух ли си, та чакаш откровение от дух? Ти си пепел! – – – Народът е като човек: за своята вина не може да не изтегли мъка. Ти питаш защо не дава Бог показалец за участта на народа. Та що? Кога вършиш грях, не знаеш ли, че за греха има казън – и тя върви като неотлъчна сянка зад него? Защо ти е друго знамение? Бог ти е дал всичко, що трябва. Народът живее и греши, прави добро и накрай умира. Кому трябва часът на неговата смърт? Всеки грях скъсява живота на душата и дихането на пътта: не сещаш ли след всеки грях чемерен знак, че си се доближил отеднаж до своя сетен час? – Но преди да издъхне, народът изпуска въздишка – и в нея излива скръбния помен за всичко добро, що е кипяло в душата му. И ето: не сещаш ли, че Бене Израел изпуска своята едра сетня въздишка? – Мешиах се зове тази въздишка – и след нея Избраният народ не ще поеме дъх. Всичко голямо, ширно и прозрачно, що е кътала душата на Иехуда – лети в тази въздишка. И – тя ще бъде край на Избрания народ. Ала светът ще я приеме и спастри като съкровище, защото с тази въздишка ще излезе и душата на народа – и ще се разтопи като снежинка в душата на света. Чашата с вода не ще прелее, щом капне в нея лист от тръндафил: та не е ли най-скъпа украса за тази чаша – този пурпурен лист? Затова Мешиах не е само изкупление на Израеля: изкупление на цял свят е Син Божи.

Народът му ще го пропъди като незнайник – отвъд живота ще го прокуди: там, дето душата му ще се слее с душата на вселената. Кой скъпи своята сетня въздишка, та и Бене Израел да скъпи своя сетен цар? – Слова на тайна ти разкрих: пази ги, защото иде време, когато с огнени клещи ще се изтръгва от устата всяка тайна!

– – – – –

И после единият запита:

– Достоен ли съм, раби, да ми разбулиш тайната на спасението? Верни ли са думите на отколешни пророци, че дух в дух преминава – и плът се в плът прелива, за да се роди човек изново?

А другият му отвърна:

– Тежки са Моите думи за неукрепнал дух, та няма всичко да ти кажа. Ала – и малкото, което ще чуят ушите ти, би разбило твоето сърце – Спасение няма – освен спасението, що иде извътре и преобразява тялото в душа, а душата – в дух. Лъжа е пъзляла из устата на всеки пророк, мълвял, че грях се прощава, че дух дух издига и плът пречиства плът. Човек се ражда много пъти, ала умира само веднъж: пази се от смърт!

Ала Никодемос не разбра словата за едничката смърт и запита Иешу бар Иосефа:

– Ако е тъй, отде да чакаме ръка и поглед – да ни подигнат? Не ще ли всички ни сполети страшната едничка смърт, след която няма възкресение – –?

А Иешу бар Иосеф отговори:

– Поглед и ръка ли чакаш? Та що е поглед за слепец – и що е за сакат десница? Няма друм за хромия – и за безокия не блести слънце. Що искаш ти? Нима словата на четирма големи пророци и думите на дванадесет малки дадоха до днес ум на санедрина? Не ляхте ли чужда кръв за свой грях и не пръскахте ли водата от своите измити ръце по племето на Бене Израеля? Всуе дирите пътеки за спасение и напразно вашият скъден ум обглежда лъжите на свещената книга! – – – Един друм има за вас: Мешиах се казва той. Ала колцина между вас познават тази дума? Врекохте се Богу някога – служба да Му служите. И на Избрания народ се обещахте да шътате като верни ратаи. Ала неверен лък са вашите оброци, дадени Богу: лъжа е пърхала в душата ви, кога сте ги давали. Една кръв само би ви измила: на Мешиах кръвта. Но се боя да не я пролеете сами, та да си навлечете клетвата на Оногова, Който е пратил Мешиах. Пазете се, говоря ви, защото много пътеки се сплитат в душата ви. А горко на този, що се опитва възел да разплита! – Изправи се някога раби Иешайаху пред вас – най-мощният пророк на племето ви, та разкри заплетените пътища на вашия грях. А вие го разсякохте с трион, защото изобличи вашата опетнена съвест и разкри на слънцето вашия позор. Не знаете ли, че Онзи, що ви предаде на робство и вериги за смъртта на своя раб – на смърт ще ви предаде за смъртта на своя син?

– – – – –

...Те седяха там, в тъмния кът на полумрачната горница – старецът и младежът, и двамата страшни и тайнствени – като сенки на древни царе.

И нощта превали, синята светлина на кандилото избухна отведнаж и погасна, а през широкия отвор на каменния покрив се разсипала плахи лъчи на зорница.

И тогава млъкнаха и двамата.

И разделиха се в полумрак, както се разделят разбойници, делили между себе си съкровищата на Вечността. – – –

III

А по онова време проповядваше в пустинята на Иехуда човек строг, силен духом и с ведър поглед.

Името му бе *Иоканаан Магид*[101], което значи *Иоканаан Проповедник*. Той зовеше света към покаяние и кръщаваше хората в река Иарден за прошка на грехове.

И казваха послушниците Иоканаанови:

„Той е предтеча на Мешиах. След него ще се роди

Обещаният и ще въздаде правда на Бене Израеля. Вървете при него – да ви кръсти!"

И летяха хората на тълпи в пустинята, сякаш там бе слязъл сам Бог, та ги спасяваше с дума.

И мълвяха още, че Иоканаан Магид е – за когото раби Иешайаху бе предрекъл:

„Ето: пращам своя Пратеник[102] пред лицето Ти – да приготви Твоя друм, преди да се явиш! – – Глас иде към вас, синове на Бене Израел – глас на викащия в пустинята: – Пригответе друма на Господаря, прави правете пътеките Му! – – –"

И стичаха се хората при Лъва Господен, изповядваха греховете си – и се кръщаваха в голямата река. Защото мислеха, че е доста да се разкаеш, за да станеш чист...

Зловеща бе пустинята, що бе избрал Иоканаан за жилище и стъгда на своята проповед. През деня разпалените пясъци обжегваха телата на вси дошли да се каят. А надвечер сетният дъх на горещ вятър разсипваше над плоската шир зловещ мирис на сяра, донесен от Мъртвото море, под което лежеха съсипните на Содом и Гомора. И тази чемерна миризма възправяше пред ужасения ум на грешниците страшния спомен за греха, който не остава ненаказан.

А сутрин, щом слънцето се издигнеше над пустинята, по пясъците се плъзваха в тежка невидима мрежа изпарения от сол, които палещият вятър довличаше от солниците, изкопани отвъд Мъртво море. И солените пари режеха очите, разкъсваха клепачите и пълнеха въздуха с горчив мирис на отровни растения.

И под жестоките звуци на кръстителювия глас тълпите падаха на колене, за да ги опърли пясъкът и душата им да се разкъса от разкаяние.

– – – А Иоканаан Магид носеше дреха от лъвска кожа, препасваше се с конопно въже и ядеше само треви, див мед и корени. И казваха с трепет, че слово Божие гърми от устата му. А други мълвяха, че е Мешиах, но се крие до време, за да се яви на земята като цар на Божието царство. Някои пък го смятаха метежник, що сбира тълпи срещу копията на ромския прокуратор и секирите на четиривластника.

Той бе, за когото веднъж майката и братята на Иешу казаха:

„Има човек, пратен от Бога. Името му – Иоканаан. И Слово Божие биде към него, та поучава и мълви мъдрост. Чухме, че поучавал в пустинята на Иехуда – за спасение от грехове... Да идем да ни кръсти!"

А Иешу бар Иосеф се засмя горчиво, защото разбираше, че го смятат молепсан от безумие, навлечено от таен грях.

И отвърна им с кисел смях:

„Иоканаан кръщава... А него кой да кръсти?... Вървете!"

И не пожела тогава да отиде.

– – – –

А словото за Иоканаана стигна до храма на Иерушалаим, та санедринът се сбра да разсъди що да стори. И пратиха левити и коени – да го запитат кой е, в чие име кръщава и говори.

И запитаха го пратениците на санедрина:

– Кой си ти?

А той рече:

– Аз съм Глас Божи – и готвя друм на Обещания!

А те попитаха:

– Пророк ли си, от Бога пратен?

Отговори:

– Не съм.

– Мешиах ли си?

И отвеща:

– Не.

– А кой си тогава? – казаха. – И в чие име проповядваш и кръщаваш?

И рече им Иоканаан Магид:

– Аз съм тръстика, клатена от незнаен вихър. Не виждате вихъра – ни отде иде, ни къде отива. Що – ако ви кажа кой мълви през устата ми? – Вие дойдохте при мене като съгледвачи и подслушвачи: нима нямам право да ви не кажа нищо? – Да бяхте дошли да се каете, разбрали бихте кой стои пред вас...

Ала те настояха, защото не знаеха какъв ответ да занесат на пратилите ги.

И запитаха отново:

– Та щом не си пророк, ни Мешиах, защо кръщаваш?

А той отвърна взор от тях, изгледа послушниците си и сбрания народ, па рече бавно и строго:

– Който носи в душата си една истина, може да я сподели с онези, чиито души са празни. И който е съзнал един грях, може да извика на покаяние онези, чиито погледи не съзират още язвите на душата.

И като спря взор на пратениците от храма, рече:

– От кръщение с вода ли се уплашихте, бедняци? – – Та не сещате ли, че иде след мене Друг, Който ще кръщава с Руах Елохим? А то е кръщение с Огън и Тайна! Той може да е между вас вече, ала вие Го не познавате (и аз Го не познавам!), – защото никой не знае кога ще дойде Той. Вярно е: не съм достоен да развържа сандалите Му, а вие се уплашихте – да не съм Мешиах!... Но бдете, че ще се сбъдне старата притча: в ръката Му стои лопата – и горко на плевела, примесен в пшеницата! В ръката Му стои секира – и горко на неплодното дърво, израсло между смоковници! – – –

А някои от сбраните, ученици на Елиезер бен Акиба (а той бе фарисей), запитаха кръстителя:

– Абрахам е наш баща. И Бог е сключил с него завет[103]: нима ще презре Вечният своите обети – и на своето слово нима ще стане враг? Защо сега ти ни плашиш с казън и смърт?

А Иоканаан им рече:

– Виждам ви душата изцяло, рожби на ехидната! С мъртвите слова на свещени книги ли мислите да отбегнете настъпващия гняв? Забравяте ли, че от тези камъни Бог може с една дума да издигне чеда Абрахамови? Не оскърбявате ли с безумни речи Божото всемогъщество?

И те се смутиха, свян покри лицата им – и отидоха си от него.

А Иоканаан обърна слово към сбрания народ, па каза властно:

„Защо се гордеете, клетници, с бащи и деди? Нима намерихте в извора на своята кръв извор на спасение?

Вие се гордеете, че водите потекло от Исаака[104], син Абрахамов и Сарин. А знаете ли кой бе Исаак? *Исаак* значи *посмешище.* О, клетници! Посмешище се казваше вашият дядо!

А неговият баща имаше наложница, та от нея спечели син. И назва го Измаел[105]. Бащата обичаше повече Измаеля, защото бе рожба не само на плътта, но и на душата му. А Сара мразеше Измаеля, защото бе рожба на любов, а не на брак.

Кой бе прав в тази вражда?

Прав бе мъжът, но жената победи. Тя отвеки побеждава – с лъжа. Сара пропъди с хула и ругание своята робиня и сина ѝ, та майката и детето трябваше да мрат от глади в пустинята. Но там се яви Бог – и възвеличи Агар, а на сина ѝ обеща по-голямо потомство[106] от потомството на Сара.

А и днес вие казвате: – Ние сме синове на Божи обет – и чеда на Божия милост! – Та имаше ли милост Сара, от която водите потекло? И – може ли да има

Бог милост към вас? Вие пропъждате своите по-малки братя – да мрат отглади, а после седите и лениво говорите: – Абрахам е наш баща и Бог ни закриля.

О, клетници! Кога е закрилил Бог нечестивеца – и кого е спасила благородна кръв?

С що да говоря на вашата заспала свяст, която дреме и сънува спасение? С гръм и светкавица ли да ви плаша, както някога един законник плашеше от Синай вашите страхливи бащи?[107] И те се бояха, защото някъде било казано, че който види Бога, умира. Та те вярваха, глупците, че Бог ще слезе при тях, за да даде закон на хилавите им души и да чуе думите на техните вонящи уста! – – –

Не сте ли чули, че от нечестието иде нечестие, а от позора – позор? Та с какво надминахте бащите си, ако не – с позор и нечестие? И сега мълвите, че Бог е длъжен да устои на думата си, защото ви бил обещал милост и спасение... Да не мислите, безумци, че Бог е ваш длъжник?"

А някои херодиани, които бе подкупило златото на тетрарха, та се застъпваха за правото на римската власт, го запитаха лицемерно трябва ли да се признава чужда власт и да се плаща дан на цезаря.

А Иоканаан Магид им прободе с поглед душата, та видя лицемерието им и рече:

„И вие сте зли плевели по запусната нива. И вие сте язви по снага, що се бои от измиване. Нима мислите, че дойдох в пустинята да уча митарите на хитрост и данниците – на страхливо покорство? Идете питайте онези, що хранят с омърсени монети вашата гноясала свяст – и що слагат пред страхливия ви поглед своите натруфени плашила!"

А после изгледа сбрания народ и рече:

„Едно време Иехаел, жената на Хебера Кенееца, уби вожда на ханаанците Сисара[108], побягнал да се скрие в нейния шатър. Той заспа и тя заби кол в слепите му очи.

А Иехудит отиде в стана на Холоферна, отсече главата му[109], та я донесе в града, за да я покаже народу.

Жени правеха това някога. А вие се боите сега от ропот, че ви плашат железните орли, пръчките и брадвите на ликторите и присъдата на прокуратора.

Смелост чаках от вас, несмели синове – смелост! Ала вие сте по-страхливи от бащите си – и дори сянката, що мята върху стъгдата изваянието на цезара, ви плаши."

И като чуха това, мнозина казаха:

„Той ни зове към бунт."

А Иоканаан чу това и рече:

„Не към бунт – към мир ви зова. Ала не ще види мир със себе си онзи, който не е въстанал срещу всичко чуждо! Моят глас ви увещава да станете свои, но кой слуша моя глас?"

– – – – –

А мнозина книжници, като разбраха, че кръстителят не тачи закона, напомниха му, че свещените свитъци са дадени от Бога. И мислеха с това да насъскат срещу него синедрина – и да го изобличат в кощунство.

А той им рече:

„Ако съм невинен в грях, вземете камъни и сами ме убийте! Ала чуйте най-първо в името на кой закон дирите мъст – и под закрилата на коя правда мечтаете убийство!

Някога онзи, от когото водите своето потекло и с чието име се гордеете, защото се бил борил с Бога, излъга своя гладен брат, за да му отнеме първородството за паница леща[110]. Трябваше брат брата да нахрани – и да му поиска в отплата най-скъпото, що му е

дадено от Бога. Защото скъдната душа на лихоимеца поиска и от брата си да отскубне: поиска да му вземе това, що се не купува на никой пазар.

И после Иакоб излъга баща си, за да получи благословия за първороден. А баща му бе сляп. И той се не посвени да излъже един сляп старец, който бе още негов родител. Ала пак жена бе направила това: майка му Ребека го научи да излъже, защото мислеше, че и Бог е сляп, както бе сляп нейният мъж...

И отпосле Иакоб, уплашен от братовия си гняв, избяга. Защото вашите страхливи бащи се осмеляваха само подло да лъжат, но се бояха да гледат хората в очите...

Що пишат вашите свитъци? – Те пишат, че самин Бог срещнал Иакоба, та му показал огнена стълба с ангели; а после Иакоб се борил с Бога – и го надвил...

Жалки синове на лъжовна гордост, нима вярвате още своите лъжи? Вашата надутост съчини лъжливи басни, с които – за да издигне себе си – унизи Бога! Та кой е чул Господ да помага на лъжци, да благославя измамници и да отнема първородството от едного, та да го дава другиму? И може ли да се върнат близнаците в утробата на онази лукава майка, за да сменят първородството си?

Кой вярва още, че Бог ще слезе да се бори с кого да е? И кой от Бога създаден би надвил Бога!

О, горко на лъжците, които векове мамиха лековерните племена с големите лъжи на своите свитъци! И – за да не посмее никой да съди техните лъжи – те нарекоха свещени своите книги и ги заключиха в храма...

Що ви сбра в пустинята и кое ви струпа край мене? Аз ви не давам свитъци, не ви показвам чудо, не ви разгиплям скиния, не ви соча мълнии, не ви обещавам празници от пламък. Аз ви викам на съд и на разкаяние!

А комуто е мил храмът и неговите лъжи – нека се крие в него от навлизащата истина: там е тъмно и мирише на лъжа, на печено месо и на боси нозе... Нека върви там! – –"

А народът се разтревожи от думите на кръстителя и с глас, препълнен от мъка, извика:

„Раби! Не ни оставяй в мрачина и в отчаяние! Ти ни отне закона: дай ни нещо по-високо в утеха!"

И Иоканаан Магид тогава им каза с кротък глас:

„Вашите деди в пустинята бяха водени от облачен стълп[111]. А този стълп им сочеше непознати пътища и заплетени пътеки.

Но ето: не стълп, а слънце ви праща Бог и това слънце ви сочи най-прекия друм към Царство Божие. Мешиах се казва това слънце!

Него дойдох да ви проповядам!"

– – – – –

И тогава двама от учениците Иоканаанови – Андреас бар Иона и Тодай бар Цефер[112] – запитаха кръстителя:

„Раби, дошъл ли е Мешиах? И де да Го търсим?"

А той им отвърна:

„Кажете ми дошъл ли е – и аз ще ви кажа де да търсите!"

А мнозина от сбраните бяха помислили, че той говори за Иешу бар Иосеф, та чакаха да чуят неговото име.

Но Иоканаан не спомена ничие име, та народът отново почна да се колебае.

И кога се връщаха от пустинята, всуе се питаха един другиго кой е Мешиах.

IV

Човекът говореше със Себе си.

– В буря ми разкри себе си, Отче Мой! В пламъци заговори към Мене Твоят глас! И Аз Те чух – и с жадни бърни изпих Твоите думи, защото словото Ти опива повече от шехар! Аз съм Твой пръст, Твой гъртан, Твоя стъпка. Аз съм Друм към Твоя пир и Тръба на Твоя гняв. Аз съм Цар, помазан от Тебе, Съдник, заклет от Тебе, Коен, миросан от Тебе. Защото съм Твой Син. Благодаря Ти, че Мене, недостойния, избра между всички!

....

– – – – –

– Ти Ми даде власт над вселената и вси сили на Живот и Смърт подчини под ръката Ми. Ти ми даде мощ с дума да разруша големия храм сред Иерушалаим и в три деня да го въздигна изново с движение на ръката – да го направя храм на безсмъртна почит и престол на ведро величие; Ти Ме постави над Живота и Смъртта и накара цялата вселена да затрепери от гласа Ми. Благодаря Ти, че Мене, недораслия, избра между всички!

– Над бури морски Ме постави властник, Отче Мой, и над дъждоносни облаци ме направи господар. Вихрите слушат движението на ръката Ми и спират, щом дигна пръст. Бурните вълни на езерото Гин-Нецар станаха кротки като дете, кога си простря над тях ръката. И Моите апостоли видяха това и с трепет паднаха пред нозете Ми, та възхвалиха Тебе, Който си Ми дал тази власт. Чрез Мене ти изтръгваш слава за своето Величие от всяка смирена уста – и похвала за своята Сила от всеки праведен език, Отче Мой! Благодаря Ти, че Мене, невръстния, избра между всички!

– – – – –

– Прати Ме в света да сбера данници на Ново Царство – и Твое Царство да го назова. И Аз излязох между хората – и те разбраха, че не мълвя от свое име, Отче Мой! Царство на самоизкупление основах и смирените Ме последваха: Шимеон бар Иона, тихият рибар, тръгна след първата Ми дума – и каза на своя брат, ученик Иоканаанов, че е срещнал Мешиах. И Андреас бар Иона го последва. А много – хиляди – безброй – тръгнаха след тях, та тълпите се раздвижиха, защото чуха глас на чудо да мълви зад тях, а пред себе си видяха да свети дългочакана светлина – Твоята светлина, Отче Мой, зърнаха те! Благодаря Ти, че Мене, малкия, избра между всички!

....

Човекът говореше със Себе си.

V

...А край пророка, що кръщаваше в ширната пустиня на Иехуда, се трупаха безчисли тълпи. Цялата пустиня бе пълна с шатри, дето лежеха разслабени, хроми и прокажени, чакащи ръката на кръстителя да ги придигне. Слепци, глухи и сакати се лутаха в тълпата, мъчеха се да приближат до проповедника и молеха учениците му да го повикат при тях. Ала учениците бяха горди и в душата им пърхаше радост, че едничкки между цял народ слушат отблизо речите на учителя, та немареха всяка молба.

И стичаха се бесновати, та се гърчеха в люти припадъци пред Иоканаана и неговите ученици, ала словата за покаяние не бяха лек. И болните с клетви напускаха пустинята и с хула на уста се връщаха в мрака на градовете – – –.

И в безумието на общата врява се месеха викове на страдалци и отхвърлени от всички, губеха се в рева на сбрания народ – а над тях кънтеше железният глас

на Иоканаана, та зовеше към чистота душите на продадените, викаше към покаяние заклеймените с хиляди грехове, а после кръщаваше народа в талазите на мътната река.

Един мъж с ромска тога, везана по възкрилията с бисер и златна жица, си пробиваше път в тълпата, за да чуе проповедника. След него вървеше едър чернобрад младеж, чиито коси бяха стегнати с тясна лента от злато, както носят наследствени знатници от сирската провинция.

– Иехуда – рече ромянинът, – мислиш ли, че в това безумие на вярата има зърно истина?

– Не зная – отвърна Иехуда от Кериот, – питай някого от тях! Аз нито тегля от проказа, нито се кая за грехове. Ако ме води нещо сред тези тълпи, то е само любопитството. Не съм се кръщавал в Иарден, та да знам...

– Трябва да се запита някой. Аз съм виждал много изстъпления на вярата, ала това изглежда ново. Защо този космат ретор ги полива с вода?

– Не зная, благородни Лукануse! Мисля, че според него то значи прощаване на греховете. Аз ще те заведа някой ден при есеите, които също кръщават. Струва ми се, че Иоканаан е също есей: в думите му звучи тяхното учение, но има и нещо ново, което ме влече: аз искам да го чуя.

– Тъй ли? Ти казваш, че това е прощаване грехове? С вода значи... Той трябва да е ученик на Талеса[113]. Добре е да запитаме някой негов (аз бих запитал самия него, ала нали виждаш каква навалица е!). Да запитаме, не мисли ли този ретор, че светът се е родил от вода. Ти не знаеш ли някого?

Иехуда разгледа наоколо, па извика с ръка едного. През тълпата се провря младеж, облечен в пъстра срачица и обут в сандали.

Иехуда от Кериот го посочи на философа.

– Този приятел е Тодай бар Цефер. Той е послушник на Иоканаана. Можеш да го питаш.

Луканус Иустус се обърна към момъка с доверлива усмивка:

– Тодай бар Цефере, чий последовател е твоят учител?

Младежът отвърна смутено:

– Ничий не е. Той говори това, що го учи Бог.

– А как го учи богът му? Той знае ли да гадае по летежа на птиците, или слуша шуртенето на голямата река, та после тълкува тези звукове?

– Не. Той се вслушва в себе си. Бог мълви в човека, ромянино.

– Тъй ли мислиш? Ти сигурно си чул за духа, що е говорил в Сократеса, от някого. Аз съм съгласен с тебе, другарю. Ала ето що: защо кръщава твоят наставник с вода?

– Водата е знак на...

– Стига! Водата е знак. А вярвате ли вие, есеите, че светът е произлязъл от вода?

– Моше Законникът мълви: „...Създаде Бог в начало Небе и Земя. Ала Земята бе лишена от вид и ред[114] – и Мрак висеше над бездната – и Руах Елохим витаеше над Водата...“

– Доста. Водата е значи първично вещество. И Филон[115] говори за водата, над която се отразявала бъдещата вселена преди първия ден. А що друго учи твоят учител?

Той дава ли учение за боговете?

Ала в това време тълпата се блъсна като голям прилив на морски талаз, та откъсна Тодай бар Цефера от философа. Един старец, покрит с рани по лицето и ръцете, с разкъсана дреха, тласна ромянина, за да мине напред. Луканус Иустус бе силен. Той го стис-

на с ръка за дрехата и го върна назад. Старецът го изгледа със злина и безсилен гняв.

А философът му рече:

– Ти ще стоиш назад, защото ме тласна! Прощавам ти, че не съгледа тогата на онзи народ, що властвува над тебе! Ала не мога ти прости, че ми прекъсна беседата с един нов приятел! Ние говорехме за философия, а не за медицина: ти можеше да стоиш назад!

Но когато потърси Тодай бар Цефера, не можа да го види никъде: тълпата го бе погълнала.

А Иехуда от Кериот говореше с един от тълпата кръстени. Философът се вслуша.

– Усети ли нещо – питаше Иехуда, – когато той те кръсти? Усети ли над себе си Дух Божи?

– Усетих... Стана ми леко – и сякаш очите ми се разтвориха...

А Луканус Иустус му каза:

– Леко ти е станало, че от раждане не си влизал във вода. Колко години не си се мил, приятелю? Леко ще ти стане, разбира се... Та може ли тука да става дума за дух?

...Ала Иоканаан бе почнал да говори и тълпата млъкна. Няколко души сблъскаха Лукануса, ала си дръпнаха страхливо ръцете, като срещнаха погледа на човека с тогата.

А кръстеният му каза:

– Мълчи! Учителят говори! Трябва да се мълчи!

Ала философът се не стресна.

– Трябва да се мълчи, казваш ти. И аз бих посъветвал мнозина да мълчат. Трябва да мълчиш, кога си гузен!... А който не е гузен, не отива да го кръщават! – –

Много глави се извърнаха, за да затворят с поглед устата му. И един от учениците Иоканаанови, като видя ромянина, с гняв извика:

– Кажете на този езичник да млъкне! Никой не трябва да пресича словото на онзи, през чиито уста говори Бог Израельов!

И мнозина с гняв извикаха:

– Да млъкне езичникът! Да млъкне онзи, който се покланя на слепи и глухи богове от мрамор!

А Луканус Иустус видя разгневената тълпа, но се не уплаши от гласа на надменните хебреи, които презираше.

И рече им:

– Аз нося на плещите си тогата на Рома, а на челото си – гордостта на изгнаника: аз не мога да лъжа! Вие хулите моите мраморни богове. Но вие сте прашинки. И от всички тези прашинки не би се слепила глина дори за един показалец на Юпитера. Аз тача своите богове не за това, че вярвам едно каменно изваяние да насочи кораба на живота ми към град, пустиня или пропаст – а за това, че седем века духът на моето племе сече мрамор, за да взида в него всичко велико, до което е смогнало да се косне крилото му. От век на век, от изваяние на изваяние – желязната воля на моя народ завещаваше в сенките и чертите на каменни образи лъкатушките на своя път: нагоре и все нагоре! Вълчица откърми нашия град, изгнаник го съзида, пришелци го населиха. Аз тача своите богове като мраморна памет на кървавата борба за земя, дух и власт. Аз ги тача като бронзова поема, дето се вплитат буйни песни на народ, роден да се бори, владее и съди. А що направихте вие? Не мраморен бог – отломка от гранит не изсякохте, за да плените в нея мечтата на своето минало. Защо хулите моите богове? Хулете – себе си!

А после философът млъкна, за да чуе що мълви проповедникът.

„...На покаяние ви уча, защото близо е часът! Бийте до премала с юмруци гърдите си, пожелавали грях! Свещен гняв нека удря о камъните колените ви, кога

падате на молитва, защото вашите стави са пълзели по грешен път!

С плач и стонове се кайте! Да не пресъхват сълзи на очите ви, с похот гледали всяка срещната! С пост и жестоко сдържане пресушете снагата си, треперела за грешни милувки!

Пустиня трябва да стане душата ви – пустиня безводна да стане, – та Бог да я ороси с дъжд на откровение! Не мълви Бог на сити – и богатите не ще видят лицето Му!

На тогова, когото Бог намери разкаян, Той ново име ще даде, ще го въздигне и предимство ще му отреди на своя бъдещ пир. А на гордите, богатите и разпътните ще рече: – Шест ина[116] правят една ефа[117]. А шест гряха правят половин смърт. Разбирате ли това? – Тъй ще каже Вечният на онези, що пият вино от Газа, Сарепта и Сор. Така ще каже Той на онези, що пият шехар от Земба и Есхол. Така ще каже на скъперниците, пред чиито врати бедняци и болни плачат за кодрант и за лепта треперят на студа.

На вас, които не кърмите блян за спасение, говори Бог: – Що е пир без грозде – и душа без блян? Ала вие не знаете отде да берете бляновете, с които услаждате душите си. – Но подлъже ли ви мисъл, че в дома на изкуплението можете влезе със своите обични съкровища, то извърнете поглед зад себе си – да видите през рамо това, що сте оставили, спомнете си Лотовата жена[118] и беглеците от Мицраим[119]! На солна скала ще ви обърне Бог – и на пепел ще ви направи!

Защото в онзи ден Вечният ще направи небето от мед и земята – от желязо. Дъжд не ще капне и злак не ще поникне. А над света ще полети гладна Смърт – и Жестокост ще бъде името на онзи ден!

Казвам ви още: седем лакти платно са доста за дреха: ала стигат ли седем чисти мисли, за да преме-ните душата си в деня Шабат? А вие и тях нямате, клети бедняци!...“

И като видя между тълпата натруфени жени и знатни младежи, пророкът сгърчи гневно ръка, та с клетва я дигна към тях.

И рече им:

„На що да ви наподобя, дъщери на разтление и синове на сластна лудост? Блудницата е подобна на бдод[120]. На пъстра птица е подобна – на птица с корона от пера, с червена шия, с тъмни крила, накитени със сребърни перца, с багра опашка и очи като смарагд. Ала месото ѝ вонее, та дори лешоядите го презират.

А похотливецът е подобен на бик от Башан, който вилнее и напада, реве от сласт и мирише въздуха, полита и ломи глава о скалите. Ала ще мине сластта – и топорът на етиопеца ще се впие в шията му, та ще разломи костите на темето му.

Що да кажа вам, знатници, що чаткате с желязно огниво зъб на бехамот, за да запалите огън? Що да кажа вам, които ходите по лов за вепри в гората Кармел или край езерото Гин-Нецар? Що да кажа вам, които с лебанонско и хелбонско вино залъгвате език и гърло? – От Дан до Биршеба ще гърмят стоновете ви в съдния ден – и по цялата страна Пелешет[121] ще плаче вашата душа, без да ѝ отекне някой!

Сласт бе повестта на вашата мъдрост: сласт и ненаситен грешен зной. От Ламеха[122], що пръв между хората взе в ложето си много жени, до Шалома[123], що преспа с триста наложници и смени седемстотин съпруги – вашата мъдрост е треперела от неизтъвствво – и бълнувала е бедра, женски къдрици и мирис на гола снага! Не се ли изцеди вашият сластен сок, о, хора, за блуд родени и предосъдени на изгаряне от страст?

Вие имате за кумир жената. Ала не знаете ли, че сама жената без кумир не може? Та какъв кумир е това, което без кумир не може? Спомнете си, суетници, Рашела, която открадна от баща си домашните богове[124], малките кумири от злато, на които се покланяше целият дом! И после, при Моше Законника, на излизане от Мицраим, жените скриха под седлата на камилите и мулетата златните кумирчета[125] на египтяните, за да им се молят из пътя.

А вие избрахте за свой кумир тъкмо това, що не живее без кумир. Но там е вашето зло, че жената не ще избере за кумир вас, защото обича само бездушното. Кайте се с плач и стонове, кайте се с хлипане и биене в гърди! Вие, които избирахте за свой друм найголемия позор, трябва с кръв на разкаяние да облеете губерите на своя грях и златотъканите коприни на своя позор!"

Неговите думи шибаха тълпата като камшици на гняв и словото му пърлеше гордостта на всеки човек. А когато почна да напада богати и знатни, погледите на всички се обърнаха към Иехуда от Кериот, ромянина и знатните младежи.

И Иехуда каза, когато Иоканаан свърши своята реч:

– Завист мълви през устата на този постник. Аз долавям, че през парцалите на кожената му дреха проглежда повече надменност, отколкото през златния наниз на цезаря. Нима с пост може душата да стане друга?

А Луканус Иустус отвърна:

– Не се гневи, приятелю! Кой ти е виновен, че си богат, че носиш плащ от свила, везана със златни гроздове, че на ръцете ти дрънчат тежки гривни, а на дясното ти ухо виси златна обеца? Ти свириш на арфа, живееш с ромяни, хетери, танцувачки и свирачки, говориш за вълшебства и философия, имаш роби и робини. Може той да знае това. Ако те хули, не трябва да му се сърдиш. Ти не си прав. Той е безумен, ала говори добре. Да имаше в гласа му по-ясна мъдрост, а по-мътна буря, той би гътнал на Форум Романум много ретори. Ала той не се е учил – и говори за това, що го боли. Аз го намирам прав. Той се обръща към бедняци и прости, защото няма думи за благородници. Ала това не ще му побърка да стане Мариус в Сирия. Аз чух, че мрази ромяните, и това ме обижда. Но аз го разбирам: той е живял в пустините и обича свободата. Но добре е за него да се поучи малко...

И после каза:

– Да си вървим, приятелю! Ние го чухме, той нищо ново не ще каже... Аз добре знам онази етика, що препоръчва самоизтезание: тя е дошла от изток и в Александрия аз съм виждал хора, които не ядат по седем деня, за да гледат призраци. Те са болни хора – – –.

И ромянинът улови тогата си, за да не я настъпи някой от поробения народ, когото презираше.

Иехуда тръгна след него.

Когато напуснаха тълпата и седнаха в лодката, за да минат отвъд река Иарден, Луканус Иустус спря поглед върху лицето на лодкаря.

– Иехуда – рече той тихо, – не познаваш ли този човек? Мисля, че съм го виждал някъде...

– Да. Той е онзи, когото една сутрин видяхме да спи на пода в къщата на Мириам от Мигдол. Той е рибарят Шимеон бар Йона, ученик на раби Иешу бар Иосеф. Неговият учител говори по-добре от Иоканаана и в думите му има нещо божествено. Аз ще те заведа да го чуеш. Може би той ще ти се понрави...

VI

А в онова време, когато Иешу бар Иосеф проповядваше в притвора на храма Шаломов, пристъпи при него един от садукеите и го запита:

– Раби! Учениците на Садока[126] говорят, че душата мре заедно с тялото. А ти ни говориш за вечен живот. Кого да вярваме?

А Иешу бар Иосеф отвърна:

– Та учил ли съм ви да вярвате? И нима Садок, чийто ученик си самин ти, е учил някого да вярва? Не знаеш ли, че всяка вяра умря, заровена в мраморните гробници на този храм?

И после, като се обърна към целия народ, каза:

– Не съм ви учил никога да вярвате, защото само в лъжа се вярва, а Син Божи не е роден да сее измами и да насъсква лъжеверци.

Да усещате, съм ви учил, да постигате, да знаете, да осъществявате! Кой е чул от устата ми да излезе думата *вяра*! Та то е дума, отредена за неверници!

Ако не усещате в себе си безсмъртна душа, ще погине душата ви и знайте тогава, че няма безсмъртие за вашата сляпа, корава и тленна душа, защото тя усеща себе си край гроба!

А постигнете ли с цялото си същество: с воля и мишци, с мъдрост и кости, с мечта и безумие, че у вас трепери начатък на безсмъртие – душата ви стои на прага на вечен живот!

И тогава ще се открехне пред вас Царство небесно, защото за безсмъртните души е зидано това царство!

И още ще ви кажа: питате Ме безсмъртна ли е душата. Та една ли е душата, за да знам безсмъртна ли е? Кажете ми по-напред за чия душа Ме питате!

Душата, що продава тучни овни в Двора на езичниците – що разменя монети, храни се с лихва и живее с лъжа, за нея ли Ме питате? – Недейте вярва, ако ви каже някой, че е безсмъртна тази душа!

Защото никой не е присъдил – позорът да бъде безсмъртен!

И душата, що спори цял ден с празнолюбци за своето безсмъртие – що принася в жъртва агнета и гълъби, плаче върху плочите на храма, чезне по прошка от небето, за да греши утре пак: истина, истина ви казвам – и на тази душа не е съдено безсмъртие!

Защото никой не е присъдил – безсрамието да бъде безсмъртно!

И душата, що се хили, кога чете своето злато – що пада на колене пред себе си като пред нещо върховно, търси почит у другите, плаче за милостиня на мазни ласкатели – и тази душа е тленна, тъй като се е мъртва родила!

Защото никой не е присъдил – подлостта да бъде безсмъртна!

И душата, що сляпо върти опашка край нозете на жена, без да вижда, че на ложето му преди него е спал друг – и друг ще спи след него, душата, що трепери от острия поглед на своето разпътно божество, къса коси, целува праха, шъпне като изстъпленица – истина, истина ви казвам – и на тази душа не е отредена вечност!

Защото никой не е присъдил – глупостта да бъде вечна!

Кажете ми, садукеи, за чия душа говорите? Кажете ми, заблудени, чие безсмъртие дирите? За своята душа ли питате, или – за душата на другите?

Ако Садок и учениците му говорят, че душата мре, то е от това, че сами виждат душата си изцъклена, вкочаняла и студена. Право е, садукеи: мъртва е душата на бездушните! И всеки, що пита безсмъртна ли е душата – нека знае, че за мъртва душа пита!

Та и вие, безумци, не сещате ли, че душата ви е мъртва? О, да не бяхте го сетили, бихте ли питали бимре ли душата? Та видял ли е някой здрав да дири биляр или праведник да влиза в храм? Та чул ли е някой сит да търси хляб или мъж да се бои от родилни болки?

Вижте, вижте душите си!

Вижте ги, а после вървете при учениците на Садока, защото между живите не ви се пада дял!"

И садукеите напуснаха притвора на храма Шаломов. А по пътя негодуваха помежду си.

И казваха си един другиму:

„Та Мешиах ли е този? Не го ли чухме да мълви като бесноват? Не бяха ли неговите думи слова на горд злодеец – и не блясваше ли презрение в думите му? – – Та нима от него ще търси някой лек за душата си? Той ни назва безумци – този безумец!"

И проклинаха го с горчиви хули.

И оплакаха се едни от тях на старците от санедрина, на закените[127] и на коен-хагадола. А през тази година коен-хагадол бе Иосеф бен Кайафа, поставен с подкуп от Херодеса Антипас[128], тетрарх, и от Понтиуса Пилатус[129], прокуратор на страната.

Ала коен-хагадолът не обичаше тревогите, та не обърна ухо към клеветата. И старците от санедрина, от които повечето бяха фарисеи, защитиха Иешу бар Иосефа, защото сами ненавиждаха учениците на Садока. Та между книжниците на Ерушалаим се яви разцепване заради Иешу бар Иосефа. Едни, които вървяха след садукеите, въстанаха пред народа срещу него. А други, които мразеха садукеите, начнаха да говорят за учителя добро.

И стигна до учениците на Иешу бар Иосефа тази дума – че между закените станало разцепване за него. И похвалиха фарисеите.

А Иешу бар Иосеф им каза:

„Когато се готви пир, хората се карат кой да бъде поканен – и тези, що мислят, че ще ги поканят, въздават хвала на младоженеца. А онези, що знаят, че не ще им отреди място на трапезите си, хулят го.

Но само младоженецът знае кого да покани.

Който има уши, да слуша!"

VII

Пустиня край Мъртво море. Надвечер. Пустинята е пълна с хора. Отдалек, през реката, се задава кораб. Иоканаан забелязва, че към него приближава Иешу бар Иосеф с учениците си. След тях се движи голяма тълпа.

Иоканаан Магид (*към Иешу*). Кой е този, що иде при мене, окръжен от старци, младежи и моми – сякаш тръгнал на пир? (*Иешу приближава към него и спира; тълпите се разстъпват и дават път.*) Замислен е неговият взор, ала ръцете му се движат весело и в неговите движения има радост... (*Издига глас.*) Кой иде при мене – да смущава свещената горест на тази пустиня? Кой иде да спре гласа на човешкото разкаяние – –?

Разкаяна блудница (*с ликуващ глас*). Син Божи иде при тебе, Иоканаане – да чуе бурята на твоята реч и да види пламъците на твоята мъдрост! Иоканаане – Син Божи... Син Божи иде – –!

Глас от тълпата. Синът на дърводелеца е дошъл да те види, раби... Ала аз не знам Иосеф от Назарет да е бил бог... Синът на Мириам и на Иосефа иде при тебе, Иоканаане! Той сигурно иде да го кръстиш...

Андреас бар Иона. Недей хули с език на злозъба язва Оногова, Чието идване вещаха пророци дълги векове! (*Към Иоканаана, който гледа смутено.*) Аз чух

от тебе, раби, че Той се е родил – и тръгнах да Го диря! И ето: отвори Бог очите ми, та Го видях! Моят брат Шимеон ме отведе при Него и сега душата ми е светла. Мешиах стои пред тебе, Иоканаане! Нали си ти Негов предтеча!...

Тодай бар Цефер (*отцепва се от групата Иоканаанови ученици, та тръгва към Иешу бар Иосефа; той го гледа, пълен с възхищение; ръцете му се дигат към него, сякаш иска да запази очите си да не ослепеят*). Колко е светло лицето Ти, раби, и колко е чисто морето на Твоя поглед! Мирис на благовонни смоли раздава Твоят дъх – и Твоите движения са по-хубави от летеж на ангел! Като сънен шъпот са леки Твоите стъпки – и Твоите одежди се люлеят от невидим вихър! – – Аз ще тръгна след Тебе, раби – – Ти си Син Божи! Ти си Израельовият цар! – – Ти си Мешиах!

Иоканаан (*гледа ледно*). Кой говори за Мешиах? И чии устни дръзват да равнят Обещания с кого да е от Гелил ха Гойим? (*С властен гняв.*) Нека напусне моята пустиня онзи, който се гаври с Бога! – –

Един роб (*тихо – на другарите си*). Той се бои, че учениците му ще тръгнат след Сина Божи: знам аз това!.... А пък говореше, че пръв щял да тръгне след Мешиах!...

Иоканаан (*приближава към Иешу бар Иосефа; гледа го с премрежен поглед; край Назарянина се виждат строгите възправени образи на апостолите; с тих и тайнствен глас – към Иешу*). Кой си ти?

Иешу бар Иосеф (*среща го с твърд поглед, гледа го миг неподвижно, а после снема очи и навежда глава; тълпата мълчи; в пустинята се носи лек вятър; чуват се само тежките и бавни талази на река Иарден; отдалек се виждат нови тълпи, които бавно прииждат; Иешу дига поглед и среща очите на Иоканаана; той отваря уста; гласът му е кротък и звучен като летеж на гърлица*). Аз чух за тебе и дойдох да видя оногова, за когото мълвят, че церял човешката немощ. (*С по-висок глас; гледа го в очите.*) Ти ли си този, чиято слава гърми до крайните кътища на Иехуда – и чието име дори книжници и фарисеи прогласят с почит? (*Твърдо и строго.*) Не съм видял до днес човек, когото с право бих почел! Ти ли си – –?

Иоканаан (*среща му погледа; снема очи: към тълпата, що окръжава учениците му*). Аз не познавам този човек.

Ученици на Иоканаана (*след него*). Кой е той наистина? – И ние го не познаваме!

Митар (*от новодошлите тълпи; гледа с омраза Иешу бар Иосефа*). Та не е ли този Иешу, син на назаретския столар? Не е ли внебрачният син на Мириам – брат на Иакоба, Иосефа, Иехуда и Шеломит? Та аз го добре знам!... Аз съм го виждал в Кефар-Наум и познавам майка му!

Шимеон бар Иона (*гневно към тълпите*). Не слушайте митаря, синове Израельови! Не слушайте го: в думите му още гърми звънът на грешно сребро – и кражбата е променила неговата реч! Кой е чул митар да каже истина? Нима наемник знае що говори? Та той се е продал!

Книжник (*на един от Иоканаановите ученици*). Аз съм чул този човек да говори в една синагога. Неговата реч е мъдра – и в словата му гърми трепет на пророк. Дърводелски син не знае това, което знае той! Аз съм чул за него, че в детинство го възпитавали рабини.

Законник прозелит. Не съм чул толкова спор около един човек: та кой е най-после той?

Гласове от тълпата (*живо*). Той е Мешиах!

Ученици на Иешу. Той е Син Божи!

Каинан Законник. Аз познавам този човек. През устата му говори Бог.

Ученици на Иоканаана (*към Иешу*). Но кой си ти, раби, Мешиах ли си?

Иешу бар Иосеф (*изглежда ги; спира с поглед апостолите, които отварят уста да кажат нещо; към цялата тълпа*). Вие ме питате кой съм. Та вие ли – морна от бяг подир злато и богове тълпа, що помирисва отдалек леша на стари умрели богове, вие ли ще разберете съкровената мечта на Сина Божи? – – Та вам ли да кажа кой съм? – О, вие нищо не сте чули, ни видели – и за вас нищо не е истина. Защото истината според вас трябвало да се пипне с пръст, да се помирише с ноздри, да се вкуси с уста... Вам истината се струва тучна жъртва, та всяка нова правда трябва да има нов мирис, неизпитан още вкус – да прилича на невиден дивеч, от който потичат лигите на цял Ерушалаим!... (*С тих и дълбок глас.*) Не ме разбирате вие, не ме разбирате? Бихте ли рачили за миг да останете насаме – със себе си да поведете беседа, да опитате колко е дълбоко морето на душата ви? – О! – – А пък трябвало още да разберете бляна на един самотник – да чуете гласа на онзи Бог, Който го е родил! Безумие! – – – Вам ли да кажа своето име? Та нима разбирате от имена? Ако ви кажа, че името ми е Жъртва, ще го разберете ли? Или – Милосърдие, или – Любов: ще го разберете ли – –?

Фарисей. Той каза, че го родил Бог... Богохулство ли е това, или – намек на Божия завет с Абрахама? Но защо го казва тогава? Нима и ние не сме Божи чеда? Та нас пък да не е родил Баал-Зебуб?

Иоканаан бар Зебадия[130]. Недей пресича мълвежа на светлината, сине на мрачините! Та нима не мълви през устата ти наистина Баал-Зебуб?

Садукей. Нека говори фарисеят! Нека говори лисицата! Той мирише на шеол и дори неговата благословия е клетва!

Ученик на Иоканаана. Нашият учител ни извика в пустинята, за да изживеем в самота бурите на душата. А ето: друг глас тревожи нашия мир! В чие име ни се мълви да оставим пустинята? И какъв е той, та ни вини в многобожие?

Иешу бар Иосеф (*с равен и размерен глас*). Останете тука всички, що дирите самота, а не дързвате да останете насаме! Та де се е чуло – цял народ да дири самота? И щом се сберат двама, има ли самота и самотници? – – Останете тука – като безоки стълпове да пазите пустинята от нашествие на Новото! Ала истина, истина ви казвам: кога дойде Царство Божие, то не ще подири пустиня, за да запълни безводните пясъци – нито ще потърси река, за да излее вълните ѝ над главите на своите верни! – – (*Спокойно и бавно.*) Право слово ви давам: не са за вяра пътеките, що водят през пустиня! Не е за вяра душата, що чака да я измият с вода! Разбрахте ли? (*Неговият поглед минава през тълпата и съзира Иоканаана; спира поглед на него; след малко – към тълпата.*) И кой ви каза да вярвате в предтечи? Та нима на Сина Божи друг трябва да чисти пътя? Та нима Син Божи е безрък? И чий предтеча е онзи, който не познава тогова, комуто е предтеча? (*С по-тих размерен глас.*) Ала истина, истина ви казвам: няма между вси родени от жена поголям от Иоканаана Магид. Но все пак последният в Царство Божие ще бъде по-горен от него, защото Иоканаан Магид завърши една стара вяра, а сетният в Царство Божие ще начене нова вяра!

Иехуда от Кериот (*на Луканиса Иустус*). Не намираш ли, благороден Луканусе, че той говори много добре?

Луканус Иустус (*загледан настрани*). Виж, Иехуда, как го гледа Мириам от Мигдол: тя го пие с очи и трепери цяла! Защо тя го гледа тъй? (*Тихо.*) Да. Той говори добре.

Ученици на Иоканаана. Но по каква личба ще

познаем, че ти си Син Божи? И кое знамение ще ни дадеш, че си Мешиах?

Мириам от Мигдол (*към Иешу*). Говори, раби, говори още! Никой не умее да говори като Тебе!

Иешу бар Иосеф (*с горчива усмивка*). О, роде неверен и хитър! Пустинята ли изостри вашето неверие – и самотата ли разсипа чашата на вашия разум? – Та кой от вас ще познае Мешиах – и кой от вас има очи за Слънцето? Моето презрение към вас говори, о, хора! Моето презрение реве към вас като бесен бик, като алчен лъв! Истина, истина ви казвам: по-долу от прашинката, огряна от слънчев лъч, стои душата ви, облечена в мрак! Зрънце е вашата душа –зрънце в мокра плесен, а иска Слънцето да стигне! Та чии очи са отворени за личбите на Сина Божи – и чия душа е зряла за знаменията на Мешиах? – – Не. Аз не ще ви поведа в пустиня, нито ще ви помъкна край мътни реки, а в живота ще ви отведа и там ще ви дам своята мъдрост – като чук и длето. – Не. Аз не ще ви водя по езерото Гин-Нецар да ловите риба и не ще моля Бога да препълни вашия невод[131], а по стъгдите ще ви поведа и ловци на хора ще ви направя. И тогава, вярно слово ви давам, ще се помоля Богу – да бъде вашият невод препълнен и цял свят да влезе в него. – – Ала кой от вас е готов да Ме последва? И кой има нозе за нови пътища? – – Виждам ви: вие стоите приковани към старото – и в душата ви не стига плесенясалата миризма на вчерашни полуистини – на полуистини, що смятате за жива правда... Смеете ли се откъсна от своето Вчера, та жадно да възкопнеете по своето Утре? Виждам душите ви от край до край – душите ви, проснати като мъртъвци: вашите очи са обърнати към небето, ала вижда ли нещо приклопено око? – – Виждам крилете ви подкосени и ръцете ви – слаби! Не вярвам, братя мои, не вярвам никога в криле, що трябва да се разперят първом, та да литнат – нито в ръка, що се

крепи на тояга... (*По-тихо, с мечтателна страст.*) Обичам крилете, що политат, без да се гордеят с разперване, криле на птица в опасност – защото злато блести по тези криле и смелост – по тези пера! Обичам ръката, що сгърчена драще пясъка на земята, без да се опира о нещо – ръка на умиращ юнак, защото е ръка на душа, която празнува второ раждане! – – Имате ли вие, безумци, тези криле? Имате ли – тази ръка? (*С горчива усмивка.*) Преди малко искахте личби и чудеса!... Та вам ли ще разкрие Син Божи себе си – и на вашата душа ли ще посочи Мешиах своите пътеки? (*Бавно се отдалечава с учениците си; след него тръгва много народ, останалите тълпи се раздвижват.*)

Шеломит Танцувачката (*на една свирачка с кинор*). О, колко е хубав неговият глас! Той говори сладко, той пее като сребърна цевница! – – И колко е чуден погледът на очите му! – – Той е пророк! Той е девственик: аз виждам това!... Блажена момата, която ще го прегърне – и жената, която ще слее устни с неговите! – – –

Човек с плащ. Той не обича жените, Шеломит! Аз не вярвам да отдели миг дори за най-гиздавата мома...

Свирачка с кинор (*към Шеломит*). Жените са луди по него – аз чух, и момите беснеят по неговата прегръдка. Но той ги не доближава... Той трябва да е назир[132] – и аз вярвам, че живее в храма...

Ишви Бенот, продавач на пауни. Не, той не е назир. Ала той има брат, по име Иакоб Облиам[133], който е назир. Ти си криво чула, мое момиче! Хайде да си вървим! Да не желаеш да те кръсти Иоканаан? Недей: сега се смрачава – и лодките ще се препълнят. Де ще спим в пустинята? (*Отиват си с една тълпа.*)

Ромски войник. Той не обича Иоканаана. Той каза зли думи за него. Аз тъй разбрах.

Мисах, продавач на благовония, смоли и лекарства (*към Иехуда от Кериот*). Аз мисля, знатен Иехуда, че Иоканаан не лекува болни: за него само се говори... А

и другият – и той... Как може да се лекува с дума? Не знам защо се намира народ да им вярва!...

Иехуда от Кериот. Щом ти продаваш лекове, инак не трябва да говориш... Но аз мисля, че и твоите смоли не са никому дали здраве... А замислиш ли се малко, ще видиш, че вярата в тези двамина е дигнала на нозе не един болник. Но – ти не знаеш това...

Луканус Иустус. Върви си, Мисах: тука няма купувачи! Ти сподиряш всяка тълпа със своите сандъчета и вази... И не се меси в чужд разговор! (*На Иехуда.*) Едно време и мене се щеше да стана лекар. Но тук, между тези хора, няма добри лекари. Там, дето трябва наука и здрав опит, те слагат измислица, суеверие или стих от стари книги. Тъй се не цери. – Те лекуват с муски, връзват на болните си стихове от Петокнижието или някакви имена, баят им полугласно, пръскат ги с вода... Те са знахари и биляри, но лекари не са. Никой от тях не познава жилите, мишците и костите, защото всички смятат, че ще се омърсят, допрат ли се до труп... Но това, което каза ти за лечебната вяра, е право. Аз видях в Персия хора, що лекуват с поглед. Но те са мъже, които властват над тълпите – и всеки ги доближава с голям страх. Онова, що се говори за лекуването с вълшебство, се криє в басните за силата на воля и поглед... Може би този млад пророк лекува, аз не знам това...

Иехуда от Кериот. Видя ли колко се бои от него народът? Самин Иоканаан се уплаши... Той разбра, че става излишен след него...

Луканус Иустус. То е просто. Знаеш ги, че са хора със силна памет, с възбудено чувство, суеверни и страхливи. Цялото племе е такова: аз ги познавам. И най-дребните думи, и най-слабите движения на младия раби за тях добиват висока цена: те стават слова и движения на бог. Ясно е отде иде това: те пият много вино – у тях душата е винаги възбудена и настръхнала. На източната врата на Иерузалемския храм аз съм видял великолепна лоза от чисто злато; нейните гроздове са направени от рубини, аметисти, сапфири и корунди. По всичко се вижда, че това племе се покланя на Бакхуса под някое чуждо име... Те се покланят и на Венус, защото принасят в жъртва гърлици. Виното и блудът се много дирят тук... Не трябва ли да си вървим? След малко ще стане съвсем тъмно... (*Отиват си.*)

Шимеон бар Калипаи (*приближава със Зина Законник към отиващата си тълпа*). Чух го преди два деня в къщата на Шимеон бар Иона. Той говореше за Иоканаана с един негов ученик, Иоканаан бар Зебадиа, синеок младеж на шестнадесет години. Но в словата му нямаше ни злоба, ни гордост. Та рекоха тогава Алфеевите синове[134], ученици на Иешу: „Чухме, Господи, че си посетил Иоканаана в пустинята, да Те кръсти. И видели хората гълъб да слиза от небето над Тебе и да мълви благословия от Бога." А той се засмя горчиво, па каза: „Празен усещат хората стомаха си, та им се гълъби привиждат... Чул ли е някой до днес гълъб да говори – и птица да благославя? Та нима в летеж на птица говори Бог? – Не в летежа на птиците, а в летежа на душата мълви Божият глас!" Тъй им каза той, па ги остави да мислят по казаното, защото никой не разбра думите му. Притчи говори цял ден и дълбока мъдрост вещаят устата му. Та се питат онези, що го познават: отде знае това, когато не се е учил при никой раби? И затова мислят, че мнозина са го учили на младини... А тук, между тълпите на големия град, той не прилича на онзи Иешу, когото виждахме в Назарет и Кефар-Наум. Той говори с власт и не дава да му се опре никой. Той умее да владее тълпите и народът го слуша, защото трепери от клетвите му и пада на колене пред мъдростта му. О, той тука е друг! – – –

Зина Законник. Но чу ли ги как те искаха чудо – спътниците Иоканаанови? Те искаха нигли да из-

лекува с една дума болните и сакатите, що лежат пред Иоканаана цяла година – и никой ги не поглежда!... Ала Иешу не спомена дори за чудо, а ги укори в безверие. Та кой е дошъл на земята – болни да лекува! Зная го добре аз: той мълвеше дори веднъж пред Шаул бен Закая и Каинан Законника, че на сакат не трябва да се връща читавостта, защото ще тръгне в лош път – и върне ли се на слепец зрението, ще прегреши в душата си, защото ще пожелае първата жена, чиято хубост срещнат очите му. А те пък искаха тук, в пустинята, да прави чудеса и да лекува прокажени! – –

Шимеон бар Калипаи. Когато преди дни се яви в назаретската синагога, придружен от ученици, та прочете словата на пророка Иешайаху – и каза, че думите за предречения Помазаник са думи, казани за самия него (той го каза кротко и спокойно, сякаш всички знаеха това), те възроптаха. И мнозина гневно извикаха: „Та не си ли ти син на блуд – и нима за внебрачен син ще говори пророкът? Не знаем ли сестрите ти, които сега живеят в Кефар-Наум – братята ти и майка ти не познаваме ли? Може ли ти да си Мешиах? – –" И видях тогава по лицето му бръчка на сдържан гняв, а в погледа му – презрение. О, никога не съм виждал толкова презрение в човешки поглед, колкото имаше в неговия! – – (*Изгубват се в тълпата.*)

Пустинята затихва. Тълпите се движат и загубват отвъд реката. Край шатрите, до реката, лумват огньове и осветяват сенки на тъмни хора. Край Иоканаана се виждат образи на есеи и ученици.

Ученици на Иоканаана (*тихо и тайнствено*). Раби! Кой беше той?... Наистина ли бе Мешиах?

Иоканаан Магид (*замислен; гледа далеко пред себе си – там, дето се извива сред палмите голямата река, там, дето се е изгубил с учениците си Иешу бар Иосеф; бавно и замислено*). Не зная кой беше... (*Мълчи; после – дълбоко и развълнувано.*) Ала никога не съм чул човек да говори тъй!... (*Тихо и прехласнато.*) В думите му имаше пъкъл и небе, звезда и клетва, мъдрост и гняв – – –. (*С болна горчивина, сякаш някой е разкъсал рана в сърцето му.*) Аз си отивам, братя мои!... Аз отивам там, дето ме вика секирата на Царски палач!... Днес в думите на този непознат човек аз видях своята присъда – – – (*С пророчески унес.*) О, аз виждам мрака на своя сетен ден! И скърбя, че не намерих Оногова, чийто предтеча трябваше да бъда! Тъга мори душата ми, че не познах кой е Мешиах!... А трябваше да Го видя, за да стана пръв Негов апостол... (*Сепва се; гледа пътеката, по която се е изгубил Иешу бар Иосеф с учениците си.*) А може и Той да беше!... (*Тихо, на себе си.*) Но – ако наистина Той е Мешиах? – – О! – – –

Над пустинята пада мрак. Гласът на бавните води се носи – чужд и далечен. Над сивото погасващо небе се чъртаят тъмните корони на палмите. Огньовете край река Иарден гаснат. От другата страна, сред пясъчната шир, се издигат високи каменни развалини. В мрака се вижда високият наведен образ на кръстителя и очъртанията на неговите ученици, които мълчат. Далече, отвъд пясъците, се чува зверски рев. Иоканаан се сепва – и тръгва към реката. Той върви бавно, сякаш дири чужди стъпки. Учениците го гледат, но не смеят да го последват. Когато се отдалечава, обръща лице към тях. Гласът му е гръмлив – като рев на медна тръба.

Иоканаан Магид. Братя мои! Аз отивам на другия бряг – отвъд Пустинята – отвъд сегашното – –! Не ще ли дойде никой с мене? – – –

...Този Човек, победил смъртта, що до днес побеждаваше света, е по-велик от нас и нашите богове.

Морис Метерлинк: „Мария Магдалина“, II действие

В седмия ден те се сбират да пеят химни на своя Христус като на бог и се заклеват в Негово име занапред да не вършат никакво зло.

Плиниус Млади[135], проконсул на Понт, до императора Траяна

I

„Сберете се, народи от Елам, Иаван, Рома, Мицраим, Пелешет, от островите и Бялата земя!

Сберете се, народи: Син Божи ще говори слово за Царството на Бога!

Вие Ме зовете да дигна ръка – и да поваля царството на Рома, що погълна душата на вси царства, чиито синове сте вие.

Истина, истина ви казвам: не дойде Син Божи да гътва земни царства, ни да кълва земни престоли. Небесно царство дойде да основе на земята Той.

Та що е Рома? И що е властта на Рома? – Ако Син Човешки гътне желязното властителство на цезара, след него друг цезар ще дойде. Не е дошъл Син Божи да лекува тялото на света, но – душата му.

И питам ви: що е Рома?

– Царства прихождат, царства прохождат, а Божието царство довека ще пребъде. Тъмни племена ще насилят стените на вси земни царства – и ще ги сринат. А само едно царство не ще смогне да килне човек – Божието царство. Защото не е зидано от човек.

И след дни в Божието царство ще се прелеят златните води на вси земни царства, защото иде ред – земно в небесно да се претвори – и тленно в нетленно да се преобрази.

На прага на Вечността ви възправям, племена земни! Пред вратите на небето ви извеждам: вижте що мълви гласът на Грядущото!

Зъл дух наричат хората оногова, що царува над

земята. Но проповядвал ли съм ви да вярвате в зли духове? Не бойте се, народи! Не настръхвайте, племена! Ще дойде време – вси зли духове да станат добри!

Вие наричате бесове онези, що са царе на този свят и на които се всичко покорява. Но учил ли съм ви да тачите бесове? Ако презрете земното, ще ли значат за вас нещо царете на земята? Не ще ли падне отведнаж тяхната власт? Ето пътя към Небето, племена земни: презрете веленията на онова, що ви тегли надолу!

Не ви проповядвам омраза към Земята, защото омраза никого не е спасила – и дори онези, що гледат вечно нагоре, накрай падат на Земята и тя ги поглъща. Обичайте Земята, ала не като земни я обичайте! Обичайте Земята, както я обичат птиците, що пърхат цял ден по небето, а нощем си почиват по земните канари и гранки.

Вслушвали ли сте се в песента на птиците небесни? Аз не съм чул по-хубава песен. Защото в нея има правда и блян, отричане и жад за смърт от мълния. Такава песен нека стане душата ви: тогава ще слеете в своята обич Небе и Земя, че ще обикнете душата, в която Небе и Земя се сливат!

Какъв е вашият съд над царете земни, народи на земята? Вие казвате: царете избиват пророците, сновидците и песнотворците. Не казвам ли това и Аз? Наистина няма по-високо от това – да си пророк, сновидец или песнотворец. И вие казвате: Бог ще отмъсти за тяхната смърт.

Не плачете за ничия смърт и не викайте за ничия мъст, племена земни! Не е царство на мъст Божието царство. Не е царство на присъди Царството на Грядущото. Затова – не търсете мъст!

Какъв е вашият съд над жреците земни, народи на земята? Вие казвате: жреците проповядват правда и доблест, а живеят в злина и злоба. И затова земните храмове са врагове на Небесния храм. Ала кой ви каза, че на небето има храм? Светът е враг, казвате, на Бога. Ала отде чухте, че Бог може да има врагове?

Не плачете по Бъдния ден, когато нечестието ще бъде сринато: и без вашия плач Денят ще дойде! Не е царство на стонове Божието царство. Не е царство на горест Царството на Грядущото. Затова – не лейте сълзи!"

....

„Ще се уподоби Царство небесно на земята Офир[136], изобилна с чисто злато – на земята, в която Шалом пращаше кораби, за да му носят съкровища. Там имаше сребро и скъпоценни камъни, слонски зъби и чисти аромати, пауни и райски птици, алмази и зъби от бехамот, камилски птици и жирафи. Но златото на Офир бе най-скъпото, що се намираше там, защото в искряща светлина притваряше лъчите на слънцето. И цар Шалом пращаше корабите на Тарсис, що тръгваха от Ешион-Габара, пристанище на Червено море, та три години пътуваха до земята Офир – и на седмата година стигаха до града, отдето бяха тръгнали.

Разбирате ли, племена, чудната притча за Офир – която е притча за Божието царство?

Пълна е с безчетни съкровища страната на Божието царство – и всичко най-скъпо, що има на земята, е донесено оттам. Оттам са алмазите на добрина и райските птици на съкровен блян. Оттам са ароматите на вътрешна самота и камилските птици на кървав устрем към Грядущо. Оттам е среброто на постигането и златото на светло откровение. Оттам са чудните животни, що се присънват на всяка вглъбена душа – и приказните растения, що заплитат листата на всяко втренчено око.

Ала седем години лутане по опасни и чемерни мо-

рета трябват: седем годин буря и вихър, седем годин нирвана в глъбини и борба в пустини, седем годин на синора между живот и смърт.

Разумявате ли притчата за Офир, народи – която е притча за Небесното царство?

От кроткото и светло царство, стаено вдън душата, излизат всè скъпи съкровища. Ала чий кораб се не бои от буря и подморска скала, от вихър и разбойници, от въртоп и опасни канари? И чий поглед има сила седем годин да чака кораба, на който е натоварил всичко скъпо, що е родила душата му?

Смели мореходци ви уча да станете, народи на земята – и дръзки плувци към Офир – към тъмната бездна, изпълнена с алмази, към чемерната пустиня, покрита със злато! Но чия ръка е чевръста – да опне лък, чия мишца е крепка – да стегне корабно платно, чия нога е ловка – да нирне в морски подмоли?

За Рома ми говорите вие – а Аз ви говоря за Офир! Та кое е по-лесно за душата: да спре вихъра ли, или – да опне платно, та самият вихър да му понесе кораба там, дето спира всеки вихър?

Към Офир плувайте, народи!

В земята Офир се не чува жестокият глас на Рома!"

....

– – – – –

„Знаете ли, племена земни, с кое оръдие Рома написа вашата присъда? Стилон се нарича това сечиво. Стилонът е сребърна пръчка с алмазен връх. С тази писалка се пише по златни, сребърни и медни плочи. С това оръдие Рома написа на желязна плоча своята присъда над вас.

Ала не сте ли чули, че със стилон се пише не само присъда? Със стилон се пише пророчество, псалом, приказка, притча. Със стилон се пише и загадка.

Кажете ми, племена земни: да беше стилонът в ръката ви, що бихте написали с него? Та самата ви мечта – да гътнете Рома – не говори ли, че бихте сами написали присъда над омразните вам? – Недейте къпна сечивото, с което ви са подписали смърт!

Кажете ми още, племена земни, кое ви се повече ревне: да ви смятат мъртви онези, що са мъртви ли – или да умрете в борба с мъртъвците, що смятате живи?

Рома е мъртва, а вие искате бран с нея. Рома ви смята мъртъвци, но вие сте живи, защото у вас ще основе Бог своето Царство. Разбрахте ли притчата за стилона?

В деня, кога Син Божи се възправи на междата, деляща сегашно от бъдно, Той ще улови стилон, за да пише с него по облаците ориста на всè народи, влезли в царството Му – както на пясък писа преди дни участта на народите, на смърт осъдени. Ще вземете ли след това стилон, за да пишете присъди?

В онзи ден, кога светли облаци разкрият съдбата на цял свят, всичко ще стане подвластно на Сина Човешки: бурята, мълнията, безумието, язвата, пламъкът, ужасът и смъртта. И Той ще преобрази цял свят – и земя, и небе, за да го направи свое Царство.

И може ли някой да мисли за сваляне на земни царе, когато по цяла вселена ще се разнесе глас на метеж? Та ще остане ли тогава цар и жезъл? В онзи ден, кога цялата земя стане дух, де ще търси опора земен престол?

Вие хулите търговците на багреници, че продават скъпо багрите везани дрехи. Но в деня, кога всички облечете ленени одежди, що ще стане с тези търговци? Никому не ще потрябва багреница – и продавачите на багреници ще напуснат вашата страна. Разбрахте ли сега притчата за стилона?

В деня, кога заживеете с душата си, не ще ви пла-

ши вече робство. Тогава присъдата на сребърни писалки не ще ви потиска, че волността на душата се не преграждa с присъда от ничий стилон. Вие ще живеете насаме със себе си – и онова, което съдниците могат зърна у вас – ще бъде пророчество, псалом, приказка и притча. Загадка ще бъде това, що сте писали – а от загадка всеки се бои!

Оставете стилоните, народи!

Там, дето ви зова, се не чува скърцане на ничия писалка!"

....

– – – – –

Това каза Син Божи в деня, кога видя себе си възраснал, за да смогне да говори на всиземни племена.

И оттогава начанаха неговите пророчества за Царство небесно, които прогласи по улиците и стъгдите на Свещения град.

А хората трепереха под бурята на гласа му, защото вещаеше мъдрост, що носи на едни смърт, а на други – вечен живот.

И никой не смееше нищо да го запита, както се не пита мълнията, която иде от Бога.

II

Дворец на коен-хагадола Иосеф бен Кайафа в Иерушалаим. Широка приемна стая. Таван с прозорци от разноцветна слюда, подпрян с високи финикийски черни стълпове. Корнизът изписан с лози, класове, храмови знакове и стихове от Петокнижието. На бронзови вериги висят четири златни светилника. Подът – със сини и бели плочи; столове с лъвски нозе, дълги ниски столици, покрити с дебел син плат. През широката врата се вижда плет от железни пръчки, а зад него – големи каменни гърнета с персийски трънгдафили. След пладне. Отвън грее силно слънце.

Иосеф бен Кайафа (*нисичък побелял човек, пъргав, с живи очи, малко прегърбен, облечен празнично – говори на Абгата бен Езра, мъж от санедрина*). Той ме плаши, Абгата. Аз не съм добре. Той иде за ден да разсипе това, що съм зидал години. Добре знаеш: много са онези, от които трябваше да се отърве народът. Ето (*Вади плочки от черна кост, нанизани на сребърни брънки.*) – това са паметните плочи на присъдата. Колко имена е записала тук червената багрилка! „Иехуда от Гамала с тринадесет заклетници. Матиас Маргалот с двадесет и двама сподвижници. Акраб от Иопа с шестима ученици. Иоканаан бен Закариах, наречен *Магид*, с четирма есеи, ученици негови..." – и още много. От всички само Иоканаан и есеите са още живи, но лежат затворени. Не ще ги отмине: чието име стои записано с червено на черна плоча, той е вече мъртъв. (*Бавно.*) Да убиваш – не е добро. Трябва да убива само волята народна: да убива тогава, когато отмъстява и се пази от убийци. Не бяха ли убийци тези? (*По-гръмко.*) Днес – аз съм народна воля. Днес отмъщавам аз. Те бяха убийци. Аз – трябва да убивам. „Око за око, смърт – за смърт!" – – Волята, голямата воля на народа – виси над мене. Ако не убивам, тази воля ще ми отмъсти. Аз знам само един свет закон: мъстта. Не мъстят ли и нам – скрито и тайно? Не мъсти ли Ханан[137]? Не мъсти ли Иешу бар Иосеф? Не мъстеше ли Иоканаан Магид? Колко мъчно надвихме тази мъст! – –

Абгата бен Езра. Право е. Нашите имена замалко щяха да лежат върху черните плочи, а костите ни – по дупките край Еном[138].

Иосеф бен Кайафа. Години борба. Години за народно добро. Рома би ни смазала. Да бяха изпъкнали през Хананово време още два метежника, Израел не би живял сега. Па и сега се мъчно крепи. Що усилия отне борбата – и що пари! Аз се разорих. Дай на Понтиус Пила-

туса, дай на Херодеса, после на Сейана, после – на цезар Тибериуса! Останах без ръце. Защо бе това? – За да спася от смърт народа. Заложих на Симонид Прозелита всичко – с надежда, че след време поне частица ще си върна. Всичко, що имах, дадох на Понтиуса и Херодеса. А те ми казаха, че трябва да отнеса работата Сейану. За него заложих останалото. А когато узнах от Сейана, че трябва да се даде на императора, продадох се цял за дългове. (*С потиснато сърце; гледа надолу.*) И сега, когато е време да бера плода на голямата сеитба, иде той – и ми застава на път. Ти, Абгата, би ли го пожалил?

Абгата бен Езра. Аз – не. Но ти можеш. Сега си добре. По Кармел и Башан пасат стадата ти; три крайморски града – Сор, Иопия и Антиохия – ти предлагат своите главни тържища; големи складове, пълни с ценна стока, ти носят доход; твои кораби кръстосват всички морета; два пъти в годината посрещаш от изток кервани с коприна, благовонни, кехлибар, златни изделия и скъпа кост. Ти можеш да се не боиш от никого, защото си богат.

Иосеф бен Кайафа. Зле мислиш. Нямам и наполовина богатствата, що споменаха устата ти. Ти се лъжеш, Абгата. Кайафа е още бедняк. А ти забравяш големите разходи по пирове, посрещане, изпращане. От мене заемат всички ромски чиновници, а никой не смята да връща. Тези пари са изгубени. Аз съм зле.

Абгата бен Езра. Не си. Аз знам.

Иосеф бен Кайафа. За друго бе думата. Още ни чака борба. В същия дворец на Херодеса Велики живее с мене главният цезаров бирник. Той бди чрез своите съгледвачи и подслушвачи над мене и над целия народ. Те узнават всичко. Една кохорта от шестстотин души може да затвори винаги вратите на храма, щом прокураторът чуе, че в Двора на мъжете метежник повдигва бунт. Работата е мъчна. Той трябва да бъде заловен овреме. Боя се, че може да пламне целият народ и да изгори страната: ние сме роби. Мъжете ще пратят на корабите да гребат до гроб, а нас ще избият: Рома се не шегува.

Абгата бен Езра. Нима го смяташ толкова опасен?

Иосеф бен Кайафа. Аз го знам. Що ще правим, ако избухне метеж? Нашите имоти ще бъдат отнети и ромският меч не ще ни пожали. Аз се боя.

Абгата бен Езра. Що прави той сега?

Иосеф бен Кайафа. Не ми е казано. (*Отива до лявата врата.*) Нека дойде етиопецът!

Влиза черен едноок мъж с гъжва от жълт плат. Той е гол. На пояса му виси къс нож. Ушите му са прободени с шило.

Иосеф бен Кайафа (*на роба*). Кога си дошъл?

Едноокият роб. Днес, господарю.

Иосеф бен Кайафа. Помниш ли що ти казах, кога те пратих да го следиш? „Върви подире му: ти ще бъдеш негова сянка!" Изпълни ли това?

Едноокият роб. Изпълних. Аз нося новини на господаря.

Иосеф бен Кайафа. Що знаеш?

Едноокият роб. Много. Той лекува болни. Аз видях в къпалнята Бетезда[139] мъже, излекувани от него. Той ги лекува с поглед, дума и движение на ръката. Народът се сбира на тълпи в къпалнята, спи край устието на подземния прокоп, що води за Силоам, и чака белия многоок ангел на Самария да размъти водите. Аз не съм видял ангела, но видях пророка, който лекуваше там разслабени. Пророкът лекува.

Иосеф бен Кайафа. Той не е пророк.

Едноокият роб. Той е пророк, господарю. Той предрече смърт на Иоканаана пред седмина есеи. Те си отидоха с плач. Той предрече смърт на оногова, който го предаде на смърт.

Абгата бен Езра. Що рече той?

Едноокият роб. Каза, че виновникът за смъртта му ще бъде убит в същия ден, когато убият и него. Аз не знам кого подозира. Може да подозира мене. Аз се боя – – –.

Иосеф бен Кайафа. Ти не си пратен да го убиваш. Не бой се! Друго що носиш?

Едноокият роб. Царят на Едеса[140] – Абгар Укама – се научил от търговци за галилейския пророк. Той бил от години болен от страшна язва, та пратил до пророка послание с молба да отиде и да го излекува. Назарянинът му прати своя образ на кърпа и царят оздравя. Аз видях пратениците на Абгар Укама и говорих с тях. Те донесоха на пророка злато и скъпоценни камъни. Назарянинът каза на пратениците да раздадат даровете на народа. – В земята, дето съм роден, на острова между Нил и Астабора, в града Мерое, царува Кандакѝя, черна царица[141]. Търговци изнасят оттам абанос, слонова кост, смоли, благовонни кори и зърна, скъпи камъни и злато на люспи. Те казали на царица Кандакѝя за галилееца. Тя му пратила дарове и го замолила да отиде да я поучи.

Иосеф бен Кайафа. Добре е да отиде. Той може там да събере ученици. Там го не познават. Никой не ще го хули за греха на майка му. Добре е да отиде.

Едноокият роб. Той няма да отиде. Той каза на търговците: „Кажете на царицата това, що сте чули да говоря пред народа! Нека тя живее по веленията на Мешиах и като изпълни заповедите на Бога, нека си раздаде имота на бедните, да облече дреха от лен и боса да дойде при Мене, та да ме последва!" Това каза пророкът. Аз чух.

Абгата бен Езра. Галилеецът е много надменен. Аз не обичам това. Той трябва да говори, както подобава на столар.

Иосеф бен Кайафа. Каза ли той нещо за мене?

Едноокият роб. Боя се да ти кажа, господарю – – –.

Иосеф бен Кайафа. Не. Ти ще кажеш всичко. Що ти каза той?

Едноокият роб. Той те нарече убиец. Той нападна мъжете от синедрина. Каза, че Кайафа е купил с подлост и злато първосвещеническия чин. Той те не обича.

Иосеф бен Кайафа. Върви си и прави това, що си правил досега.

Едноокият роб. Господарю, имам да говоря.

Иосеф бен Кайафа. Още ли?

Едноокият роб. Още.

Иосеф бен Кайафа. Що?

Едноокият роб. Аз не мога вече да го следя и да ти казвам това, що подслушвам. Той е пророк. Аз се боя да ме не сполети беда. Вчера пред мене се яви големият черен ангел на моята земя и ми каза да не подслушвам словата на Божия Син.

Иосеф бен Кайафа. Той не е Божи Син. Ти ще вършиш това, що си вършил досега.

Едноокият роб. Господарю, моля те със сълзи на очи: не мога!

Иосеф бен Кайафа. Ще го вършиш!

Едноокият роб. Не. Убий ме! Не.

Иосеф бен Кайафа. Иди при Хаслева, предай му ножа си и му кажи, че съм поръчал да ти наложи наказание на непослушен роб! (*Робът излиза.*) Абгата, плочите! Къде са плочите? Още едно име трябва да се запише: Иешу бар Иосеф.

III

„Глас Господен се носи над водите! Властителят на славата гърми! Гласът Божи влиза в сърцето като шепот, а излиза оттам като буря: чуйте го, синове на земята!

Над много води издигна Йехова седалището си. И своя престол сгради над бури, вихри и светкавици. Гласът на Елохима е мощен: кедри чупи гласът на Бога и троши несъкрушими канари!

Човече, чуй Моя глас!

Моето име е *Девир*, което значи *Пророчество*. Моето прозвище е *Гедер*, което значи *Крепост*. А ти си човек и ти нямаш ни име, ни прозвище.

Човече, чуй Моя глас!

....

– – – – –

Пророк Осиеа се ожени за блудницата Гомер. А вие Ме карате да слушам лудите бълнувания на вашите пророци и да вярвам в речите на езика, побеснял от вино, блуд и гняв!

Нов език ще чуете от Мене – и нови пророчества ще ви донесе кървавият меч на Сина Божи! Не се ли боите от Оногова, за Когото вашите певци говорят, че с дъх разтапя като восък планините?

...Ти влезе в каменен град, опасан с яка стена, укрепи се с бойници и зъбери от гранит, затвори се в своята сетня крепост, приготви си лък – и стрели намаза с отрова. – – Не, не! Смъртта и там ще те намери!

Когато настъпи Царство Божие, ще рухнат вси крепости и стрелите ще се впият в сърцето на стрелеца.

Ала и друга притча има за Царството Божие – то е притчата за града.

Притчата за града ще ви кажа. Сгради царят град и висока стена от камък го огради. И дигна здрави двери о дърво, обкова ги плътно с плочи от желязо и мед, запречи ги с лостове и подпори, а от двете страни на дверите издига стълпове за отбрана и кули за бой. Ала враг налетя една нощ града (то бе тъмна и бурна нощ, когато се не виждаше нищо – и пазачите на кулите спяха). И разтърси гръм крепостта – и паднаха кулите, а дверите се широко разтвориха. И влезе врагът, та плени съкровищата на града и в окови изведе бранниците, а царя взе роб.

На град, укрепен за бой, е подобно Царството Божие.

И всеки, който влиза в него, трябва да влезе като враг и насилник.

Истина, истина ви казвам: който не стане враг и насилник на душата си, не ще влезе никога в Царството, че то се взема насила – и похитителите стават данници на това Царство!

....

– – –

Знаете ли знака на Божието царство? Знак на Божието Царство е това, че в него няма робство, няма властник и данници, няма чужда повеля, няма казън и смърт.

Та що е вашето земно царство?

Не е ли – глума за душата? Не е ли – жалка измама, на която душата не ще робува занапред? Нима душата може да се окове или осъди? Нима може да се убие или разпне на кръст? О, безумни властници на плътта: душата не ще ви се никога поддаде!

От деня, кога разтвори двери Царството Божие, властта на Рома сама ще рухне – и никоя власт вече не ще я замени! – – –

....

– – – – –

Словото ми лучи онези, които влизат в чужди дом и казват „*Шалом Леха!*" (което значи „*Мир на вас!*") – а в душата си мълвят „*Зло да ви порази!*". Защото живеят в къщи от кедрови и елхови дъски, оковани със злато, обагрени с пъстра вапсилка, украсени с изваяния от финици, лози и цветни венци. Там живеят те – и на улицата излизат с дрехи, по четиритех краища на които висят сини ресни, за да им напомнят четворната смисъл на Божите заповеди.

Защо кълнеш, безумче, клетника, когото си посетил? Защо забравяш сините ресни и кедровия дом? Ти влизаш в бедната хижа на щастливеца – и не можеш понесе, че той ти не завижда на порфирата и кедровия дом!

Ще дойде ден – и ти ще му се молиш да ти посочи пътеката, що го е направила щастлив, ала той не ще ти я каже, защото никой не би дръзнал да разкрие ориста на своята душа!

Царството Божие го е направило честит. Ала ти питал ли си себе си де е Царството Божие? Да се бе запитал, лесно би го налучил. Защото – *Царството Божие е във вас.*

....

– – – –

Още една притча ще ви дам – притча за Царството Божие.

Кога резбар поиска да направи скъпо украшение от дърво, той ще вземе чемшир. Не ще погледне окото му високите горделиви дървета, вирнали нагоре надменни корони. Той ще избере малкото дърво, защото е твърдо като камък и стегнато като мишци на бранник.

Така и Син Човешки, кога отвори дверите на Царството си, с ловка ръка и сигурен поглед ще подбере своите между вас – и Неговото сръчно око ще набележи избраниците си.

Що иска от вас Вестителят на Царство небесно? Иска да погледнете в душата си и да речете „*Йехова шама!*" (което значи „*Бог е там!*"). И когато страдате, изранени от людска неправда, да си кажете кротко в сърцето: „*Йехова шалом!*" (Което значи „*Бог носи мир!*")

Имате ли душа за Божие жилище и сърце – за Божи мир?

Ако нямате, не питайте кой друм води към Царство небесно. Защото за безока душа няма друм към небесата и за нефели нозе няма пътека към вечността!

Това ви казвам – да се не блазните от лишни надежди и да не кърмите умиращи блянове по отвъден живот.

Който има уши – да слуша!"

IV

Сафет, планинска височина, издигната над езерото Гинц Нецар. Светли скали, потънали в слънце. На север се възправят, стопени в горещо небе, белите къдрави върхове на Хермон. На запад се гънат като вълни плоските бърда на Голонитис и Перея, които се изгубват като висока стълба към Цезарея Филипика. В дъното се вижда езерото, позлатено от обилни лъчи. Между тамарисите, капровите дървета и зокумите се гънат пътеки. Там, дето дърветата се разредяват, начеват цветни ливади. Стръмни пътеки водят от езерото към височината Сафет. Гората е пълна с мъже и жени. По пътеките се катерят тълпи. Пладне.

Олда Свирачката (*на няколко нагиздени моми*). Не можем я намери: тука има толкова свят! А между учениците на Иешу бар Иосефа не можах да я съзра.

Напразно бихме път от Кефар-Наум до тука. Тя е останала в града.

Шеломит Танцувачката. Не е. Тука е, между народа. Иехуда ми поръча да я намеря и да ѝ кажа нещо. Той би дошъл сам, но е болен.

Една мома. Мириам не ще се върне при него. Тя върви с Назарянина. Иехуда не вижда ли това? Та кой го не знае? Хора от санедрина заплашваха много пъти учениците със смърт – дано увещаят Мириам да се върне. Повечето другари на Кайафа ѝ бяха любовници. А тя сега не дири никого. Те са луди по нея. Кайафа я желае.

Олда Свирачката. Пророкът учи на целомъдрие. Блудници тръгват след него и захвърлят своите любовници. Вричат се да живеят без мъж. Вчера той каза в синагогата: „Блажени безплодните! Блажена утробата, която никога не е раждала – и гръдта, която никога не е кърмила!“ Това казва той. И те го слушат...

Шеломит Танцувачката. Знатните го мразят, защото им отнема блудниците. По него тръгнаха всички. А те не ще му простят, защото не могат живя без сластни радости. Аз знам: те ще го убият. Никой от тях не вярва, а него всички хулят, че разбивал вярата и корял закона. Те ще го убият...

Олда Свирачката. Не. Него не ще посмеят... Та нали цял народ е с него!

Народът се раздвижва. По пътеката слиза надолу Иешу с учениците си. Гласовете млъкват. На поляната, дето спира Назарянинът, се трупат тълпи.

Шеломит Танцувачката. Аз не виждам никъде Мириам от Мигдол. Олда, потърси я между жените!

Олда Свирачката. Може да е отзад, в гората. Там има много хора. Да идем да я потърсим!

I

„Сберете се, народи от Елам, Иаван, Рома, Мицраим, Пелешет, от островите и Бялата земя!

Сберете се, народи: Син Божи ще говори слово за Царството на Бога!

Вие Ме зовете да дигна ръка – и да поваля царството на Рома, що погълна душата на вси царства, чиито синове сте вие.

Истина, истина ви казвам: не дойде Син Божи да гътва земни царства, ни да килва земни престоли. Небесно царство дойде да основе на земята Той.

Та що е Рома? И що е властта на Рома? – Ако Син Човешки гътне желязното властителство на цезара, след него друг цезар ще дойде. Не е дошъл Син Божи да лекува тялото на света, но – душата му.

И питам ви: що е Рома?

– Царства прихождат, царства прохождат, а Божието царство довека ще пребъде. Тъмни племена ще насилят стените на вси земни царства – и ще ги сринат. А само едно царство не ще смогне да килне човек – Божието царство. Защото не е зидано от човек.

И след дни в Божието царство ще се прелеят златните води на вси земни царства, защото иде ред – земно в небесно да се претвори – и тленно в нетленно да се преобрази.

На прага на Вечността ви възправям, племена земни! Пред вратите на небето ви извеждам: вижте що мълви гласът на Грядущото!

Зъл дух наричат хората оногова, що царува над

земята. Но проповядвал ли съм ви да вярвате в зли духове? Не бойте се, народи! Не настръхвайте, племена! Ще дойде време – вси зли духове да станат добри!

Вие наричате бесове онези, що са царе на този свят и на които се всичко покорява. Но учил ли съм ви да тачите бесове? Ако презрете земното, ще ли значат за вас нещо царете на земята? Не ще ли падне отеднаж тяхната власт? Ето пътя към Небето, племена земни: презрете веленията на онова, що ви тегли надолу!

Не ви проповядвам омраза към Земята, защото омраза никого не е спасила – и дори онези, що гледат вечно нагоре, накрай падат на Земята и тя ги поглъща. Обичайте Земята, ала не като земни я обичайте! Обичайте Земята, както я обичат птиците, що пърхат цял ден по небето, а нощем си почиват по земните канари и гранки.

Вслушвали ли сте се в песента на птиците небесни? Аз не съм чул по-хубава песен. Защото в нея има правда и блян, отричане и жад за смърт от мълния. Такава песен нека стане душата ви: тогава ще слеете в своята обич Небе и Земя, че ще обикнете душата, в която Небе и Земя се сливат!

Какъв е вашият съд над царете земни, народи на земята? Вие казвате: царете избиват пророците, съновидците и песнотворците. Не казвам ли това и Аз? Наистина няма по-високо от това – да си пророк, съновидец или песнотворец. И вие казвате: Бог ще отмъсти за тяхната смърт.

Не плачете за ничия смърт и не викайте за ничия мъст, племена земни! Не е царство на мъст Божието царство. Не е царство на присъди Царството на Грядущото. Затова – не търсете мъст!

Какъв е вашият съд над жреците земни, народи на земята? Вие казвате: жреците проповядват правда и доблест, а живеят в злина и злоба. И затова земните храмове са врагове на Небесния храм. Ала кой ви каза, че на небето има храм? Светът е враг, казвате, на Бога. Ала отде чухте, че Бог може да има врагове?

Не плачете по Бъдния ден, когато нечестието ще бъде сринато: и без вашия плач Денят ще дойде! Не е царство на стонове Божието царство. Не е царство на горест Царството на Грядущото. Затова – не лейте сълзи!“

....

„Ще се уподоби Царство небесно на земята Офир[136], изобилна с чисто злато – на земята, в която Шалом пращаше кораби, за да му носят съкровища. Там имаше сребро и скъпоценни камъни, слонски зъби и чисти аромати, пауни и райски птици, алмази и зъби от бехамот, камилски птици и жирафи. Но златото на Офир бе най-скъпото, що се намираше там, защото в искряща светлина притваряше лъчите на слънцето. И цар Шалом пращаше корабите на Тарсис, що тръгваха от Ешион-Габара, пристанище на Червено море, та три години пътуваха до земята Офир – и на седмата година стигаха до града, отдето бяха тръгнали.

Разбирате ли, племена, чудната притча за Офир – която е притча за Божието царство?

Пълна е с безчетни съкровища страната на Божието царство – и всичко най-скъпо, що има на земята, е донесено оттам. Оттам са алмазите на добрина и райските птици на съкровен блян. Оттам са ароматите на вътрешна самота и камилските птици на кървав устрем към Грядущо. Оттам е среброто на постигането и златото на светло откровение. Оттам са чудните животни, що се присънват на всяка вглъбена душа – и приказните растения, що заплитат листата на всяко втренчено око.

Ала седем годин лутане по опасни и чемерни мо-

рета трябват: седем години буря и вихър, седем години нирвана в глъбини и борба в пустини, седем години на синора между живот и смърт.

Разумявате ли притчата за Офир, народи – която е притча за Небесното царство?

От кроткото и светло царство, стаено вдън душата, излизат вси скъпи съкровища. Ала чий кораб се не бои от буря и подморска скала, от вихър и разбойници, от въртоп и опасни канари? И чий поглед има сила седем години да чака кораба, на който е натоварил всичко скъпо, що е родила душата му?

Смели мореходци ви уча да станете, народи на земята – и дръзки плувци към Офир – към тъмната бездна, изпълнена с алмази, към чемерната пустиня, покрита със злато! Но чия ръка е чевръста – да опне лък, чия мишца е крепка – да стегне корабно платно, чия нога е ловка – да нирне в морски подмоли?

За Рома ми говорите вие – а Аз ви говоря за Офир! Та кое е по-лесно за душата: да спре вихъра ли, или – да опне платно, та самият вихър да му понесе кораба там, дето спира всеки вихър?

Към Офир плувайте, народи!

В земята Офир се не чува жестокият глас на Рома!"

....

– – – –

„Знаете ли, племена земни, с кое оръдие Рома написа вашата присъда? Стилон се нарича това сечиво. Стилонът е сребърна пръчка с алмазен връх. С тази писалка се пише по златни, сребърни и медни плочи. С това оръдие Рома написа на желязна плоча своята присъда над вас.

Ала не сте ли чули, че със стилон се пише не само присъда? Със стилон се пише пророчество, псалом, приказка, притча. Със стилон се пише и загадка.

Кажете ми, племена земни: да беше стилонът в ръката ви, що бихте написали с него? Та самата ви мечта – да гътнете Рома – не говори ли, че бихте сами написали присъда над омразните вам? – Недейте кълна сечивото, с което ви са подписали смърт!

Кажете ми още, племена земни, кое ви се повече ревне: да ви смятат мъртви онези, що са мъртви ли – или да умрете в борба с мъртъвците, що смятате живи?

Рома е мъртва, а вие искате бран с нея. Рома ви смята мъртъвци, но вие сте живи, защото у вас ще основе Бог своето Царство. Разбрахте ли притчата за стилона?

В деня, кога Син Божи се възправи на междата, деляща сегашно от бъдно, Той ще улови стилон, за да пише с него по облаците орисата на вси народи, влезли в царството Му – както на пясък писа преди дни участта на народите, на смърт осъдени. Ще вземете ли след това стилон, за да пишете присъди?

В онзи ден, кога светли облаци разкрият съдбата на цял свят, всичко ще стане подвластно на Сина Човешки: бурята, мълнията, безумието, язвата, пламъкът, ужасът и смъртта. И Той ще преобрази цял свят – и земя, и небе, за да го направи свое Царство.

И може ли някой да мисли за сваляне на земни царе, когато по цяла вселена ще се разнесе глас на метеж? Та ще остане ли тогава цар и жезъл? В онзи ден, кога цялата земя стане дух, де ще търси опора земен престол?

Вие хулите търговците на багреници, че продават скъпо багрите везани дрехи. Но в деня, кога всички облечете ленени одежди, що ще стане с тези търговци? Никому не ще потрябва багреница – и продавачите на багреници ще напуснат вашата страна. Разбрахте ли сега притчата за стилона?

В деня, кога заживеете с душата си, не ще ви пла-

ши вече робство. Тогава присъдата на сребърни писалки не ще ви потиска, че волността на душата се не преграждa с присъда от ничий стилон. Вие ще живеете насаме със себе си – и онова, което съдниците могат зърна у вас – ще бъде пророчество, псалом, приказка и притча. Загадка ще бъде това, що сте писали – а от загадка всеки се бои!

Оставете стилоните, народи!

Там, дето ви зова, се не чува скърцане на ничия писалка!"

....

– – – – –

Това каза Син Божи в деня, кога видя себе си възраснал, за да смогне да говори на вси земни племена.

И оттогава наченаха неговите пророчества за Царство небесно, които прогласи по улиците и стъгдите на Свещения град.

А хората трепереха под бурята на гласа му, защото вещаеше мъдрост, що носи на едни смърт, а на други – вечен живот.

И никой не смееше нищо да го запита, както се не пита мълнията, която иде от Бога.

II

Дворец на коен-хагадола Иосеф бен Кайафа в Ерушалаим. Широка приемна стая. Таван с прозорци от разноцветна слюда, подпрян с високи финикийски черни стълпове. Корнизът изписан с лози, класове, храмови знакове и стихове от Петокнижието. На бронзови вериги висят четири златни светилника. Подът – със сини и бели плочи; столове с лъвски нозе, дълги ниски столици, покрити с дебел син плат. През широката врата се вижда плет от железни пръчки, а зад него – големи каменни гърнета с персийски трендафили. След пладне. Отвън грее силно слънце.

Иосеф бен Кайафа (*нисичък побелял човек, пъргав, с живи очи, малко прегърбен, облечен празнично – говори на Абгата бен Езра, мъж от санедрина*). Той ме плаши, Абгата. Аз не съм добре. Той иде за ден да разсипе това, що съм зидал години. Добре знаеш: много са онези, от които трябваше да се отърве народът. Ето (*Вади плочки от черна кост, нанизани на сребърни брънки.*) – това са паметните плочи на присъдата. Колко имена е записала тук червената багрилка! „Иехуда от Гамала с тринадесет заклетници. Матиас Маргалот с двадесет и двама сподвижници. Акраб от Иопа с шестима ученици. Иоканаан бен Закариах, наречен *Магид*, с четирма есеи, ученици негови..." – и още много. От всички само Иоканаан и есеите са още живи, но лежат затворени. Не ще ги отмине: чието име стои записано с червено на черна плоча, той е вече мъртъв. (*Бавно.*) Да убиваш – не е добро. Трябва да убива само волята народна: да убива тогава, когато отмъстява и се пази от убийци. Не бяха ли убийци тези? (*По-гръмко.*) Днес – аз съм народна воля. Днес отмъщавам аз. Те бяха убийци. Аз – трябва да убивам. „Око за око, смърт – за смърт!" – – Волята, голямата воля на народа – виси над мене. Ако не убивам, тази воля ще ми отмъсти. Аз знам само един свет закон: мъстта. Не мъстят ли и нам – скрито и тайно? Не мъсти ли Ханан[137]? Не мъсти ли Иешу бар Иосеф? Не мъстеше ли Иоканаан Магид? Колко мъчно надвихме тази мъст! – –

Абгата бен Езра. Право е. Нашите имена замалко щяха да лежат върху черните плочи, а костите ни – по дупките край Еном[138].

Иосеф бен Кайафа. Години борба. Години за народно добро. Рома би ни смазала. Да бяха изпъкнали през Хананово време още два метежника, Израел не би живял сега. Па и сега се мъчно крепи. Що усилия отне борбата – и що пари! Аз се разорих. Дай на Понтиус Пила-

туса, дай на Херодеса, после на Сейана, после – на цезар Тибериуса! Останах без ръце. Защо бе това? – За да спася от смърт народа. Заложих на Симонид Прозелита всичко – с надежда, че след време поне частица ще си върна. Всичко, що имах, дадох на Понтиуса и Херодеса. А те ми казаха, че трябва да отнеса работата Сейану. За него заложих останалото. А когато узнах от Сейана, че трябва да се даде на императора, продадох се цял за дългове. (*С потиснато сърце; гледа надолу.*) И сега, когато е време да бера плода на голямата сеитба, иде той – и ми застава на път. Ти, Абгата, би ли го пожалил?

Абгата бен Езра. Аз – не. Но ти можеш. Сега си добре. По Кармел и Башан пасат стадата ти; три крайморски града – Сор, Иопия и Антиохия – ти предлагат своите главни тържища; големи складове, пълни с ценна стока, ти носят доход; твои кораби кръстосват всички морета; два пъти в годината посрещаш от изток кервани с коприна, благовонни, кехлибар, златни изделия и скъпа кост. Ти можеш да се не боиш от никого, защото си богат.

Иосеф бен Кайафа. Зле мислиш. Нямам и наполовина богатствата, що споменаха устата ти. Ти се лъжеш, Абгата. Кайафа е още бедняк. А ти забравяш големите разходи по пирове, посрещане, изпращане. От мене заемат всички римски чиновници, а никой не смята да връща. Тези пари са изгубени. Аз съм зле.

Абгата бен Езра. Не си. Аз знам.

Иосеф бен Кайафа. За друго бе думата. Още ни чака борба. В същия дворец на Херодеса Велики живее с мене главният цезаров бирник. Той бди чрез своите съгледвачи и подслушвачи над мене и над целия народ. Те узнават всичко. Една кохорта от шестстотин души може да затвори винаги вратите на храма, щом прокураторът чуе, че в Двора на мъжете метежник про-

повдига бунт. Работата е мъчна. Той трябва да бъде заловен овреме. Боя се, че може да пламне целият народ и да изгори страната: ние сме роби. Мъжете ще пратят на корабите да гребат до гроб, а нас ще избият: Рома се не шегува.

Абгата бен Езра. Нима го смяташ толкова опасен?

Иосеф бен Кайафа. Аз го знам. Що ще правим, ако избухне метеж? Нашите имоти ще бъдат отнети и ромският меч не ще ни пожали. Аз се боя.

Абгата бен Езра. Що прави той сега?

Иосеф бен Кайафа. Не ми е казано. (*Отива до лявата врата.*) Нека дойде етиопецът!

Влиза черен едноок мъж с гъжва от жълт плат. Той е гол. На пояса му виси къс нож. Ушите му са прободени с шило.

Иосеф бен Кайафа (*на роба*). Кога си дошъл?

Едноокият роб. Днес, господарю.

Иосеф бен Кайафа. Помниш ли що ти казах, кога те пратих да го следиш? „Върви подире му: ти ще бъдеш негова сянка!" Изпълни ли това?

Едноокият роб. Изпълних. Аз нося новини на господаря.

Иосеф бен Кайафа. Що знаеш?

Едноокият роб. Много. Той лекува болни. Аз видях в къпалнята Бетезда[139] мъже, излекувани от него. Той ги лекува с поглед, дума и движение на ръката. Народът се сбира на тълпи в къпалнята, спи край устието на подземния прокоп, що води за Силоам, и чака белия многоок ангел на Самария да размъти водите. Аз не съм видял ангела, но видях пророка, който лекуваше там разслабени. Пророкът лекува.

Иосеф бен Кайафа. Той не е пророк.

Едноокият роб. Той е пророк, господарю. Той предрече смърт на Иоканаана пред седмина есеи. Те си отидоха с плач. Той предрече смърт на оногова, който го предаде на смърт.

Абгата бен Езра. Що рече той?

Едноокият роб. Каза, че виновникът за смъртта му ще бъде убит в същия ден, когато убият и него. Аз не знам кого подозира. Може да подозира мене. Аз се боя – – –.

Иосеф бен Кайафа. Ти не си пратен да го убиваш. Не бой се! Друго що носиш?

Едноокият роб. Царят на Едеса[140] – Абгар Укама – се научил от търговци за галилейския пророк. Той бил от години болен от страшна язва, та пратил до пророка послание с молба да отиде и да го излекува. Назарянинът му прати своя образ на кърпа и царят оздравя. Аз видях пратениците на Абгар Укама и говорих с тях. Те донесоха на пророка злато и скъпоценни камъни. Назарянинът каза на пратениците да раздадат даровете на народа. – В земята, дето съм роден, на острова между Нил и Астабора, в града Мерое, царува Кандакѝя, черна царица[141]. Търговци изнасят оттам абанос, слонова кост, смоли, благовонни кори и зърна, скъпи камъни и злато на люспи. Те казали на царица Кандакѝя за галилееца. Тя му пратила дарове и го замолила да отиде да я поучи.

Иосеф бен Кайафа. Добре е да отиде. Той може там да сбере ученици. Там го не познават. Никой не ще го хули за греха на майка му. Добре е да отиде.

Едноокият роб. Той няма да отиде. Той каза на търговците: „Кажете на царицата това, що сте чули да говоря пред народа! Нека тя живее по веленията на Мешиах и като изпълни заповедите на Бога, нека си раздаде имота на бедните, да облече дреха от лен и боса да дойде при Мене, та да ме последва!" Това каза пророкът. Аз чух.

Абгата бен Езра. Галилеецът е много надменен. Аз не обичам това. Той трябва да говори, както подобава на столар.

Иосеф бен Кайафа. Каза ли той нещо за мене?

Едноокият роб. Боя се да ти кажа, господарю – – –.

Иосеф бен Кайафа. Не. Ти ще кажеш всичко. Що ти каза той?

Едноокият роб. Той те нарече убиец. Той нападна мъжете от санедрина. Каза, че Кайафа е купил с подлост и злато първосвещенишкия чин. Той те не обича.

Иосеф бен Кайафа. Върви си и прави това, що си правил досега.

Едноокият роб. Господарю, имам да говоря.

Иосеф бен Кайафа. Още ли?

Едноокият роб. Още.

Иосеф бен Кайафа. Що?

Едноокият роб. Аз не мога вече да го следя и да ти казвам това, що подслушвам. Той е пророк. Аз се боя да ме не слети беда. Вчера пред мене се яви големият черен ангел на моята земя и ми каза да не подслушвам словата на Божия Син.

Иосеф бен Кайафа. Той не е Божи Син. Ти ще вършиш това, що си вършил досега.

Едноокият роб. Господарю, моля те със сълзи на очи: не мога!

Иосеф бен Кайафа. Ще го вършиш!

Едноокият роб. Не. Убий ме! Не.

Иосеф бен Кайафа. Иди при Хаслева, предай му ножа си и му кажи, че съм поръчал да ти наложи наказание на непослушен роб! (*Робът излиза.*) Абгата, плочите! Къде са плочите? Още едно име трябва да се запише: Иешу бар Иосеф.

III

„Глас Господен се носи над водите! Властителят на славата гърми! Гласът Божи влиза в сърцето като шъпот, а излиза оттам като буря: чуйте го, синове на земята!

Над много води издигна Йехова седалището си. И своя престол съгради над бури, вихри и светкавици. Гласът на Елохима е мощен: кедри чупи гласът на Бога и троши несъкрушими канари!

Човече, чуй Моя глас!

Моето име е *Девир*, което значи *Пророчество*. Моето прозвище е *Гедер*, което значи *Крепост*. А ти си човек и ти нямаш ни име, ни прозвище.

Човече, чуй Моя глас!

....

– – – – –

Пророк Осиеа се ожени за блудницата Гомер. А вие Ме карате да слушам лудите бълнувания на вашите пророци и да вярвам в речите на език, побеснял от вино, блуд и гняв!

Нов език ще чуете от Мене – и нови пророчества ще ви донесе кървавият меч на Сина Божи! Не се ли боите от Оногова, за Когото вашите певци говорят, че с дъх разтапя като восък планините?

...Ти влезе в каменен град, опасан с яка стена, укрепи се с бойници и зъбери от гранит, затвори се в своята сетня крепост, приготви си лък – и стрели намаза с отрова. – – Не, не! Смъртта и там ще те намери!

Когато настъпи Царство Божие, ще рухнат вси крепости и стрелите ще се впият в сърцето на стрелеца.

Ала и друга притча има за Царството Божие – то е притчата за града.

Притчата за града ще ви кажа. Сгради царят град и висока стена от камък го огради. И дигна здрави двери о дърво, обкова ги плътно с плочи от желязо и мед, запречи ги с лостове и подпори, а от двете страни на дверите издига стълпове за отбрана и кули за бой. Ала враг налетя една нощ града (то бе тъмна и бурна нощ, когато се не виждаше нищо – и пазачите на кулите спяха). И разтърси гръм крепостта – и паднаха кулите, а дверите се широко разтвориха. И влезе врагът, та плени съкровищата на града и в окови изведе бранниците, а царя взе роб.

На град, укрепен за бой, е подобно Царството Божие.

И всеки, който влиза в него, трябва да влезе като враг и насилник.

Истина, истина ви казвам: който не стане враг и насилник на душата си, не ще влезе никога в Царството, че то се взема насила – и похитителите стават данници на това Царство!

....

– – – – –

Знаете ли знака на Божието царство? Знак на Божието Царство е това, че в него няма робство, няма властник и данници, няма чужда повеля, няма казън и смърт.

Та що е вашето земно царство?

Не е ли – глума за душата? Не е ли – жалка измама, на която душата не ще робува занапред? Нима душата може да се окове или осъди? Нима може да се убие или разпне на кръст? О, безумни властници на плътта: душата не ще ви се никога поддаде!

От деня, кога разтвори двери Царството Божие, властта на Рома сама ще рухне – и никоя власт вече не ще я замени! – – –

....

– – – – –

Словото ми лучи онези, които влизат в чужди дом и казват „*Шалом Леха*!" (което значи „*Мир на вас*!") – а в душата си мълвят „*Зло да ви порази!*". Защото живеят в къщи от кедрови и елхови дъски, оковани със злато, обагрени с пъстра вапсилка, украсени с изваяния от финици, лози и цветни венци. Там живеят те – и на улицата излизат с дрехи, по четиритех краища на които висят сини ресни, за да им напомнят четворната смисъл на Божите заповеди.

Защо кълнеш, безумче, клетника, когото си посетил? Защо забравяш сините ресни и кедровия дом? Ти влизаш в бедната хижа на щастливеца – и не можеш понесе, че той ти не завижда на порфирата и кедровия дом!

Ще дойде ден – и ти ще му се молиш да ти посочи пътеката, що го е направила щастлив, ала той не ще ти я каже, защото никой не би дръзнал да разкрие ориста на своята душа!

Царството Божие го е направило честит. Ала ти питал ли си себе си де е Царството Божие? Да се бе запитал, лесно би го налучил. Защото – *Царството Божие е във вас*.

....

– – – – –

Още една притча ще ви дам – притча за Царството Божие.

Кога резбар поиска да направи скъпо украшение от дърво, той ще вземе чемшир. Не ще погледне окото му високите горделиви дървета, вирнали нагоре надменни корони. Той ще избере малкото дърво, защото е твърдо като камък и стегнато като мишци на бранник.

Така и Син Човешки, кога отвори дверите на Царството си, с ловка ръка и сигурен поглед ще подбере своите между вас – и Неговото сръчно око ще набележи избраниците си.

Що иска от вас Вестителят на Царство небесно? Иска да погледнете в душата си и да речете „*Йехова шама*!" (което значи „*Бог е там*!"). И когато страдате, изранени от людска неправда, да си кажете кротко в сърцето: „*Йехова шалом*!" (Което значи „*Бог носи мир*!")

Имате ли душа за Божие жилище и сърце – за Божи мир?

Ако нямате, не питайте кой друм води към Царство небесно. Защото за безока душа няма друм към небесата и за нефели нозе няма пътека към вечността!

Това ви казвам – да се не блазните от лишни надежди и да не кърмите умиращи блянове по отвъден живот.

Който има уши – да слуша!"

IV

Сафет, планинска височина, издигната над езерото Гинц Нецар. Светли скали, потънали в слънце. На север се възправят, стопени в горещо небе, белите къдрави върхове на Хермон. На запад се гънат като вълни плоските бърда на Голонитис и Перея, които се изгубват като висока стълба към Цезарея Филипика. В дъното се вижда езерото, позлатено от обилни лъчи. Между тамарисите, капровите дървета и зокумите се гънат пътеки. Там, дето дърветата се разредяват, начеват цветни ливади. Стръмни пътеки водят от езерото към височината Сафет. Гората е пълна с мъже и жени. По пътеките се катерят тълпи. Пладне.

Олда Свирачката (*на няколко нагиздени моми*). Не можем я намери: тука има толкова свят! А между учениците на Иешу бар Иосефа не можах да я съзра.

Напразно бихме път от Кефар-Наум до тука. Тя е останала в града.

Шеломит Танцувачката. Не е. Тука е, между народа. Иехуда ми поръча да я намеря и да ѝ кажа нещо. Той би дошъл сам, но е болен.

Една мома. Мириам не ще се върне при него. Тя върви с Назарянина. Иехуда не вижда ли това? Та кой го не знае? Хора от санедрина заплашваха много пъти учениците със смърт – дано увещаят Мириам да се върне. Повечето другари на Кайафа ѝ бяха любовници. А тя сега не дири никого. Те са луди по нея. Кайафа я желае.

Олда Свирачката. Пророкът учи на целомъдрие. Блудници тръгват след него и захвърлят своите любовници. Вричат се да живеят без мъж. Вчера той каза в синагогата: „Блажени безплодните! Блажена утробата, която никога не е раждала – и гърдта, която никога не е кърмила!“ Това казва той. И те го слушат...

Шеломит Танцувачката. Знатните го мразят, защото им отнема блудниците. По него тръгнаха всички. А те не ще му простят, защото не могат живя без сластни радости. Аз знам: те ще го убият. Никой от тях не вярва, а него всички хулят, че разбивал вярата и корял закона. Те ще го убият...

Олда Свирачката. Не. Него не ще посмеят... Та нали цял народ е с него!

Народът се раздвижва. По пътеката слиза надолу Иешу с учениците си. Гласовете млъкват. На поляната, дето спира Назарянинът, се трупат тълпи.

Шеломит Танцувачката. Аз не виждам никъде Мириам от Мигдол. Олда, потърси я между жените!

Олда Свирачката. Може да е отзад, в гората. Там има много хора. Да идем да я потърсим!

Народът притихва. Учениците на Иешу окръжават своя учител. Той начева да говори. Гласът му е тежък и неспокоен.

Иешу бар Иосеф. Преди век Шимон Макеба[142] изсече сикли от сребро с два образа: бадемова клонка и съсъд с мана. Притча бяха тези образи по сиклите, ала вашите бащи не отбираха от притча и не диреха показалци към вечното. Бадемът бе образ на воля към безсмъртие, а маната бе знак на Божа подкрепа. Но не подириха бащите ви в себе си воля към безсмъртие, нито им се поревна подкрепа от Бога. Па и днес, колчем стане реч за Бог и за безсмъртие, вие дигате очи към небето... Небе? – – Нима в онази празнота горе вие намерихте пълнотата на своята надежда? Та що е небе? Не съскат ли от него мълнийни камшици? Не реве ли от него гръм? Не пръхтят ли по него гибелни пожари? И – не ви ли плаши това, та дигате нагоре очи? – Знам, знам: и днес вие наричате Божеско онова, от което треперите! И днес в душата ви страхът ражда богове!

Един садукей (*на тълпата*). Така говори само езичник. Той не е ни Мешиах, ни пророк. Само езичници съм чул да говорят тъй.

Иоканаан бар Зебадия. Мълчи, когато се говори!

Друг садукей. Той не трябва да мълчи! Твоят учител хули нашите бащи и мята клетви върху нас. С чия власт прави това?

Иоканаан бар Зебадия. С власт, дадена от Бога.

Антониус Муза. Той е мъдър. „Първият страх създава боговете“ – рече той. Той е ученик на Епикура.

Първият садукей. И ромянинът казва, че вашият учител говори като езичник. Защо го слушате?

Иешу бар Иосеф (*студено и рязко*). Стига! – –

Вие хулите езичниците. Няма ли завист и злоба в тези хули? Не се ли виждате много низко, като погледнете езичниците и себе си? Защо хулите тогава? (*Мерно и по-спокойно.*) Иаван и Рома стигнаха това, което вие – клетници – не ще стигнете никога! – Те метнаха мрежи по вси морета на човешката мисъл и дотегна им всяка мъдрост, защото капнаха от умора. И ето: сега минава всеки, та граби с жадни ръце, а те го усмихнато гледат. Що направихте вие? Вие открихте учението за своя жесток Бог – и го завихте с нечисти плащаници, защото се уплашихте, че който мине, ще ви забиди и ще го открадне... (*С горчива скръб.*) О, колко позор разкрива душата на това племе, което Ме роди! – – – Вие издигнахте до небето грамада от книги, в които завещахте на света своите лъжи – и в които се силехте като пъдари на чуждо лозе да пазите от друго племе пътеката на спасението. Но – знаете ли що остана под плащаницата – и знаете ли що пазят вашите пъдари, облечени в златен ефод? – Те пазят кости на мъртво божество – и всеки, който мине, смее ви се и се гаври с вас! А вие се озлобявате – и слюнката ви става кървава – и жлъчката избива в очите ви! О, презряно племе, което Ме роди! – – – Езичниците от Иаван и Рома откриха с упорно дело език за своята душа – и език за света – и език за своите божества. А вие мълчите пред тях като неми – или плезите език, за да види светът пъпките на вашата язва! Иаван и Рома намериха думи да изразят най-тънкия трепет на душата и най-прозрачното движение на човешкия копнеж. И пяха те за своите божества, за славата на човешкия дух и гиздостта на човешката снага. – Не беше то – не беше то онова, що не достига и до днес на човека; не беше онова, що и до днес душата дири; ала те все пак намериха сребърния стилон и оловната плоча: остава да се яви ръката – и да напише думата, която

вси уши се напрягат да чуят. А вие – –? Преди векове един от вашите пророци, раби Иермиаху, бе казал с плач: „Като жерав писках от болка по тебе, Израельо; и като стон на лястовица се късаше моят плач!... Ала – чу ли ме някой? – –" И ето, Аз ви питам: чу ли го някой наистина? Вие чувахте гласа на онези, що ви караха с бич и желязна тояга, защото ви караха, както се кара стадо! Знам: и от Мене чака вашият страх тояга и бич. И от Мене чака клетва и хула. И от Мене чака да ви посоча жестокостта на ново робство. – – Недейте хули езичниците, които са по-високо от вас! Езичниците ще ви предварят в Царството Божие: това ви говори Онзи, Който е Цар на това Царство! – – –

Законник прозелит (*на един фарисей*). Той отхвърля пророците. Ще го питам вярва ли в тях.

Фарисей (*тихо*). Питай го за пророчеството на Иехойеля[143]!

Законник прозелит (*на Иешу бар Иосефа*). Нали, Учителю, пророк Иехойел бе предрекъл страшния ден като буря и симун, като ужас и мрак? Нали той бе казал: „Чудеса ще изпълнят небе и земя: кръв и огън, язви и стълпове дим; и самото слънце ще се обърне в мрачно кълбо, а луната – в кървав сърп"? Кога ще дойде, рабѝ, този ден, та да се приготвим?

Човек с плащ (*на една блудница*). Той го пита с желание да го хване в дума. Прозелитът е другар на коен-хагадола: той ще свидетелства против него. Те го мразят поради Мириам от Мигдол.

Иешу бар Иосеф. Законник ли трябваше да ме пита за сетния ден? Та кой ще знае кога е ден на съд, ако законникът не знае това? – О, роде хитър и безверен!... Вие искате да ви се каже, че само един ден е ден на съд. И още искате да ви се каже кога е този ден, за да се приготвите. Но ако ви кажа: „Не е утре, ни другиден, нито през дните, когато ще живеете" – вие ще

се зарадвате. И ще речете тогава с веселба: „Тежко и горко на потомците ни!" Ала в тази лукава жалба ще светне радост, че *вие* отбягвате от съд – и вашите потомци ще бъдат съдени *вместо* вас. О, роде, хитър и безверен! Няма ден на съд, а – дни на съд! Защото всеки миг се върши съд в душата. И по-страшен е този съд от симун и огнена буря, защото пресушва душата и пърли крилете на духа. Тежко и горко на този, що го чака по външна личба, без да го търси с трепет в душата!... (*Бавно.*) Виждам защо Ме питате, книжници и садукеи! Вашите лакоми и неверни очи ожидат чудеса и тачат паметта на мъртви чудотворци. Вие чакате да метна хула по името на тези чудотворци. Не ще чакате дълго! (*Към народа.*) Какво чудо искате? Като Моше Законника ли да ви пратя жаби от небето, че да повярвате? И – да пълзнат жабите по леглата ви, в хлебните ви пити, в ястието ви, в гънките на дрехите ви? Та не са ли гнусни чудесата на вашите чудотворци – и мислите ли, че Син Божи е изгубил ум, за да ви набие в душите своята проповед с жаби, скакалци и люти язви? Гнъсни Ми се виждат тези жабешки чудеса: за жаби ми се виждат достойни те!... Вървете при магьосниците по стъгдите – и чакайте там с изпотен лоб и разтворени очи чудеса! Никой не Ме е пратил на света да зачудвам с чудеса неверниците. Та малко ли жаби крякат в душите ви, малко ли скакалци трият мрежести криле в погледа ви, малко ли гущери показват зелен гръб в помислите ви? Вие сами сте чудотворци: препълнихте с погнъса душите си, ала ви не достига вълшебното слово, годно да изчисти душата от всичко чуждо, натъпкано там.

Ишви Бенот, продавач на пауни. Аз не разбирам що говори той. Книжниците ли напада?

Мисах, продавач на смоли, благовония и лекове. Не. Той хули човешкото неверие. Ти, Ишви Бенот, не си за тука. Върви си: той не обича продавачите на птици!...

Свирачка на кинор. Той мрази всички търговци. Той тебе не обича, Мисах!

Мисах. Не ми трябва обич. Но преди три деня една блудница купи от мене алабастър със стакти за четири златни динария, счупи печата на вазата и разля миризмата по нозете на учителя. Аз нося и сега своята кошница, пълна благовония... Той е мъдър пророк и не презира ароматните смоли... Аз вярвам, че той е Мешиах...

Шимеон бар Йона (*към Иешу бар Иосефа*). Раби, кои са правилата на Закона, що дават спасение?

Иешу бар Иосеф. Има закон за добрина. Има – и злина. И двата са лъжа: помнете го! (*Вмислено.*) Вие строяхте до днес живота си върху Закона и затова знаехте само бедата. Честити ли бяхте до днес? – Аз строя живота ви върху Любовта и ще ви дам блаженство. – – Знаете ли що е Любов? Говорил ли ви е кой да е до днес за Любов? – На грях ви учеше Иоканаан, когото звяхте Лъв на пустинята, защото ви проповядваше покаяние. Вие пълзяхте страхливо пред нозете му и прегръщахте мълвата за покаяние като любима жена, с която може да се преспи... Вие се покайвахте, за да грешите изново. – Моше Законникът на Любов ли ви научи? В цялото Петокнижие думата Любов се премълчава. Под Любов Законът разбираше блуд или брак. А видели ли сте що е Любов? Любов не е да раздереш гърди за другиго, да отидеш в пламъци, да повлечеш коси по прашната улица пред другиго, да дадеш онова парче вселена, що дреме в душата ти, другиму. – – Чуйте, безумци, скрижала на Любовта. Любовта е върховна омраза: омраза към себе си, какъвто си, омраза към другите – към това, що са били, към това, що са още! Любовта е устрем да станеш друг – и другия, онзи до те-

бе, да промениш с кротка ръка и насълзени очи. Любовта е плач и копнеж по бъдното, което сърцето ожида. Любовта е небесен пламък, що претваря плътта в бренна пепел, а душата прави лъчиста роса. Чули ли сте друг преди мене да ви мълви тъй – –? Вие знаехте Любовта като блудна милувка или саморазкъсване. Аз ви проповядвам Любовта като омраза и ви гоня към класовете, що са притча за вас – и към птиците небесни, що са знамение за душата. – Идете при зелените класове и вижте, кога ги насили буря, как се кротко прегръщат един друг, за да укрепнат и пожълтеят! Тяхната кръшна снага се издига нагоре като бляскава златна тел – и това, що е било трева, Любовта обръща в пшеница. – И друга притча ще ви кажа – о, недостойни за притчи – о, братя със запечатан ум! И друга притча: притчата за птиците небесни, които мълнията умъртвява, защото са полетели твърде високо. Ето ви скрижала на Любовта: Моята реч съска от Любов по вас и дири душите ви – да ги близне с мълниен език. Ала кой от вас е полетял толкова високо? Не виждам, никого не виждам! – – Вие криете в пещери душата си – и шъпнете със сластни уста името на Любовта. А за вас Любовта е блудна прегръдка или кално развихрено море, дето тънат вашите безкрили мечти! – – – (*Отдалечава се.*)

Митридат, заможен персиец. Защо той си отива? Той говори нова мъдрост и аз желаех да го запитам...

Никодемос Законник[144]. Да, той каза неща, които не съм от никого чул. През устата му говори Бог.

Ромски войник. Той слиза по пътеката към езерото. С него вървят учениците му. Ние не ще го чуем вече. Той отива в Цезарея.

Олда Свирачката. Шеломит, Мириам от Мигдол не беше с него.

Рибар от Кефар-Наум. Елате с мене: аз ще ви отведа при Мириам!

V

„...Защо свива скръб сърцето Ми, Господи – и защо душата Ми се пълни с нещо тъмно и опасно, с нещо мътно и чудно, с нещо ледно и страшно? Защо са пълни с ужас Моите нощи – и защо дните Ми са мрак и слепота?

– Мрак и слепота, които зоват Моята реч да обвинява и хули, да злослови и проклина, да съди и осъжда: защо е, Господи, това? А имаше дни, когато душата Ми бленуваше да въздигне цял свят в огромен светъл дворец, дето всеки камък говори!

– Дето всеки камък говори за чистата прозрачност на душата, за ведрата глъбина на самотно съзерцание и за алмазния шъпот на пъстроцветни сънища. Защо мина, Господи, над Мене Твоето златно крило, без дори да Ме докосне?

– Да Ме докосне, както самин докосвах с кротка дума и властен поглед душата на всеки, що Ме доближаваше. Цял свят се възправи гневно срещу Мене, Господи, а Аз бях сам: с Мене бяха само светлите стъпки на малцина, които дирят.

– Които дирят звездна везба и слънчеви ваяния, небесни полунощни цветя и водопади от пламък, пътеки от лунна паяжина и заповеди, писани с огън. Защо, Господи, пред Моя морен поглед възраства тъмната орис на вси минали векове?'

– На вси минали векове, чиято стъпка глъхне по ледните плочи на моя спомен – глъхне кърваво, както си отива джелатин, облизал с език своя нож и с коси избърсал своите ръце. Виждам: и днес светът върви към кървав заник!

– Към кървав заник и яростна нощ, когато ще помръкне сетнята звезда – когато ще угасне сетният мъждив сън на човека. Та сега ли трябваше да се родя, когато настръхналата кожа на вси роби чака меч, а очите на вси властници ожидат зрелище на мъка?

– Зрелище на мъка, която къса на кървави дрипи душата, за да я обагри с жестокост и да я натруфи с одежди на стаена ярост. Те Ме дебнат – и знам: ще Ме убият. Аз не ще смогна завърши своето дело – и Моята реч ще се прекъсне незавършена.

– Ще се прекъсне незавършена, та мнозина ще леят сълзи по недочутото, ала още повече ще бъдат онези, чийто глас и днес мълви лукаво: „Нека спре! Той много каза още с първа дума!“ И Моята реч ще отглъхне тъй, както отглъхва звънът на тишината, когато настъпва нощ.

– Настъпва нощ, господи – Моята душа коленичи пред всичко велико и светло, което си дарил на човека, а Моят поглед чака в тъмен трепет страшното видение, което ще Ме поведе на смърт и разпятие! – –“

VI

Рибарят от Кефар-Наум отведе момите и блудниците в къщата на Шимеон бар Йона, наречен *Кефас*, което значи *Камък*. Това име му бе дал учителят в деня, кога бе видял, че вярата на рибаря е твърда като скала и волята му е по-упорита от морски талаз. Човекът, наречен Кефас, имаше брат, по име Андреас бар Йона, рибар, с когото живееше в една хижа край езерото на Тибериас. Там се сбираха често учениците на Мешиах и жените, що вървяха с тях. Андреас бар Йона бе отначало послушник Иоканаанов. Учителят го бе видял край брега на Иарден, че с навъсено лице пропъжда враговете на пророка, дошли с умисъл да уловят в дума предтечата, за да го обвинят и убият. Пратениците на Херодеса се плашеха от жилавите ръце на рибаря и трепереха пред погледа му.

Отпосле Андреас бар Йона видя Мешиах и го последва. А след това Иоканаан Магид бе заключен от четиривластника в кулата Махеро, обвинен в метеж срещу Рома[145]. И неговите послушници станаха ученици на Иешу бар Иосефа.

В деня, кога непознатият рибар доведе в хижата момите и блудниците, за да намерят Мириам от Мигдол, Андреас бар Йона сушеше мрежи по високите колове на хижата. Вътре нямаше никой. Всички бяха отишли в Цезарея с учителя. Шеломит, Олда и другите моми не намериха Мириам. Но Андреас им каза, че ще прати да я повикат. И той поръча на рибаря да отиде в хижата на Зебадия, дето живееха двама братя – Иакоб бар Зебадия[146], старец, и Иоканаан бар Зебадия, шестнадесетгодишен момък. А те бяха ученици на Мешиах.

Андреас бар Йона остави мрежите мокри и въведе в хижата момите.

– Защо търсите Мириам? – запита ги той.

Олда Свирачката отвърна:

– Искаме да я видим и да я запитаме що я откъсна от града и насладите, за да я хвърли в рибарските хижи.

Андреас бар Йона рече навъсен:

– Тя не ще ви каже. Учителят изгони от нея седем бяса – само с поглед и дума ги изгони, та момата видя мир и тръгна след миротвореца. Ала още един бяс живее в нея – и тя го сама не вижда...

Шеломит Танцувачката запита апостола с уплаха:

– Какъв е този бяс?

Рибарят отвърна с притихнал глас:

– Тя обича Учителя. И ние Го обичаме. Ала тя Го обича – както жена обича мъж... Учителят я рядко допуска до себе си – и тя живее в хижата на Зебадия, докато бясът я напусне. Мешиах ѝ повели да живее там.

Олда Свирачката попита:

– Как изгонва вашият учител бесовете? Вярно ли е, че ги пъдел с името на Баал-Зебуб?

Апостолът отвърна гневно:

– У тебе живее Баал-Зебуб. И у другите като тебе. Да знаех, че сте безверници, нямаше да ви пусна в тази хижа, дето Мешиах е спал толкова нощи! Идете при Него – и Той ще ви изцери: Той с дума и поглед изгонва бесове. Той е кротък и чист, а бесовете бягат от кротка дума и чист поглед. В очите на Мириам от Мигдол светеха седем страшни пламъка. И те погаснаха един по един пред леда на погледа Му, защото е поглед на Мешиах. Тя говореше безумици и протягаше ръце към Учителя, за да целува с наслада дрехата Му. Тя Му поливаше с нард, миро и касия нозете, а после ги бършеше с дългите си черни коси. Ала мене се струва, че и в това имаше бяс, защото ръцете ѝ трепереха и устните ѝ докосваха с безумен шемет нозете на Божия Син. – Вие ще я питате защо е дошла тук. Та нима тя ще ви каже? Ала аз бих ви казал една дума: идете при Мешиах да ви изцери! Той се не гнъси от блудниците – и лекува всички болести на дух и тяло: за него хората са равни до един. Идете, докато не сте намерили своята гибел!

А една от свирачките, синеока блудница, запита рибаря:

– Много ли жени вървят след учителя ти? Кои са те?

Андреас бар Йона рече:

– Много са. И още повече ще станат. Ще дойде ден – и грехът ще изчезне. Тогава ще настъпи ден на Царство небесно: тогава не ще има грях.

Олда Свирачката попита:

– С кого живее Мириам?

Апостолът отговори:

– В хижата живеят синовете на Зебадия – Иакоб и Иоканаан, които Мешиах нарече *Синове на Мълнията*. Те са Му верни и плашат всеки враг на Царството с небесен огън. Ала те не са сега там: с Него отидоха. Мириам е сама.

Шеломит Танцувачката запита със смях:

– Млад ли е Иоканаан бар Зебадия? Аз съм чула, че бил още момче.

Рибарят рече:

– Не съм срещал старец, по-мъдър от този младеж. Иоканаан е нежен, разбира всеки поглед на Учителя, тълкува всяка Негова дума, говори притчи като Него, привлича към себе си всички. Мешиах го обича повече от другите и милва кротко косите му. Казват, че Иоканаан е пророк.

Той помълча, па каза:

– Той е по-мъдър от Шимеона бар Йона, който ми е брат. Наистина. Учителят живее в неговата хижа, проповядва от неговата лодка, в Йерушалаим се трупат в двора на неговата къща да слушат притчите на Мешиах. Народът смята брата ми за старейшина на вси ученици: него запитват за всичко, дори от него митарите вземат данък за всички, що живеем заедно. Той пръв стана апостол на Учителя: преди още Мешиах да се открие на света. Еднаж, когато народът се разгневи, защото Учителят го изобличаваше в грях, останахме само ние: всички се разотидоха гневни и с отвърнати лица. А Мешиах ни запита: „Не ще ли Ме оставите и вие? Ако живее в душата ви същото грешно упорство – вървете си!“ И тогава Шимеон рече: „При кого да идем, Учителю, като напуснем Тебе?

Слова на вечен живот имаш – и целебна реч докосна душите ни, та се привдигнахме. Можем ли потърси другиго?" И нееднаж той е показвал гореща ревност. Ала пак той не разбира притчите и не долавя мъдрите загадки на Учителя. – Не. Иоканаан е най-мъдър между нас. Той говори насаме с Мешиах и записва думите Му. Той се е учил и владее тръстта. Той пише. А ние – не можем.

– Аз искам да го видя! – рече Шеломит. – Той обича ли жени?

– Не знам. Той е в Цезарея с Учителя. След два деня ще дойдат тук.

Додето момите говореха тихо помежду си и се подсмиваха, в хижата влезе непознатият рибар и каза, че Мириам от Мигдол ги чака отвън, край езерото.

– Защо не дойде? – запита Шеломит. – Кажи ѝ да дойде при нас!

Но Андреас бар Йона забрани с движение на ръката и рече:

– В тази хижа тя не трябва да влиза: така е казано! Идете при нея сами!

VII

„...Вие търсите свидетелство за Мешиах в главизните на Закона и стълповете на Пророците: затова ви презирам!

Онзи, когото бихте нарекли Мешиах, трябвало да носи образа, набелязан от вашите мъртви книги. Вие го търсите тъй както лихоимец търси своя длъжник в чъртите на паметна дъска.

Ала не прозряхте ли едрата лъжа на своите пророци?

Чуйте тогава истината – и вижте позора на своите надежди!

Иакоб бе предрекъл, а Моше записал преди години: „Не ще се вземе жезълът от ръката на Иехуда, нито ще се лиши от цар потомството му, догдето дойде Обещаният – а Той е надежда на вси племена." Вашият патриарх в тези думи изрече своята слепота, защото ви предсказа вечно царство – до дните на Мешиах: той каза, че жезълът на Иехуда не ще падне от ръката му – и чужди цар не ще сложи сандал върху главите ви, догдето не дойде Мешиах.

Но три пъти оттогава Иехуда пада под чужда власт – и три пъти тугин грабва жезъла му. Иокайахим[147] бе ваш сетен цар – и Бабелон плени народа ви заедно с цар и велможи. При Цедекиас[148] враговете разсипаха Свещения град и разрушиха храма, като изнесоха оттам всичко скъпо. Кнеус Помпеус[149] отново взе подир години града, а Социус ви сложи ярем.

Питам ви: преди кое от тези три робства се роди Мешиах, щом вашият пророк казва, че не ще падне жезълът на Иехуда, доде не дойде Обещаният? И защо чакате още своя Мешиах, щом вярвате в древното пророчество? Нали робство не ще има, доде се не роди Той? А ето: вие преживяхте нощта на три робии, вие сте и днес роби – а Мешиах се не роди ни преди първото робство, ни – преди второто, нито – преди сетньото.

Погледнете се: вие дъвчете като беззъби старци лъжливите слова на древни скъдоумци – и като молепсани от безумие повтаряте: „Истина е, истина е: не ще падне жезълът от ръката на Иехуда... доде се не роди Обещаният!" Вие вярвате само лъжи, защото сънливият ви ум търси дрямка.

Да бе излязъл Син Божи с лъжи пред вас и с измамна чудеса, и със сладки приказки, за да приспи вашата клюмнала душа – вие бихте разбили света за Него, защото ви трябва цар лъжец и вожд измамник.

Ала Аз ви казвам истината – а вие нямате уши за истини!

Та кой е вашият Мешиах?

И кого чакате вие?

Вие чакате човек досъщ като вас – измамник, лакома лихоимец и лицемер: това са знаците на вашия Мешиах. Ала щом такъв Мешиах чакате, знайте, че вие сте до един пророци, царе и съдници – знайте, че всеки от вас е Мешиах!

– – – – –

Мешиах ще дойде да ви каже думи, които друг не знае. Той ще ви каже притчата за Морето на Смъртта.

Чуйте, синове земни, притчата за Морето на Смъртта!

...Печално е това море. Водите му са черна смола. Тежко и мудно се извиват тези води – както се вие бръчка по лицето на старец. Там няма буря: има вечно скръбно разклащане от бряг до бряг. Там вятърът се възправя като каменна стена – и над морето се топят лъчите на жестоко слънце. От бреговете му се издигат голи варовити скали – сиви, напукани, прашни. Те се възвиват нагоре като стръмни стъпала и пречат на облаците да слязат над морето.

Там никога не вали дъжд.

Там никога не капва роса.

Безплодни и пусти са бреговете на това страшно море. Във водите му няма риба: там нищо не живее. Само късно презнощ из черните талази надигат рошави глави космати бесове. Те дебнат съня на човека и му пращат зловонни видения.

А денем вълните изхвърлят по черния пясък люспи горчива сол и тъмна смолеста пяна.

Две реки се втичат от две страни в морето, без да му влеят живот: разбирате ли това?

Под вълните на това море почива пепелта на два умрели града, дето дълги векове са царували Грехът и Позорът. Кога се разиграе буря (то става много рядко), вълните се бият о канарите като огромни гневни чукове – – –.

...Знаете ли това море?

Чули ли сте за това море?

– То е Морето на Смъртта.

Не сте ли примирали под жестоките удари на тези разярени чукове? Не сте ли сещали в гърлото си горчилката на тази черна сол? Не се ли е потърсвала душата ви сред знойното мълчание на това мъртвило?

Ако не знаете Морето на Смъртта, не знаете най-страшното Посвещение, през което минава душата.

– Това дойде да ви каже Мешиах!

– – – – –

Слънцето свети и за слепците. И на безухи говори Син Божи. Когато се препълни ръката, златото се посипва по земята. Може ли да се пълни пълен потир? За да се напълни, ръката трябва да бъде изпразнена.

Всяка нова истина, узряла в душата Ми, Ме пърли като огън и аз трябва да ви я дам, без да се питам имате ли съкровищница за златото Ми. И на безухи говори Син Божи. Слънцето свети и за слепците.

„Ако не давам, не ще получа. Ако не говоря, не ще ми каже нищо Бог.“ Това ви завещах – да го помните!

– – – – –

Вие чакате Мешиах от рода Давидов. Другиго чакайте тогава: Аз не съм потомец на оногова, който уби Урия, за да излъсти Бетшеба[150], макар да го смятате свой най-велик цар.

Ала слънцето свети на слепците, без да ги пита виждат ли го. Бог се грижи дори за онези, които мълвят, че няма Бог. Защото слънцето няма нужда от похвала на слепец, нито Бог от признаване на безумец.

Кажете ми, от кого има нужда Мешиах?

Ала кажете ми също, кой няма нужда от Мешиах?“

VIII

Бетама, край Иерушалаим. Лятната къща на Елиазер бен Шамуела. Широки стъпала водят към мраморното преддверие. От двете страни портокали и лаври в каменни вази. Посред постланиял с плочи двор порфирен водоем с водосток от сребро. Вляво, дето свършва дворът, се вие пътека между кипариси и зокуми. Вдясно – дълбок прозрачен вир с риби. В сянката, хвърлена от мраморната кула – каменни столове, покрити с възглавници от коприна. Там седят – Елиазер бен Шамуел, сестрите му Марта и Мириам[151], Елкезай бен Цоф, Каинан Законник, Иосеф от Ариматаим и Никодемос Законник. По пътеката отляво приближават Иехуда от Кериот и Луканус Иустус.

Луканус Иустус (*на Иехуда*). Не, хебреино – на моя разум не са незнайни техните заблуди. Видях край солниците на Мъртво море цели тълпи, които наричат есеи. Те постят, молят се, мъчат тялото си с работа и бич, за да познаят рядкото блаженство, що носи човеку притихналата плът и възбуденият дух. Те не са глупци: от някои техни мъже чух мъдри слова. Може би те са далечни ученици на Зенона Елеатски[152], който преди три века учеше в Атене хората да водят естествен и разумен живот. Те са като стоиците търпеливи, спокойни и кротки. Може би те знаят думите на Зенона: „Най-върл враг човеку е тревогата, защото се ражда в самия него, и то – нечакано.“ В Египет има други, които наричат терапевти, защото лекуват духовни и телесни недъзи. Аз намирам, че те са пак есеи. За тях говорят, че знаели върховни тайни, чужди другиму: не знам тъй ли е.

Иехуда от Кериот. Познавам много есеи. Те имат книги, писани на тайнствен език. Те говорят притчи. За тях е притча всяко цвете, всеки камък, всеки облак, всяко човешко лице, всеки звук. Цял свят е за тях образ на Голямото невидимо, отразено долу като върху тиха вода. Те знаят тайни.

Луканус Иустус. Заблуда. Но аз привикнах отдавна. Знам всички заблуди. Не ще чуя ново.

Иехуда от Кериот. Смела ти е речта, благороден Луканусе, защото си чул само веднъж Иешу бар Иосефа.

Луканус Иустус (*не вижда хората, които седят в сянката, и се запътва към стълбата*). Нали затова ме доведе – да го чуя! Кога ще дойде той?

Иехуда от Кериот. Дали ще дойде, не знам твърдо. Но чух – и вярвам да дойде. Ето (*показва седналите хора*) – чакат го.

Луканус Иустус (*съзира ги*). Кои са те? Виждам само Елиазера, Елкезая и Каинана. А другите?

Иехуда от Кериот. Ще ги опознаеш. Ела!

Отиват при седналите. Зад кипарисите се чува шум на много хора, които бързат някъде.

Глас (*зад кипарисите*). Къде е Той? Къде е наистина Той?

Глас на жена. Той е в къщата на Елиазера.

Друг глас. Не, Аз ида оттам. Чакат Го, но не е още дошъл.

Гласовете затихват. Стъпките се топят в мълчанието на горала. Не се чува вече нищо.

Луканус Иустус. Чух, че Иоканаан бил самин есей: това аз не знам. Ала думите, що долових в неговите строги речи, не са думи на есей: есеите ми се видяха по-кротки и по-тихи. Но – всички те са беглеци, уморени от живот и борба. Те ми се виждат слаби хора.

Човек трябва да живее, за да завещае на другите своя опит; а що би завещал в пустинята на морни от живота? Що ще спечели животът от тези бледи мършави мечтатели? Роби са те – и не ще дигнат на престол своята мисъл. Мъртва мисъл е тя. Безплодни съчки са техните бълнувания. Преди години чух в Александрия спор между хебреин и стоик. Хебреинът се казваше Филон. Те говореха умно. И Филон ми се видя забавен. Той мълвеше за вечния кръговрат на Словото – люлка и начатък на вси богове. Не мога да отрека: в думите му блестеше правда. Първият човешки вик и крехкото скърцане на стилона по каменната плоча – са родили боговете. Но Филон под Слово не разбираше ни песента, ни писмените знакове. Смътна, несмела и отвлечена е философията му. Той учи да обичаме Бога, да страдаме за хората, да плачем по всеки клетник и да не вадим нож срещу злото. Това ми не харесва твърде. Не бих се оставил разбойник да ме срещне с безоръжна ръка. Ръката, що не смее да улови меч, заслужава да бъде отрязана с меч: тъй мисля аз.

Елкезай бен Цоф. Ромянино, пророкът от Назарет не говори това. Иехуда, ти го чу онзи ден.

Луканус Иустус. Знам. Той ми се вижда ученик на Хилеля. Хилел учи хората на бедност. „Блажени бедните!" – говори той. И проклина богати, благородници и властници. То е учение на плебей. Хилел проповядва кротост, смирение, мир. Той хули лицемерието на вашите жреци. И говори, че някаква бъдна орис ще накаже злите. Чул съм за новия пророк: Назарянинът повтаря думите, що съм слушал от много Хилельови ученици. Нищо ново не носи той. Аз вярвам, че и той ще тръгне като тях гол: последниците на Хилеля носят скъсани дрехи, а той желае да ги надмине. Едно го дели от тях: Назарянинът ми се вижда горделив – – –.

Елиазер бен Шамуел. Не, благородниче! Не го знаеш. Той не презира като Иоканаана богатите и се не гордее с бедност. Той е по-мъдър от учениците на Хилеля, та мнозина от тях летят подире му, както не са летели дори след учителя си.

Каинан Законник. Той е пророк.

Луканус Иустус. Мъчно разбирам земята, която всеки ден ражда по един пророк... Та по вас има повече пророци, отколкото рибари!...

Иехуда от Кериот. Не знам пророк ли е. Той ми се вижда мъдър и силен, защото не дава сърцето си на никоя жена... Може би той е назир. Брата му Иакоба съм виждал: Иакоб е назир.

Елкезай бен Цоф. Светът, знатен ромянино, без пророци не може. На всеки хиляда години се ражда пророк – и хиляда години властва над духовете. Той умира, а духът му хиляда години води света: тъй съм чул. Аз не съм поклонник на Ахурамазда[153], но тача високо всеки пророк и се прекланям пред истините, изречени през неговия хазар. Казано е в Книгата на Еноха[154]: „Ден иде: голям ден. – Ще завърши Михаел[155] хилядогодишните кръгове, за да дойде Спасителят, роден от междуочието на Небесния човек. Един език ще заговорят хората тогава. Един закон ще застане над народите. В едно племе ще се прелеят всички. Тогава на земята ще дойде щастие." Иде този ден, близо е, знатен ромянино: Назарянинът носи ключовете на това щастие. Той е – сетният пророк – –.

Луканус Иустус. Не ми са чужди тези думи. Аз имам свитъците на две сибили. Там се говори за това. Но кой ти каза, че младият проповедник е образ на тази надежда? Аз не чакам пророци: те са лек за пияни умове и политащи души. Що би донесъл на света пророк, който изреди вси бъдни бедствия и победи на човека? Да знаеше, книжниче, що те чака, самин би смлял отрова и веднага би я изпил: бъдещото не би зарадвало никого. Тъй аз мисля – –.

Елкезай бен Цоф. – – – Той ще направи света честит – аз виждам това, защото ще му посочи още една пътека... Оттам, дето царува блаженство, той слиза тук, дето мъката кипи като бурно море. Неговата душа ще се израни, но той ще направи света честит – след време... И други преди него сочиха пътеки: той ще посочи най-стръмната; по нея малцина ще тръгнат... Но – подир години – цял свят ще си спомни за него. (*Тихо.*) Аз го знам от момче – от времето, кога напусна роден дом заради дома на своя Небесен Баща. Аз пръв му разкрих що трябва на света. И чух от него думи, които ме зачудиха. Той – е, той е Мешиах!

Луканус Иустус. Знам тази дума. Вие наричате Месия своя бъдещ цезар.

Елкезай бен Цоф. Наричат го някои. Мъдрите – не. Израел не ще има вече никога земен цар, защото изби пророците, а нечестивците направи свои царе. Съдба виси над дванадесетте колена: тази съдба не ще им даде вече цар!

Иехуда от Кериот. Не вярвам в Мешиах. Не търся цар. Човек е цар на себе си – на ширното царство, което си е оградил. Цар дирят тълпите – цар – да ги води. На слепци трябва – тояга. А силният е самин цар – в своето безкрайно царство.

Иосеф от Ариматаим. Не може, Иехуда! Не може народ без цар. Аз чакам дните, когато ще паднат властниците – и ще дойде Помазаник – да сбере пръснатите колена под жезъл.

Луканус Иустус. Напразно бълнувате за царе. Аз жаля, че Херодес Антипас е хилав. Откак стана тетрарх на Галилея и Перея, той хвана властта като юзда на чужди кон. Немарлив и слаб е, бои се от цезаря, угажда му. Трепери пред проконсула Лупиус Вителиуса[156], управител на Сирия. А жена му Херодиас[157] го изкълчи – и той почна да вярва дори в призраци. Само сенаторът Публиус Султициус Квириниус бе строг – и неговата желязна ръка смири мнозина. Ала – що би сторил дори той с палавата душа на вашия народ? Вие денонощно сънувате бунт – и чакате някой безумец – да ви поведе – –. Опасно е да ви управлява човек. На лудост избива вашата мечта: да смъкнете цезаровите образи от знамената на легионерите, да счупите орлите по лабарумите[158], да разсипете мраморните сгради, да махнете гербовите щитове, поставени от прокуратора – това наричате сваляне на ромската власт – – –! Що сториха Иуда, син Церифаев, и Матиас Маргалот – вашите законници? Убиха ги, както се убива избягал роб. Плебейска борба бе: плебейска смърт ги стигна. Иуда Голонит и фарисеят Садок дигнаха бунт. Що искаха? – Господар не трябвало да бъде наричан никой, защото господар бил техният бог. А своите царе някога не наричахте ли господари? Не плащахте ли им кървави данъци? А Рома ви не кара да се биете. Давид, Саломо и Саул[159] не бяха ли ваши господари? – Луди бяха тези бунтовници. Прокураторът Копониус уби метежниците. А гледам: и днес кипи бунт. Менахем, син Иудин, и някой си Елиазер изново реват против орлите, изново търсят дърво – да им направят кръст от него – – –. Боя се да не бъде и онзи, когото зовете Месия, лековерен недоволник, излязъл в света с мечта за престол и блян за далечна корона – – –.

Никодемос Законник. Не. Той зове към друго царство и към друга свобода. Той казва нови думи, неказани от другиго. Той се не бори с Рома.

Луканус Иустус. С Рома не може да се бори никой. Борят се – с прокуратора на Иудея. Ала Понтиус Пилатус е сръчен – – –. Той дава много свобода, не тревожи се с вашите дребни борби, затваря ухо пред вашите луди спорове. Рома с желязо взе света – и с желязо пресича всеки опит за метеж. Ала Рома не насилва никого да вярва в нейните богове и да срича нейните

истини. Прокураторът не пречи никому. Той се не бои от вас. Метежът кипва, стига своя връх, прелива – и тъкмо тогава настъпва ден за свирепи присъди и за кървава разправа. Вие – не ще успеете!

Елиазер бен Шамуел. Нашият народ знае другото лице на Понтиус Пилатуса: злобното и жестоко лице, което за ромяните е тайна – – –.

Елкезай бен Цоф. – – – Той не говори ни за Рома, ни за Херодеса, ни за прокуратора. Той говори – за Бога. Земната власт се губи от очите му. Той гледа небето – и неговата мъдрост чертае дните на Небесно царство.

Луканус Иустус. Разбирам те тогава, старче. Той е мечтател и поет. Той иде от Галилея. Там има потоци, вино и плодове. По дворовете растат смоковници, лози, нарове и портокали. Там са сини планините и въздухът е пресен. В душата на вашия пророк няма развалата на фарисейска мисъл, ни сухото „трябва" на садукеите. Той е поет, роден в планините, това разбрах сега. Ала все още не разбирам що иска той – – –. В неговите слова гърми борба, в думите му блика много любов, но аз долавям, че той не обича никого – – –. Той е горделивец и обича само себе си и своите студени замисли – –.

Иехуда от Кериот. Не знам обича ли някого. Та и кой заслужава обич? С него са били всички несправедливи – и баща, и майка, и братя...

Каинан Законник. Това е право. Знам от време: бесноват го обявиха най-близките му, та понечиха да го вържат и оковат... А сетне, като видяха, че след него лети цял народ, и майка, и братя тръгнаха подире му като омагьосани: станаха му ученици. Но той ги сложи в най-долния ред... Мириам, майка му, се изгуби в тълпата изцерени бесновати блудници, рибари, разкаяни митари и хора без име... Неговите апостоли дори не ѝ отделят внимание. И тя върви след него, презирана и тласкана, но все още вярна – като псица, която пази своето щене... Наричат я само *майка на Иакоба и Иосефа*, а него наричат *Син на Елохима*...

Елиазер бен Шамуел. Виждал съм я. В нея има много привързаност и обич. И оттам, от тъмната сянка, дето са я тласнали, тя гледа с дълбока обич сина си, когото не смее да прегърне. И оттам – тя дели неговите радости, беди, страхове и скърби – – –.

Каинан Законник. Той я не обича. Не знам защо я не обича.

Елкезай бен Цоф. Той носи нова любов и нови скрижали за любов. Всуе дирите у него това, що пишат ромските песнотворци за любовта!

Луканус Иустус. Може би той е чел „Пир" от Платона...

Елкезай бен Цоф. Знам ли? Неговите замисли не спят в никоя книга: той дава на хората това, що го учи сърцето му – –.

Луканус Иустус. Вървят ли след него жени? Той ги не обичал, казват. Никодемос, ти каза веднъж: „Той се унася след зова на своето небесно призвание. Той е нежен към жените, ала ги обича само като сестри – –." Не знам дали е тъй. А те? Обичат ли го те, Иехуда?

Иехуда от Кериот. Това не знам.

Елиазер бен Шамуел. Виждам, че те обичат повече него, отколкото делото му. Той ги гледа с широк поглед, а те това търсят. Жената не разбира инак освен със сърцето. За нея няма вяра, истина, Небесно царство, изкупление: има – любов. Тя обича само като жена. Когато каже: „Той говори мъдро", тя разбира, че трепетът на устните му пълни душата ѝ с шемет. Друго тя не знае – и не може.

Каинан Законник. – – – А те вървят след него като омагьосани. Те го обичат повече от учениците му.

Те падат пред нозете му, милват косите му, целуват колената му... Те хвърлят на земята дрехите си, за да мине по тях – и после целуват белезите, оставени от неговите сандали... Нежността на душата му се разлива като тиха и кротка вълна, като лек и милващ шъпот, като мътен чар, който се излъчва от очите му, от устата му, от ръцете му, от целия него – – –. Мириам от Мигдол го боготвори и трепери пред него. Дори учениците я не обичат, защото смятат това недостойно. Когато учителят се допре до нея, по снагата ѝ пълзват тръпки – – –.

Иехуда от Кериот (*гневно*). Аз не искам да се говори за това!

Всички го изглеждат. Луканус Иустус се усмихва. Мълчат. Зад кипарисите отляво се чува шум на тълпа – гласове и глъчка. През клонете на дърветата се виждат пъстри дрехи на жени и мъже.

Мириам Шамуел[160]. Той иде!

Всички стават и тръгват към пътеката. Само Марта Шамуел[160] се изгубва по стъпалата към преддверието. След малко се показва пак. В ръката ѝ се вижда ваза от ахат, запечатана със златен печат. Марта гледа през клоните на портокаловото дърво към пътеката. Когато хората приближават, тя счупва печата с един удар о каменния стълп. Пред стъпалата дохожда Иешу бар Иосеф, окръжен от апостоли. Зад тях се виждат гостите на Елиазера, а по-назад – тълпите. Марта пада пред нозете на Иешу бар Иосефа и разлива по нозете му благовонната течност.

Иешу бар Иосеф. Чудна е миризмата на това миро, Марто, но тя е по-слаба от благовонието на твоята вяра!

IX

В онова време излезе Син Божи от Иерушалаим, та отиде в долината, дето се сливат двата потока – Кидрон и Еном. А там се разстилаше зелена котловина, оградена с горди скали и прясна зеленина, надвиснала над поляните като извити двери от смарагд. И това място се наричаше *Царски градини*.

След учителя вървеше народ много. И апостолите го бяха окръжили отблизо.

Тогава Иешу бар Иосеф каза словото за своите врагове, защото знаеше, че мнозина се силят да го обвинят в грях и да го убият.

И така им рече:

„За своите врагове говоря – о, врагове на враговете ми!

Вие забравихте закона, внедрен в човешкото сърце, заради повели, врязани върху плоча. Шамуел ви даде тълпа левити и коени – да ви четат мъртвите букви на погребан закон. Езра[161] ви остави като пепел от своята мечта безбройни книжници – да ви разкриват думите на това, що си е отдавна отминало...

Сред вас има танаими[162], които ви разказват в изкълчени думи преданието, сабураими[162], които ви учат да се оправдавате, щом извършите грях, емораими[162], които ви тълмят суровите безсмислици на мъртва повеля. Дотам ви доведе лукавата власт на мъртви букви – до грях ви доведе вкочанелият закон на вашите отколешни вождИ...

А Иешайаху ви бе говорил за Оногова, Когото трябва да слушате: целият друм на Закона и вси пътеки на Пророците са Негово преддверие. И ето: Той се роди – а вие още тъпчете старите пътеки! Вие спирате душата си насред път и тъй казвате на себе си: „Стой! Защото натам има слепи друмове!“

Но как ще провидите, лековерци, когато се боите да разтворите очи? „Жезъл ще израсте от стъблото на Израеля – бе казал вашият пророк – и ще цъфне в невидени цветове. И духът на Йехова ще слезе над Него – дух на премъдрост и разум, дух на съвет и сила, дух на познание и страх от Бога. Той не съди по поглед и не отсича присъда по шума, що стига до ушите Му. Той съди с правина бедните, с милост среща клетниците, със строга реч бичува земята, грешника убива с дъха на своите бърни. Правдата ще бъде пояс на кръста му, а верността – меч на бедрото му" – тъй говори Господ!

А пророк Даниел[163] ви възвеща четири царства на нечестие, на гибел обречени – и пето царство след тях: царство на святост – царство без край[164]. И вие чакате векове това царство, ала вашият клет разум не можа да постигне смисъла му. Вие чакате цар да дойде и земен престол да дигне сред вас, та Бог да ви се открие през него.

Ново означение на Царство Божие ви давам и нова смисъл на Царство небесно ви вещая: в душата ще изгрее слънцето на това Царство и очите ви не ще го зърнат, ако се не обърнат навътре.

Знайно е: който е проповядвал бран между плът и дух, убиван е бил. И Мене ще убиете. Ала не Ми тежи. Вам ще тежи Моята смърт – и на синовете ви!

Вие желаете да чуете от Мене хула срещу Бога. Та вашият бог не заслужава друго освен хула, защото е бог, измислен от хулители.

Уча ли ви да вярвате в бог, който трябва да се търси по небето – и вашият поглед да го гони от звезда на звезда? Не ви уча да вярвате в такъв бог. Истина, истина ви казвам: не е за вяра никой бог, що лежи толкова високо!

Истина, истина ви казвам: за съмнение са всички друмове на вярата, щом се отделят от земята и сърцето, та политат в тъмни простори, дето човек не може дори да диша! Не е за вяра никоя небесна пътека, щом дели човека от душата му – и го праща да дири в тъмна нощ тъмни богове: не е, не е за вяра!

Ето, Аз похулих вашия бог: идете в санедрина при садукеите, та им кажете да Ме убият с камъни! Ала едно помнете, кога дигнете кървава ръка: не убивате човек!

Синове човешки сте вие. А Аз съм Син Божи. У вас се разлъчва ум от чувство – и душевният трепет избива в плитки места. Затова трябва в притча да ви се говори и в загадка да ви се проповядва.

Който има уши – да слуша!"

И тогава някои от фарисеите, ученици на Хилеля, запитаха Сина Божи:

„По кои външни знамения ще разберем, раби, че настъпва Царство Божие?"

А те не бяха от враговете на Мешиах: между враговете му имаше малцина фарисеи.

И Иешу бар Иосеф ги погледна с тъга и каза:

„Какви знамения рачите да ви дам? И какви личби жадува душата ви? – Хилел и Шамаи спореха по стъгдите за времето на Божието царство, ала те не знаеха ни Царството, ни смисълта му. Аз нося Царството в себе си и Моят век е наченка на това Царство. Ето ви Моята личба и Моето знамение: *Царството Божие е във вас*!

В онзи ден, кога вашият поглед забрави звездите, що е гонил в суетна умора, па се върне на земята, която е забравил – светлина ще грейне в погледа ви и зари ще разсипе пътеката на вашите очи: ето знамение на Царството.

В онзи ден, кога вашата ръка забрави кидара[165] на главата ви, о който е била прилепена в жад за суе-

та – и се протегне към вкочанялата ръка на брата ви – ръка, забравена от вас, топлина ще трепне в ръката ви – и кротост ще разлее вашето допиране: ето личба на Царството.

Вашите мъдреци, по които леете сълзи от умиление, ви бяха възвестили, че между небе и земя не ще има синор, кога настъпи Царство небесно: трябва ли ви друго знамение?

Вашите проповедници, които тачите като пророци – и от пророци повече, ви бяха научили, че душа и плът трябва да станат едно, кога настъпи Царство Божие: трябва ли ви друга личба?

Шамаи ви някога учеше, че душата трябва да се поднови чрез саморазкъсване, а земният живот – да се пренесе в небесния. И той ви заповядваше да крепите мисълта си неотклонно в Бога и в бъдния живот.

Уча ли ви да дерете на парцали душата си, братя мои? Уча ли ви да мислите за надземен живот? Истина, истина ви казвам: самин Бог ще отклони поглед от кървава душа, която Го дебне с изранени стъпки!

Не ви уча да преливате земен живот в небесния, а – небесен в земния!

Хилел ви проповядваше безкрайна стълба от добродетели, по които трябвало да подскача душата; той назоваваше доблести, с които душата трябвало да се накити като с пъстри синци и лъскав седеф. Той ви проповядваше робска доброта към другите – доброта, която раздава дрехи на вси срещнати.

Не ви уча да раздавате на ближния си ни своята лична дреха, ни своята потребна одежда, братя мои: уча ви – душата си да давате на другите!

На кротост ви учеше Хилел и на тихо покорство: аз пък ви уча на строгост и упорство, защото кротката душа е гръб за тояга, а покорното сърце – плещи за бич.

Това ви казвам: Моята проповед е нова и по Моите истини няма плесен."

И тогава някои фарисеи се смутиха от думите на Иешу бар Иосефа, та запитаха:

„Раби, нима на зло ни учеше Хилел, кога ни учеше на кротост? Та Ти самин си благ и кротък по сърце. И Твоите ученици са кротки. Защо ни плашиш с бич и тояга?"

А те бяха също ученици на Хилеля.

Но Иешу бар Иосеф им рече:

„Не ви кълна, нито ви плаша, братя мои! Между мъдростта на Хилеля и мъдростта на Сина Божи зее бездна: това ви казвам.

По улиците на Иерушалаим отколе гърми зловеща проповед и много волни крила свърза просяшката мъдрост на вашите учители. Хилел казваше: „Блажени нищите духом, защото тяхно е Царството небесно." И вие, фарисеите, казвате това.

А Моята проповед гласи: Не е за нищи Царство небесно – не е за нищи, защото ще откраднат съкровищата му, платени с кръв на праведници, пророци и мъченици. – Разбирате ли Моите веления, братя Мои? Разбирате ли новата проповед за Царство небесно?

Хилел ви учеше да тълмите по дух закона, а не – по буква. На що ви научи той? Казваше ви, че кората не е плод – и буквата гаси духа. Ала наситихте ли душата си с плода на закона? Не виждам ли ви още гладни?

Аз ви уча да небрегнете закона, защото е лишен – и да оставите тълмежа на Тора, защото е безплоден. Чудно ли ви е? Плачете ли по главизните на своята стара книга? При Мене няма място за плачливци и в Моя шатър се не леят сълзи.

На що ви научи Хилел и що ви възвести словото на Шамаи? Те ви думаха: „Прави на другите това, що искаш да правят тебе!" А Моите уста ви мълвят: Деб-

ни душата на своя ближен и с пожар опърли неговото щастие, защото всяко щастие води към заблуда – и към порфирен грях насочва стъпките всяко благополучие. Ала любов към ближния трябва да блика в този пожар, а не – злобна завист на подпалвач!

Уча ли ви тъй, както ви бе учил Хилел?"

И възправи се тогава сред фарисеите раби Иоканаан бен Закаи, най-чутовен от учениците на Хилеля – за когото с трепет мълвяха, че знаел езика на бесове и ангели, викал мъртъвци на беседа и лекувал болести.

И той каза на Сина Божи:

„Раби, когато Бог съди на небето бедния, ще го запита: „Защо не изучи през живота си закона?" А щом той отвърне: „Беден бях, Господи, та цял живот работих, за да се храня" – Бог ще му отвърне: „Ти не беше по-беден от Хилеля!" Това съм чул за своя учител. Знайно е дори на враговете му, ако Хилел има врагове, че той дели цял живот залъка си с последния бедняк, но усвои дори сетния ред на закона. Та как ти дръзваш сега да отхвърлиш този закон? И – ако ти го отхвърлиш, кой ще ни даде нов? Да не мислиш пък, че си Моше или Абрахам, или Иакоб? – Боя се, раби: към безводни места ни тласкат думите ти. Виждам зелоти[166] между твоите ученици. Ти рачиш негли с убийство да върнеш на Бене Израеля забравената волност и да станеш цар? Твоите зелоти са се клели пред олтара да убиват всекиго, който хули Бога, Закона или храма – а сега не виждам да насочват нож срещу тебе: кому са се клели тогава те?"

А един от зелотите, по име Алфеос, отвърна:

„Та нима мислиш, Иоканаане бен Закаи, че моят нож ще пази Учителя? Вярваш ли, че нож би запазил Оногова, Когото пазят Божи ангели? – А щом е лишен моят нож, за да брани от смърт Сина на живия Бог, как ще смогне ножът на моята ревност да запази твия закон? Слова на Вечен живот чухме – и млъкнаха нашите ножове – и ще мълчат до сетния ден: защо ни хулиш?"

А в това време сред народа се дигна смущение, защото никой не смееше да отхвърли закон и пророци, та почнаха уплашено да си шъпнат.

И нечий по-силен глас извика от тълпата:

„Хилел и Шамаи ни учеха на смирение, а този ни проповядва бунт срещу Бога! – – Кой е пък той, та ни говори така? Да не е езичник или самарянин?"

И Иешу бар Иосеф чу това и с висок глас каза на сбраните:

„Обадиха се враговете ми. И видях, че всички сте ми били врагове! За вас държах своето слово – за новите си врагове го държах – – –.

Хилел и Шамаи ви учеха на смирение – и на всепрощаване – и на обич към другите! Знаете ли що е добрина и строгост към себе си? –

Смирение не е – да те стъпче слабият с колесницата си или силният – с гордостта си. Смирение не е – да се биеш в гърди с кървав пестник, нито – да чупиш снага пред мълнията! Страх е това, що звете смирение.

Смирение вижте у стръка, що се навежда сутрин, за да гоороси смразената мъгла, та да се огледа презден слънцето в капките по снагата му: казал ли ви е някой това?

Всепрощаване не е – да обръщаш и дясната си буза, колчем те удари някой по лявата, нито – да целуваш петната, що лепи по душата ти злодеецът. Всепрощаване не е – да кажеш „амин", щом те погледне злоок човек – или да премълчиш, кога ти раздерат с язвителна реч душата! Страх е това, що наричате всепрощаване.

Всепрощаване вижте в облака на разсип, който

среща с багра усмивка слънцето, макар да знае, че слънцето ще го стопи – смее се облакът, защото среща своята огнена гибел: казал ли ви е някой това?

Добрина не е да се молиш за своя мъчител, нито – да му дадеш и ризата си, ако ти поиска срачицата. Добрина не е – да плачеш за горчивата участ на всеки клетник, срещнат по пътя, нито – да целуваш ръката, що сочи към тебе нож! Страх е това, което назовавате добрина.

Добрина вижте в чучулигата, която пада в мрежата на сръчен птицеловец, за да запази малкото си, която пърха с уплашени крилца, защото забравя своя плен, като гледа смъртта на своето малко: казал ли ви е някой това?

Строгост към себе си не е – да извадиш очите си, които гледат с похот всяка срещната, нито – да отрежеш десницата си, която се неволно протяга към златото на всеки богат. Строгост към себе си не е – с едри сълзи да оплакваш всеки свой грях, нито – да влачиш по пламнали плочи своите нозе, на които се нравят пътеките на съблазън! Жестокост е това, що именувате строгост към себе си.

Строгост към себе си вижте в прокажения, що среща с вяра слънцето – и срещу парливите му лъчи излага своите рани, защото знае, че няма чудотворец, по-ловък от слънцето, нито знахар – по-сигурен от светлината: казал ли ви е някой това?

На смирение, всепрощаване, добрина и строгост към себе си ви уча, братя Мои; ала знаете ли що е смирение, всепрощаване, добрина и строгост към себе си? Нови думи чухте от Мене днес – и видях, че се смутиха сърцата ви, а погледът ви замръзна, сякаш видя смъртта.

И вие станахте Мои врагове, защото станахте врагове на Моите нови истини. Горчиви са вси добродетели, братя Мои – добродетелите, на които ви учи Моето слово: те не са още за вас!

Вървете, Мои врагове, след учениците на Хиделя и Шамаи: те ще ви кажат истини, които душата охотно дъвче и предъвква. Но това, що е било дълго предъвквано, накрай трябва да се изплюе – – –!"

И тогава Иешу бар Иосеф с горчивина погледна сбраните, па рече, потънал в кротка размисъл:

„И друго – и друго исках да ви кажа, ала – сега не е за вас. За кодранта Ме намразихте, та за таланта ли ще Ме обикнете? Дребни Ми се виждате още вие със своите едри учители, впили тъп кълвун в душата ви – не сте дорасли още до небесата на Моята проповед... Учението за Любовта исках да ви възвестя: върховното учение на Мешиаха, ала нозете ви са слаби да поемат опасния друм на върховно добро – – –."

И като рече това, Иешу бар Иосеф се отдалечи с дванадесетте, мнозина от народа с плаха стъпка го последваха издалече.

X

До Кайус Домициус Мурена, сенатор,
от Луканус Проперциус Иустус,
философ – приветствие

Аз, Луканус Иустус, изгнаник от Рома, философ, ти пращам от Иудеа приятелски поздрав, Мурена. Не знам как ще срещнеш моята дълга реч, сбрана в този свитък: толкова мъже ме накараха да жаля, че съм ги познавал някога... Недей дочита писмото ми, ако мислиш, че те моля за милост от сенат или цезар: казано е, че за философа е недостойно да се оплаква, да моли или да желае съчувствие. Аз съм философ, Мурена.

Прави са думите на стария мъдрец от Алексан-

дрия[167], при когото някога учехме с тебе заедно първите начала на диалектиката. Той ни учеше (ти си забравил това: знам) да познаваме вечната черта, що се изгъва през вси превратни на човешкия живот – и да не забравяме, че под пъстрия или безцветен лепеж на случките винаги трепти тази вечна черта: аз му благодаря. Моето изгнание ми донесе това, което Щастието в Рома силом ми отнемаше. Аз минах всички източни провинции – видях мъже, непознати вам, сенаторите, изучих вери, които вие не ще познаете никога, чух слова, които се казват само веднъж в живота. Аз не желая милости, защото връщането в Рома би ме оковало изново в изтрития блясък на вашите пирове, в суетната врява на Форум Романум, в смешните празници на Марсово поле, в бедната философия по площади и портици.

По своя път аз видях мъже, що мрат за онова, което зват своя мисъл – и други, които за своята истина презират дори свободата си. Да бяхте вие, синове на Вечния град, малко по-свободни умове, бихте напуснали гордата измама, наречена власт, за да споделите пътя на съмнението, търсенето и мъката: казвам ви, че това тули в себе си едничкото щастие, достъпно човеку.

В писмото, пратено по Иуда от Кериот, ти ме питаш, Мурена, за хората, между които живея. Аз съм чел техните книги, писани от египтянина Мозес[168], когото наричат свой законодател: той е Солон[169] на хебреите. Там се излага историята на този народ. Аз четох хеленския превод, направен – казват – от седемдесет учени хебреи, но много места ми се видяха чудни – и аз не твърдя, че съм ги разбрал. Тези книги намерих в Александрия у един философ, с когото пътувахме по островите. Името му е Филон. И той е хебреин, но пише на бляскав хеленски език. Той казва, че името *Мозес* произлиза от две египетски думи: *мо* и *усе*. Едното значи *вода*, а другото – *спасение*. И те разказват в книгите си басня за смолена кошница, която плувала по река Нил, за дъщерята на фараона и за дете, чието име било Мозес. Аз намирам тука мит. Мозес е „спасен от вода". Той минава с поробения народ Червеното море – и разцепва на две водата. В пустинята пък обръща горчивата вода в сладка. Предвожда народа с облак, а облакът е вода. Това е мит на луната. И днес едни от хебреите, наречени есеи, се къпят по четири пъти на ден. А преди време видях един пророк да приема своите ученици чрез поливане с вода. Ясно е, Мурена: тези хебреи почитат, без да си дават сметка, силите на природата. Няма никакъв Цебаот[170]. Има слънце, луна, звезди, вихри, земен огън. Та нещо друго ли е техният *схеол*? То е земният огън, за който говори Параксимен. Дори моят писец, Мелхом, разбира вече това. Ала те го не съзнават.

В книгите на хебреите се среща много иносказание; аз намерих в тях любопитни неща. Те говорят за пророк, по име Елиас[171]. Мене се струва, че то е древно слънчево божество. В много черти от живота на този пророк намирам слънчев мит. Те са почитали някога огъня, но сега до нас са стигнали само техните приказки. Пророкът заплашва цар Ахааба и жена му Иезабел[172] с горещини, суша и бездъждие. През горещините на лятото, кога слънцето е най-силно, наистина хората се плашат от глад. Ала после спряло бездъждието и земята се напоила; не е ли ясно, че става дума за двете равноденствия, когато земята се пълни найобилно с влага? – По-натам, в един сбор от пророци, служещи на чужди богове, неговият бог му пратил от небето огън, та изгорил жертвата му. То е същата борба на слънцето с подземните дракони на мрака, за която говорят преданията на древен Египет. Аз ви-

дях това изписано в двата големи храма на Тебес[173], от двете страни на Нил. Когато стражи посегнали на пророка – да го уловят, той отново призовал огън от небето. И накрай, кога завършил своя живот, възнесъл се на небето с огнена колесница, впрегната в пламенни коне. Да, Мурена. То е старият мит – най-стар от всички. Човек не знае по-велико от слънцето, защото – едва отворил очи – погледът му среща лъчите на огромното светило, а галилейците казват и днес на мълнията *огън на Елиас*.

Когато ходих в Пергам[174], дето е била някога голямата царска библиотека от двесте хиляди свитъка, видях прочутия храм на Ескулапа, издигнат от учениците на лекаря Галенис. В този храм Ескулап се обожава под вид на голяма жива змия. И тогава си припомних едно място от книгите на Мозеса. Казва се, че в пустинята язви налетели народа, та Мозес издигнал голяма змия от мед – и който я погледнел, оздравявал. И в пустинята змия и в Пергам змия; и Мозес изцерява – и Ескулап изцерява. По всичко разбрах, че вярата на иудеите не е нещо отлично от другите вери. Техният Цебаот е Юпитер, пророците им са оракули и сибили[175], а Мозес е техен Нума Помпилиус[176].

Но аз виждам, славен Мурена, че медната змия на иудеите цери доста несръчно: в тази страна медицината не стои високо. Има растение, наречено мандрагора. То пуска корен като на тракийско цвекло, развива широки мъхнати листа и бледочервени цветове. Плодът му е жълт, сладък и по вкус прилича на ябълка. Те наричат това растение *дудаим*, което значи *любовна рожба* – и вярват, че прави плодни бездетните жени, а в сърцето на мъжете всажда обич към онази, която им поднесе плод на мандрагора. Аз съм опитвал: това е лъжа. Те оприличават мандрагоровия корен на човешко тяло и с него правят вълшебства. Наричат го

с името на мъжа, комуто желаят да пратят чар. Искат ли да го убият, забождат игла в сърцето на мандрагората; искат ли да лудее по мома, скрепят с игла косъм от главата ѝ в чатала на корена; искат ли да закрее човек и да умре от изсъхване на ставите, забиват иглата в челото на мандрагората. Не зная тези последици настъпват ли. Те вярват разпалено. Но аз мисля, че боговете на никой народ не следят има ли по корените игли: боговете са по-лениви и късогледи, отколкото ги смятат магьосниците... Предполагам, че от магията на хебреите не съхнат омагьосаните; съхнат само корените на това гиздаво растение. Аз намирам, че е зло да се убиват цветята. Еднаж младият галилеец, за когото по-после ще ти разкажа, каза, че цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмихва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята честита участ, са надменни, мразят Рома, служат си с подлост. Те са страхливи, но понякога упорството им надминава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се научи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та да прави висящи градини, пожела да строи в Иерузалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

пет деня, можеш да ми пратиш двадесет таланта от златото, което ти предадох по-рано, когато те посети Иуда от Кериот (помниш ли го, Мурена: онзи, що ти занесе два свитъка от моята История на Персия?).

На доблестния благородник и сенатор
Кайус Домициус Мурена поздрав
от Луканус Проперциус Иустус, философ

с името на мъжа, комуто желаят да пратят чар. Искат ли да го убият, забождат игла в сърцето на мандрагората; искат ли да лудее по мома, скрепят с игла косъм от главата ѝ в чатала на корена; искат ли да закрее човек и да умре от изсъхване на ставите, забиват иглата в челото на мандрагората. Не зная тези последици настъпват ли. Те вярват разпалено. Но аз мисля, че боговете на никой народ не следят има ли по корените игли: боговете са по-лениви и късогледи, отколкото ги смятат магьосниците... Предполагам, че от магията на хебреите не съхнат омагьосаните; съхнат само корените на това гиздаво растение. Аз намирам, че е зло да се убиват цветята. Еднаж младият галилеец, за когото по-после ще ти разкажа, каза, че цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмихва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята честита участ, са надменни, мразят Рома, служат си с подлост. Те са страхливи, но понякога упорството им надминава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се научи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та да прави висящи градини, пожела да строи в Иерузалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

I

Окръжен от дълбока мрач
мълвеше на душата си:

„Свърши се Моят златен
светилник, заспаха звездите, м
бяла пяна връхлита разбит кор
Моя – иде Моят час!...

Що стори обичта на Моя
ного, потънал в пропаст без п
в дъното, отдето няма друм
Моя – Бог знае!...

Що създаде огнената вя
дй ли ледни храмове ввис, де
залутаната надежда на ране
Ме съди, душо Моя – правда

Даде ли смисъл и опора
то в почуда гледаха делата
родила смъртна жена? Вр
Моя – времето ще отвърне
....

– – – – –

Окото диpu наслада
пръстът – в изгънката
тайната на сребърен звук, сърце...
ка по другиго. Но Аз не видях още де е насладата за
мъдростта. Ни еднаж не пи Моята мъдрост наслада,
душо Моя – ни еднаж!...

Затворени врати срещаше Моята проповед, по
заключени сърца хлопаше мъдростта Ми, на скъпер-

...човек и да умре от ... на корена; ... искат ли да
вам иглата в челото на мандрагората. Не зная тези
последици настъпват ли. Те вярват разпалено. Но аз
мисля, че боговете на никой народ не следят има ли по
корените игли: боговете са по-лениви и късогледи, от-
колкото ги смятат магьосниците... Предполагам, че
от магията на хебреите не съхнат омагьосаните; съх-
нат само корените на това гиздаво растение. Аз на-
мирам, че е зло да се убиват цветята. Еднаж младият
галилеец, за когото по-после ще ти разкажа, каза, че
цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той
е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред
тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмих-
ва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той
ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята чести-
та участ, са надменни, мразят Рома, служат си с под-
лост. Те са страхливи, но понякога упорството им над-
минава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се нау-
чи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между
Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та
да прави висящи градини, пожела да строи в Иеруза-
лем водоем. По неговите чертежи целият водоем тряб-
ваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите
му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да
не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома.
Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за
разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги
за поддържане водостоците бяха наполовина издигна-
ти. И тогава някой пусна между народа мълва, че то-
ва дело е кощунство, защото езичник нямал право да

видях още кой
нава от душа
остта Ми, ду-

участта Ми –
да, не звъни ни
ла песен: в пог-
та болна орис –
Ни еднаж се не
еднаж!...

деше гласът на
а спасява – слън-
естявах в света,
вещи птици, а да-
а на залязло слън-
Моя – ни еднаж!...
....

поглед на небето и
енчето ще увехне,
се роди. И златни-
а пазва, за да пода-
небето поглед към
привет на небето.
е тежи Смърт. Не,
втори път!...

ключ на вси притчи
енът им пие кръвта
агоуханията на вихъ-
ата на небето. Но за
тлина, вихърът стис-
на в ...емята дръпна дълбоко
своята кръв. Над Мене тежи Смърт. Не, душо Моя –
небето не ще се разтвори втори път за Сина Божи!...

Блажени мъглите, които са образ на тайната и

лик на самотата! Защото те се стелят между зал
на луната и изгрева на слънцето: те са роса и свет
ник, мрак и ден – тъмна межда, разделяща блян от
вот. Те падат незнайно, покриват с було трън
земна снага, а после пак потайно си отиват – и о
сят в себе си голямата тайна, оплодила земята.
Божи трябваше да предложи на света вси свои
ни – и да си отиде гол, както бе дошъл. И ето: н
не тежи смърт. Не, душо Моя – Син Божи не ще
не никога!...

....

– – – – –

Вярвам в мишците, които се борят с др
ци, хвърлят диск или внизват меч в чужда гр
то тем се усмихва прицел – и те се изгъват к
закрьлят се като къжел[191], напъват се до
хвърлят край себе си червени багри. В тях к
като порой, жилите настръхват като изг
зумци, кожата се изпъва като гневно тем
и в мишците на душата, които слагат по лицето
ярост или скръб. Защото и тем се усмихва прицел – и те са мишци на борец. Когато душата се бори с чужда душа, борбата носи облик на величие. Но кой Ме чу, когато проповядвах на хората борба със себе си – и борба с другите? Не, душо Моя – Син Божи ще отнесе със себе си неразбрани своите истини!...

Вярвам в бесните гънки на морето – и в тихия спотаен трепет на вълните му сутрин – и в гневния рев на къдрите му през буря. Защото неговият размирен поглед лови със зелени очи целия небесен свод, поглъща счупените багри на облаците, разбива на късове тихата синева на твърдта, разкъсва на парцали яростния вихър и поглъща неговия гняв в своето кротко сърце. Високи водни планини дигат къдрави върхове, бездънни пропасти окръглят зелени плъзгави пади-

[...] растение, съх-
[...] Аз на-
[...]ват цветята. Еднаж младият
[...] за когото по-после ще ти разкажа, каза, че
цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той
е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред
тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмих-
ва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той
ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята чести-
та участ, са надменни, мразят Рома, служат си с под-
лост. Те са страхливи, но понякога упорството им над-
минава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се нау-
чи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между
Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та
да прави висящи градини, пожела да строи в Иеруза-
лем водоем. По неговите чертежи целият водоем тряб-
ваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите
му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да
не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома.
Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за
разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги
за поддържане водостоците бяха наполовина издигна-
ти. И тогава някой пусна между народа мълва, че то-
ва дело е кощунство, защото езичник нямал право да

а
ш
ви-
оди-

....

зсипа
кървав[...] тново
предсказа на душата [...]

И пак скръбен друм поведе [...] Лазаря-
нина. И пак – пред Мене мечта за несбъднати чудеса. И пак – тръпна мисъл за възкресяване на лишни мъртъвци.

– – – В що е виновна ръката Ми, която не уби човек?

В що е виновна – та пред всяко нейно движение се удвоява мракът и нощта става двойно по-страшна, а мъката – двойно по-кървава?

– – – Проклета, проклета – ти, която ме роди!

....

– – – – –

М
–
К
шалаим
невинн
К
ния гра
с девст
Та
нозе па
да седя
Свещен
на всек
Тя
миризм
мет мн
дане.
И
Божи: go
зи мъж,
В п
роден: т
И
Моя пръ
изкуплен
вам греш
Хор

корените игли: боговете са по-лениви и късогледи, отколкото ги смятат магьосниците... Предполагам, че от магията на хебреите не съхнат омагьосаните; съхнат само корените на това гиздаво растение. Аз намирам, че е зло да се убиват цветята. Еднаж младият галилеец, за когото по-после ще ти разкажа, каза, че цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмихва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята честита участ, са надменни, мразят Рома, служат си с подлост. Те са страхливи, но понякога упорството им надминава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се научи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та да прави висящи градини, пожела да строи в Иерузалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

словата Ми, но би ли смогнал кой да е да сглоби душата на последния мъртъв бог?

....

– – – – –

Аз съм Син Божи.

През Моите уста говорят небесата.

Горчива участ се сбра над Мене като гръмоносен облак: Аз ще умра чужденец. Не видях свой между хора-

зна никой, защото отдалек дойдох, а там, човек не е живял.
що Бог не запита своя първороден Син, ко- Го прати в света?
Онзи, Който е внедрил в сърцето човешко е повярва, че хората са зли, тъпи и лишение?
семогъщият Ме отреди да спасявам злоковат кръст за всеки проповедник на вечочат меч за всеки миротворец?
За, Иехова!
Ме прати между слепци – Ти, който съз- светлик? Защо присъди на жестоко изгин – Ти, Който Ми поръча да сея милост сърцата на вси хора да будя кротост и
gu!
Ме осъди – в пустиня да умра – и вихри да "

на Мириам от Мигдол в Иерушалаим. Висот базалт, порфир и черен камък. Край стевесена с надиплена свила, високи египетски от кедър, украсени със златни хиероглифи и линия на крагуи[192], слънчеви кълба и бръмбари. Широко легло с кремави завеси. В ъгъла – две харфи, черни цевници, псантер и големи цимбали от мед. На кипарисово столче – високи позлатени чаши и голямо шуле с вино. Шеломит Танцувачката, Иехуда от Кериот, Олда Свирачката и непознати моми.

Олда Свирачката. Тя ще дойде, Иехуда. Нейната горда душа не може понесе вече това жестоко робство... Толкова време!... Аз дори не бих смогнала – – –.

Иехуда от К...
рена – и влязох. Не зн...
отворена, тя е издвал...

Шеломит Танц...
Тази сутрин тя е отиш...
Кайафа, не знам защо –...
лен ли си, Иехуда? Нима...
не даряват вече наслади...
младини? (*Бавно.*) Знам: ...
срещната... По пирове бе ...
рен приятел от тебе, ти ...
ни, цели нощи четеше непоз...
ва накрай – – –. Та ти и с ме...
Помниш ли, Иехуда?

Иехуда от Кериот. Н...
никога жалил себе си, Шеломит...
тъпно човеку. И нищо се не ук...
грях, и почит, и вяра, и сласт, ...
рест – – –: всичко поисках, всич... (*Мълча-*
ние; една мома свири тихо на арф...) не е. Не е от това. (*Внезапно.*) Тук има нещо – нещо скъсано – – – някаква кървава жила, която се е опнала, после с писък е опръскала стените с кръв – и сега виси мъртва – като лентион, който сочи до де си чел... Листата са опръскани, редовете се не виждат, нищо се не чете...(*Бавно.*) Сякаш четеш вечер, по здрач – – –. Здрачава се често, здрачава се на мнозина, а после – притъмнява, та не знаеш що правиш...

Шеломит Танцувачката. Пий вино, Иехуда! Да пием заедно!

Олда Свирачката (*на една мома*). Изсвири, Мелито, трите песни на златната чаша! (*Момата удря силно харфата; повличат се бурни сребърни звуци, борят се, замират и само една тънка струна трепери, играе и певливо разнася страстна песен; всички мъл-*

...*есента му пресича движе-*
...*знала полудигната ръка*
...*есен.*)
...*а момата*). Твоята пе-
...в мене прясната кръв
...н години. Твоите звуци
...йска ли е тази песен?
...чух.
...идат знае. Той е да-
...ридат" значи – „Дар
...щастлив: той не е
... той обичаше Ми-
...ея, защото делях
...нусота да трепериш в прег-
...на – – –. Тогава Митридат нощуваше
...ваше в къщата на Мириам – и по неговия плащ се чернееха винаги коси от нея: той ги не чистеше, защото носели щастие... Да, нему не донесоха беда – – –.

Олда Свирачката. И този дом – и повечето в него – – и всичко, що виждаме отвън: градините, езерото, водоскоците, мраморните стълпове – то е от Митридата. А после – той ѝ се насити.

Шеломит Танцувачката (*с прикрита завист*). Да. Мириам се мислеше непобедима. Тя не искаше да му се поддаде. А той я взе като росно цвете – – с дръзка ръка я откъсна... И после като увехнал крин я хвърли... Тъй прави мъж! – – Той видя всички сенчици на плътта ѝ, пипна всички кътчета на снагата ѝ – – изпи я, както се изпива чаша на пир – и я захвърли... Не се сърди, Иехуда: ти сам знаеш това!

Иехуда от Кериот. И тя отпосле, като смени мнозина, пак понякога копнееше по Митридата... Гореща кръв... Ненаситна плът... Гладна за ласки душа... Но добре, че дойде един Назарянин: тя с него изгуби цяла година – – –. Всуе!

е някога... изглеждал зл...
тях изглеждал весели думи; аз ни... които ...
ва на тези весели думи; Мразя всички, които ме доведе моята...
ще стане поет. Мразя всички, които ме доведе моят...

Хебреите, между които, мразят Рома, служат си с под-
та участ, са надменни, мразят Рома, упорството им над-
лост. Те са страхливи, но понякога упорството им, като се нау-
минава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се нау-
чи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между
Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та
да прави висящи градини, пожела да строи в Иеруза-
лем водоем. По неговите чертежи целият водоем тряб-
ваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите
му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да
не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома.
Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за
разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги
за поддържане водостоците бяха наполовина издигна-
ти. И тогава някой пусна между народа мълва, че то-
ва дело е кощунство, защото езичник нямал право да

Олда С...
ната вечно т...
едни, тънкан...
Шеломи...
езерото, в хиж...
зле ще се свър...
Олда Св...
рянинът ще я...
сласт. И – так...
жете, Шеломи...
Шеломи...
хули блудницит...
ра женската пл...
разкъсал снагат...
би образа, що но...
ток – този черве...
Иехуда от...
засмива). Наздра...
раве, сластни мом...
рянинът не ще об... внедрена
в човека похотта, ... хубави приятелки: в душата и в плътта му е внедрена. Не ще я изпъди оттам ничия проповед! И вярата е сласт! – и презрението на плътта е сласт – и самата проповед е сласт – – –. Наздраве, сластни момичета!

Олда Свирачката. Да пием, Иехуда! Нека живее Назарянинът! В него има много за обич. Никой не кара Мириам да тръгне след него...

Шеломит Танцувачката. – – – Той лежал уморен в кораба, привързан за една канара. Нощта склопила очите на морните апостоли. Назарянинът заспал. (*С трепет.*) И тя се доближила до него, почнала да гали косите му и да го милва с тялото си – – –. Той спал и се усмихвал насъне: кой знае що е сънувал!... А Мириам помислила – – –. И тогава буйно почнала да це-

...лата му, ланитите му... Той се раз-
... – – и тласнал Мириам. Тя паднала
...е – казва Шимеон бар Йона – Наза-
... ръце над морето – и веднага се из-
...ткъснала кораба и го отвлякла на-
...е се събудили изплашени и го запи-
... той казал гневно: „Буря се изви в
...я на сласт кипна в нечия душа! Вгле-
... – и онзи, който е виновен, нека с
...от другите!“
...ката. А те – –?
...цувачката. Те – нали ги знаете
...истина се замислили и всеки ви-
... И всеки почнал да целува с плач
... – и да му иска прошка... Само Ми-
... – не сторила това. Тя лежала,
...ест, вдън кораба – и ронила сълзи
...видял Назарянинът това, изви-
...: „Никога не съм виждал по-горчиво разкаяние! Ала все пак виновникът се крие – и вие го не познахте кой е!“ Тогава всички почнали да се бият отчаяно в гърдите и да викат с безумен плач: „Да не съм аз, Господи?“ И Назарянинът, като не искал да унизи пред всички Мириам, рекъл: „Попитайте сърцето си: то ще ви каже!“ А после отново простря ръце над морето и бурята спряла. Когато излезли на брега, той отвел Мириам настрана и строго ѝ казал: „Ти внесе сласт в градините на чистотата: трябва да се върнеш в живота и там да догориш! Ако дойде ден да угасне в тебе бесът, що те мори – върни се при мене!“ И тя си отишла...

Иехуда от Кериот. Кой ти каза това?

Шеломит Танцувачката. Шимеон бар Йона ми го каза. Той доведе вчера в града Мириам, която нарича своя дъщеря. Той я утешаваше с кротки думи: аз чух. Рибарят я не мрази...

цветята са ...
е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубос...
тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмихва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята честита участ, са надменни, мразят Рома, служат си с подлост. Те са страхливи, но понякога упорството им надминава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се научи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та да прави висящи градини, пожела да строи в Ерусалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

Олда Свирач
живее отново тъй,
говореше на стъгдан
Муза, деловодител на
Мисаха да ѝ приготви
снагата, миризлив шех
уханни смоли за накадя
щата ѝ светеше, а роби
сутрин отиде при Кайаф
долът от години лудува
Назарянина...

Иехуда от Керио
аз – обичам Назарянина! То
има право да пъди жените,
до него. Той е девственик и а
в жилите му, неговият бог
ще се види слаб да прави чуд
лабне... Назарянинът – аз и
себе си, Назарянинът е прав. ...айафа:
той отхвърля Мешиаха и слага ...а на главата си – на тази сластна нискочела глава! – – (*Мълчание.*) Шъпот чувах край езерото на Тибериас: мамеха ме съскащи зловещо червени коси – – зовеше ме морската бездна на дълбоки зелени очи – – –. (*Тихо.*) Що беше то? (*Бавно и замислено.*) Той ли ме викаше (*Тихо.*) – – на съд, на разкаяние, на смърт: не знам! (*Със закана.*) Тъй трябваше! Вдън кораба – не! – вдън морето да я бе тласнала голямата жилеста ръка – вдън водните пропасти да я бе провалил гневът на Мешиаха! – – Там – вдън морето – вдън гибелната бездна, отдето не можеш изпълзя!

Олда Свирачката (*с тайнствен трепет на гласа*). Иехуда! Аз го сещам, но не мога го изказа... Знаеш ли що мисля? Ти ще станеш ученик на Назарянина: не мога ти каза отде знам това: нещо гори в тебе – и то

е някога... изглеждал зле ...
тях изглеждал зле на тези весели думи; аз намр... които убива... ва на тези весели думи; аз намр... коuто убива... моята честь
ще стане поет. Мразя всички, които ме доведе моята чест- с под-
Хебреите, между които мразят Рома, служат си с под-
та участ, са надменни, мразят Рома, упорството им над-
лост. Те са страхливи, но понякога упорството им над-
минава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се нау-
чи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между
Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та
да прави висящи градини, пожела да строи в Йерусалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът разваленaта вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

(Ти говориш *негови* думи, той
...ой те вика – там, край мо-
...n. Не трябва да се гово-
...що голямо и страшно ми-
... над нас – нещо шъпне и
– не знам накъде... Той ли
...та ми говори навлизащо
...ва много за една година,
...сен и той – и тя – – –.
...орете за това! (*Тръгва*
...равя тази къща, защо-
...рение отхвърлена от

...**мигдол** (*влиза облечена богато и* ...*: дочува последните му думи*). И ти ли ме презираш, Иехуда?

Иехуда от Кериот (*гледа я студено, спира се; отвръща поглед от нея; на Олда Свирачката*). Тук, в този дом, се родиха всички грехове. Тук мъже и жени се намразиха един друг – и тук се бориха за живот или за смърт. (*Строго.*) Не трябва да се стои тука! Тук всичко бе лъжа: и поглед, и усмивка, и целувка, и сластен сън. Мора[193] бе това, измама на разтопена душа, съскане на гола женска плът, която лъже, за да живее. (*Студено.*) Един само бе говорил истини в този дом – и той сега върви след Назарянина. Луканус Иустус Изгнаникът. Философът на мъртвия свят, както самин се нарича сега. Но неговите истини се сториха жестоки на ушите, които ги чуха. (*Към Мириам.*) Мириам! Аз си отивам. Желая ти наслада, злато и сластна смърт!

Мириам от Мигдол (*сепната и неспокойна*). И ти ли ме тласкаш, Иехуда? (*Почти с плач.*) Никой мъж ме не беше тласнал дотогава. Той – пръв!...

Иехуда от Кериот (*навел глава, не гледа я*). А

Олда Свирачката. Вижда ми се, че тя ще заживее отново тъй, както живееше изнапред... Снощи говореше на стъгдата пред хълма Мория с Антониус Муза, деловодител на Херодеса. След това поръча на Мисаха да ѝ приготви белило, благовония за измиване снагата, миризлив шехар за плакнене устата и благоуханни смоли за накадяване дрехите. До късна нощ къщата ѝ светеше, а робините влизаха-излизаха. А тази сутрин отиде при Кайафа. Всички знаят, че коен-хагадолът от години лудува по Мириам... Затова и мрази Назарянина...

Иехуда от Кериот (*с беглива полуусмивка*). А аз – обичам Назарянина! Той трябва да е Мешиах... Той има право да пъди жените, които се допират със сласт до него. Той е девственик и ако допусне да пролази грях в жилите му, неговият бог ще спре да му говори. Той ще се види слаб да прави чудеса и словото му ще отслабне... Назарянинът – аз и сега го виждам жив пред себе си, Назарянинът е прав. Аз ненавиждам Кайафа: той отхвърля Мешиаха и слага клетва на главата си – на тази сластна нискочела глава! – – (*Мълчание.*) Шъпот чувах край езерото на Тибериас: мамеха ме съскащи зловещо червени коси – – зовеше ме морската бездна на дълбоки зелени очи – – –. (*Тихо.*) Що беше то? (*Бавно и замислено.*) Той ли ме викаше (*Тихо.*) – – на съд, на разкаяние, на смърт: не знам! (*Със закана.*) Тъй трябваше! Вдън кораба – не! – вдън морето да я бе тласнала голямата жилеста ръка – вдън водните пропасти да я бе провалил гневът на Мешиаха! – – Там – вдън морето – вдън гибелната бездна, отдето не можеш изпълзя!

Олда Свирачката (*с тайнствен трепет на гласа*). Иехуда! Аз го сещам, но не мога го изказа... Знаеш ли що мисля? Ти ще станеш ученик на Назарянина: не мога ти каза отде знам това: нещо гори в тебе – и то

с името на мъжа, комуто желаят да пратят чар. Искат ли да го убият, забождат игла в сърцето на мандрагората; искат ли да лудее по мома, скрепят с игла косъм от главата ѝ в чатала на корена; искат ли да закрее човек и да умре от изсъхване на ставите, забиват иглата в челото на мандрагората. Не зная тези последици настъпват ли. Те вярват разпалено. Но аз мисля, че боговете на никой народ не следят има ли по корените игли: боговете са по-лениви и късогледи, отколкото ги смятат магьосниците... Предполагам, че от магията на хебреите не съхнат омагьосаните; съхнат само корените на това гиздаво растение. Аз намирам, че е зло да се убиват цветята. Веднаж младият галилеец, за когото по-после ще ти разкажа, каза, че цветята са най-хубавото на света: дори Саломо (той е някогашен хебрейски цар, влюбен в хубостта) пред тях изглеждал зле накичен играч. Душата ми се усмихва на тези весели думи; аз намирам прав галилееца: той ще стане поет. Мразя всички, които убиват цветята.

Хебреите, между които ме доведе моята честита участ, са надменни, мразят Рома, служат си с подлост. Те са страхливи, но понякога упорството им надминава всяка граница. Понтиус Пилатус, като се научи, че Сейан се готви да дига мраморен мост между Путеоли и Байи, да го засажда с дървета и цветя, та да прави висящи градини, пожела да строи в Иерузалем водоем. По неговите чертежи целият водоем трябваше да стигне дължина двесте стадии[177]. Тръбите му щели да внесат в града прясна и чиста вода, за да не пие народът развалената вода на Цедрон и Енома. Изработени бяха медните чаши, свързани с тръби за разделяне на водата. Стълповете и каменните дъги за поддържане водостоците бяха наполовина издигнати. И тогава някой пусна между народа мълва, че това дело е кощунство, защото езичник нямал право да

гига сгради в града на техния бог. Та хебреите се стъл-
пиха и разхвърляха основните камъни. Прокураторът
ги разгони с войска. Те се сбраха пак. Това се потрети.
Упорството на този народ е голямо. Хиляди паднаха
под брадвите на ликторите.

Аз самин мразя Понтиус Пилатуса, защото е бе-
зоко оръдие на Сейана, който ме хвърли в немилост.
Ала хебреите го мразят кръвно. Филон, за когото ти
казах в началото, го намира жесток, упорит и насил-
ник. Никой според него не помни да е бил прокурато-
рът милостив към някого. А проконсулът Вителиус[178]
не щади облагите на Рома: за него Сирия е чифлик, от
който трябва да се обогатява. Той смуче от тетрар-
ха Херодес Антипас всичко, що може. Те се не обичат.
А и двамата пък мразят Понтиуса, насъскван от Се-
йана. О, този ужасен Сейан, който предаде на смърт
или изгнание толкова души! Кремуциус Кордиус, Кор-
нелиус Балбус, Валериус Месала, Плиниус Нума, Титус
Домициус, Децимус Руфус – и още колко много! Нищо,
Мурена. И Сейан ще умре. Нищо. Времето ще ни съди.
Има още богове. Сейан също не е безсмъртен, защото
„подлостта няма право на вечност“. Аз оставих мисъл
и дело, а Сейан – кръв и клевета. Не, той не ще види
мир.

А що прави Тибериус Цезар[179], Мурена? Чух, че в
Капрея се отдавал на нечути разпътства. Там имало
скрити пещери, дето императорът сбирал момчета и
момичета, за да подражават чудовищни сплитания,
като образуват помежду си тройна верига, и препле-
тени така, сливали тяло с тяло, додето в напрягане
завършат насладата... А той гледал това разпътст-
во, за да възбужда своите погаснали от старост плът-
ски жажди. Той имал, говорят, много стаи, накичени с
най-разюздана живопис и безсрамни книги от Елафан-
тис; млади момичета карал да му четат тия книги,
за да се радва, като ги гледа засрамени. В неговите
градини, мълвят, дървесата и пещерите били жилища
на Венус, дето момичета и момчета, облечени като
нимфи и силвани[180], срещали цезаря в най-съблазнител-
ни положения. И още много разпътства има, които – и
да се не откажех да описвам аз – стилонът би се от-
казал... Знам: това е тъй.

Чудно ли е? Нали цезарят е потомък на Клаудиус
Апиус Регилианус, децемвир, който дръзна някога да
прогласи за своя робиня една свободна мома? Той я жес-
токо насили, за да задоволи своята страст – и с това
извика между народа бунт против сената. А кой е сам
цезарят? На младини още не го ли наричаха вместо Кла-
удиус Неро Тибериус – *Калдиус Меро Бибериус*? За пия-
ница като него по-добро име не може да се измисли,
защото и трите тези имена значат „пияница“. Той до-
пусна край себе си Сейана – и уби душата на Рома. Аз
не вярвам вече в безсмъртието на Вечния град, Муре-
на: Рома си отива и ми е жал, че не знам кой ще я сме-
ни. Еспания и Сирия остават без проконсули. Армения
става плячка на парти, а Мезия[181] – на даки и сарма-
ти. Дори самата метрополия – е жертва на нечуто
разпътство. От колко време не съм чул в Рома да из-
дигне глас нова философия! От колко време нашите бо-
гове берат душа, защото в тях никой не вярва! От колко
време гледам омърсена най-здравата основа на Рома –
семейството! Бракът бе свет за всеки патриций – и
на него се опираше Рома: семейството, а не мечът зав-
ладя света. Но – семейството е мъртво – и олтарите
са празни. Мурена, Рома умира!

А тука, дето живея сега, нравите са още чисти.
В тетрархиата на Херодес Антипаса живеят двама
младежи, които привлякоха погледа и слуха ми. Едини-
ят е постник и съзерцател, ретор и поет, пропове-
дник и пророк. Видях го пръв път преди две години. Той

носеше зверска кожа и се хранеше с корени. Никой не успя да сплаши неговата смела реч: той говореше големи истини, чиято дълбочина едва сега разбират хората. Но той не пропускаше да похули, щом му падне редта. Но той не пропускаше да похули, щом му падне ред, и водачите на своя народ. Херодес го почиташе по благочестивата мълва, що плетяха за него тълпите. Другият е поет и мечтател, мъдрец и властител. Дори някои го наричат бог. Той зове себе си син на боговете. Той учи нещо съвсем ново, Мурена – той проповядва вяра без култ, без жреци, без жертви, дори без молитва, ако молитвата е дигане ръце и клатене бърни. Той говори, че боговете са мисли на душата ни – и тъй като всички мисли на човека трябва да се сливат в една върховна мисъл, той казва, че има само един бог. Той е неговият син. Тълпите го не разбират, защото не могат вникна вдън душата му, нито дори могат нирна в глъбините на мисълта му; той говори с образи, както говорят всички възточни проповедници. Но между тях има философи, наследници на древни учения – и от тях найголям е Елкезай, син на Цофа; те му се радват и го разбират. Казах ти, Мурена: той учи хората на нова вяра – едно е само значително по думите му: трепетът на човешкото сърце. Това потайно чувство възвежда човека към вътрешен опит за бога и към изтънченост на съвестта. През него минават багрите на външните случки, доколкото засягат човека, та се отразяват там – и човек почва да разлъчва истина от лъжа.

Този младеж отхвърля жреците и казва, че между бога и човека не трябва посредник: обредите само тласкат човека далеч от истинското поклонение богу, което става в сърцето. Не е ли наистина чудно това в наши дни, Мурена? Кой ромски философ е казал това в наши дни, Мурена? Кой ромски философ е казал тези мисли? Наследихме ли ги от Хелас? Не. Дори Аристофанес, който осмя боговете, дори Плато, който подири нов път за служене Богу: дори те не ни казаха

нищо, прилично на това. Този младеж (името му е Иезус, син Иозефов) се гневи на фарисеите (фарисеи наричат тук строгите поклонници на обреда), че се молят по улиците – да ги гледа цял свят, дават милостиня отдалеко – да издрънка сребърната монета, носят златни висулки и свилени ленти по дрехите – да ги отличава всеки поглед от останалите. Той ги хули без страх. Неговите сатири са люти и обидни: езикът му не знае среда. Мнозина от тях вървят след него и го слушат; дори някои станаха негови ученици. Той има странна власт над тълпите; да поискаше, би смогнал с метеж да пресече замислите на Рома: след него би се дигнала цяла Сирия.

Наистина, той не е пръв. Други преди него са тръгнали към тези истини, ала само той ги е постигнал. Неговата проповед е сложна мрежа от нови мисли: той е стигнал върха на всяко търсене – и това, що говори, е едно с онова, което живее. Воля от мисъл се не дели у него. Те имат пророк Иесайа, писал някога сатири срещу царете. Той въстава против жертвите, принасяни с кървави ръце, и против кадението, които замъгляват безчувствен поглед. Той вика народа към добро, правда и вътрешна молитва. Те имат Иосуе, син Сирахов[182], оставил книга със сентенции. Имат Хилела и Симеона[183], скитници философи, които са говорили някога, че законите са лишени от смисъл, ако са несправедливи; да бе жив Мозес, техният пръв законодател, той също би казал, че външното изпълнение на закона не струва сестерция, ако в сърцето няма жад за правда. Те имат Филона, голям мъдрец, за когото ти писах; той отрича обреда и зове човека към чистота на сърце и воля. Те имат още Абталиона, Самайаса и раби Иоханеса[184], които мълвят, че милосърдието стои по-горе от всяко писано право. И Иезус, син Иозефов (младежът, за когото ти говоря), е после-

ден в този род хебрейски учители. Но той е най-горе. Неговата реч има широка пълнота: той се косва до вси въпроси на живота и не оставя нищо в мрак.

За себе си ще кажа. Аз дълго въставах срещу общото очарование от него, ала най-сетне, като изучих речите му по бележките на Матиас[185], негов ученик, някогашен митар, и като чух няколко пъти самия Иезуса, намерих го по-горен от философите, що съм някога чул. Той не пише книги: аз жаля за това. Наистина, и Сократес, и Питагорос, па и много други не са писали. Ала мене се струва, че би било добре да остане записана неговата философия, защото мнозина биха намерили в мислите му завършени истини. Но никой тука не пише. Те говорят по стъгдите, в притвора на своя голям храм, по пировете, по хълмовете, край езерата и в атриумите[186] на каменните къщи. Ала всичко, казано от него, се запомня и повтаря от уста на уста. Не мога да ти пиша, Мурена, неговите огнени речи, пълни с прясна поезия и потайна мъдрост, защото не познаваш нито народа, що го е родил, нито вярата, нито законите и нрава му. Но аз почнах да сбирам за него бележки, да скрепявам на плоча речите му и да записвам по-важните случки от живота му. Моят писец, търпеливият персиец Мелхом, ги преписва на кожа и подрежда. Може би ти ще успееш да ги видиш, ако на боговете е угодно. Между учениците на галилееца видях младо момче, по име Иоханес, син на Зебадиас[187], хубавец с дълбоки черни очи. В лицето му се набелязват всички дълбоки вълнения на душата. Той е дълбоко предаден на своя учител, който се държи с него много нежно и внимателно. За Иоханеса, който също владее тръстта, говорят, че записвал речите на своя учител. Други, освен Матиас и него, не знам. Аз ще бъда третият. Колкото и чудно да ти се види, това е първият случай, когато Рома начева да служи на поробените.

Първият мъж, за когото ти писах, се нарича също Иоханес (той е онзи, който носи зверска кожа). И той е философ, но се много разпалва. Той излезе да проповядва в петнадесетата година от царуването на Тибериуса Цезар. Казват, че бил от стар жречески род. Той има благородно лице и живее много чисто, макар да се не бръсне. Наричат го назир, защото обрекъл себе си на въздържане от вино, месо и милувки. Още от момче, говорят, живял с есеите в пустинята. Есеите са постници, къпят се четири пъти на ден, молят се безмълвно и вярват в прераждането на душите. Рома ги не знае. Те помнят с почит един пророк, техен учител, по име Елиас (за него ти писах вече), живял преди години в мрачните отшелия на планина Кармел. Оттам слизал в градовете като мълния – и разказват, че сваляя царете, виновни пред бога. За него се мълви, че бил възнесен на небето жив. Това е лишено от смисъл, Мурена, но в душата на народа още живее като образ. И есеите казват, че душата на Елиаса се е вселила в тялото на пророк Иоханеса.

По възточния бряг на Мъртво море край косматия проповедник се трупаха есеи, след които вървеше цяла Галилея, Иудея и вси хора от окрайнините. Той ги поливаше с вода и мене се струва, че не са му чужди някои неща от философията на Талеса. За няколко месеца край него мина цяла Сирия – и доскоро в страната се мълвеше само за него. Неговите думи бяха неспокойни. Той казваше: „Часа на Великия гняв възвестяват устата ми: покайте се, синове на Гибел и чеда на бъдеща Смърт!" Той нападаше богати, жреци, фарисеи, книжници и властници. Та не е чудно, че след него не тръгна ни един знатен. Ала от него трепереха всички, защото ги пърлеше с огнени сатири. Той говореше строго, сурово и с голяма власт. Никого не обикна и никой не посмя да го обикне. Край него цареше студ,

трепет и съскаха камшици от мълния. Неговите ученици бяха мрачни, сухи, навъсени и бледи. Той караше имотните да разделят богатствата си между бедните, а на нищите и страдалците обещаваше бъдната империя на бога.

Онова, що искам да ти кажа, Мурена, се отнася до неща, наскоро станали. Този проповедник отиде да проповядва преди година в Перея, отвъд река Иарден. А там властва Херодес Антипас. Той не останал доволен, че Иоханес хули вождите и властителите, пратени от Рома: в думите на пророка той съзрял зов към бунт. А и друго има: Иоханес много пъти хулил жена му Херодиас, която встъпила с Антипаса в брак против законите на страната, непозволяващи кръвосмесване. Еднаж тя минала, носена от роби, през Гилеад[188], дето проповядвал Иоханес. Пророкът я видял и обсипал с люти клетви целия ѝ род, водещ потекло от продажни първосвещеници и нечестиви царе. Нападнал и самата нея за безчислени грехове. Робите с мъка успели да я отнесат на кедровата носилка, защото народът се разгорещил и ги обсипал с камъни. А жестоките закони на сирската страна, Мурена, допускат на тълпите без съд да лапидуват мъж или жена, изпаднали в прелюбодейство. Никой пратеник на цезарите не успя да забрани тези барбарски навици на кръвожадните тълпи. И Херодес Антипас, от бясна страст към Саломе[189], дъщеря на Херодиас, заповядал да уловят пророка и да го заключат в каменните подземия на крепостта Махеро. Той лежи там вече пет месеца. Казват, че не пускали при него никого. Ала Херодес е суеверен и се бои от своя затворник. Народът говори, че Махеро се посещавал нощем от духове. Там никой не смее да мине след заник слънце. Та в тази кула лежи, в мраза на тъмни подземия, пророкът. Неговите ученици хвърляха камъни след колесницата на тетрарха, за да

ще изгори там, пред *него*... Ти говориш *негови* думи, той властва над душата ти, *той* те вика – там, край морето, вика те при себе си...

Иехуда от Кериот. Не трябва да се говори! – – – (*Тихо и дълбоко.*) Нещо голямо и страшно минава – нещо пърха и се носи над нас – нещо шъпне и зове – – надалеко – –нагоре – – не знам накъде... Той ли е? (*Опомня се.*) Може би в душата ми говори навлизащо безумие... Аз претеглих толкова много за една година, прекарах мъки, в които бе вмесен и той – и тя – – –. (*Строго, възправя се.*) Не! Не говорете за това! (*Тръгва към вратата.*) Аз трябва да забравя тази къща, защото в нея живее блудница, с презрение отхвърлена от най-големия човек!

Мириам от Мигдол (*влиза облечена богато и накитена: дочува последните му думи*). И ти ли ме презираш, Иехуда?

Иехуда от Кериот (*гледа я студено, спира се; отвръща поглед от нея; на Олда Свирачката*). Тук, в този дом, се родиха всички грехове. Тук мъже и жени се намразиха един друг – и тук се бориха за живот или за смърт. (*Строго.*) Не трябва да се стои тука! Тук всичко бе лъжа: и поглед, и усмивка, и целувка, и сластен сън. Мора[192] бе това, измама на разтопена душа, съскане на гола женска плът, която лъже, за да живее. (*Студено.*) Един само бе говорил истини в този дом – и той сега върви след Назарянина. Луканус Иустус Изгнаникът. Философът на мъртвия свят, както самин се нарича сега. Но неговите истини се сториха жестоки на ушите, които ги чуха. (*Към Мириам.*) Мириам! Аз си отивам. Желая ти наслада, злато и сластна смърт!

Мириам от Мигдол (*сепната и неспокойна*). И ти ли ме тласкаш, Иехуда? (*Почти с плач.*) Никой мъж ме не беше тласнал дотогава. Той – пръв!...

Иехуда от Кериот (*навел глава, не гледа я*). А

след него – още много други... И ти ще падаш, докато те повалѝ някой по-здрав, за да паднеш – завинаги... И тогава през тебе ще мине всеки...

Мириам от Мигдол (*плаче*). Не, Иехуда! Аз – не ще дам – втори път – – –! Никому не ще дам да ме тласне!

Иехуда от Кериот (*гледа настрана*). Втори път и не трябва... Веднаж – е доста!

Мириам от Мигдол (*хлипа в мълчание; момите си тихо шъпнат и една по една излизат*). Ти ме не обичаш вече, Иехуда!

Иехуда от Кериот (*гледа я; забрадката ѝ е увиснала на раменете; лицето ѝ е тъжно; ръцете ѝ трият зачервените очи; тя още хлипа; Иехуда дърпа голям египетски стол; тихо, едвам чуто – като гледа на дясната си страна и с лява ръка показва стола*). Седни тука, Мириам!... (*Отсечено.*) Ти знаеш, че те обичам! – – Никого не съм обичал толкова – – –. (*Гледа я в унес.*) И него не обичам толкова... (*Тя потръпва и отново се разклаща от нечут плач.*) О, него не обичам никак!... Той учи хората на самоумъртвяване, той хули Бога, той проповядва омраза! – – – (*По-тихо.*) Той те тласна, Мириам – сякаш робиня тласкаше!... Той ти не даде да му целунеш косата! – – – (*Морно отпаднал, със затихнал глас.*) А ти – що търсеше – – при него? Кажи, Мириам, що търсеше? (*Бързо протяга ръка, сякаш дърпа някого за дрехата.*) Нима ти го толкова обичаш? Нима той те плени със своите безумни зелени очи, от които слепеят до една жените и (*По-бавно.*) – вървят след него слепи (*Още по-бавно.*) – вървят омагьосани – и той може да ги води вредом, дето иска? – – –

Мълчание. Мириам от Мигдол утихва. Тя гледа пред себе си смазана. Иехуда от Кериот стои до завесата на полутъмния ъгъл. През вратата влита гълъб.

Иехуда от Кериот (*с шъпот, устните му се бавно клатят*). Но... Защо се боя от него? Защо пред него не смея да говоря зло? Защо тръпна като гузен, когато си спомня образа му? – – – И – защо (*Сепва се, обръща се към тъмния ъгъл.*) – – – защо се плаша, че винаги е с мене – – – защо? (*Обръща се внезапно.*) О, той е тук! Той е пак зад мене!...

Той стои като скован и с размътени очи гледа тъмната дълбочина зад коприната.

Мириам от Мигдол (*възправя се*). Не бой се, Иехуда! Той не те посещава дълго!... (*Иехуда я гледа, без да разбира.*) Дните на Назарянина са преброени!

Иехуда от Кериот (*с тъмно подозрение*). Аз – – не разбирам... (*Тихо.*) Защо ти отиде тази сутрин при Иосефа бен Кайафа!...

Мириам от Мигдол (*ледно*). Иехуда! Не ще ме тласне никой втори път! И той – не ще тласне никоя след мене!

Иехуда от Кериот (*гневно*). Ти направи ли това?

III

За живота и учението на Иезуса,
син Иозефов, от Назарет
от Лукануса Проперциус Иустус,
философ

I. Най-благородното, достъпно човеку, е да наблюдава движението на живота, да размисля върху началото на съществуването и да съзерцава чистите първообрази, от които се е родил светът. Много източни философи говорят за онова първобитно същество, което съществува от само себе си. Това същество

е създало света от сплитането на четири начала. Техните външни образи, достъпни на човешкия поглед, носят имената: огън, вода, вихър и земя. Тези четири начала работят едно по едно, за да се развие вложеното в човека – и разделят дългото време на историята на четири века. Огънят създава златния век, водата – сребърния, вихърът – медния, а земята – железния.

II. Дълго време мисъл за богове не е озарявала човешкия разум. Цялото развитие на човека е борба за вътрешна и външна власт. Дълго е трябвало да се бори човекът, за да признае своята немощ и да се преклони пред по-силни. Той те е видял победен от мълнията, потопа, пожара, леда, земетръса, болестта и смъртта. И тогава ги е нарекъл богове. Наченал е да им се моли и да им отделя от своето добро, за да се смилят над него. Първичната жажда за власт е останала незадоволена и човек е трябвало да признае над себе си богове. Ако размислим по борбата за външна власт, човешкото развитие ще ни се види непрестанна смяна на богове, които въплътяват властващата сила на човека.

III. Дълго е търсил човек за своята вяра бог, когото не ще отменят времената. Историята на неговата вяра е история на мъртви богове. Човек е виждал показалеца на своята мощ в превземане на външна власт – и всяка негова победа е била – победа над един бог. Боговете са умирали, щом е била надвивана силата, пред която се е прекланял човек. Тази победена сила не е криела вече тайна за човека; а човек свива колене и простира ръце само пред тайната. Когато природата е била надвита дотам, че човек е можел да заживее без люта борба с нейните сили, умът му се е успокоил. Тогава човек обърнал поглед към душата си – и се запитал що е, отде иде, накъде отива и защо се е появил на земята. И от този миг в него се ражда нов свят:

по-нататъшното развитие на човека е – борба за вътрешна власт, за себевластие.

IV. За човека, чийто прицел на живота е себевластието, всички богове, измислени от предците, са само стремежи на душата, имена на стари пътеки, по които душата е вървяла от мрачини към изгрев. И малцината, които наистина са дирили бог – по-силен от времето, бог, когото не ще надживее никоя победа на душата, са спрели своите надежди пред нов образ. Божеството, що е чъртала мечтата им, трябвало да слива в себе си лъчите на всичко непостижимо, което човек бленува като върховна точка, водеща душата. Ако това божество заживее в човешки образ, от този човек по-властен не ще има: тъй си е мислил човекът, чийто прицел на живота е било себевластието. Той ще бъде недостъпен за страстите, що разрушават душата и убиват плътта. Той ще презира всяка външна власт, всяка облага, всяка стръв за честолюбието. Той не ще се бои от смърт, защото чувства в себе си върховен залог на безсмъртие. Над всичко околно той ще се издига като образ от друг свят и не ще бъде стигнат от никого.

V. Мечтата на мнозина кроеше като образ – човек, отличен от хората, що виждаме. И този човек се роди сред Галилея, в градеца Назарет. Той бе син на дърводелец. За него се много говори и нколцина от учениците му скрепяват с тръст на пергамент думите му. Затова реших, като проучих с грижа случките от живота му, да изложа, знатен Мурена, за знание на потомците онова, що ми се вижда знаменито в живота и речите на Иезуса, син Иозефов, та да бъде известен на всички образът на върховно себевластие.

VI. Той се роди в дните, когато над вселената царуваше цезар Октавианус Августус, Сирия управляваше Сулпициус Квиринеус, а прокуратор на Иудея бе

Валериус Гратус. До своята тридесета година Иезус, син Иозефов, се учил, по думите на някои иерузалемски книжници, при хебрейски рабини, а после пътувал до Александрия, дето слушал учението на непознати философи. Говорят, че в Египет, в пустинята край Мъртво море и в пещерите на Енгади дълги години учил при есеите тайните на душата и света. На тридесет години връст Иезус се яви в Иерузалем на проповед. Той обиколи цяла Палестина и сбра много ученици. След него върви целият народ. Някои го следват, защото очакват да стане земен цар. Други вървят след него от страх. Трети – от почит. Малцина разбират учението му и малцина се вмислят в странните иносказания на неговата проповед, защото Иезус учи нова мъдрост, а слушателите му не разбират. Техният ум остава скован от веригите на стари хебрейски книги. Учението на Иезуса звучи самотно – и се отеква в малко умове, а новата нравственост, която носи проповедта му, не намира още сърце, за да хвърли в него котва.

VII. Иезус живее между хората, без да ги избира по потекло, занаят или богатство. Между учениците му се виждат митари, зелоти, рибари, законници, фарисеи, есеи, книжници, блудници, рабини, хора от синедриума, прозелити, танцувачки. Народът мрази митарите, защото данъкът му напомня робството под Рома. Митарите се смятат за разбойници, измамници, крадци. Данъкът се нарича обир. Строгите законници забраняват на митар да свидетелства: неговата дума се смята лъжа и клетвата му се не приема. В сбор на вярващи се не пускат митари. С тях дори не разменят пари, защото среброто им се смята осквернено. Те се срещат само помежду си. А Иезус не само ги допуска при себе си, но отива и на пировете им. Найсухите тълковници на закона, привърженици на Иозефа, син Каифасов[194], хулят учителя за това и предават на клетва учениците му. Иезус води беседа със самаряни, които иудеите презират като лъжеверци и езичници. Той дружи с блудници, които зове към разкаяние; учениците на Самаиас не обичат това. Ала народът върви след него като омагьосан и не слуша ни садукеи, ни закени.

VIII. Учениците на този странен човек вярват в призраци, чудеса и пророчества. Не зная как мисли той. Чувал съм го да говори против вярата в призраци, да хули ожидащите чудеса и да нарича лъжа пророчествата. Вярата на учениците не ми се вижда чудна. Те живеят край езерото Тибериас, цял ден се плъзгат с лодка или кораб по вълните му, видели са много бури и кипнали талази, гряло ги е гневно слънце под намръщени облаци, а после им се е усмихвало тихо синьо небе и лек ветрец ги е галил. Вечер те спят на пясъка, по ливадите, в лодката или в сламена хижа, покрита с морски водорасли. Те живеят с природата, звездите будят в душата им блянове, а морето им разкрива пъстри чудеса. Те разказват, че небето се разкрехвало и небесни духове с алмазни крила слизали над учителя им, за да говорят с него. Друг път, на една планина, видели двама пророци, отколе умрели, да се явяват и разговарят с Иезуса. Техният ум е разпален от гледаното и слушаното през деня, та нощем виждат странни сънища, пълни със светлина и чудо.

IX. Същият прост и непринуден живот, освободен от сложните грижи на всяка суетност, звучи и в учението на младия рабин. Той учи да се не служи на двама стопани: единият бездруго щял да бъде недоволен. С тези думи той отхвърля грижите за трупане богатство, скъпи дрехи, накити. Той дори съветва своите да се не грижат що да ядат или с що да се обличат. Грижа за лишното би затъмнила грижата за потребно. Знае се, че човешкото нещастие иде най-често

от незадоволени желания. А колкото повече желания горят душата на човека, толкова по-слабо могат се задоволи. И в душата на човека се ражда мъка. Затова учителят казва, че човек трябва да подхранва само онези желания, без които е невъзможно да живее. Не ми се вижда чудно, че неговите ученици се усещат щастливи. Той им дава за притча птиците и цветята, чието облекло по хубост и изящество надминава великолепието на вси царски накити. А птиците и цветята нямат ни житници, ни ракли с одежди, небето и земята ги хранят и обличат. Та нима природата обича човека по-малко от тях?

X. Дойде младеж при Иезуса. Запита го що да прави, след като е изпълнил до едно предписанията на закона. Иезус, син Иозефов, му каза да си продаде имота, да раздаде на бедни полученото и да го последва, ако радее за душата си. А младежът бе много богат и му се видя свидно да раздава на бедни имотите, трупани от деди и прадеди. Дожаля му за тънките статуи от слонова кост, за златовезаните дрехи, за накитите от скъпоценни камъни и бисер, за покъщнината от скъп ебен, червено дърво, седеф, злато, кехлибар и коралови плочици. Наистина, за да влезе ученик в общината на Иезуса, трябва да раздаде всичко свое. Ако не стори това, той има право да слуша само отвън, както слуша народът. Онези, които влизат в общината на Иезуса, се наричат от народа апостоли, защото учителят ги праща по Иудея, Галилея, Идумея[195] и крайморските земи да проповядват неговото учение. Никой от тях не трябва да се привързва към свое, затова – няма право да нарича нищо *свое*. Всичко им е общо. Те живеят от дарове, що им дават по-богатите ученици. Кога не получат нищо, ловят риба и всеки работи своя занаят.

XI. Иоханес Проповедникът, когото Херодес Антипас затвори в крепост, за да запази в сигурност своята власт, изпрати до Иезуса двама ученици от своите – Филипус Закен и Аристион, син Теомов[196] – да го запитат той ли е месия, или трябва Израел да чака другиго. Иезус ги отпрати с отговор: „Кажете му що сте видели! Онези, които бяха слепци за истината, прогледнаха. Които бяха глухи за мъдростта, прочуха. Които бяха куци за пътя на доброто, свободно поеха пътеките на доблестта. Мъртъвците за Царството Божие, сепнати от гърма на нова проповед, захвърлиха савани и възкръснаха за нов живот. Прокажените вдън душата си получиха изцеление и станаха сами проповедници на жива мъдрост. – Кажете му това! Ала в деня, когато пратениците на Иоханеса се върнаха при учителя си, слугите на тетрарха им предадоха отрязана главата на пророка.

XII. Иезус от Назарет не обича храма. Неговото учение за Бог и Богопочитане отхвърля всички образи на външен култ. В иерузалемския храм той влиза само за да проповядва. Най-силните му речи против храма са били изказани в храма. Храмът е за хебреите стъгда, търговска улица, съдилище, тържище, училище, а понякога – храм. По дворовете му сноват с бичове и тояги нетрезви слуги, за да тласкат и хокат всеки посочен от жреците. Иезус е начевал с изобличение повечето си речи, изказани в храма. Между мрачните стени на тази неприветлива сграда той не е можал да каже ни една от своите светли думи. Навъсените зидове на Саломовия притвор са отразявали само гняв. Иезус от Назарет не гледа с радост жъртвите. Еднаж той запита народа редно ли е да се пролива кръв в жилището на Бога. А друг път каза: „Не ми се вярва да слезе Бог в кървавите локви на никоя кланица, нито бих помислил, че ще чуе молитвите на коя да е кървава ръка.“ Затова закените, тълковниците на закона и хората от синедриума мразят Иезуса.

XIII. Същината на Иезусовата проповед е в това, че не зове към богопоклонство хебреина, а – човека. Никой не е говорил така. Иезус отхвърля боговете, а признава – Бога. До него всеки народ създаваше свои богове. Той учи, че за всички има един бог – и този бог трябва да бъде търсен по духовни пътеки. Никой закон не може да го изясни на ума, да го покаже на погледа, да го разбули на чувството. Всеки трябва да дири бога в себе си. Никоя вяра не превъзхожда другите: всички вери са суетни и безсилни да изкупят човека от мрачините, сред които го държи скована слепотата му. Бог е вътре – и той трябва да бъде търсен с постепенно пречистване на душата. Всичко друго е само измама. Обвиниха Иезуса, че не тачи седмия ден, наречен *сабат*[197]. А той ги запита: „Кажете ми, маловерци, спира ли ручеят да тече в деня сабат? Не грее ли тогава слънце? Не цъфтят ли цветя и в седмия ден? Спира ли тогава пшеницата своя растеж и гроздето – своето зреене? Та как искате синът на Бога да не работи в деня сабат? Не е ли целебен ручей словото на правдата? Не е ли слънце учението за Божо царство? Не е ли мъдростта хляб на вечен живот и вино на сигурно спасение? Защо да мълкна?"

XIV. Учението на Иезуса изглажда основната разлика между хората, дирещи правда: разликата по вяра. В притчите си той издига често езичници, прозелити и самаряни над хебреи. Синовете на Израеля мразят езичниците, а Иезус казва, че Бог щял да отнеме своето лозе от наемниците иудеи, за да го повери на наемници езичници. Самарийците пазят стар култ, враждебен на иерусалемския. Хебреите ги ненавиждат. А Иезус има в Сихем ученици, понякога самин живее в градовете на Самария[198], среща се често със самарийци. В една притча, която обяснява истинския образ на милосърдието, той взема за главен деец един самарийец, приглеждал захвърления край пътя клетник, когото разбойници ранили и ограбили. Преди самарийца минали по същия път левит и жрец, ала отвърнали и двамата студен поглед от него. Друг път Иезус надълго приказвал с една самарийка въпреки строгата повеля на закона – никой хебреин да се не среща със самариец, нито да взема от него храна или питие. А Иезус пил от водоноса на самарийката и в беседа с нея ѝ разкрил истинския път на богопочитането. „Ще дойде ден – хората да се не покланят Богу нито на Хоразин[199], нито в Иерузалем, нито навръх тази планина: в дух и в истина ще тачат хората тогава своя Бог, защото е бог на дух, а не – обитател на храмове и планини."

XV. Народът нарича Иезуса „Месия" и „Син Давидов". Знае се, че сам Иезус отказва да е потомък на отколешния хебрейски цар, защото е роден в Назарет. А Назарет, Кана, Кафарнаум, Магдала и Тибериас се населяват от потомци на Забулена. Но пророческите книги на израелския народ говорят, че Месия ще се роди от Давидов род. И народът нарича своя проповедник Син Давидов. Без да знае Иезус, учениците и последователите му плетат за него чудни приказки и с това добродушно възвеличават образа на своя учител. Те му приписват чудеса. А той веднаж каза на събраните, които молеха от него чудо: „Ако полети камък, пада на земята. Но полети ли духът, възнася се на небето. Вие искате чудо. Не ви ли стига това, че духът се възнася, вместо да падне? Или искате да спра полетелия камък, за да ви не удари? Това ли зовете чудо? Не, маловерци: вие сте хвърлили над главите си този камък и ничия сила не може да го отпрати в небето. Чудо – няма. И чудотворци не са живели никога."

XVI. Мъчно е да се познае що мисли за себе си Иезус. Той казва: „Духът на Бога и духът на човека – са едно. Два духа няма. Много духове бълнуват само без-

душите. Един е духът на всички хора. И той е едно с духа на Бога. Богът живее в човека, духът на човека живее в Бога: онзи, който се е въздигнал до духа, живее ведно с Бога. Той е син на Бога.“ Друг път рече: „Аз и моят баща сме едно. И вие сте едно с мене. И с Бога сте едно. Ала още не живеете духом, та го не знаете. Вие не живеете още в Бога и аз не живея още във вас.“ На някои от своите апостоли казал еднаж: „Вие сте в мене. И аз – във вас. Вие сте едно. И аз съм с вас едно. Да убиеха мене, биха и вас убили. Ала духът се не убива. За духа не е измислен още кръст. Те могат да убият само плътта.“ Когато чух, че казал тези думи, спомних си учението на Филона от Александрия, който мълвеше, че с чистота на душата и с вътрешна бран може да се стигне общуване с Бога. Без съмнение Иезус говори за върховните стъпала на изстъплението, които проповядва и философията на Персия като прицел на човешкия път.

XVII. Аз не деля, благороден Мурена, суеверното поклонение на галилейците. Ясно е, че Иезус е човек. В това златно изваяние съзирам тук-таме пукнатини, пълни с прах от земята, която тъпчем всички. Понякога и нему не са чужди горчивите съмнения на душата: той често мисли, че неговият Бог го е напуснал. Много мисли, изказани преди време от него, сега му звучат като лъжа или като непълна истина, та той ги поправя. Понякога в душата му нахлува дълбока скръб и той губи вяра. Човешкото силно говори в него и аз знам случаи, когато Иезус е напускал градовете, дето са го търсили стражите на Херодеса, за да се укрие в пещерите на дивата пустиня. С него вървят зелоти, наричани от някои кананети; те носят ножове; говорят, че били негови телопазители. Еднаж той напусна Иерузалем, та избяга в Ефрон от враговете си; а този град лежи срещу долината на Иорданес, на час и поло-

вина далек от Бетел – последното място, де
ромски войници. В сухите канари на Ефрон не би
сил никакъв страж. Иезус е самолюбив. Той не
да му противоречат, нито да спорят с него. В
те думи звучат люти хули срещу законници, ф
садукеи и книжници. Той обрича на клетва цел
ве, като Хоразин, Бетсаида, Магдала и Назар
щото не са повярвали в него. Порицава влас
знатни, рабини. Но към повярвалите в него е б
сърце ги обича. Той е нежен и усетлив, лесно се в
не се смее никога, обича отхвърлените, гонен
вите, добродушните, унизените. Неговите скръ
ва разплакаха веднъж целия народ пред одъра
умиращо момче, син на бедна вдовица. Друг п
ръцете на побесняла тълпа, дигнала камъни, за
една блудница. Иезус буди в сърцата на свои
жал към ранени, прокажени, слепи, глухи или сг
Той се вечно скита и не може ни един дом да
свой. Еднаж казваше: „Лисиците имат свои
птиците – гнезда[200]. Но синът на Бога няма
подслони главата.“ Ала той се не плаши да спод
вавата участ на Иуда Голонита или Матиас М
та. И често, уморен от вълнения и разбит от в
ни бури, пада в дъното на рибарската лодка –
ко заспива.

XVIII. Нравственото учение на Иезуса е
нагледно. Той проповядва самопреодоляване
трябва да превъзмогне себе си, за да открие на
душа път към духа. Това той нарича друм към
вото на Бога. Чух го да говори на трима от у
те – най-зрели между многото: „Страстта и
нието крият сила в себе си. Не се ли сеща все
лабнал, след като е нахранил своята страст?
това, че я храни със себе си – и ѝ дава своят
Затова отбягвайте с мисъл нахлуващата стр

тогава ще грабнете силата ѝ!“ Това учение за самопреодоляването е ново. И елеатите[201] учеха покоряване на страстта с воля. Но галилеецът проповядва борба със себе си за мощ и влияние над света. Той говори: „Светът се покорява на силния, защото във волята на силния няма синор между човека и Бога. И хората падат пред силния. Един се покорява на погледа му, друг – на мисълта му, трети – на допирането му. Един пада под властта на думата му, друг – на желанието му, трети – на въздишката му, четвърти – на песента му.“ Запита го тогава Иоханес, син на Зебадиас: „Но защо, учителю, по земята срещаме толкова малко силни?“ Иезус рече: „Грехът е покорил човешката воля. Може ли роб да повелява? И аз самин, ужасен от гледката на човешкия грях, разбих всички пророчества, както друг преди мене разби своите скрижали, като видя човека коленичил пред измамен излитък злато.“

XIX. Обноските на човека към другите в проповедта на Иезуса се определят от върховен стремеж. Прицел на волята трябва да бъде пълното освобождаване на човека. Волята трябва да води душата към волност. Всичко, що има човек като плод на вътрешен опит, трябва да бъде раздадено на другите: инак не е достъпен духовен растеж. Затова галилеецът уподобява царството на Бога на многоценен бисер: човек продава всичко, що има, за да го купи. С цената на всичко, що има, човек трябва да си купи духовната волност. „А и тогава пак ще остане с печалба“ – казва Иезус. Той сравнява още царството на волността, което е за него царство на Бога, с нива, дето наемникът работник изравя имане. Той не казва никому нищо, а продава всичко свое, та купува нивата.

XX. Иезус проповядва учение за бъдещия град. Неговата проповед е нравствена присъда над вселената. Той кара всекиго да осъди себе си и да стане друг. И в

на сбраните. Край Иерузалем е сухо, каменливо и безводно. Зеленее се само Елеонската планина, изпълнена с маслини, палми, смокини и зелени храсти. Сред широка зелена котловина растат два високи кедъра, по чиито просторни клони живеят ята гълъби. Под кедрите се тълпи надвечер народ, излязъл по гората. Там проповядва често Иезус. Хората са навикнали да слушат след дневните грижи проповедта му, та се трупат под кедрите да берат поука. А на час и половина от Иерузалем стои село Бетания (наричано от хебреите Бетама), дето са построени летните къщи на всички знатни граждани. Там живее в разкошен мраморен дом един хебреин, някогашен търговец, Елиазер, син Самуелов[203], богат и учен човек. Той има сестри, Марта и Мария. Спохождат го сановници на Херодеса, рабини, учени фарисеи, ромяни, философи, знатни жени. Виждал съм няколко пъти в този дом Иезуса. Там го чакат с нетърпение, слушат го с дълбоко внимание и го гледат с почит. Между тях той говори възвишени неща, които тълпите не биха разумели.

XXII. Преди време Иезус изпрати своите дванадесет апостоли да проповядват по разни места на Палестина. След месеци те се върнаха при него. В онова, което му съобщиха, нямаше много за радване. Изглежда, че хората обичат него, а учениците му не слушат. Та и малцина от тези дванадесет умеят да говорят, малцина знаят добре учението на своя рабин, малцина са надарени да излагат своята мисъл в притчи и пророчества. Хората ги не посрещали добре и се подсмивали на всяка тяхна дума. Особено ги хулили в иудейските градове и села. Не ги допускали в синагогите, гаврели се с тях, садукеите ги гледали с презрение като отстъпници от всяка вяра. Наричали ги приятели на блудниците и съдружници на митарите. В Иерузалем стигна за това мълва. Духовните началници на хебреите, които не обичат отдавна галилееца, обрекоха на позор всеки, който го последва. За иудеите това е строга мярка. Когото отлъчи синедриумът от обществото на верните, той няма достъп в никоя среда и трябва да дружи само с подобни на себе си, с митари, с волноотпуснати роби, с отлъчени. При това имотите му се отнемат в полза на храма. Това принуди мнозина да се дръпнат настрана. От Иезуса се отрекоха повечето богати хора, които по-рано го следваха или слушаха. Някои мъже от синедриума, подозирани като тайни ученици на Иезуса, престанаха да се срещат с него и с учениците му. Верни му останаха само бедните, разкаяните, митарите, ранните му ученици и неколцина знатни с по-свободен ум. Казват, че тази мярка е внушена на първожреца Иозефа, син Каифасов, от една жена, по име Мария, родена в Магдала. Хебреите я наричат Мириам от Мигдол.

XXIII. Ненавистта на храмовите властници направи Иезуса самотник. Край него се тълпят сега само непознати хора, които го пръв път слушат и не знаят заплашването на Иозефа, син Каифасов. Неговите ученици вървят скръбно след него. Тяхното малко общество стои откъснато от света, сякаш клетвата на боговете го е отрязала от останалите хора. Избягват ги, както се избягва прокажен. И веднъж учениците чули от своя рабин люта клетва, отправена към Свещения град. Те седели на Елеонската планина, отдето се вижда хълмът Мория, великолепните бели сгради на храма, издигнат на седем просторни стъпала, златните покриви на храмовите възкрилия и белите мрамори на дворците, отредени за първожреца, за прокуратора и за сановниците на тетрарха. Погледът на Иезуса доловил мълчаливо възхищение в очите на гледащите ученици. Тогава посочил с ръка града, па казал: „Иерузалеме, Иерузалеме![204] Град на светлина те

бе направил Небесният баща – и за свое жилище те беше отредил. Но хората те обърнаха в долина с кръв и те отредиха за склеп на всички праведници. Иерузалеме, Иерузалеме! Ти, който избиваш с камъни пророците и на люта смърт обричаш небесните пратеници – горко ти! Клетва нека окове кървавите ти ръце – и свята мъст нека разсече на късове езика ти! И тогава нека пламнат гордите сгради на твоята суетност, запалени от кръвта на безброй мъченици! Ще те съди люто Бог, Иерузалеме, за всички – от праведния Авел[205] до пророк Закария[206], когото народът уби в самия храм! Нека те чужденци разсипят – и нека синовете ти станат сами чужденци!"

XXIV. В Иерузалем се борят, Мурена, две течения. Едното води сегашният първенец Иозеф, син Каифасов, а другото – някогашният първожрец Ханан[207]. Те са сродници, но се ненавиждат. След Иозефа, син Каифасов, вървят повечето садукеи, някои прозелити, законници и тълкуватели. Повечето мъже от синедриума са там. Съдиите, наречени закени, влизат в числото им. Те поддържат Понтиус Пилатуса и закрилят неговите престъпления. Повечето от тях са богати търговци, купили право за търгуване от Сейана в Рома срещу богат подкуп; те държат тържища по всички градове на Мала Азия, Египет и островите. А други държат в ръцете си властта над народа, предписана от преданията и законите на вярата им. Понтиус Пилатус ги подкрепя пред Сейана. Те се обогатяват заедно с него. Това течение мрази Иезуса. Съмишленици на продадените безродници са и всички жреци на храма. Повечето от тях водят потекло от Симеона, син на Боетус Александриеца, въведен в първожречески сан от Херодеса Магнус, негов зет. Този първожрец е бил свален заедно с Архелауса[208], но потомството му още окръжава храма. Жреците боетусими са суетни, пустославни, продажни, измамници. Те създават около храма клюки и сплетни, за да плашат противниците си, разнасят нечиста мълва и клеветят, с лицемерна набожност издават присъди над своите врагове, за да заграбят имотите им. Това течение мрази Иезуса. В него влизат най-богатите и влиятелни мъже на Свещения град.

XXV. Техните съперници следват Ханана, син Сетов. Те съставят народно течение, враждебно на подкупените. В него влизат фарисеи, потомци на дома Макабеи[209], книжници, строги пазители на истинската набожност, противници на робството, врагове на прокуратора, на тетрарха, на сирския управител, на Сейана, на самия цезар. Те хулят своите противници и ги наричат нечестиви псета, които ближат кървавите ръце на Рома. Неколцина от тях влизат в синедриума. И между тях има богати, ала властниците смогнаха с лъжливи обвинения да им отчуждят и заграбят имотите. Но с това течение вървят истинските знатници на Иудея. Враговете им са се издигнали едва от осем години, а те са потомци на царе, вождi и първосвещеници. Народът се колебае след кои да върви. Когато трябва да се направи нещо, хората на Ханана, син Сетов, сбират тълпите и ги убеждават с реч и предание. Така те поведоха народа след Иуда Голонита и Матиас Маргалота. Ала техните съперници подкупиха тълпата с пари, за да спрат метежа: те се бояха да им не отнеме проконсулът властта. Между привърженците на Ханана, син Сетов, има тайни и явни ученици на Иезуса.

XXVI. Защо хората на Каифаса мразят Иезуса? При всеки нов кипеж на вярата в душата на иудеите се мощно пробужда заспалият стремеж към гражданска независимост. С възторжените си речи и пророчески проповеди всеки нов рабин повлича най-здравото

от Израеля и след него тълпите разнасят своя страшен вик за свобода: „Да живее царят Израельов! Хосана на Давидовия потомец!" А от Иезуса те се още повече боят, защото цял народ очаква царството на Месия като освобождаване най-напред от гражданско робство и въздигане на израелски самостоен престол. Иезус самин не желае светска власт и дръзко бичува надеждите на Израеля да види свобода от ръката на Месия. И всяко силно движение след Иезуса може да се долови от ромската власт като зов за гражданска волност, а несдръжната кръв на хебреите може да стигне всеки миг до опасен кипеж. Знае се добре, че веднъж, когато Иезус проповядвал в пределите на Идумея, народът с викове на тържество го прогласил за свой цар и всички тръгнали към близкия град с условния метежен вик: „Благословен царят Израельов, който иде в името на Елохима! Хосана на Давидовия син!" Иезус навреме успял да се скрие, докато охладее народният възторг, но мълвата за опасния опит стигнала до Херодеса и разтревожила легионерите. Каифас, който се мъчи пред Пилатуса да укрива всяка сянка на метеж, вижда само един изход: да откъсне народа от Иезуса, защото крайна последица на тези народни движения би било усилването на ромската строгост. А това би довело до последната мярка, която плаши Каифаса и неговите хора: цезарят ще заповяда на прокуратора да ограничи хебреите в делата на вярата им, да натрапи със сила ромски стражи в самия храм, да унищожи първожреческия сан и да свърже ръцете на жреци, синедриум и левити. А всички облаги, почести и богатства на Каифасовите хора изхождат от храма и от духовната власт.

XXVII. Еднаж, когато Иезус проповядваше в преддверието на храма, до него доближиха мъже херодиани от последователите на Иозефа, син Каифасов, та му лукаво казаха: „Учителю, знаем, че казваш винаги право, без да се боиш от някого и без да се мъчиш да угодиш някому. Ти си правдолюбец и слушаш само Бога. Кажи ни сега трябва ли да плащаме цезару данък! Едни ни учат да плащаме данък, защото робството било от Бога наказание за наши грехове. Други говорят, че трябва да отхвърлим всяко робство, защото плащането дан било кумиропоклонство. Не знаем що да правим." Иезус ги изгледа и разбра, че му готвят стъпица. То се случи, след като синедриумът бе заповядал да отчуждят имота на Иезусовите последователи. Херодианите се силеха да обвинят Иезуса пред прокуратора в граждански метеж. Галилеецът разбра това. Но думите му не издадоха уплаха. Той каза на питащите го: „Дайте ми монета, с която плащате дан цезару!" И те му поднесоха сребърен динарий, на който стоеше изсечен образът на Клаудиус Тибериуса. Иезус го погледна, па запита: „Чий образ виждате?" Те отвърнаха: „Виждаме образа на цезаря." Иезус им каза тогава: „Едно време давахте Богу своите монети, защото бяхте роби на Бога, а който е Божи роб, той е син Божи: у Бога няма роби, а синове. Затова нему давахте всичко, защото бе негово; и сами вие бяхте негови. Сега човек раздели на две властта и вие му се покорихте. Яви се човешко, което държи в ръцете си цезарят, а Божеското се отпрати в небесата. Ако сте приели да робувате на човек, поне помнете, че някога сте били деца Божи. Затова – давайте цезару цезаровото, а Богу – Божото!"

XXVIII. Не може да се отрече, Мурена, че отговорът на Иезуса не съдържаше нито обида за Рома, нито метежна замисъл. Но думите на галилееца са били предадени на прокуратора като слова на бунтовник. И така са били тълкувани всички проповеди на Иезуса. Той каза веднъж: „Когато смоковниците се покрият с

пресни клони и млади листа, вие разбирате, че иде лято. Ето, синове на Иакоба: нивата се жълтее, пшеницата е узряла, класовете са се навели. Дигнете очи, та погледнете света! Не е ли време за жътва?" След малко им рече отново: „И себе си погледнете, синове на Абрахама: не презряха ли вашите ветхи доблести, не пожълтя ли вашата остаряла мъдрост? Вие сте жалки роби: робувате и на днешно, и на вчерашно, и на отколешно. Не е ли време да подирите волност и да сломите игото си? Не копнее ли вашата сънлива душа за ширина и ведрост и свободен полет?" Тъй им рече той, Мурена, но те претълкуваха пред прокуратора и тези негови думи като зов към бунт. А той само хулеше тяхното душевно късогледство.

XXIX. Духовната власт на иудеите се намира в ръцете на върховното съдилище от седемдесет старци, наречено синедриум. Вожд на седемдесетте е първожрецът. Синедриумът се събира на съвет в една кръгла стая; едната ѝ половина се издава вън от храма и носи висок полукръгъл покрив, а другата половина заема част от вътрешния двор на храма; във втората половина заседава съветът на седемдесеттех. Вдън стаята стои на престол първожрецът, отдясно – първият съветник, наричан хабетден, отляво – вторият, наричан хахамен. От двете им страни пък се нареждат останалите старци. Повечето от тях са жреци, левити и законници. Има и занаятчии. Свикан от Иозефа, син Каифасов, синедриумът се събрал, за да реши участта на Иезуса. Никодемос Законник, Иозеф от Ариматея[210] и други двама последователи на галилееца се опитали да защитят своя учител, но противниците на Иезуса ги дръзко заплашили, че ще им отнемат имота и ще ги отстранят от върховното съдилище, ако подкрепят нечестивото учение на един бунтовник, явен враг не само на цезаря, а и на закона, вярата и храма.

Останалите са пили много пъти в дома на прокуратора фалернско вино в златни чаши, яли са стафиди с мед, раци с оцет и радика, дроздове с ориз и кълцани орехи, услаждали са езика си с лукрински риби, готвени с бадеми и печен банан. А хората на Ханана, син Сетов, са малцина и гласът им се е изгубил отначало сред дръзките викове на подкупниците. Та безполезно е било да настояват. Преди време Ханановите мъже, поддържани от Вителиуса, се оплакали в Рома, че Понтиус Пилатус нарушава техните закони, като дава първожречески престоли на подкупени безверници и незаконно отнема в съгласие със синедриума имотите на омразни нему хебреи. Жалбата стигна до Сейана и там заглъхна без отговор.

XXX. Разчу се, че Иозеф, син Каифасов, предложил в събранието на синедриума Иезус да бъде заловен и изправен на съд. Иезусовите последователи отказали да гласуват. Останалите напуснали храма с думите: „По-добре е да умре един човек, вместо да погине цял народ." Те са садукеи. А садукеите издават люти присъди.

XXXI. Това стана през идите на Марса – време, което отговаря на хебрейския низан, пръв месец от свещената година, два деня след новолунието. Чух, че Иезус напуснал с учениците си същата вечер Иерузалем. Някои казват, че отишъл в града Ефрон, шест часа далек от свещения град. Други го търсят в Тирус, а трети – в Цезарея Филипика. Заповед за залавяне е вече дадена на Мунапиус Планкуса, началник на градската охрана. В негова помощ се даде, ако се случи народен смут, спомагателната кохорта на Децимуса Брутус. Досега Иезусовата следа не е намерена. Може би той се крие в непристъпните места на Галилея. Някои го чули да говори напоследък на учениците си: „Не е дошъл още часът ми." Едни тълкували думите му: „Не е настъпи-

ло време да ме предадат на смърт." А други: „Не е дошло време още да поведа бран срещу Рома и да обновя престола на своите предходници." Хората от синедриума очакват Иезуса в Иерузалем най-късно за големите празници на Пасхата. Разпоредено е да го заловят, щом влезе в града.

XXXII. Не вярвам, знатен Мурена, да го убият. Понтиус Пилатус е жесток. Но той не ще дръзне да предаде на смърт човека, чиято вражда с ромската власт не би могла да се докаже. Страх ме е от друго. Жестоките предания на хебреите дават право на синедриума да лапидира всекиго, обвинен в отстъпничество от вярата. Иезуса обвиняват в богохулство. А една от техните свещени книги – „Левит" – пише: „Който похули името на Елохима[211], да бъде наказан със смърт: да бъде убит с камъни от целия народ – бил той син на Израеля, бил чужденец. Нека умре, защото е похулил името на Бога!" Синедриумът може да дръзне, ако се не бои от народа, да доведе уловения от стражите галилеец в храма и да го запита с клетва поддържа ли своето учение, отхвърлящо външния култ, храмовата служба, жъртвите и писания закон. Иезус, не се съмнявам, ще повтори това, което е говорил винаги. Тогава съдбата му ще се реши. Синедриумът ще го убие с камъни.

XXXIII. По преданието пръв трябва да хвърли камък върху виновника главният свидетел. Камъкът се хвърля върху главата на осъдения, за да бъде убит отеднаж. Ако не е било справедливо обвинението, Бог ще накаже главния свидетел като убиец. След него хвърлят камъни всички останали. Свещената книга „Второзаконие" заповядва трупът на виновника да бъде изложен цял ден, за да го гледа народът и да се назидава в страх от Бога. Това наказание се отличава с жестокост. Ала най-лошо е, че обвинението не е всякога справедливо: може да бъде лапидиран и невинен, понеже самите съдии са негови обвинители, свидетели и палачи.

XXXIV. През тези дни в събранието на синедриума се дигнала буря. Иозеф, син Каифасов, прочел на сбраните онези места от Мозесовия закон, в който се говори за лапидиране на богохулниците, изложил вината на Иезуса пред Бога и закона, а най-после настоял – когато Иезус бъде заловен, да го доведат пред синедриума и да го лапидират. Мъжете на Ханана, син Сетов, се възправили тогава и запитали: „А кой ще бъде главният свидетел – и кой ще понесе пред Бога грях за убийството на този праведник? Видяхте ли грях в него? На грях ли ви учеше той? Към престъпление ли ви зовеше неговата проповед? Кажете, кой от вас ще хвърли пръв камък върху главата му?" И тогава между хората на синедриума се явило разцепване: мнозина от приятелите на първожреца се отрекли да гласуват смъртта на Иезуса. Цялото съдилище се смутило и всички разбрали, че не съдят обикновен престъпник и богохулец. Изправил се Иозеф, син Каифасов, и казал: „Не отхвърли ли той закона и наредбите на преданието? Не намери ли словото му лишни заповедите, завещани от нашия пръв законник? Та кой от вас не би желал да бъде свидетел срещу него? Не е ли чул всеки неговата нечестива проповед?" Ала и след тези думи никой се не възправил да каже, че е съгласен да свидетелства и да хвърли пръв камък. Първожрецът запитал своите защо се колебаят. Някои погледнали надолу, без да отговорят. А други казали: „За Пасхата ще се сбере многохиляден народ в града. Повечето са хора от Галилея, Самария и Декаполис. Те се не боят от нас, защото никой не би посмял да им отнеме имота. Те не са ни подсъдни: живеят в далечни области, недостъпни на властта ни. Нима мислиш, че този народ ще допусне да убием неговия пророк? И ако бихме го убили, не ще ли

се дигнат хиляди ръце срещу нас? Камъни не ще им стигнат..." Тогава дори малцината, останали верни на първожреца, се сепнали в уплаха и отрекли да гласуват лапидирането на галилееца.

XXXV. Чух веднаж Иезуса да казва: „Дълбока притча е светът, ала не сме свикнали да мислим в притчи и да търсим поука. Бисер е виждал всеки, а никой не знае що е бисерът." Запитаха го тогава неговите: „Що е бисерът, учителю?" А той отвърна: „Бисерът е плач на морето и скромност на душата. Той е лъч от две бездни: от бездната на морето и от бездната на душата." Спомням си тези думи, Мурена, като завършвам своя къс разказ за Иезуса от Назарет. И сега ми остава да добавя само един ред, достоен за сетния полубог: „Урна със сълзи бе неговата проповед: той оплака света, който умира."

IV

В онова време Иешу бар Иосеф пътуваше с учениците си по крайнините на Пелешет. И стигнаха до града *Сор* (което значи *Скала*). Ромяните наричаха този град Тирус. В Сор живееха хора горделиви, сластни и суетни. Те бяха богати и минаваха живот в разкош, разтление и неестествени наслади. Когато учителят влезе в града, народът чу, че е дошъл пророк от Назарет, и излезе да го види. Та около Иешу се натрупа голяма тълпа и всички чакаха да чуят проповедта на прославения рабин.

А Иешу бар Иосеф начена да поучава народа с тези думи:

„Зло чух за вас – и дойдох да видя душите ви, братя. За мнозина светът говори зло, ала малко ли очи гледат зле и малко ли уши зле слушат? Кога чуя някого да говори зло за другиго, надникна ли в душата му, намирам половината зло там. А понякога там лежи цялото зло. Понякога пък и злото, що е казал за другия, е само песъчинка от злото, що пълни душата му. Истина, истина ви казвам – не излиза зло от добър. И каже ли му някой зло за ближния, той кротко казва: „Чакай първом да видя злото в своята душа! Ближният ми има очи: той сам ще съзре злото в себе си!" Тъй казва добрият, защото да си добър, значи да си зъл към себе си. Ала колцина са зли към себе си?

Пророците наричаха града ви *Дъщеря Сидонска*, царете го зовяха *Дар на морето*, чужденците го именуваха *Алмазна Твърдиня*, а вие сте го нарекли *Място на позор*: ето, братя, де лежи позорът ви! Слънцето по три пъти огрява пировете на греха ви, дето се разлива библоско, сафетско и кориандрово вино. Ала защо забравяте да викате на пир душата си, та я оставяте да мръзне и гладува, да се топи от жад и да се лута в мрак? Вие мажете със стакти и смирна главите си, ала вашата помисъл не разлива благовоние на сторакс и думите ви не разнасят мирис на чистота. Докога ще се лутате?

Чуйте бъдната съдба на вашия град! Ще погасне славата на Сор, както помръкна сиянието на Содом и Гомора. Там, дето се опъва над покривите ви пъстър velarium, ще летят зловещи гарвани и кълвуните им ще дирят месо на блудници. Край високите загради от мед ще се лутат прокажени – да търсят подслон от буря и дъжд. И вашите лозя,ниви, градини и дъбрави ще посърнат, та времето ще ги заличи, а на мястото им сивата земя ще изпъне грапави ребра. По вашите полета, посеяни с кунгут, ще се разлее кръв. Не ви ли мирише вече на кръв и кървава мъст? Не ви ли плаши злокобна орис? Докога ще се лутате?

Чуйте бъдната съдба на своя град! Пурпурната симара, що загипля тялото на блудницата от рамене

до сандали, за да показва на разпаления поглед сластната тайна на нейните чарове, не ще избегне пламъка на жестока мъст. Черната гъста коса, що пада на тежки къдри по гръдта, осеяна с огърлични алмази, ще пламне тъй, както пламти кръв по злодейски нож. Пепел ще станат вашите мраморни тремове и кедрови чертози, защото грехът ще разяде мрамора и дървото, както разяжда алмазите на душата ви. Кой ще ви спаси от смърт? Не се ли буди в душата ви жал към забравеното добро? Докога ще се лутате?

Чуйте бъдната съдба на своя град! Вашият поглед пилее мъгла подир стъпки на млада мома, облечена в прозрачна туника и в пеплум, стегнат с чепрази от рубин. Земята роди хубостта, за да пръсне в душите повече лъчи. А вие каляте чистите черти на слънчева хубост, като пълните с мъгла на грях своя поглед. И видите ли синитe подвръзки на тежка моминска коса, бълнувате неестествени милувки. Не викате ли душата си към смърт? Не обричате ли себе си на чемерна гибел? Кой ще ви сепне в деня на върховна мъст от огнения сън на терзанието? Кой ще ви разбуди от тежката мора на безкрайна мъка? Докога ще се лутате?

Чуйте бъдната съдба на своя град! Гъвкавата линия на жената е образ на молитва, а вие я правите образ на съблазън: не ще ли ви накаже Онзи, Който е осветил молитвата? Тъмният поглед на женски очи е образ на тайна, а вие го правите образ на изкушение: не ще ли ви убие Онзи, Който е осветил тайната? Играта на прясна моминска снага е образ на съзвучие, а вие я направихте образ на похот: не ще ли ви умъртви Онзи, Който е осветил съзвучието? Вие следите с прехласнати очи леките и пъргави движения на женско тяло, за да храните душата си с грешни блянове: не ще ли ви предаде на пламък Онзи, Който е създал жена, движение и блян? По стръмни сипеи се плъзга стъпката ви. И сластен мрак забуля вашите пътища. Докога ще се лутате?

Чуйте бъдната съдба на своя град! Ще угасне навеки пъстрата слава на Сор. Ще посърне лицето на разтления град като образ на разпътница, сбръчкана в старини и всуе зовяща погледа на небрежни минувачи. И бедни рибари ще сушат мрежи по окълцаните стълпове на неговите разсипни. Там, дето е гърмяла славата на знатни мъже и чаровни жени ще плъзнат гладни гущери и жълтооки змии. Пясък ще стане онова, що е било бисер. И това, що е било хубост, ще се обърне в сива пепел. Казах ви бъдната орис на този тъмен град. Видяхте що крие небето: не е ли време да видите що крие земята? Небето крие за вас прокоба, а земята – зловещ гроб. Докога ще се лутате?“

Като каза тези думи, мнозина от слушащите се разплакаха и разкаяние разтърси много души. И мнозина наведоха очи надолу, сякаш се бояха да не прочете учителят в погледа им техния позор.

Тогава Иешу бар Иосеф начена да им говори за Царството небесно и за тайните му.

И така им рече:

„Виждам много умници между вас и много знайци съглежда окото ми. С жаден ум сте черпили бездната на всяка мъдрост, но не ми се вижда ни една душа утолена. Дори да имахте мъдростта Хетанова и премъдростта Шаломова, пак не бихте влезли в Царството. Защото пред Бога се не тълмят загадки и не разбулят притчи: душа с душа говори там. А не виждам сред вас никой да знае говора на душата. Защото никой не е говорил със себе си. А който не е говорил със себе си, би ли смогнал да говори с Бога? Още много трябва да се учите, мои клети братя!

Кога някой открие в канари заровено имане, доста е да каже: „*Ефата*!“ (което значи „*Отвори се*!“) – и

канарите ще се разтворят, за да дадат на човека скритото. Ала има друга дума, която не знае всеки. Кога видите лице, обляно в сълзи – ръце, вкочанели от скръб, душа, раздрана от горест – знаете ли коя дума трябва да се каже, за да влеете мир в тази страдна душа, да стоплите с кротост тези сгърчени ръце и да изсушите с обич сълзите по това измъчено лице? Не виждам сред вас никой да знае тази дума. Защото никой не е страдал заедно с другия. А който не е вземал на душата си людско страдание, може ли да теши страдалци? Още много трябва да се учите, мои клети братя!

На що да уподобя мъжа на греха? На камилска птица е подобен мъжът на греха. Душата му е мъртвило, дето се обаждат само диви пориви, низки страсти и менливи зложелания. Камилската птица живее в пустинята, дето се чува само луд рев на онагри, гладен писък на чакали и глух съсък на змии. Та в що се отличава от камилска птица човекът на греха? Камилската птица яде червеи, голи охлюви и мухи; погледът ѝ понякога намира билки, посърнали, преди още да порастат. Питам ви: с що се храни душата на грешника? Не умира ли чарът на насладата още при първо вкусване? Не оставя ли всеки грях в душата горчивина и осадъци от разкаяние? Не улита ли водата на греха още в шъпата, преди да се поднесе до бърните? Още много трябва да се учите, мои клети братя!

А на що бихте оприличили човека, покорил себе си? На кедър прилича себевластникът. Както смолата на кедровата кора е мека, тъй е кротко и пълно с обич сърцето му. Както кедровото дърво разнася край себе си благовония на скъп балзам, тъй душата на себевластника пръска вълшебство, покоряващо вси сърца. Наистина, кой не е роб на оногова, що е властник на себе си? И още: както кедровото дърво е сбито и твърдо, не го ядат червеи и не гние, тъй е упорит и недостъпен за врагове себевластникът; и неговата душа не гние, защото волята му е смогнала да си извоюва безсмъртие. Кой от вас не е виждал кедър? Ала мислил ли е кой да е от вас за образите, що таи в себе си кедърът? Наистина, дървото носи в себе си повече притчи, отколкото – ние в душата си. Още много трябва да се учите, мои клети братя!"

– – – –

И като видя, че народът се трупа все повече край него, та с усърдно внимание слуша, Иешу бар Иосеф почна с притчи да им разкрива тайните на Царството небесно.

И тогава пръв път изрече пред света четиритех големи притчи за Божото царство. –

„Чуйте, крайморски племена, първата притча за Небесното царство!

Подобно е Царството на *тамар* (което значи *финик*). Колкото повече капят листата на тамара, толкова по-високо се издига стъблото му нагоре. Също тъй – колкото повече свое отхвърля човек, толкова по-близо стига до Царство небесно. Защото листата на тамара капят, а върхът му е вечно зелен, хубав и пресен. Листата на палмата не са палма. И в човека има дълбоко внедрен кълн – вечно жив и плодоносен, трепетен и безсмъртен. Одеждите на духа не са дух, поривите на волята не са воля, образите на мъдростта не са мъдрост. Морето пръска талази, пяна и капки. Но и когато няма ни капки, ни пяна, ни талази – пак има море.

Разбрахте ли голямата притча за тамара, която е притча за Царство небесно?

– – – –

Чуйте сега, крайморски племена, втората притча за Небесното царство!

Подобно е Царството на кораб, пуснат по далеч-

ни морета. С що се отличава кораб от кораб? Езичниците изписват по платната на корабите богове покровители, а върху носа на кораба възправят меден истукан на божество. И всеки мореходец отдалек разбира чий кораб цепи морето. Не ще ли изпадне в почуда плувецът, като види сред толкова набелязани кораби един кораб без изображение и без кумир? Наистина той ще спре удивен поглед върху белите платна, по които не стои образ на никой бог. Та що е образ на онова, което се не поддава на изобразяване? Истина, истина ви казвам: трябва да се изтрият вси образи, ако желае човек да стигне най-скритото, що отбягва въплътяване в образ. Бихме ли го търсили в душата, ако беше достъпно за окото? Бихме ли го търсили с мълчание, ако можеше да се чуе? Вси морета ще обходи белият кораб, по чиито платна се не вижда образ на бог, за да стигне море, що няма край. Копнеете ли по това море, мои клети братя? Жадува ли душата ви огнени талази и пяна от пламък, жадува ли – звездни капки и водопад от слънце? Търсете белия кораб, мои клети братя – белия кораб, на който се не клатушка ни един бог!

Разбрахте ли голямата притча за кораба, която е притча за Царство небесно?

– – – – –

Чуйте сега, крайморски племена, трета притча за Небесното царство!

Подобно е Царството на пустиня, сред която са нощували камилари. В дванадесетия час камиларите забиват в пясъка колове, опъват шатри, запалват високи огньове и заспиват. А край тях лягат в широк кръг камилите, за да пазят завет на своите господари. На съмване се разбуждат, изтръгват коловете и сбират шатрите. Пъстрите кожи са дигнати и сдиплени, камилите разгъват нозете си, възправят се и тръгват. И там, дето са спали хора, остават само дълбоки дупки, купове пепел и следи от камилски колене по пясъка. Налита вятър и засипва дупките, раздухва пепелта, изравнява стъпките и камилските следи. И никой не би познал, че са нощували пътници. Така е и с духа на човека: никой го не знае отде иде и накъде отива. Човек помни само свещения сън, приличен на смърт или на второ раждане. Следи от някогашен човек не личат нито в думите, нито в движенията, нито в помислите на новородения. В него се разкриват алмазни планини, кипват пламнали морета, оглеждат се бездънни небеса: Царството на Бога простира в него своята лъчиста мрежа. Ала никой външен не знае това и не разбира как е станало.

Разбрахте ли голямата притча за пустинята, която е притча за Царство небесно?

– – – – –

Чуйте най-сетне, крайморски племена, четвърта притча за Небесното царство!

На тръбна година се уподоби Царството – на година, през която никой не сее, ни жъне, а яде само това, що дава от себе си земята. Робите се пускат на волност, а всяко наследие – продадено или отнето – се връща на прежния стопан. Всеки носи тогава венец на глава и всеки се радва, защото тази година е година на разплата и начатък на нов живот. На тръбна година се уподобява Царство небесно, защото човек разделя на две живота си, влезе ли в Царството: неговото „утре“ забравя неговото „вчера“. И животът му протича по вечни кръгове, озарени от вътрешна светлина. Царе, първосвещеници и пророци приемат външно помазване с елей. А Мешиах дойде и не прие помазване от ръка, защото е помазан духом. И всеки, що влезе в Царство небесно, влиза в помазването на Мешиаха, защото е помазан от дух. Вие чакахте завоевател, цар и освободител от земно иго. Заблуда бе това чакане. Ме-

шиах е цар и роб, първожрец и жъртва. И всеки, който духом преживее своята вечна тръбна година, става роб и цар, жъртва и жрец – защото влиза в помазването на Мешиаха. Онзи, който е данник на Царството, не сее и не жъне, защото е повикан на духовна сеитба и жътва. Той се храни от земята, а душата му – от небето. Тогава няма робство, ни стежание, ни повеля. Всеки е свободен. Никой няма свое. Всеки е покорен на духа. Това е образът на Царството, мои клети братя: в Царство небесно няма роб и господар, няма езичник и иехудеин, няма цар и данник.

Разбрахте ли голямата притча за тръбната година, която е притча за Царството небесно?"

– – – – –

И като свърши своите четири притчи към сорците, Иешу бар Иосеф огледа вси сбрани. Между тях имаше философи, търговци, ромски сановници, моряци, законници, ваятели и борци. И те всички с внимание слушаха словата на притчите му, без да възразят дума.

Тогава Иешу бар Иосеф се обърна към учениците си и рече им:

„Не стоят ли тези мъже много по-горе от вси иерушалаимци? Те слушат речите на мъдростта и се вмислят. А който се вмисля, не пита проповедника, защото запитва себе си. Истина, истина ви казвам: по-близо е до Царството Божие грехът на Сор, отколкото гордостта на Иерушалаим."

И след това отправи наново реч към сбраните и начена да им говори тъй:

„Що бе до днес презирано от гордите? И що бе човешка гордост? – Надменни духове сложиха прицел на своето презрение – и хвърлиха стрели срещу чуждоземци с боси нозе, окъсана одежда и грозно лице. Но горди ли бяха те, мои клети братя? – Не бяха горди. Надменни бяха те, защото горди нямаше до днес.

Имаше ли правда в тяхното презрение? – Рядко има в презрението правда. Нямаше правда в това презрение. Нима на всички ни не е еднакво чужда земята? Кой се ражда със сандали? Чия одежда не изтрива своя блясък? И кое лице е хубаво освен лицето, в чийто поглед прозира пълна с гордост душа?

Лъжи проповядваше тяхната надменност и техните надути хули издаваха жад за мъст. На чий крак не се е искало да опита бос росна морава? На чие сърце е била чужда мечта за чужди земи? Чия одежда не се е стремила да се разкъса под лъчи на топло слънце? Кажете ми, мои клети братя!

И чие лице не е презирало изтритата хубост на мраморно изваяние и белосаната сладка гиздост на блудниците? Истина, истина ви казвам: завист говореше в тяхната надменност. Те завиждаха на босите нозе, които целува росата, на скъсаната дреха, през която минава слънце, на грозното лице, чийто горд поглед се не забравя.

Не посмя ромският гражданин и надутият иехудеин да хвърли сандали и тежка мантия, та да се порадва на слънце и земя. Не дръзна да скрие, че е дете на Рома – от страх да го не презрат като роб или варварин. Не осмели се да украси лицето си с бръчка на благоговение, защото не ще го смятат вече син на полубог и внук на мъртви богове.

Мъст имаше в тяхната надменност: мъст на безплодна жена, що всуе разпътничи с младежи. А знае ли някой що-годе по-презряно от безплодна утроба и ялово сърце? – Не се научи още светът кого да презира. А може ли да стъпи кракът по-високо, ако не презре своята вчерашна стъпка? Може ли да възрасте дървото, ако не презре увехналите си листа?

Вие сте синове на Земя обетована, мои клети братя – и към обетовани морета кърши вашият безкраен

друм. Презирайте земята на робията! Презирайте своя Мицраим! Презирайте своето Червено море! Презирайте пустините, по които е минала вашата залутана стъпка! Презирайте слабото и безволното, за да отстъпи място на онова, в което може да се вярва!"

— — — — —

И тогава Иешу бар Иосеф каза на сбраните своето слово за презрението.

И начена да им говори тъй:

„Презирайте жената, която без опора не може да живее, защото утре и снага, и душа ще продаде, за да се опре на мъж от дърво и на съпруг отломка! Колко по-високо от нея стои жената, що сбира сред зима съчки по полето, за да стопли своите сираци, останали без баща!

А безброй са онези, които като хилавата женска душа не могат живя без опора и без стълп. За опора създаде светът своите богове и за стълпове излея своите кумири. Те бяха медни змии, издигнати от лъжец сред пустинята на човешката немощ – медни змии, които лъчи погледът на всеки немощник.

Всяко племе създаде свой бог – и кумир на своя бог създаде. Народът, който преди години бе поробил нашето племе и не поиска да пусне през Червеното море избраниците на Елохима, бе народ работлив и от камък изсече исполински паметници на дух. По-горди ваяния не остави никой народ.

И понеже в духа на Мицраим живееше почит към труд и страх от власт, той избра за свой бог един бог потисник. Бич вложи в ръката му народът на труда и на главата му сложи слънчево кълбо, защото по-властен образ от образа на слънцето не знаеше народът, роден от Нил.

Племето, що завоюва отпосле страната ни[212], която по Божи обет наследихме – племето, що отведе в робство нашите прадеди, бе племе на бранници, жестоки властители и кървави съдници. Асур зидаше от вапсани плинти дворци на дух и блян – и ничия ръка не смогна да дигне по-светли царски жилища.

И понеже в духа на Асур блуждаеше почит към бран и жад за кървави победи, той си създаде жестоко божество на кръвопролитие, огън и люта бран. Стрела и копие вложиха в ръката му хората от Междуречието – и го назваха свой бог, свой път и своя правда.

Онзи народ, който бе създал върху полуостров отвъд морето много царства, разсипа своя дух в обич към човека – и роди ваятели, певци, играчи, борци, проповедници, мислители и вождu. И той издигна бели храмове на бляна и песента, нагиздени с тънки образи. Никой не създаде по-чисти обиталища на почит към хубавото.

И понеже духът на Иаван[213] бе дух свръхобилен, той си избра за бог онзи върховен бог, що праща дарове на хората и разпилява по тях всичко свое. И този народ дигна като изваяния на божества образите на най-гиздави мъже и жени. Защото в духа му кипеше жад да дарява и пилее, та от всичко най-много обикна хубостта.

Племето, що ме роди, създаде най-долния от вси достъпни богове. Понеже бе вечно неблагодарно, гладно, ненаситно от добивки, жадно за облаги, понеже вечно отнемаше и просеше, създаде свой просяшки бог, комуто и днес се моли в студената празнина на своя храм – да му дарява хляб и печалби.

Не са ли за презиране вси богове, що издигнаха пред своя поглед племената, за да ги водят към стръмнина и заник? Не са ли за презиране, мои клети братя, жалките истукани на преживялото отколе? Не са ли за презиране сенките по изминат рът, кладенците по прашни вчерашни друмове, стаповете[214], що са ни крепили в тъмнината? А вие, мои клети братя – нов на-

род на ново царство, мой горд народ, трябва да презрете чужди богове и чужди тачби. Понеже в душата ви цъфти гордост, трябва да изберете нов бог – бог на жъртва и самоизкупление, бог на върховна гибел, достойна за наченка на нов живот и ново царство. Ето защо вашето царство ще бъде Царство небесно. Ваш бог не ще бъде ни един от боговете на земята!“

– – – – –

И като свърши Иешу бар Иосеф словото си, доближи го един роб и му рече:

– Раби, моят господар зове на пир тебе и твоите ученици.

Иешу бар Иосеф го запита:

– Кой е твой господар?

Робът отвърна:

– Митридат Персиецът.

И Иешу бар Иосеф тръгна с дванадесеттех след роба.

Настъпил бе дванадесетият час и слънцето бе залязло.

V

Бетама. Лятна къща на Елиазер бен Шамуел. Широка горница. Стълпове от алгуминово дърво с медни главулеци, покрити с ваяни лози, разделят горницата на три. В дъното се открива голям дъгообразен свод. Сред горницата препълнен водоем от червеникав мрамор. Високи каменни вази с цветя. Легла от слонова кост, покрити с копринени възглавници. Настрана се вижда дълга маса с остатки от пир. Роби прибират. Вечер. Елиазер бен Шамуел, Елкезай бен Цоф, Никодемос Законник, Иосеф от Ариматаим, Каинан Законник, неколцина фарисеи и човек с плащ възлежават край водоема. В дъното, на светлината, що иде от дъгообразния свод, се виждат сестрите на Елиазера – Марта и Мириам. Под сянката на широк стълп вдясно седят възлегнати на дълги египетски столове Луканус Иустус, Иехуда от Кериот и Митридат Персиец.

Елиазер бен Шамуел. Прокураторът не трябва да знае за него. Понтиус Пилатус е насилник и враг на всеки голям човек. Той предаде на смърт мнозина, с които се гордеехме... Уби ги, както се убива разбойник – –. Не трябва нищо да му се казва!

Каинан Законник. Но да дадем ли път на сплетните, що пръска за учителя първосвещеникът? Нима да оставим Кайафа да го убие? Прокураторът трябва да разбере, че му шъпнат клевети! Да му се каже!

Елиазер бен Шамуел. Не може. – – Преди време пред Пилатуса излязоха мъже на Ханана да го молят за правда: искаха да накаже ромските легионери, дръзнали да откъртят с копия златните нарове по притвора Шаломов. Прокураторът ги не чу. Тогава се възправи Елкезай, та му рече: „Не карай ни да мътим с бунтове страната и в кървава разправа да дирим възмездие! Сам Тибериус Цезар тачи законите ни – и налага да се не тъпчат. При тебе идват хора, та искат смърт на престъпилите цезарова воля: ти трябва да ги накажеш!“ И прокураторът отстрани войниците, защото се уплаши от донос пред императора.

Елкезай бен Цоф. Така беше. И сега ще стане така. Той ги не наказа със смърт, а само им отне за време правото да носят меч. Не ще ни послуша Понтиус Пилатус. Той е зацапан с престъпления. Кървави произволи знае ръката му. Разори семейства, за да грабне имотите им. Наложи без съд на мнозина мъки. Много кръв засъхна по ножа му. И сега слуша само хората на коен-хагадола. Не. Не трябва да се казва нищо. Това мисля аз. Не трябва!

Никодемос Законник. А аз друго знам. Народ и прокуратор се мразят. Синът на стрелците е ненавистен на всички. Презират го. Дори нож се точел за него, чувам. Знаете добре: когато се поправяха водоемите на Иерушалаим и се граждаше пристройката на хълма Мория, той употреби за това златото – пастрено дълги години в съкровищницата на храма. Кайафа уж му не даваше, но отпосле се видя, че и двама са отделяли от това злато за себе си. Народът се дигна. Тълпите кипнаха срещу коен-хагадола и поискаха да се върне златото. Пред дома на Кайафа ревяха обезумели тълпи. Цялата улица на хлебарите бе препълнена с народ. Кайафа метна вината на прокуратора. Той каза, че Понтиус с насилие изтръгнал златото, защото водоемите били за града и храма, а не за легионерите. И народът нахлу към двореца на прокуратора. Пред преториума стана гъмжило. Всички ревяха. Не разбираше се нищо. Чуваха се само гласове, които викаха обезумели Пилатуса – да се яви. Те биха го разкъсали тогава.

Луканус Иустус. Яви ли се Понтиус?

Никодемос Законник. Животът му доскъпя. Не излезе. Явиха се ромски войници, подкупени безделници и храмови слуги, преоблечени в дрехи на галилейци. Никой не видя как се смесиха с народа. И отведнаж някой свирна в тълпата – и тези хора извадиха изпод дрехите си тояги, та се нахвърляха върху мъжете. Мнозина пребиха с жестоки удари – – –. Това знам аз: народ и прокуратор се люто мразят. Понтиус не ще дръзне да посегне на учителя, защото помни кървавата разправа, в която и ромски войници паднаха.

Иосеф от Ариматаим. Тъкмо това е страшно. Той не знае още за учителя нищо. Ала разбере ли, че народът е с него, ще го убие. Той презира народа ни. Аз знам: той ще го убие!

Иехуда от Кериот. Не гневете се! Размислете спокойно! – – – Той е насилник и се не бои от никого. Крепи го на власт Сейан, всемощният разпоредник в Рома. Понякога Сейан задава страх дори на цезаря. Тибериус е безволен. Сейан прогони от Рома Лукануса. Той уби Кремуциус Кордуса[215]. Той прати Понтиус Пилатуса да бъде бич срещу Херодеса и Вителиуса. А прокураторът има подла и силна десница: Кайафа. Пилатус никога не се е заемал с това – да мисли колко пророци има в Иерушалаим. Дори да станат всички пророци, нему е все едно... Ала Кайафа мисли инак. Той ще убие вашия учител – – –.

Никодемос Законник. На него налетя най-сетне врагът, за да ни цеди кръвта капка по капка. Та не купи ли Кайафа с подлост и злато първосвещенишкия сан? Валериус Гратус смъкна четирма от това място: Ханана, Измаеля, Елиазера и Шимона, като ги обвини за лице в размирство. И Кайафа се закрепи, щом дойде нов прокуратор. Той продаде на Рома ръката и услугата си. В събранията на синедрина през устата му говори Понтиус. Заканите му той слага над Тора. Тъстът му Ханан не рачи дори да го среща. Той се кае, че мъжът на дъщеря му е излязъл народен враг. А вчера дочух, че искал от Пилатуса смъртта на учителя. Той не може да гледа лицето му, което го позори със съжаленията си, нито може да слуша неговата реч, която го изобличава. В санедрина се каза на Кайафа, че народът би се дигнал срещу първосвещеника, ако учителят бъде убит с камъни. И той е замислил нова стъпица: ще накара прокуратора да го умъртви, за да не излезе самин виновен. Той се мъчи да введе в заблуда народа.

Митридат Персиец. Колко много е станало тук, далек от мене, а аз нищо не знам! Неща за невярване!...

Иехуда от Кериот. Херодианите и мъжете

край Пилатуса се съветват с първосвещеника. Той е ловък. Държи се и с едни, и с други. Страх ме е да не поискат смъртта на вашия учител. Те ще го обвинят в метежни замисли: малко ли може да се каже за него? – – – Наистина, той за Рома не дава нищо и не би се борил с никого за освобождаване на народ, недостоен – според него – за свобода. Неговото царство не е от този свят – – –.

Фарисей. Той нарече веднъж Херодеса лисица. И за прокуратора не съм го чул да говори добро. Но той не зове към бунт.

Луканус Иустус. Напразно се боите. Пилатус не ще посмее от тълпата. Той се бои от смут, защото в Рома за него мислят вече инак. Вителиус е говорил против него, та не е чудно да дава сметка на цезаря. И за Сейана се говори, че върви към немилост. Аз се не боя за участта на галилееца.

Човек с плащ. Те ще подкупят срещу тълпите тълпи. Аз сънувах тази нощ, че голяма звезда се откъсна от небето и падна върху храма. Храмът пламна. Камъните се разпукаха. Червената завеса на светото място изгоря. Това сънувах тази нощ – – –. Те имат злато и власт: две монети, с които Иерушалаим подкупва. И когато тълпите се дигнат да искат сметка от първосвещеника, ще срещнат два пъти по-силни противници. Кръв ще се лее. Тъй ми се вижда. Лош сън е – – –.

Друг фарисей. Днес пак видях Мириам от Мигдол, че излиза от дома на Кайафа – – –.

Митридат Персиец. С първосвещеника ли живее сега Мириам?

Човек с плащ. Говорят – – –.

Митридат Персиец. Щом е вярно, вие можете да се избавите от първосвещеника и блудницата, които желаят смъртта на пророка – – –.

Елиазер бен Шамуел. Това не може. Аз зная, че не може.

Митридат Персиец. Ще ги убиете с камъни. Вашето предание и вашият закон ви оправдават. Те са прелюбодействали. Кайафа е женен. Това е прелюбодейство. Вие можете да ги убиете.

Луканус Иустус. С убийство се не чистят престъпления. Това е безплодна жестокост. То е грях.

Каинан Законник. Персиецът е прав. Учителят ще бъде избавен. Да ги убием!

Мириам Шамуел. Мешиах не дава да се убива. Той каза веднъж, когато народът бе дигнал камъни срещу Мириам от Мигдол: „Онзи, който е чист, нека хвърли пръв камък! – – –“ Не трябва да се убива!

Митридат Персиец. На грешен кръстопът стоите! Той е избавил от смърт една жена – и тя сама отива да му дири палачи, а вие пазите живота ѝ! Та дори слънцето би помръкнало от гняв, като види такова злодейство! Аз самин бих я убил – с ръката си, без да трепна, без да я погледна, без да ме спре нейният жалък и подъл вик!

Елкезай бен Цоф. Не е право! Убийството ще ражда убийци дотогава, докато не изчезне убиецът в човешкото сърце. С кръв се не лекува грях. С нож се не мие душа. С камък се не затрупва злодейска замисъл. Мъстта е грях.

Човек с плащ. Да. Защо се роди той, ако ние първи, които го тачим, не постъпим тъй, както е постъпил той? – Не. Не трябва да се убива. Ако Кайафа убие, неговата душа ще се опръска с кръв. Ако блудницата плати на палачите му, три греха ще я следват до гроб като кръвопийци: неблагодарност, убийство и блуд. Не. Не трябва да се убива! Нека тя сама изживее позора си! Нима след това ще се отвори нечия врата за нея? Нима ще я погледне някой? Нима ще ѝ продума

кой да е дума? Не. Не убивайте! Нека я пърли невинната кръв! Оставете я!

Луканус Иустус. Не съм виждал нищо по-тъмно от душата на тази жена. И нищо – по-жестоко. Аз я следях по стъпките ѝ още от мига, когато я видях пръв път. Най-страшно бе за нея – да се види отхвърлена. Това е жената. Не знам има ли друга жена. Аз знам само една. Друга – още не съм видял. Тя намрази Иехуда от Кериот, Митридата Персиец и галилееца – защото я бяха отхвърлили. Но пророкът я отхвърли, без да се докосне дори до нея, без да ѝ приеме ласката: отхвърли я с погнуса, както се отхвърля гнусна змия – – –. Това бе най-страшно за нея. И тя го не понесе. На Иехуда тя си отмъсти. А Митридат се отдалечи от нея с равнодушие – и това я обезсили. Но на галилееца тя не може да прости – и аз разбрах, че му готви смърт.

Иехуда от Кериот. Никой не ще ѝ допусне това! Никой! – – Аз ще забия нож в сърцето ѝ, ала не ще дам да го поведе на смърт! – – – Безумие пърлеше душата ми тогава – – люта мора ме гнетеше – – – дълбоко ме гнетеше – и ми тровеше въздуха – – –. Но сега – от деня, кога я чух с тържество да казва, че дните му са преброени – аз я намразих, защото не съм дотам чудовищен – да обичам чудовище! Що ѝ стори той? Що стори той кому да е? Защо да го убиват? – – – Видях: в душата ѝ се извива голяма златна змия, която съска и се крие, съска и омагьосва, съска и отравя – –! Видях: лъжа върху лъжа се е трупала в онзи позорен дом – и от лъжата всичко се е променило там: и погледи, и движения, и клетви, и ласки, и обич – – –. Всичко е станало измамно, сластно, позорно! Не! Не! Никой не ще даде да го поведат на смърт: никой от нас, дори – никой от чуждите! По мечове трябва да минат те, за да стигнат до него – по нашите мечове!

Митридат Персиец. Той беше в Сор на пир при мене. Робите повикаха най-знатните от града. Сбраха се философи, певци, законници, търговци, ромски сановници. Той облече като другите персийска туника, везана в Суза със златна нишка и обсипана по краищата с бисер. Дадохме му най-доброто място, защото никой не изглеждаше по-сдържан и разумен от него: само той можеше да бъде архитриклинос[216]. В бляскавите дрехи галилеецът приличаше на цар. Неговите ученици го гледаха с възхищение.

Марта Шамуел. Говори ли учителят нещо на пира? Що говори той?

Митридат Персиец. В думите му бликаше затаена скръб. Не развеселиха го ни песни, ни вино, ни игри. Пред очите му се носеха печални образи. Той говори за плодородните полета на Филеетиа – от Яфо до Газа – и за цветоносните ливади на Сарон – от Яфо до Кармел. Каза, че гробове ще покрият тази гордост на земята – и сбръчкани жени ще плачат от гроб на гроб. Той предричаше нещо печално. По думите му, кръвта на Мешиах ще опръска душите на вси поколения – и неверие ще завещае на внуци и правнуци. Клетва хвърли той върху потомството на всички, дигнали кървава ръка срещу Божия Син – –. Той предсеща някаква жестока смърт. Страшен образ го гони. Навред съзира кървави пръсти, протегнати към него – – –. За жената той каза зли думи. Аз мисля, че говореше за Мириам от Мигдол – –.

Марта Шамуел. Що каза учителят за нея?

Митридат Персиец. Не знам за нея ли говореше. Думите му бяха мрачни и пълни със заплашване. Може би той говореше за нея... Той рече: „Сълзите ѝ ще се смесят с морската вода и ще препълнят солниците край Мъртво море. Печална ще бъде нейната орис. На абаносово ложе ще я сложат и с волски ремъци ще ши-

бат голата ѝ снага, додето всяка жила се пръсне и изцеди до капка своята кръв. Аз виждам тъмната ѝ участ, изписана по диплите на звездното небе. Тя целува с тръпна целувка мъжете, носещи тръстиков сноп, стегнат с ремък, и с брадва сред снопа. Ала ще дойде време – и разпалени въглени ще целуват снагата ѝ, що се е отдавала на ликтори[217], жреци и роби – – –."

Човек с плащ. Той говори за нея.

Фарисей. Аз съм я виждал с ликтори. Един ден я видях да излиза из жилището на оногова, който е вожд на кохортата. Да, той говори за Мириам от Мигдол.

Митридат Персиец. Той каза после: „Тя пленява душите на младежи и старци с движението на своите пръстени, с песента на своята огърлица и с играта на своите сандали. Тя принася в жъртва на шеола своите любовници, ала не знае, че сама е жъртва на Баал-Зебуба и на Молоха[218]. Тя пръхти от сласт като хиена и се гърчи от похот като стоуста змия: нейните ласки са страст. Но в дните на гнева една ръка ще дръпне обеците, за да раздере ушите ѝ, ще откъсне пръстените заедно с пръстите ѝ, ще отреже огърлицата заедно с главата ѝ – – –.

Елиазер бен Шамуел. Кому каза учителят това?

Митридат Персиец. Той гледаше далек пред себе си, сякаш виждаше нечий образ. Гласът му бе глух и студен. Той говореше безстрастно, ледно и бавно. По едно време се замисли, па рече: „Тя слага в порфирни вази кинамон и алое, за да кади въздуха на своята лъжа. Тя се труфи с платове, тънки като мъгла и прозрачни като облак, за да покаже на мъжа своята съблазън. Тя носи на бедрата си копринени шивици, леки като вятър и треперливи като пеперуда, за да омагьоса погледа на младежа със своята голота. О, скръбна – скръбна ще бъде съдбата ѝ – мои клети братя: снегът на Лебанон не би угасил пожара на мъките ѝ, водите на вси морета не биха потопили горестта ѝ! – – –" Това каза той. Може би той го каза за нея. Аз не знам. Той не спомена име.

Мириам Шамуел. Не питахте ли го за кого говори?

Митридат Персиец. Не. Ние стояхме като сковани от ужас и треперехме, като слушахме думите му. Той ни се видя страшен и могъщ. Ние не бяхме срещали друг като него. Не. Ние го не питахме за кого говори. Кой можеше да го пита? Никой не смееше. Ние мълчехме. Думите му разнасяха вълшебство и пръскаха уплаха. Ние видяхме по багрите шарки на бабелонските килими да се плъзгат кървави сенки... Нещо тъмно премина през пиршеската горница и всички потръпнахме, сякаш някой невидим носеше кървава отрязана глава... Запалените златни светилници трепнаха и пламъкът им стана дълъг, разлюля се и се проточи към тъмното дъно на полукръглия трем. По медните блюда с буци сняг и по глинените подноси с плодове падна мъгла и тънки синкави жици се преплетоха над главите ни – от човек до човек... А той говореше: „За една куфа балзам ти продаде тялото си – и за главата на един пророк ти обрече на вечна мъка своята душа. Горестта ще се цеди като сок от прясна маслина – додето се изцеди цялата ти душа – додето от душата ти не остане помен... Ти излизаш пред пируващите с асурска митра и прозирен пеплум, разрязан по ръкавите и скрепен с корундови чепрази. А в деня на съда ще излезеш пред съдника, облечена в туника от пламък – и тялото ти ще се покрие с язви от целувките на всички, които са те допирали с бърни на сласт. Златен пояс стяга твоите голи бедра и сребърни чехли с пух от камилска птица блестят на нозете ти. Но змии ще обвият в студени пръстени бедрата ти, за да влеят

отрова в твоята утроба – и огнени клещи ще стиснат нозете ти, за да набележат по тях кървави гвоздеи...“ Аз не помня всичко. Той каза още: „Похотливата мъгла на твоето синьо було и сластният вихър на твоите прозирни шалвари са оковали мнозина, дъще на гибелта! По лентите на твоите рамене и по везбата на твоята гръд са мръзнали много въздишки, дъще на пагубата! Твоят премрежен поглед е пленявал по-силно от звук на флейта и дрънкане на зилове. Сплитането на нозете ти е магьосвало по-властно от глас на гингра и ромон на харфа. Но кой ще те спаси в деня на върховна отплата, когато цялото небе разсипе над тебе пламтящи звезди? – – –“ Той каза още: „Ти се извиваш с приклопени очи, а погледът ти съска и впива игли в жилите на мъжете. Твоите бедра се подигат тръпно и се извиват на талази, гръдта ти играе и трепери, нозете ти се сплитат и разплитат, а ръцете чъртаят кръгове на съблазън. Играта ти е чар на гибелно божество, което с невидими искри разпалва кръвта. Мъжете тръпнат с разширени ноздри от похот – и към тебе се протягат всички ръце. Ала ти не знаеш бясната игра на пламъка и страшната музика на мъките! О, ти не знаеш жестоките пътеки на гибелта! – – –“ Той говори още, но аз не помня.

Елкезай бен Цоф. Той е говорил за греха, а не – за жената, Никодемос Законник. Неговите думи са били изобличение. Той е нападал всички, които падат в мрежи на блудница. Аз тъй разбирам.

Човек с плащ. Вас е нападал той, персиецо! Не разбирате ли?

Митридат Персиец. Ние се видяхме виновни. Това е право. Ние наведохме глави. Всеки желаеше да се разтвори земята и да го погълне. Ние мълчехме гузно и се бояхме. Но той ни не погледна. Аз мисля, че той говореше за другиго. Не знам за кого.

Иехуда от Кериот. Той е говорил за Мириам от Мигдол.

Луканус Иустус. Ти я любеше някога, хебреино.

Иехуда от Кериот. Дълго. Тя ме беше поробила. Дълго трая това. За нея можех да избия света. Но сега – не. Жената се крие. Две жени има в жената. Тя сочи едната – и ние я обичаме. Ако се забрави за миг, та допусне на другата да се покаже – изгубена е за мъжа. Тъй стана. И аз я видях чудовищна, зловеща и горда от зла радост, че погубва: не, аз не можех да я гледам. Когато излизах от къщата ѝ, трябваше да извръщам глава настрани, за да я не зърна неволно...

Фарисей. Далила погуби Самсона[219]...

Човек с плащ. С него ще стане нещо. Аз видях сън. Над храма падна звезда. С него ще стане нещо.

Елкезай бен Цоф. Мешиах е безсмъртен. Убива се плътта. Дух можеш ли уби? Не. Той е безсмъртен. Сеяч с огнени пръсти посея пшеница в душите: не ще умрат безплодно зърната. Дух не можеш уби. Няма смърт за Мешиах. Делото му е дело на векове. Ние ще измрем, но той ще остане, защото в жилите му тече слънчев сок и в очите му гори безсмъртие. Той не ще умре – никога.

VI

– – – Човекът каза на себе си:

„Бог, Моят Бог – – – защо се те учудват, че говоря все за Него? Защо се дивят, че Моите думи са псалом, а погледът Ми не слиза от небето?

Те Ме презряха: за тях Син Божи бе само внебрачен син на Иосефа от Назарет и на младата Мириам. А Бог, Моят Бог – о, Той Ме прегърна в пустинята, сред лъвовете и черните птици, що Ми носеха храна, сбирана по вси оази край Мъртво море.

Той прегърна Моята костелива снага, целуна Моите сгърчени уста. Той дълго милва Моите червени коси, твърди като морска трева. И Той Ме издигна горе, даде Ми чертог сред своите чертози и препълни живота Ми с видения, личби и знамения на дела и дни!

От престола на своята вис Ми Той вещаеше като на първороден син своята изначална воля. И Аз разбрах, че съм роден преди вековете, че съм живял там, в ширното Му царство, оградено от алмаз и мечта, от звезди и блян.

И когато са се изпълнили дните, дали са Ми тленна снага двама смъртни в Назарет, защото на Сина Божи е все едно де ще се роди – и от кого. Но разбраха ли хората това? Кой от тях смогна да разлъчи вечно от преходно и безсмъртно от тленно? – – –"

– – – – –

И възправи се тогава, та заговори душата му към него.

И запита го душата му с гневен трепет:

„Защо подири синевата на далечни небеса, щом си роден Небесно царство на земята да строиш – и защо метна презрение върху тъмната плащаница на земята? Или се погнуси от своята родителка, та в тебе възрева хула към онази, що ти дари живот?

Защо остави зад себе си клетата жена, която те роди – да крета в безреда тълпа от блудници, рибари, крадци и прокажени? Дори смъртен син не би оставил майка си на пътя, а ти наричаш себе си Син Божи. Не се ли погнуси от себе си тогава? Не кипна ли в сърцето ти жал към отхвърлената жена, която от обич по тебе и днес стои пред вратата ти?

Какво дело се роди да въплътяваш на земята ти, винаги чужд на тази земя? Гневиш се, че те не разбират. А можеш ли да им говориш на земен език? Та кой е длъжен да слуша мечтатели и чий ум би губил време да тълми прехласнати притчи? Що даде ти на света, та да искаш от него? Размисли – и дай ми отговор, защото и за тебе има Страшен съд: доста си плашил другите с присъди!"

И тогава Човекът се дълбоко замисли.

– – – – –

А после душата му се отново възправи – и пак го запита с гневен трепет:

„Чу ли те поне един? Не чу те никой, защото не знаеш езика на човешкото сърце. На твоите самотни празници никой не дойде. Остана само пъстър спомен за ранните тъги, възторзи и беди. И видя тогава, че всичко е сласт: и прегръдката на майката, и хвърленият крин от момък на девица, и мъгливият чар в очите напролет, и наведеният гроб, що приема мъртвешки кивот. А нали срещу сласт въставаше в своята проповед? Нима ще изкъртиш сластта из човешкото сърце с дума или клетва?

Пред тебе тогава паднаха за миг вси покривала и запита душата си тогава – мене запита с вопли и горчиво ридание: „Нима и Бог е сласт, а Син Божи рожба на сладострастие – – –?" Мъка имаше в твоя глас – и плач скърцаше там – и горест късаше думите, що отправи към мене.

Ала душата ти млъкна. И ти вече нищо не узна. Мрак падна изново пред очите ти – и твоят поглед не долови играта на сластта, чиято рожба е цял свят. Ти не видя, че сласт трепери в крилата на пъстри пеперуди лете, кога летят над разпукани цветни венчета, за да разнесат плоден прах и да слеят цвят с цвят и сок със сок. Ти не видя, че сласт се лъчи от извитъците на лозата напролет, когато вие тънки ластари и покрива от свян с пресни листа своята гола снага. Не видя, че сласт се гърчи в тежките червени гроздове наесен, кога сокът кипи и зърната се пукат, за да из-

леят по земята своя тежък сок, пияни от сласт. Ти не видя това, защото мрак падна пред очите ти – а твоята душа бе млъкнала отдавна.

И ти отвлече тогава в пустинята своята скръб и в безводни пясъци зарови своето отчаяние. Ала никого пустиня не е спасила: ти самин отпосле призна това. И шакалите на присмех зееха, като чуваха твоите въздишки, а хиените се зъбеха на подбив, като слушаха твоето хлипане.

И върна се разбит отново в живота. Но никой свой не намери там. И никой не стисна твоята суха ръка. Защо се дърпаше в почуда назад? И защо питаш себе си кому си направил зло, че те ненавиждат? Да бе запитал по-добре себе си кому си направил добро! – – –"

Тъй каза на Човека душата му.

А Човекът се наведе още повече и сърцето му потъна в горест.

– – – – –

И възправи се тогава отново душата му, та му промълви строго и студено: „В болен свят се роди ти – и в гнил въздух те осъдиха да живееш: това е твоята беда. Нима за това бе това? Ти имаш ли сила да го понесеш? Отхвърлените от живота, избягалите роби, прогонените блудни жени, бесноватите и разслабените, грубите рибари и провинените воини на Рома: те трябваше да станат твои първи – твои сетни ученици! – – –

Не можа ли Бог друго да присъди на Своя син? Ти ще умреш неразбран от тях – и някой друг отпосле ще измисли хубава като небето лъжа за Сина Божи, а те ще му повярват. Той ще разкаже, че Иешу бар Иосеф е бил хубавец и роден от царски потомци, умрял за изкупление на другите и проповядвал кротка, смирена и благородна мъдрост.

И хората ще вярват този измислен Син Божи, а тебе ще забравят съвсем, защото онзи, що е оковал тази приказка, не те е никога виждал – – –. Не чуваш ли? Още отсега те почнаха да говорят за тебе с думите на древни пророци!

В словата на Иешайаху намериха прорицателство за тебе лъстивите езици на твоите апостоли. Защото белокосият бе рекъл някога: „Самин Господ ще ви покаже личба: ето, девица син ще роди...!" И те размислиха, па казаха: „Нима това не приляга за него? И нима той се не роди от Мириам, преди Иосеф да я бе познал на брачно легло? Та това е тъкмо пророчество за него!" Тъй рекоха те, тези лъжци – – –.

И ето: лъжа подир лъжа излиза – и лъжа върху лъжа се трупа. Нима върху измама трябва да бъде оградено Царство Божие? Не върху лъжа! Не върху лъжа!

Не чуваш ли ги, че говорят още: „Дух Господен осени утробата на девицата – и тя зачена, та роди Сина Божи"? И те мислят, че Син Божи трябва да се роди от девица, за да бъде непорочно неговото зачеване. Но може ли дух утроба да осени? И има ли зачеване порочно, за да има и – непорочно? Не, не: с лъжа и хула се слави Бог, ни Божи Син!

– – – А време ще мине и хората ще забравят що е проповядвал Син Божи. Словата на твоето учение ще бъдат слова изгубени. Та ще оплетат неуки книжници басня за твоя живот и сказание за твоята смърт. Тъпа басня и нефело сказание ще бъде тази басня и това сказание – сладък спомен за мъки, лакома утеха в дни на горчивина, пасхална овца за вси отчаяни с изгладнял търбух – – –.

И на хилавите, които животът е премазал, тлъсти жреци ще сочат небето и ще казват с умиление: „Той пак ще се върне!" – – – Дали? О, който е видял веднаж земята, втори път не иде! А добре им е – да дойде втори път Син Божи: отново да се свадят рибари и блудници кой да седне отдясно на престола му! – – –.

И те, морни от живот, несвикнали на страдание, горди със своите добродетели, измислени от тях самите – ще понечат да царуват върху златни престоли и сандали с бисер ще поискат техните напукани стъпала, а сластните им очи ще сънуват невинни девици – и дълбоко стаеният грях ще възмечтае небесни бракове! – – –

Дотам ще доведе хората лъжата на твоето дело – и речта на твоята измамна проповед!"

– – – – –

Тъй каза на Човека душата му.

И тогава Човекът излезе от бездната на горестта, в която бе потънал, възправи се, отърси от очите си зловещия сън и каза бодро на себе си:

„Зла мора Ме бе оборила и тежка скръб бе оковала Моите членове. На зъл час Ме намери наистина Моята беда: не издържах и бездна на горест Ме погълна.

Тежко е да се бори човек със себе си. И несносно е – да се цепи на две. Най-мъчно се живее в буря. – – – Чий глас Ме зовеше, хулеше, кълнеше и осъждаше преди малко? Гласът на бурята говореше Мене. Наистина, тежък бе този глас – и мрачно звънтяха към Мене хулите му. Но сега се отново разведри пред Мене – и тежката мора се дигна, както се дига надморска мъгла сутрин."

– – – – –

И тогава Човекът каза на себе си тъй:

„Чемерни са вси бури в душата и страшни са вси присъди. Най-зловещо звучи безстрастната присъда и най-пагубно пада нечаканата буря.

Аз осъдих света. Затова Ме осъди душата Ми днес. Аз бях казал: „Не съдете, за да не бъдете съдени!" А цял живот самин съдих и осъждах. Но днес душата ми се възправи да Ме съди; безстрастна бе присъдата ѝ, затова Ме уплаши.

Но в Моята присъда над света кипи страст. Страст на мъченик говори в тази присъда и човек би трябвало да бъде справедлив до жестокост и строг до самоизтезание, за да разбере словата на Моята присъда.

Ако срещна човек, готов да понесе на себе си бремето на тази присъда, бих му казал: „Твоя съдба трябва да стане Моята истина, за да се сроди с нея душата ти и докрай да я изживееш!" Но кой е този човек? Някога рекох на едного: „Продай всичко, що имаш, раздай на нищи златото – и тръгни след Мене!" Ако човекът не пожела да се лиши от златото си, би ли дръзнал да се лиши от самия себе си? Би – ли дръзнал да стане враг на самата си душа? О, кой е този човек?! – – –

Ще му кажа: „Нямаш още мъжество за Моите истини, а Моята проповед би сломила крехката хижа на душата ти. Като буря лети Моето слово и за едни е мълния, за други – меч, а за малцина – церовита билка. Нови очи ти трябват, за да видиш потайните дължини, които сочи Моята реч. Но Аз не съм знахар и не лекувам късогледи! – – Разпори по-добре с меч черепа си, ако искаш да прогледнеш!" Тъй ще му кажа.

Наистина не е Моя участ да церя безоки. Ала хората, които е докоснала Моята реч, искат от Мене нови очи, а не – нови кръгозори. Огледах ги до един: неми истини са се крили дълго в душата им, без да намерят уста и реч. Но кой им би дал уста и реч? Нима уста и реч се дават?

Що им липсваше? Не стигаше им мощ за нов подвиг, затова мълчеха. Не стигаше им съвест за нова обич и нова вражда, затова мълчеха. Надменни бяха силните между тях, а слабите бяха страхливи. А Аз учех силните на гордост, а слабите – на кротост. Имат ли те чело за гордост и сърце за кротост?

Аз им говорех: „Вие мислите, че страх и кротост

са едно – че надменност и гордост се не различават едно от друго. Защото не умеете да разлъчвате светлина от злато и поглед от око. А Моята проповед ви караше да дирите светлина, като дадете златото на нищи – и поглед да отправяте към Бога, като склапяте око. Не Ме разбрахте вие, защото ново вино се не налива във ветхи мехове и нови истини се не побират в застарял ум; виното би разпукало меховете и новата правда би ослепила ума." Но те Ме не чуха.

Аз им говорех още: „Към светкавица и дело трябва да насочите своя устрем – и всяка творба на вашия живот да бъде внезапен блясък на скъпоценен камък. Пред очите ви трябва да се вият бурeносни облаци, а в душите ви да пропълзва мокра тъмнина: тъй само бихте дочакали проведряне на своя устрем; тъй само бихте срещнали ясна шир на върховна замисъл!" Но те Ме не разбраха.

И Аз се разгневих наистина тогава. И рекох на сбраните, що бяха Мои ученици: „Разбирате ли Ме? О, ако Ме разбирахте, нямаше да ви говоря! На глуха пустиня е длъжен да говори Син Божи и неуки сърца трябва да напътва!..." Тъй им казах и тогава някои между тях се напрегнаха – да разберат.

И на малцината, що Ме разбраха, рекох: „Власт над себе си, власт над хората, власт над света: това слагам като медна змия пред вас, които пътувате през безкрайна пустиня към знойни обетовани земи! Ала дали веднъж поне у вас е блеснала мечта за същинска власт? О, да беше блеснала, не бих ви учил. Затова запомнете, че до власт над света се стига през властта над хора, а до власт над хора – през властта над себе си! Себевластие трябва да се назове вашият пръв прицел!"

Така им казах и те са негли запомнили думите Ми. Но един е пожелал власт над други, преди да стигне себевластие, а друг направо е поискал да укротява бури, да лекува прокажени и да изгонва бесове. И те отидоха в света – да разнесат Моите слова на хората и да опитат време ли е за духовна жътва. И – върнаха се с празни ръце. О, колко е мъчно себевластието!"

– – – – –

„...Онези, които отвън чакат да ги налети внезапно откровение, та да променят в един ден живота си, стават от ден на ден по-недоволни. И всяка тяхна дума към Мене е ропот.

Те вървят след Мене като призраци на негодуването, като злооки хора, за които е всичко лошо. „Лош е този свят" – казват с въздишка те. Затова Моята проповед им звучи като слово на безумец.

Защото Аз им казвам: „Съвършен е светът, ала ние го правим зъл. Добър е животът, но нашите лоши очи недовиждат," та ни изглежда и светът лош. Нашият весел поглед трябва да промени света. Нашият усет към добро може да го промени!" Но те не разбират.

Аз ги виждам, че падат в недоумение. И затова им казвам: „Само с добро може да се утвърди животът – да се закрепи и съзида върху камък. Защото несъвършенството, подницата на живота, викът на хората от дъното, стонът на утайката – това са стъпала на живота. Те водят към върха. Към върха се не прави скок!" Но те не разбират.

Чуждо им звучат още Моите думи. И кога разбера, че никой не може понесе смисълта на Моите слова, говоря като безумец самин на себе си. А те казват: „Бяс има в него и зли духове му задават въпрос, та с тях беседва той!..." Та и кой би разбрал, че върховният властелин на живота намира своето щастие в кървава беседа в самин себе си? Те ме не разбират.

Биха ли разумели тези лишни хора, че мощният

намира своето весело щастие там, дето слабите виждат гибел? Опасността, що би ги смазала, за него е върховна, търсена, жадувана пътека към победа. Знае ли някой това? Не, те Ме не разбират.

Жесток се вижда на всси силният, защото е към себе си жесток. И няма по-едра наслада за него от насилието върху себе си. Той дири товара, оставен от други, от по-слаби, за да го поеме на плещи, защото търси мощ и пътека на мощ. Но те не разбират.

И планина би дигнал на гръб силният, ако види, че други се боят да ги не смаже планината. Но кой знае това? Кой знае, че пестеливостта остава само с това, що има, а разхитителят има всичко? Кой разбира, че застоялата вода се въвонява и всеки ручей, що се втича в нея и спира там, не може да се не въвони? Чиста е само водата, що тече безспир. Но те не разбират. Те не могат понесе чиста вода. Душата им не сънува никога бистри потоци. Затова Ме никой не разбира – – –."

VII

Лятна къща на коен-хагадола Иосеф бен Кайафа върху склона на Елеонската планина. Дълга украсена горница. През високия изгънат отвор наляво се вижда отвън малка беседка от камък с железни прътове и кръгъл свод от кедрово дърво. Край беседката – зеленина, канари, извита пътека. Вдясно – разтворена врата от тамаринтово дърво; вижда се Иерушалаим, озарен от слънце; пред него – най-близките хълмове на планината, обрасли с рядка зеленина. Горницата е наредена с тежка стара покъщнина. Губери с тъмен цвят. На висока полегата маса лежат големи свитъци, стегнати с оръфана коприна. По разгънати кедрови столове се виждат дебели книги; тежки лентиони, украсени със златни печати, посочват де е четено. Отвън се чува шум: говорят хора. Иосеф бен Кайафа, Мунациус Планкус, началник на градската охрана, Децимус Брутус, вожд на кохортата, Антониус Муза, деловодител Херодесов, Силвиус Енеус Хуза, управител Херодесов, прозелити и садукеи седят около дълга пиршеска маса, извита като дъга. Роби внасят и изнасят блюда с ястие, глинени амфори с вино, големи паници със сняг, кошнички с плодове и пити хляб. Празни столове тук-таме: – хората са излезли – следобедно време.

Садукей с плешива глава. Аз мисля, че прокураторът не може да го съди.

Антониус Муза (*на Кайафа*). Той се е родил в Галилеа и живее като данник на тетрарха. Трябва да го съди Херодес Антипас.

Прозелит с червен хитон. Херодес знае. Той се е възпитавал в Рома. Той е брат на Архелаоса и мрази галилейците. Той знае законите на страната ни: добре ще съди, вярвам. И Иоканаана той добре осъди – – –.

Побелял садукей. Не. Херодес е неверник. Нали е син на Херодеса Велики и на проклетата шомеронка[220]! От Шомерон излиза всяко нечестие в Израеля. Рожбите на Шомерон носят навред, дето минат, воията на своята проклета душа. Не трябва ни четиривластникът, който иска да строи на Хоразин великолепен храм за шомеронци! Тогава всички ще повлекат крак натам – – –. Ще заглъхне Свещеният град: при нас не ще идва никой. Херодес ще даде на нечестивците първосвещеник и ще им позволи да принасят жъртва – – –.

Антониус Муза. Каквото и да говорите, тетрархът трябва да го съди. Той е негов гражданин, понеже цезар Августус му е поверил Галилеа и Перса. Иезус е от неговата тетрархия.

Садукей с пъпчиво лице. При Херодеса! При Херодеса! Той веднъж нарече четиривластника лисица. Той каза: „Кажете на онази лисица!...“ Не помня добре какво рече да му кажат. Но той го нарече лисица. Хубаво помня, че го нарече лисица. Херодес знае това. Може ли четиривластникът да не знае това? Това е бунт срещу властта: може ли наместник на цезаря да се нарече лисица? Бунт е това. Аз мисля, че Херодес не ще му прости. Там, там – при Херодеса.

Побелял садукей. Херодес е блудник. Бива ли при него? Грешник може ли да съди? Херодес напусна дъщерята на царя Арета Арабина, та взе братовата си жена; кой закон разрешава това? Имаме ли право от беззаконник да искаме съд? Херодес гради храм на шомеронците – – –.

Иосеф бен Кайафа. Не трябва да стига до ушите на Херодеса. Обичал го – мразил го – четиривластникът да не знае! Прокураторът ще свърши всичко. След малко ще ни се каже. А утре аз ще отида сам при Понтиуса.

Антониус Муза. Тетрархът не ще дързне да присъди смърт на този бунтовник, понеже е пророк. Аз водя делата на театрархията от години. Добре познавам Херодеса. Той и днес вижда призраци. Кръвта на Иоханеса Кръстител го гони. Привиждат му се жестоки чудовища. Умът му се мъти и пред очите му пълзи кървава мъгла. Той мисли, че Иезус е възкръснал пророк. Самарийците говорят, че в него се е въплътил великият ангел на Самария. Други мълвят, че той е някой древен пророк, от вашите пророци. Тези мълви го плашат. Той никога не ще присъди вече смърт на пророк. Плаши го всяко смъртно наказание. Той не може да гледа вече кръв.

Влизат Мириам от Мигдол и Глория-Сузана. Мириам носи тъмни дрехи. Глория-Сузана е загъната в широка златовезана мантия, под която се вижда зелен пеплум. След тях – робини; на ръцете и нозете им висят сребърни гривни; ушите им са промушени с шило и стегнати с медна обеца.

Иосеф бен Кайафа. Добри ли са новините, Мириам? Що ти каза той?

Мириам от Мигдол. Четиривластникът ще бъде през Пасхата в Цезарея. Той ще обиколи Яфо и Сор. Урежда, каза ми прокураторът, игри в чест на цезаря. Ще има надбягване с колесници, надтичване, борба, ръчен бой до смърт, надскачване надлъж и нагоре, мятане диск и лъчене със стрели. Като истмийските игри при Коринтския провлак. Простите венци от лавър, маслина и бор сбрали вече мнозина съперници от всички краища на Сирия. Прочути борци, ездачи и бегачи дошли от Коринт, Рома, Галия и Тракия. Борба за слава и първенство. Готвели се нечути състезания. Четиривластникът бил толкова зает с игрите, че през целия месец не можел да напусне Цезарея. В Иерушалаим ще остане през празника само прокураторът.

Децимус Брутус. Чух, че Понтиус Пилатус щял също да отива в Иопа и Тирус. Очакват някакъв необикновен кораб с войски срещу партяните[221]. Тъй ми казаха вчера.

Мунациус Планкус. Страх ме е появата на Херодеса да не разшава отново неутихналите тълпи в Цезарея Филипика. Някога, преди много месеци, за някаква си свада по вярата или храма се дигна широк бунт. Движението кипна нечакано и се разпали много бързо. За един ден избиха двадесет хиляди хебреи. Помня: и тогава имаше игри. С колесници се надпрепускваха. Спечели венеца един тракиец. Не знам как му беше името...

Закай Садукей. Голи слова, Кайафа, за друго сме се сбрали!...

Мунацциус Планкус. Стискай си зъбите, хебреино!

Закай Садукей. Голи слова, рекох – за друго сме се сбрали. Не ни трябват коне и тракийци. А ти ни разправяш кой с кого се надбягвал...

Иосеф бен Кайафа. Закай, ти си ми гост. Благородният ромянин ми е гост като тебе. Не се карайте! Мириам, какво ще ни кажеш друго?

Мунациус Планкус (*на Закай Садукея*). Ако ти е уловило виното мозъка, хебреино, по-добре – не говори! Отвън ме чакат роби. Моите негри са смъквали по тези канари и други лешове!...

Коен с копринена гъжва. Закай, мълчи! Коенхагадолът пита: мълчи – да чуем!

Закай Садукей. Слушайте вие! Слушайте – додето ви е угодно! (*Излиза.*)

Мириам от Мигдол (*на първосвещеника*). Прокураторът не желае да се заема с него. Той слушал от мнозина за Иешу и в думите му не намира нищо метежно.

Иосеф бен Кайафа. Що каза той?

Мириам от Мигдол. За пророците Понтиус говори с голяма досада. Дотегнали му тези разпри около храм и вяра, в които вмесват и него. Каза, че в думите на Назарянина звучело толкова въставане срещу Рома, колкото и в проповедите на всеки нов хебрейски водач. Той го намира безопасен. Думите му бяха студени. Той говореше за нашата разпалена омраза към Иешу с ледно презрение. Каза, че властта на цезаровия наместник не е мост към събдване на людски отмъщения. Той подозира, че ние кроим да убием с негова ръка Назарянина.

Теома бен Езра. Иосеф бен Кайафа, иди при него!

Иосеф бен Кайфа. Аз ще ида довечера при него.

Мириам от Мигдол. Напразно. Той не ще те изслуша. Ще те прекъсне и ще дигне ръка. Ако говориш повече, ще приеме другиго и ще слуша него. Той направи и с мене така. Подир мене при него влезе Сузана. Той не ѝ дал дори да заговори за пророка.

Силвиус Енеус Хуза. Що говори, Глория, с него?

Глория-Сузана. За пророка аз сама нищо не знам. Само това, което ми са казвали дружките на Мириам и което се е говорило у Херодеса. Луканус Иустус го харесва. Мириам и вие го мразите. Исках да питам Понтиуса що мисли за него. Но той помисли, че ще искам смъртта му. Спря думите ми наполовина. Повече не можахме да говорим за пророка. Нашата беседа мина върху друго. Едно ще ви кажа: прокураторът слабо цени цялата гмеж, тръгнала след Назарянина. Той казва, че техният учител не заслужава кръст. Пратил хора да разберат кой е и що иска. Казали му, че тълпите имат работа с хилав и безумен мечтател, който смята себе си за бог. Но аз мисля, че той е поет, и искам да го видя.

Децимус Брутус. Аз знам, че сега прокураторът не ще стои дълго в Иерузалем. Той ще върви в Цезарея.

Иосеф бен Кайафа. Ти мислиш, че и Понтиус ще върви на игрите ли?

Децимус Брутус. Не знам любопитства ли да гледа игрите. Но той и сега дойде в града за малко. В Цезарея сигурно го чака много работа. Както е било винаги, през вашите празници той отбягва Иерузалем. Доста е кохортата и стражата на града, за да се стегнат юздите на народа. Понтиус Пилатус си пази чисти ръцете. А вашата несдържаност лесно би го въвлякла в кървави разправии. Затова страни. Аз предричам дълъг живот на пророка, освен – – – ако вие сами

подхвърлите живота му на беда. Прокураторът не ще си омърси ръцете: знам това. Вие се всуе надявате: Понтиус не е млад, за да си разклати мястото – – –.

Иосеф бен Кайафа. Аз ще ида при него довечера. Това не е работа около храма: синът на дърводелеца плаши цезаря със своите тълпи. Играе се с честта на ромската власт, а не с почитта към храм, обреди и предания. Не вярвам прокураторът да остане глух пред това. Един донос би му станал опасен. – Роби! Още вино!

Силвиус Енеус Хуза. Разбираме. Разбираме. Но и Херодес разбира. И Понтиус разбира. Подвежда се пред съда човек, чиято вина пред ромската власт не е доказана с нищо. Думите, що чуваме в този дом, са мисли на известни хора. Те не са образ на нещо станало. Да имаше поне случай на опит за метеж, в който е бил замесен Назарянинът дори като втор виновник, можеше да го изправи всеки в преториума. Но сега – – –. Не. Вие не сте прави. Вашият бог – ако думите ви са воля на този бог – служи на честолюбие, а не – на правда. Аз допускам, Каифас, че този младеж ти е личен враг. Рома не отплаща на лични врагове. Законите не са рязани на плоча за лична мъст. Правото крепи Рома. Ако ти за мъст желаеш кръвта на кого да е. Рома ще те обвини. Знам: вашият закон заповядва за око да се вади око и зъб за зъб да се кърти. Таблиците на Вечния град[222] не осветяват отмъщението. В това ние се различаваме от вас. И аз намирам, че нашите студени таблици са по-милосърдни от вашето устно предание, защото в тях има право. Право няма там, дето има жестокост.

Иосеф бен Кайафа. Мъстта е право. Мъстта е свещена, както е свещена почитта към баща и майка. Един е осветил и мъст, и почит. Но – не говори мъст през устата ми. Боя се, че ще погине цял народ край него: затова искам смъртта му, тъкмо това ще кажа на прокуратора. Той влече към гибел народа ни, защото го зове към незачитане на всяка власт. Когато му показаха динария, той рече: „Цезаровото дайте цезару[223], а Божото – Богу!“ Той каза с това, че цезаровата власт не иде от Бога. А което не е от Бога, против Бога е. Разбрахме що искаше да каже той – – –.

Глория-Сузана. Не се разбира това с ум, старче: със сърце се разбира!... А виждам те, че си безсърдечен – – –. Ти не можеш разбра думите на никой поет.

Иосеф бен Кайафа. Може така да е, благородна ромянко... Онзи, който води народ, трябва и да го пази. Пред Бога аз отговарям за този народ!

Глория-Сузана. Щом е тъй, съди самин пророка, който води народа ти към гибел! Защо хлопаш по врати на чуждо правосъдие?

Силвиус Енеус Хуза. Нима за човека, когото ромяните сложиха на първосвещенишки престол, ромското правосъдие е чуждо? Тогава, Иозеф Каифас, и ти си враг на Рома – – –!

Иосеф бен Кайафа. Да ме съди Елохим, ако съм мислел зло за Рома! Никога устата ми не са дръзнали да нарекат Рома мой враг.

Глория-Сузана. Заплиташ се, старче! Ако ромското правосъдие носи правда и ти признаваш тази правда за своя, ще трябва да се откажеш от своята мъст!

Децимус Брутус. Я да оставим на мира галилееца!

Иосеф бен Кайафа. Ако стъпча закона за отмъщението, ще стъпча с това закона, осветен от Бога. Ромската правда е достойна за почит, но нима мога да не сложа до нея и правдата на своя Бог?

Глория-Сузана. Тогава защо дириш умисъл в думите на оногова, който ви е казал да давате цезару цезаровото, а Богу – Божото? Не каза ли същото и ти?

Силвиус Енеус Хуза. Мъртви са словата ти, старче! Отдавна слушани думи говориш. Умряха софистите. Сега ги никой не слуша. Недей събужда ветха мъдрост! Негодна мъдрост е тя!...

Мунациус Планкус. Все едно. Не знам защо спорите!... Не дотегна ли всекиму тази бездушна кавга около нечии думи? Мнозина като него минаха през преториума. Едни мъкнат окови в подземните тъмници на кулата Антония, други умряха под нашите мечове, трети издъхнаха на кръст... Все натам води пътят им... Безсмъртни думи ли открихте в изречението на този скитник? Говорете си по-тихо: не е всекиму до безсмъртие!...

Мириам от Мигдол. Той трябва да умре!

Прозелит на вратата. Мисля, че трябва да бъдем справедливи. Ако някой кърми в душата си ярост срещу другиго, нека си спомни, че яростта ражда тежки плодове! Който кълне, хвърля върху себе си клетва. Който убива, повинен е на смърт. Онова, що постига другите, чака и нас.

Давид Садукей. Аз мисля, че Назарянинът трябва да бъде съден. Той отива далече. С него вървят зелоти. Не знам за кого точат ножове. Тези ножове дирят плът, благородни ромяни! Убийци води подире си този човек: ръцете им трябва да се свържат! За вериги плачат тези ръце...

Силвиус Енеус Хуза. Кого са убили досега кананетите на галилееца?

Давид Садукей. Никой не знае кого ще убият...

Силвиус Енеус Хуза. Питам те, кого са убили?

Иосеф бен Кайафа. Благороден сановниче! Ръката, която дига меч, не помни често чий череп ще пробие: това трябва да се не забравя.

Децимус Брутус. И легионерите носят меч. От вашите кананети се никой не бои. Защо плашите вие, които им позволихте да пазят с желязо в ръка вярата на вашия бог? Роби, налейте вино!

Законник. Меча на зелота не може никой спря. Но вината на галилееца лежи в това, че той отхвърля и закон, и пророци, и храм, и предание.

Антониус Муза. Щом е тъй, прокураторът не може да го съди. Законът на вашата вяра е неприкосновен. Трябва да го съди синедриумът.

Прозелит на вратата. Синедрионът има право с клетва да го запита отрича ли онова, което ние зовем своя вяра. Ако той отрече, от народа зависи дали да го убие. Но синедрионът не го е питал. Аз не разбирам защо трябва Понтиус Пилатус да се меси в делата на вярата. Това не е право.

Незер Садукей. Млъкни! От устата ти се носи зловоние, по-гнъсно от изпаренията на Геином[224]! Онези, които преди време са принасяли в жъртва децата си на Молоха, не са били по-безумни от тебе! Нима се е чуло прозелит на вратата да знае кой кого трябва да съди? Ти заради търговия прие вярата в Адонай[225], но никой не ще ти позволи да търгуваш с тази вяра!

Иосеф бен Кайафа. Сафониас, потомец Каатов, някогашен наставник във вярата, бе казал: „Ако видиш прокажен, слепец, бездетна жена, просяк или богохулен – отстрани се и махни поглед от него!“ Това са думи на Сафониаса, потомец Каатов. А Иешу бар Иосеф е прокажен по душа, слепец по ум, ялов по мъдрост, просяк по сърце и богохулен с цялата си природа – и телом, и духом. Ние сме народът. Ние трябва да се отстраним. Ако народът е заразен от слепотата му, та не може да се отстрани, трябва да отстраним оногова, който е мост на съблазън! Това е моето слово. Останете с мир, мои благородни гости! Аз отивам при прокуратора – – –.

VIII

„...Бог Ми даде в наследие своята вселена, за да я пречистя с пламъка на върховна обич – и да я прелея в него: Бог ми завеща света, за да слея Бог и свят в едно. Този е Моят друм. Аз трябва да претварям видимо в невидено и от въздишката да правя песен и ликуване. Аз съм страж на тайната и Моите стъпки Ме водят към незнайни бездни, дето се прелива животът в морето на златен сън.

Видях как Бог разбива себе си на безчисли образи, та създава света. Тогава Бог стана дух, а духът стана камък. И Бог се вкамени, та се появи светът като мраморен мъртъв истукан на Бога. Аз трябва отново да претварям камъка в дух, а духа да преливам в Бога, за да стане цялата вселена – Бог. Аз трябва да пресъществявам мъртвило в живот, та вредом да кипне божествен пламък – и смърт да няма занапред. Аз зова света към безсмъртие!

Видях как Бог разломява себе си на късове, та твори небе и земя. Небесният хляб стана мраморни трохи, а духът умъртвя. И Бог потъна в множеството на създадените души, та се яви светът, изгубил спомен за Бога. Видях как Бог разсипва себе си на капки, та създава души и тела. Водата на живота стана мъртъв бисер, а кипящите талази се вкамениха в образ на мълчащи скали. И Бог изчезна в смъртта на многочисли създания, защото животът стана смърт.

Видях как Бог претвори себе си в светлина, а светлината се вкамени в звезди. Образите на Божото творчество въплътиха човеци, животни и растения, но всичко бе камък, защото Бог бе дълбоко укрит в него и през тежкия саван на измамата не личеше дух. Цялото творчество на Бога бе бавно вкаменяване. Бог се разпадна на мъртъв светъл прах и духът се укри дълбоко зад видимото, та всичко видимо стана измама.

Видях как светлината пронизваше мудно мрачините и слабееше от миг на миг под тъмните завеси на видимото, за да се разтопи и да изчезне. Така светлината стана мрак. Онова, що живееше в духа като образ на обичта, стана сласт, блуд и себелюбие. Всички небесни ангели, когато слизаха на земята, трябваше да приемат образ на животни. Всички светли замисли на духа, въплътени на земята, обличаха образ на дървета, впити с кървави уста в калния чернозем. Всички лъчи, стигащи земята, ставаха каменни стрели и потъваха в мрака на глината. Разбрах, че всичко видимо е измама.

Аз се родих, за да изкупя Бога от греха на въплътяването: Бога се родих да спася от прегръдките на лъжливото създание. Над Мене тежи непосилна участ: да превърна камъка в дух – там е Моят друм. Да превърна сластния шъпот в стон – това е Моята пътека. Защото стонът е най-близо до молитвата, а молитвата е глас на небето и звук на духа към Бога. Аз трябва да претворя камъка в бисер, а бисера – в сълза – това е Моят път. Защото сълзата е най-близо до невинността, а невинността е сияние на небето и ръце на духа, протегнати към Бога. Аз трябва да преобърна морето в роса, а росата – в плач: това е Моята орис. Защото плачът е най-близо до любовта, а любовта е Бог.

– – – – –

Бог е мъртъв – стиснат в недрата на подземни скали, вкопчан в тъмните сокове на корените, разтопен в черните вълни на подземни реки, разсипан в гневната кръв на вихрите, прегърнат от зловещите пръсти на морското дъно. Бог страда в човешките сърца, защото Неговата обич стана прелюбодейство и разгърна ръцете на блудниците, разтвори страстните очи на пируващите и разцепи бедрата на ненаситни

безплодници. Бог стене в човешките жили, защото Неговата грижа по света стана алчност и сгърчи пръстите на скъперниците, разтвори жадните уста на лицемерите и ускори стъпките на лихоимци, клетвопрестъпници и клеветници, които дебнат своите братя и бащи.

Бог плаче в човешкия поглед, търси отново себе си, бори се с оковите, що Му е наложила земята, зове с хленч и хлипане своята разбита воля и плаче за изкупление. Той спи, заровен в тъмната гробница на сърцето, и чака ръката, която ще Го възкреси. Онова, което Неговата светлина е чъртала като украса на душата, в човека се превръща на порок и злина. И Бог страда по себе си, зове себе си, ломи ръце по себе си. Кой ще го избави, ако не Неговият Син?

— — — — —

Боде Ме светлината, щом се върна в живота на деня от своята светла, пресветла нощ! Жили Ме земята, щом се пробудя в живота на видимото от съня на своето голямо, преголямо невидимо! Обжегва Ме въздухът, щом се сепна в живота на земята от бляна на своето чисто, пречисто небе!

Отче Мой! Защо живеят в Мене двама?

...Защо единият се бори с другия – и защо се боя, че земният ще победи?

Защо през мрачните нощи, когато в Моите напрегнати крила кипи вяра, че ще разкъсам тъмната земя, що Ме е стегнала, за да откъртя и да отнеса ввис освободения Бог – защо тогава някой мрачен в Мене Ми злорадо шъпне, че ледните канари са Ме завинаги оковали, та Моите крила ще паднат отрязани в немощ – – –?

Защо е тъмно Моето чело – и Моята ръка отпада слаба и безсилна?

Не е ли в Мене онзи, който Ми казва, че съм безсилен? Не съм ли самин Аз – безсилният? И кой ще Ми дойде на помощ, когато Бог е мъртъв, а човек – немощен?

Къде си, Отче Мой? Къде си, Отче Мой?

— — — — —

Боли ме, допра ли земята след своя небесен летеж – и подир Моите беседи с Тебе гласът на човека Ми звучи като глас на злодеец. А не съм ли дошъл да спасявам човека?

— — — — —

Аз трябва да разломя своята плът като Небесен хляб и троха по троха да я раздам на света, та който яде от нея, да не умре никога, защото Моята плът е хляб на безсмъртие. Нова плът ще откърми този хляб – звездна и чиста и самосветеща плът, която се не бои от гибел, защото е вече едно с Бога – с освободения дух на вселената. Апостоли, вземете – яжте Моето тяло!

....

Аз трябва да разлея своята кръв като Небесно Вино и капка по капка да я раздам на света, та който пие от нея, да не сгреши никога, защото Моята кръв е вино на съвършенство. Нов сок ще разбуди в жилите това вино – слънчева и бистра, и самотрептяща кръв, която се не плаши от грях, защото е вече едно с Бога – с изкупения дух на вселената.

Апостоли, вземете – пийте Моята кръв!

— — — — —

Небесно знание ви носи Моята плът и Моята кръв, ако се храните с нея, бездомни апостоли! От Слънчевата лоза и от Огнената пшеница ще кипне в душата ви сочна воля и планини ще премести ръката ви, а погледът ви ще обърне морски бездни. Вси небесни блага и вси наследия на Бога ще ви раздели гордият сок на пламъка, щом плъзне като мъзга в жилите ви: не ще остане тайна, затворена за душата ви, нито пред сърцето ви ще дръзне да се възправи стена. Най-голямото

ви давам, що може да понесе човек: зова ви заедно с Мене да влезете в славата на освободения Бог. Причастници на световното изкупление ви правя, защото бяха чисти вашите ръце. Най-голямата сила, достъпна човеку, влагам в душите ви: любовта внедрявам в сърцата ви! Моето слово ви зове да влезете в двореца на Небесния баща, що се именува Любов. Моята ръка ви зове да стегнете около вселената всесилна верига от ръце, да провесите над света всемощен венец от пориви, да извиете под земята и небето всевластна дъга от устреми: зова ви да станете причастници на Моята любов, която обгръща всичко. Истина, истина ви казвам: няма от любовта по-голямо, не е нищо победило още любовта, зова ви да обвържете с любов всички сърца и да ги поведете към Оногова, Чието име е Любов.

Алмазна чаша възправям пред вас: светлина ще пиете от нея, слънчева буря ще кипне в душите ви, а пред вашата обща воля ще се разсипят звезди на безсмъртие. Вино кипи в тази чаша, но кръв ще пиете от нея – кръвта, що кипи в сърцето на слънцето и бие в жилите на цялата вселена. Едно ще стане с Мене онзи, който пие тази кръв!

Този завет ви давам: алмазната чаша на изкуплението, която превръща камъка в дух!“

IX

„Имаше един цар лозе в далечна страна[226]. А лозето бе плодовито като лозите на Сорик, чиито плодове са много сладки и семената им се дори не виждат. Но лозето бе много далек от земята на царя, та не можеше да го даде на свои данници да го работят. Затова царят огради лозето с ров, изкопа жлеб, въздигна сред лозето кула, па го даде на наемници. И поръча им – в края на всяка година да му носят десетък от плодовете.

Ала наемниците бяха зли хора и сърцето им бе твърдо като дървесината на тирза[227]. И думите им бодяха като листа на пърнар[228]. Сбраха се в края на годината и като обраха лозето, продадоха плодовете му на чуждоземци, па си разделиха парите. И решиха да не дават на царя нищо. „Далек е царят – рекоха те, – не ще дръзне да ни търси сметка. Па кой знае? Може и да е забравил вече своето лозе... Нищо не ще му отделяме.“ Тъй решиха лозарите.

А царят бе добродушен. Сърцето му бе обилно с обич като водите на Абана, която пои три земи и все пак не оскъдва. Почака царят да дойде гроздобер, та да получи десетък от своето лозе. Но гроздобер мина, а лозарите му не пращаха нищо. И тогава царят си каза: „Може да са забравили лозарите. Но те ще си спомнят, когато дойде ред за подялба. А аз давам девет части тям, а за себе си искам само една. Те ще ми бъдат благодарни!“ Така си каза царят, за да се утеши. Но лозарите му не пратиха грозде.

Когато мина есента и царят видя, че дори безплодните лозя са обрани, прати царедворец при лозарите и му поръча да му донесе десетъка. Отиде царедворецът и поиска от лозарите царьовата част. Но лозарите му казаха с гняв: „Кой си ти? Ние те не познаваме. Кой знае отде идеш и в чие име се вестяваш при нас! Нима ти ни даде това лозе, та дириш от нас пай? Който ни е дал лозето, нека дойде да иска грозде! Не те познаваме!“ Но царедворецът им каза, че не ще се върне в земята на своя цар, додето му не дадат това, що иска. И заплаши ги още, че царят ще се научи, та ще ги накаже за тяхната неблагодарност. Но лозарите се още повече разгневиха и почнаха да хвърлят камъни върху пратеника. И той, облян в кръв, си отиде.

Когато разказа на царя случката с лозарите, царят се разгневи и каза: „Недостойни лозари! Нима тряб-

ва човек с оръжие да пратя, за да си взема своето? Дано се вразумят догодина!" И той отложи деня на своя гняв. Ала годината мина, настъпи есен и хората почнаха да берат своите лозя. Царят си рече тогава: „Сега лозарите бездруго ще ми пратят десетъка. Па кой знае? Може да са се разкаяли: чудно ли ще бъде, ако ми пратят двойно повече, отколкото ми се пада? Аз и тъй ще им простя, стига да ми пратят уречената част!" Но лозарите му не пратиха грозде и тази година.

Плодовита бе годината и гроздето бе много. Сбраха се отдалек търговци в прочутото лозе и прекупиха до зърно гроздето. Дойдоха хора чак от земята на царя и отнесоха грозде в родината си. И случи се, та поднесоха и на царя от гроздето. Царят го много хареса и запита отде са го донесли. Казаха му от коя страна е купено гроздето. Тогава царят се втори път разгневи и рече на себе си: „Зли ми се виждат тези лозари. Нима трябваше чужди хора да ми носят грозде от моето лозе, та да го опитвам? Аз трябва да накажа лозарите! Но нека почакам по-напред: може би те са се вразумили, та сами ще донесат десетък от сбраните плодове! Трябва да почакам!" И царят чакаше. Но мина есента и застудя. Тогава той прати въоръжен човек при лозарите и му поръча да ги заплаши с наказание, ако не дадат на царя уреченото.

Тръгна воинът и стигна при лозарите. И щом влезе в лозето, поиска сметка от наемниците. А те го срещнаха с хули и заплашвания. И хвърлиха се върху него, та му отнеха оръжията и му свързаха ръцете наопет, па го прогониха с тояги вън от лозето. И той стигна окървавен при своя цар. И разказа му цялата случка с лозарите. А царят се горчиво наскърби, като разбра, че нищо не може да вразуми жестоките и неблагодарни наемници. И каза на себе си: „Първия път се разгневих, защото ми се видяха неблагодарници. Но сега от сърце скърбя, защото схващам, че са жестоки. Нима ги не укроти моето търпение? Нима те мислят, че ще им простя раните на тези пратеници? С блага реч им се говори: не разбраха. С нож им се заповяда: не вразумиха се. Нима само страхът от смърт би ги вразумил?" И реши царят да почака още една година.

Но гроздоберно време пак изтече. А лозарите не пратиха десетък. Тогава царят извика своя син и наследник, та му рече: „Иди самин при лозарите, сине мой! Те ще се уплашат от тебе, като видят на главата ти корона от царството ми, а на ръката ти – моя пръстен. Знам, те ще ти дадат десетъка от плодовете. Но след като вземеш уречената част, заповядай на лозарите да напуснат моя имот и намери други наемници вместо тях – да гледат лозето, да го работят и да се ползват от плодовете му!" И царският син отиде на лозето.

Отдалек още лозарите познаха сина на царя. И почнаха да си говорят един другиму тъй: „Да убием царския син! Той е едничък наследник на царя и като го убием, лозето ще остане наше. Царят е стар и не ще дойде при нас да иска нищо. Та ако можеше да ходи, не би ли дошъл досега да дири десетък? Царят не ще смогне да търси своето. А ние ще убием наследника и лозето ще стане наше!" И те причакаха царския син още отдалек с брадви, ножове и заострени тояги.

Когато синът на царя наближи лозарите, той видя, че го чакат с оръжие. И запита ги: „Не сте ли вие мъжете, на които моят баща довери своето най-добро лозе – да го работят и да сбират плодовете му? А ето ви сега с оръжие срещу мене! Нима идa да ви пакостя и убивам?" А тогава лозарите снеха своите оръжия и запитаха царския син: „Кой си ти и що дириш при нас? В чие име идеш?" А той им отвърна: „Аз съм син на онзи цар, чието лозе работите. Пратен съм от своя баща да му отнеса десетъка от плодовете. Дайте ми десетъка

и ме отпуснете с мир. Баща ми не ще ви нищо стори. Но ако ме прогоните тъй, както прогонихте предишните двама пратеници, царят ще ви отнеме лозето и ще ви накаже!" А непокорните лозари му рекоха: „Наистина ти може да си син на този цар, но по що да те познаем? С какво ще потвърдиш, че си син на царя?" Пратеникът им отговори: „Вижте на главата ми короната от царството на баща ми, на плещите ми – мантията, а на десницата ми – скъпия пръстен на царски наследник! По това ще ме познаете. Отмерете ми десетъка от плодовете и ме пуснете с мир!" Но лозарите му казаха още: „Наистина ти изглеждаш царски син по дрехите. Кой знае как си смогнал да откраднеш тази корона, тази мантия и този пръстен!... Хитър човек си наистина. Но всичкото е там, че и да беше същински наследник на този цар, не бихме ти дали десетък, защото това лозе е наше и ние с никого не делим плодовете му." Тогава царският син се разгневи и рече: „Неблагодарници! Моят баща ви повери най-добрия свой имот и вместо да ви накара като роби да му работите, защото е силен, той дори не поиска половина от плодовете, а се услови да му давате само десетинка. Но вие, зли наемници, му не дадохте и толкова. Той прати при вас велможа да ви посъветва да не дигате глава, но да пратите на своя господар уреченото. Вие не послушахте. Наранихте пратеника и го прокудихте от лозето. Прати баща ми втор пратеник – с оръжие дано ви сплаши, та да се вразумите. Вие и него наранен прокудихте, като му вързахте ръцете и го покрихте с язви. Ето, най-сетне прати господарят ви мене, своя едничък син, а вие се преструвате, че ме не познавате. Не е ли зло сърцето ви, неблагодарни лозари? Не смисляте ли що ви чака, кога се върна при баща си, та му разкажа всичко? Истина ви казвам, той ще ви избие до един, а лозето ще даде на други и вашите кости ще плашат небесните птици – да не къл-

ват гроздето. Вие не знаете границите на царско търпение, затова не знаете и пределите на царски гняв. Ала ще дойде време, ако се не опомните още сега, да си късате от люта скръб косите, защото вашият господар ще подири от вас сметка!" Тъй им каза царският син.

Тогава лозарите се сбраха да размислят и едни се смилиха над младия княз, та пожелаха да му се даде дял и да бъде отпуснат с мир и почит. Други се уплашиха от думите му и поискаха да се прати на царя десетък, за да се не разгневи, та да ги предаде на смърт. А трети казаха: „Ние ще го убием, за да наследим лозето. Виждаме, че лозето е добро и отвред се стичат хора да търсят плодовете му. Не ще го отстъпим никому!" И заплашиха още онези, що искаха да се даде на царя дял. „Ние и вас ще избием!" – казаха им. И тогава извадиха оръжие, та налетяха царския син с гневни викове: „Убийте лъжеца! Убийте оногова, който е откраднал царските одежди, за да вземе с измама дял от труда на ръцете ни!" И убиха сина на царя.

– – – – –

Ала когато царят разбере, че наследникът на престола лежи мъртъв сред лозето, не ще ли дигне войска, за да огради лозето и да улови неблагодарните лозари? Огнени мечове ще заградят като пламнала стена царското лозе, за да не може никой да избяга. И тогава гневът на царя ще рукне като огнен потоп – и ще подложи на черни мъки неблагодарните наемници.

А после царят ще обнови лозето, ще сбере нищи, отхвърлени и бездомни, за да им повери своя имот да го работят и да се хранят от него.

И нищите, отхвърлените и бездомните ще помнят с благодарност царя и с почит ще си смислят за неговия син, чиято смърт ги е направила наследници на земята."

„Имаше само един християнин – и той умря на кръста."

Фридрих Ницше:
„Антихрист", 39:2

„Христус – биде наказан със смърт през дните на Тибериуса от управителя Понтиус Пилатуса.

Тацитус:
„Анали", XV:44

I

В седемстотин осемдесет и втората година от основаването на Рома, в шестата година от властването на прокуратора Понтиус Пилатуса, в десетия ден от хебрейския месец *нисан*, четири деня преди празника Пасха, Иешу бар Иосеф влезе, окръжен от ученици и многохиляден народ, в Иерушалаим.

А тези, що вървяха пред него, както и онези, що го следваха, викаха с глас голям: „Благословен – царят Израельов, който иде в името на Елохима! Слава на Давидовия син!" И тълпите, като гледаха това весело тържество и слушаха думите на славословието, снемаха своите пъстри връхни дрехи, та ги постилаха – да мине по тях Мешиах. И късаха палмови клони и вейки от смоковница, та постилаха с тях пътя на Сина Божи.

А Иешу бар Иосеф влезе в града, възседнал млада ослица. И народът, като видя това, спомни си Абрахама, Иакоба и патриарсите, посрещани преди векове от племената на Бене Израел на бели ослици. И спомниха си още думите на пророк Иешайаху, който бе казал: „Кажете на Ционската дъщеря: „Ето царя ти, който влиза в твоя град на млада ослица!" И минаха им през ум словата на пророка Закария: „Възрадвай се с живо веселие, дъще Ционска! Извикай от радост и ликуване, дъще Иерушалаимска! Ето, твоят цар влиза в града ти праведен и светъл, възседнал млада ослица!"

А след учителя вървяха тълпи от Иерихо, от градовете на Гелил ха Гойим, от Сор и Иафо, па и от вси места, през които бе минало дългото шествие на пок-

лонниците. И виждаха се в тълпите зелоти, писци, ученици, митари, книжници, рибари и законници. И много жени имаше между тях.

А ромските войници, като чуха гръмкия вик на тълпата, помислиха, че е бунт срещу властта. А в лицето на оногова, що влизаше в града на ослица, отрупан с цветя и палмови клони, видяха новия цар на покореното племе.

Та затова отидоха при оногова, който бе вожд на спомагателната кохорта, и му рекоха:

– Бунт има в града, още от градските двери начена вълнението. Ние видяхме оногова, когото народът нарича свой цезар. Те се тълпят около него и го приветстват.

– А колцина са те? – запита Децимус Брутус, който бе вожд на кохортата.

А Мунациус Планкус, началник на градската охрана, бе видял шествието.

– Онези, що вървят с него, са до четири хиляди. Ала в града се е сбрал за празника три милиона народ. Къщи го не побират, улиците гъмжат, окрайнините са препълнени, селата край Иерузалем на три часа път са натъпкани с народ. Друга година толкова хора не са дохождали. Ако въстанат, какво бихме направили с толкова метежници? Ние сме съвсем малко – – –!

– А кой е техният цезар? – запита Децимус Брутус.

– Иезус от Назарет, за когото говореха на пира в дома на първожреца.

– Уверени ли сте, че това е наистина бунт? – попита вождът войниците.

– Сигурно – отвърнаха. – Ние чухме зова, с който хебреите провъзгласиха своя цезар. Те извикаха: „Да живее цезарят на Израел, който иде, воден от Бога! Слава на Давидовия наследник!“ Това е вик за бунт.

И Децимус Брутус отиде в дома на прокуратора – да извести за народния смут.

– – – – –

А шествието влезе в самия град и по неравните каменни улици разнесе своя тържествен вик:

„Благословен царят Израельов, който иде в името на Елохима! Слава на Давидовия син!“

И тъй като улицата бе тясна за тълпите, те се пръснаха по вси съседни улици, изпълниха площадите и уличките на града – и се отправиха към храма.

А техният вик растеше и се повтаряше от вси срещнати. И шествието се уголемяваше при всеки завой.

– – – – –

Ала мнозина фарисеи, близки на Иешу бар Иосефа, като се бояха за живота му, тихо му пришъпнаха:

– Раби! Кажи на своите ученици да млъкнат, та дано млъкне и народът! Не знаеш ли, че тези думи са опасни и за този вик властта наказва със смърт? Нали с този вик срещнаха Иехуда от Гамала – и нали за тези думи го разпнаха? – Кажи им, раби – нека млъкнат – – –!

Но Иешу бар Иосеф им отвърна:

– Дойде най-сетне ден да се порадва народът на свой цар: защо да го спираме? Не виждате ли ги, че все цар бълнуват – – –! Нека празнува и гмежта един ден своя празник!

В думите на учителя играеше горчива насмешка, но малцина доловиха това.

И като видя, че народът още по-гръмко подема опасния зов, Назарянинът рече на фарисеите:

– Не се бойте! Не виждат ли ромските стражи, че никой от нас не носи оръжие? – Нека викат: не може да се пресече толкова силен талаз! Дори да млъкнат те, ще викнат тези камъни!

А хората, дошли за пръв път в града, питаха учудени:

– Кой е този? Отде е той?

И фарисеите отвръщаха:

– Той е пророк от Назарет.

А учениците казваха с почит:

– Той е Мешиах, когото дълги векове чакаше душата на Бене Израел!

И всички, що виждаха дългото шествие, тръгваха след тълпите и повтаряха техния вик.

Но когато първата тълпа от шествието стигна до Шаломовия притвор, виковете спряха, защото на вратите стояха стражите на първосвещеника и храмовите слуги, та заплашваха с тояги онези, що дигат шум. А през широката решетка на подземния ход лъскаха копия на ромски войници, пазещи ред. И тези, що се тълпяха пред храма, начевнаха да се тласкат – кой да мине по-рано, защото дворовете на храма бяха пълни.

В храма се мълчаливо молеха, но в Двора на езичниците имаше глъчка. Там продавачите на жертвени животни, кадилни смоли, елей и птици хвалеха с висок глас своята стока и не слушаха строгите закани на слугите. Под портиците на притвора сбраните поклонници благочестиво разменяха пари, за да си купят монетата, неизцапана с нечестиво косване. Други купуваха гълъби за жертва, миризливи смоли и чист елей.

И тълпите, които по-рано разнасяха тържествения привет към Сина Божи, начевнаха да се тласкат пред стъпалата, водещи в притвора. И там, сред студеното мюзинство, унесено в свои грижи, замлъкна тържественият вик на галилейците. Неколцина повториха и в притвора своя зов към Израеля, но слугите на храма ги изтласкаха из вратите.

И шествието забрави своя цар...

– – – –

Иешу бар Иосеф влезе в Двора на езичниците и като видя, че народът се суети край продавачите на жертвени животни и сарафите, гняв изпълни сърцето му.

И взе от железните куки, о които връзваха животните, въже, та го сви на бич – и начена да пъди из вратата жертвените животни. А после обърна таблите на сарафите и гътна дъските, на които стояха кафезите с гълъби.

И на онези, що продаваха елей и миризлива смола, властно рече:

– Изнесете това оттука!

А те се уплашиха, защото си мислеха, че е човек от санедрина.

Но храмовите слуги и левитите на Кайафа рекоха с лукава усмивка:

– Той се гневи, че народът го забрави. Ярост го налетя, като видя, че тълпите не повтарят своя вик. Види се, той желаеше да го прогласят за цар – та затова поведе народа в храма: той чака да го помажат с миро, както са помазвали Шаула и Давида. Затова се гневи той. Но кой ще остави? Той трябва да отговаря за повредената стока!...

А Иешу бар Иосеф рече на сбраните в храма:

– Писано е: „Дом на молитва ще се нарече Моят дом[229]." А вие го направихте търговска стъгда и вертеп на разбойници! Кой закон ви даде мястото, отредено за молитва, та го направихте позорно тържище? Горко на онези, чиято алчност доведе в Божия дом злодейци и лихвари! Горко на онези, що облякоха с власт хулителите на Бога и дадоха тояги в ръцете на онези, що са повинни на убиване – – –!

Тогава някои между народа рекоха:

– Той говори за коен-хагадола и за онези, що са сечива в ръцете му. Наистина те бяха по-рано крадци,

обирници и развратни мъже, а сега държат тояги в ръце, та пазят ред в дворовете на храма. Той говори вярно!

Неколцина пък от съмишлениците на Иосефа бен Кайафа, садукеи, се обадиха с глас, препълнен от злоба:

– А ти кой си – и в чие име вършиш това? Как ще принася народът жъртви, когато прогони животните, отредени от закона за жъртва? Ти разсипа монетите и те се оскверниха, защото по тези плочи минават езичници. Отде ще намериш чисти монети, за да ги дадеш на този народ? С кое право стори това?

А той им каза:

– Отговорете ми кой е по-горен: храмът ли – или Онзи, Комуто е посветен храмът?

И неколцина се обадиха от народа:

– Йехова е най-горен. На Йехова е посветен храмът.

А Иешу бар Иосеф продължи:

– И друго ще ви запитам: жъртвата по-света ли е от Оногова, Комуто се принася?

И пак отвърнаха неколцина от народа:

– Йехова е по-горен от жъртвата, защото Неговото дихание осветява всяка жъртва и Нему се принася тя.

Тогава Иешу бар Иосеф обърна реч към садукеите и така начена да им мълви:

– Чуйте, синове на злобата! Ще приеме ли Бог жъртва, принесена от ръце, въоръжени с тояга? Ще чуе ли молитвата, която Му шъпнат устни, тръпнещи от злоба? Монетите се оскверниха, казвате вие, от плочите, по които са минавали езичници. Аз пък ви казвам, че храмът се не скверни от ногата, а – от сърцето.

Сетне, като изгледа разсърдените търговци, рече с мощен глас:

– Вие, лихвари, стълпени в храма за печалба, отдавна омърсихте монетата, която продавате за чиста! И Бог ще отвърне слух от вашите молитви, ще презре монетата ви и ще прокълне вашите жъртви, защото в мига, кога коенът хвърля в свещеното огнище тлъстините на жъртвата ви, вашият ум брои спечеленото през деня.

А после обърна реч към садукеите:

– Вие Ме питате в чие име правя това. Как мислите, синове на злобата: когато царският син се върне от далечни земи и намери двореца на баща си препълнен с врагове, няма ли право да обнажи меч, та да ги разгони? И кой би дръзнал да го пита в чие име върши това? – Аз дойдох – и намерих дома на своя баща препълнен с лихвари, злодейци и крадци: кой има право да Ме пита в чие име ги пъдя?

След това садукеите почнаха да си говорят един другиму гневно:

– Той ни нарече врагове на Елохима, разбойници и злодейци! А – чухте ли го добре? – Себе си назова Син Божи. Не е ли повинен на смърт? Не го ли чухме с ушите си? Докога ще търпим в храма стъпки на богохулник?

И слугите на първосвещеника, разлютените търговци, садукеите и левитите заедно с мнозина книжници и писци, мъже на Кайафа, извикаха с ярост:

– На смърт е повинен! Не дава ли ни право законът да го убием с камъни?

И те се наведоха, та взеха камъни от купчините, с които се дограждаше отвътре стената.

Ала Иешу бар Иосеф се обърна към тях спокойно и студено ги запита:

– Не ви ли направих толкова добрини? Не ви ли разкрих себе си цял? Не дадох ли ви всичко, що Ми е дадено от горе? Малцина ли от вас просвети словото Ми? За кое от тези дела рачите да Ме убиете?

А те му отвърнаха:

– Не се преструвай, хитрецо! Не мислим да те убиваме за никое от тези дела, които изброи. Ти си повинен на смърт за хула срещу Бога, защото си човек, а слагаш себе си редом с Бога!

Но той им рече:

– Не казват ли псалмите, че всички сме синове Божи? В какво е хулата Ми – и в що е кощунството Ми? Аз се гневя, че друг преди Мене – друг между вас – не е разбрал, че домът на неговия Баща е дом на молитва, а не – тържище. Гневя се, че никой преди Мене не дръзна да изгони от храмовия дом лихварите и обирниците. В що е Моята вина?

И други от народа, които мразеха коен-хагадола и неговите, казаха с висок глас:

– Не видяхме от другиго делата, що стори този човек – нито чухме от кого да е словата, що ни каза този. Той е Божи помазаник, защото самин от себе си не може никой да стори делата му, нито да каже речите, що ни каза той!

И тогава в народа се яви разделяне зарад него – и мнозина смутени оставиха камъните.

А Йешу бар Иосеф изгледа с жал целия народ – и напусна храма.

И вечерта отиде с дванадесетте в Бетама, дето бе домът на Елиазер бен Шамуела.

II

„Тежки дни на мрак настъпват в душата Ми: дни, в които всички ще Ме напуснат, за да изживея самин най-чемерната мъка, съдена човеку. Тежки дни на мрак – –!

Към смърт се вие друм: злокобни часове разплитат мрежа, от цял свят плетена, за да стегне Сина Божи в тръпни прегръдки, в прегръдки на смърт. Към смърт се вие друм – –!

Тъга ридае в Мене, синове човешки: скръб плачеше в Моята първа дума и горест делеше в душата Ми въздишка от въздишка през всички мигове на Моя живот. Тъга ридае в Мене!

Злокобни върхове на гибел приласкаха самотната душа на сетния пророк, за да я водят от измама към измама и от чемер към чемер: злокобни върхове на гибел – –!“

– – – – –

– Ужас вее от Моята повест. Мои клети врагове! Защото Моето раждане не бе от плът и похот мъжка, а от небето слязох Аз и благословия към небето бе първата Ми човешка реч. Небето Ме роди. А на земята трябваше да живея – –!

– Истина, истина ви казвам, Мои клети врагове: от небето слязох при вас и Моят пръв поглед светеше с блясъка на пресен лазур, а Моите мигове бяха светли облаци. В лазур пееше душата Ми. А трябва в земя да Ме заровят – –!

– Знаете ли това. Мои клети врагове? О, да го знаехте, не бихте острили меч за мене, не бихте сбирали камъни, не бихте ковали дървен кръст! Син Божи не трябва на дърво, а – на желязо да се прикове! Но вие Ми присъждате човешка смърт, защото сте още човеци.

– Да имаше повече божеско у вас, от пламък щяхте да ми изковете меч и с мълния бихте го изострили! Син Божи не трябва с желязо, а – с пламък да се убие! Но вие Ми присъждате жалка смърт, защото сте още за жалене.

– Да имаше повече гордост в душата ви, звезди щяхте да хвърлите върху Мене и с лунни сърпове бихте Ме убили! Син Божи не трябва с камък, а – със свет-

лина да се смаже! Но вие Ми присъждате позорна смърт, защото сте още синове на позор.

– – – – –

„... Скърбя, че Ме не почетохте, изгубени чеда на Рома! За Мене ли е вашият закон? За Мене ли е вашата правда? Ала не сте виновни вие: вината покрива с тежка сянка душата на Бене Израеля, защото не позна оногова, който е негов цар.

Скърбя, че Ме не съзряхте, изгубени чеда на Пелешет! Когато във път пред вас зарида човек, който можеше вечно да се смее, дори простото ридание не разчленихте! Не разбрахте плача и стенанието не разклати душата ви. Ни еднаж. Ни еднаж – –!

Та знаете ли, изгубени чеда на земята, че всеки вик се кърти с болка – и мъка зачева всяко стенание? – – Не, не! – вие не знаете, вие не знаете това! – –“

– – – – –

„Съзрях горчиво хлипане в душата на дванадесетмех[230], когато наближавахме Иерушалаим. Обща скръб без лик потискаше всички, разбити вървяха след Мене те, сякаш Ме водеха на смърт – – –. А мрачно бе небето. Облачно бе небето. И по земята пълзеше тежка скръбна мъгла. Посърнали часове живеехме тогава, сякаш в големия бял град отивахме да видим гроба на най-скъпото за сърцето ни. Горчиво хлипаха душите. Горчиво хлипаше небето с нас – – –!

О, скръб! О, тежка, безприютна скръб!

....

Светът ли се свършваше, когато вървяхме по сивите безводни пътища към белия град? Нашите одежди шумяха зловещо, сякаш вериги дрънкаха на нас – вериги, в които са оковани тринадесет осъдени на гибел – – –. А тъмна бе земята. Страшна бе земята. И по небето пълзяха кървави раздрани облаци. Замислени усои ни чакаха – долини на плач, дето нещо незнайно се

готвеше да налети душите ни и да ги разкъса. Горчиво хлипаха душите. Горчиво хлипаше небето с нас – – –!

О, скръб! О, тъмна, непрогледна скръб!“

„Те Ме поглеждаха страховито с мълчалива горест в очите. А Аз вървях пред тях и не смеех да им кажа най-страшното – онова, що пърхаше злокобно край тях и ги плашеше. Те не смееха дори да Ме запитат. Много пъти съм им говорил за страшното, що Ме чака, но те не разбираха и мислеха, че часът е още далече. А страшният час бе наближил, но те още не смееха да повярват.

Жестока игра раздвижи душите на дванадесеттех, когато им казах, че Син Човешки ще бъде предаден скоро на смърт. И те още не вярваха. Техният скръбен поглед още чакаше от небето огнекрили ангели да слязат и защитят с червени мечове Сина Божи. Те чакаха мълнии да заградят нашия път, та огън да ни отдели от враговете на Мешиах. Техните скръбни вопли разкъсаха тъмното мълчание. И те заплакаха за Мене, както плачат синове за баща.

От тях отлетя завинаги светлият призрак на Царството Божие, защото бедната им мъдрост мечтаеше – заедно с Мене да делят престоли и царства. И в душата на по-слабите кипна разкаяние, че толкова дълго са вървели след Мене, захвърлили дом, щастие и свои. И между нас легна отеднаж горчивата стена, о която се разбиха техните потайни надежди. И когато заплакаха, Аз се усъмних в техния плач: кой можеше да Ми каже, Мене ли оплакват, или – своите изчезнали престоли – – –?

....

...Когато вървяхме от Бетама за Иерушалаим, от върха на Елеонската планина видях душата на Свещения град. Той се издигаше под кървавите лъчи на зловещо слънце, умит с кръвта на толкова пророци и наставници, облян със сълзите на толкова прогонени пред-

течи! Всu камeнни сгради се бяха притиснали една към друга, сякаш зъзнеха от студ или се плашеха от някаква тъмна злокобна сила; Дълбокият дол на Енома кипеше от кръв, пръскаше червени къдри към Цион и бялата гръд на царските дворци се багреше от топли струи кръв. По мрамора на крепостта стояха кървави знакове на страшна прокоба. Високият мост, що скачва Мория с Цион, приличаше на ранена сгърчена змия, протегната в болки над долината Тиропион. А котловината на Кидрон мъкнеше тъмните си води към града – и черни смолести талази мудно и лениво обливаха полите на Елеонската планина – до запустялото село Силоам, което стърчеше като тъмни гробища на вси избити пророци. Мрак се спусна над Иерушалаим – и от мрака се чу пърхане на крила, пърхане на ранена птица, трепет на пречупени крила се разнесе в тъмнината. И видях златен гълъб да прегръща с ранени крила белите сгради на Свещения град и да дига към небето с тежка скръб ослепени очи.

И рекох тогава на дванадесетте, които бяха с Мене: „Чух страшния зов на смъртта, братя Мои! Златният гълъб на всемирна жъртва видях да полита в предсмъртни мъки над Божия град и да го прегръща скръбно с преломени крила. Моята вечеря с вас е свършена. Раздайте на света хляба, който е Моя път, и виното, което е Моя кръв!"

Но те не разбраха, че им говоря да видят как умирам, та всеки да извърши делата Ми и да понесе на себе си горчивата Ми участ. Не разбраха те, че ги зова към смърт, подобна на Моята!..."

– – – – –

„Пръв път през тази страшна нощ разбрах, че съм човек. Човешкото Ме е оковало с железни бръни и душата Ми е потисната. Скръбна е до смърт Душата ми – и страшният час Ме плаши – –!

Ужас лети над Мене и Моята воля се колебае. От смърт е по-жестока мъката Ми! Всичко можех да имам, а всичко отхвърлих, за да имам едно. Ала кой ще Ми потвърди, че наистина имам това едно – –?

Не се ли борих цял живот за суета? Не се ли счупиха костите Ми в катерене по лъжовни канари? Не паднах ли напусто в бездната? Не се ли пролива още Моята кръв – кръвта, що смятах за по-света от кръвта на другите?

Кой знае? И кой ще ми отвърне? Над Мене виси тъмнина, но не – кротката тъмнина, из която говори Бог на своя Син. Зловеща е тази тъмнина и чемер съска из нея. Аз падам, победен от себе си – – –!"

– – – – –

„Близка е до безумие Моята печал, приятели Мои: чуйте скръбните слова на Моето безумие! –

Когато Син Божи бъде убит от враговете и някой ви каже: „Той умря за чужда вина: за греховете на другите загина Мешиах!" – недейте му вярва! Не за чужда, а за своя вина умира Син Божи.

Не е Син Божи козел за изкупление и не ще пролее Той кръвта си за безбройните, които Го хулят, които Го дори не познават, които не са Го още видели!

Не ще умре Той за алчните търговци на храма, за сластните садукеи, за надутите фарисеи, що се мерят с Бога по благочестие! Не ще умре за мъртъвци Синът на Бога!

Запитат ли ви за смъртта на Мешиах, кажете: „За своя вина умря Той!" И после кажете: „Ето вината Му: Той мислеше, че светът заслужава да умре за него избраник – и затова се роди. Ала дни минаха – и разбра Той, че за сарафи и страхливци не ще Му подобава да стане жъртвена овца... И умря – защото не рачеше да води стада след себе си, нито искаше да Му се кланят беззъби старци и застарели блудници, които дирят Бо-

га, защото не могат вече да дирят греха!“ Така рече-те на Моите обвинители, приятели Мои, които Ме обичате! – – –“

– – – – –

„Като след скъпа пъстроперa птица летяха досега хората подир щастието – и ни един го не стигна: скъпи пера останаха да лъщят в ръцете им, а те разказваха отпосле на своите деца приказка за намереното щастие... Но лъжа бе тази приказка, защото щастието отлетя, без да го плени късорък птицеловец. Не узнаха хората що е щастие.

И Аз дойдох тогава на земята – да им покажа щастието. „Ето името на щастието – рекох им, – ето де живее скъпата златопера птица: не знаеха до днес вашите мъдреци това! Няма друго щастие освен радостта, що блика в душата ви, кога побеждавате людските сърца, кога моретата се разцепват пред вашия жезъл, кога небето се раздира и ви целува с мълнийни бърни, кога преградите падат пред погледа ви, кога усещате в себе си да расте вашата воля – и вашата мощ да покорява хора и земя!“ Това им казах за щастието.

И рекох им после: „Видите ли нискочел глупец да хвърля своя меч и да казва „*Стига*!“ – нека след мене други продължат! – и зърнете ли го да зида дом, да пастри имот и да кьта покъщнина – знайте, че друг ще живее в дома му, защото не е достоен доволник да живее в дом – и не е дадено на себелюбец да види щастие!“ Това им казах за щастието и за измамата на щастието.

И рекох им после: „Мъртвец е всеки, който казва „*Стига*!“ на своя меч – и „*Доста*!“ на своята харфа. В топли къщица седят само хилави бездарници и нефели умници: нима се е родило нещо велико без слънце, без поляна, без вихър и без дълъг друм? Не е щастие това, що е било смятано досега за щастие. Защото щастието расте!“ Това им казах за умрялото щастие.

И рекох им после: „Някои мълвяха с половина език: „Всички хилавци и несретници са лишни хора: земята може и без тях!“ А мнозина наричаха тези проповедници жестокосърдечни: толкова малко любов към човека живееше в човешкото сърце, че човеколюбците се зовяха човекомразци – –! Ала плаха бе речта на тези проповедници и нямаше смелост в тези половина езици. Те казваха: „Земята *може* и без тях!“ А Син Божи казва: „Земята *не може* с тях!“ Затова, видите ли едноок да гледа слънцето, вбийте копие в окото му, защото ще говори, че светът е полусвят, а животът – полужив от! И видите ли хромец да пристъпва с куци нозе в ристалището, вбийте меч в сърцето му, защото ще разказва, че пътищата са неравни, а небето ще се сгромоли върху него! Вси грехове биха се простили на човека – да можеше грях да се прощава; само един смъртен грях не ще се никому прости: състрадание се нарича този грях!“

– – – – –

„Това мълвях преди време на своите, а време дойде – самин на себе си да го промълвя!... Що ме спря – тъкмо накрая? По-грозна ли ми се видя бездната на смъртта, отколкото я мислех? Защо се спънах и полетях надолу? Къде остана огнената следа на пъстроперата птица? Нима я някой друг улови? Къде отлетя моята желязна увереност, че ще издържа докрай тежкия изкус, наречен *живот*?

Наскоро ме запита един мъдър грешник по име Иехуда от Кериот: „Раби! Слушал съм, че човек е венец и златен край на създаденото. Вярно ли е това?“ И неговото лице изразяваше насмешка, защото знаеше що е човек, а устните му се сливаха в студена небрежна черта.

Аз изгледах него и другите, а после рекох: „*Венец* ли каза ти? Та що е венец? Не стои ли често венец на

плешив череп и не краси ли понякога увехнал венец глава на исполин? Не за венеца бе реч – и не за края на създаденото. Да имаше създаването край, по-добре бе Адонаи да не създава нищо! Създанието се вечно развива и няма край. А златен край би бил позор на всяко творчество. Та кой може да отрече, че от човека начева върховното създаване? – Не ми трябва човек да е край на досегашното създание, а – да стане наченка на ново създаване. И затова ви питам: „Кой човек би бил това начало – и какъв трябва да е той, за да сложи начатък на ново създаване?" Това ги запитах.

Но те не отговориха. И запитах ги още: „Какъв образ трябва да има човекът, що би смогнал да влезе като краеъгълен камък в сградата на ново творение? – Това ви питам!" И като видях, че те мълчат, аз тихо промълвих – повече на себе си, отколкото на тях: „Не край – начало трябва! Що има скъпо в живота, ако не – жаждата за ръст, устремът към закрепване, вечното трупане сили, растежът на мощ и мечта за себевластие? Няма ли воля към по-горно, воля към вис и гибел – няма растеж, а креене, бавна смърт и тъмна пагуба. И под всичко, що е скъпял светът до днес, дреме зародиш на подобна гибел." Това бе Моето слово за силата и за създаването чрез сила.

И време настъпи – самин на себе си да изговоря това слово!... Що ме спъна – тъкмо на последния завой? По-трънни ли Ми се сториха мъките на раздялата, отколкото си ги мислех? Защо се плъзнах и полетях надолу? Къде замря огненото слово за силата – пламенната реч за най-силния, що става начатък на ново създаване? Нима друг някой разкри новите двери – и влезе през тях? Къде потъна Моята горда увереност, че ще надмогна света и ще победя живота с нова мъдрост и нова воля?"

„Някога слънцето грееше и нивите се жълтееха – златно море, непобедено още от жаждата на ничий сърп. И в Моята душа пръхна неясна мисъл – полуобраз на потайна истина. Тогава се замислих, откъснах едър пшеничен клас и като го стрих в шъпа, рекох на Иехуда от Кериот: „Мислиш ли, брате Мой, че този клас – да знаеше, че ще го яде беззъба уста – би се родил и налял дотолкова? Та и самото слънце – да знаеше това – не би му дало лъч светлик!" Аз видях тогава в пшеничния клас притча за силния човек.

И казах на дванадесетте: „Не ви уча на състрадание, приятели Мои, защото състраданието отнема сила и гнети душата. А бодър трябва да бъде творецът, защото му трябва сила: само с мощ би смогнал да прелее своята замисъл в образите на нов живот. Гледаш ли хорското страдание със свои очи, разтапя се сърцето ти и самин почваш да страдаш; ала то е чуждо страдание, не е твое; и с това страдание ти унижаваш оногова, когото жалиш. Има ли по-голяма мъка за истински страдалец от тази – да види, че го жалят? Не уча ви на състрадание, защото е мъка по чуждо страдание! Не уча ви на *Мое* страдание, а на *ваше* страдание ви уча, приятели Мои! И ако видя, че разберете мъката Ми кога да е – и начнете да Ме жалите, от свян и мъка ще ви напусна! Цялата земя иска да се подбира силен и силна между силните, та по-силен да се роди: смея ли да осъдя земята? А людското състрадание подава ръка на оногова, чиято участ е гибелта – и кара увехналата вейка да отнеме слънцето на сочната, що би родила алмазни плодове." Така им казах.

А после ги запитах изново: „Знаете ли, приятели Мои, до де води състраданието? – Тъмен става всеки блян, посърва всяка смела мечта, скапва всеки сочен порив и самият живот става намръщен. В него се раздават воплите на вси хилавци и плачовете на вси недъгавци. Защото онзи, който види, че го съжаляват, и

се не оскърби от това, начева да се преструва, че от ден на ден страда повече – за да буди по-силно съжаление. На милостиня е подобно състраданието – и всеки просяк хленчи и вие, защото най-едро състрадание ще получи онзи, който стене най-изкусно. Истина, истина ви казвам – на обич към човека ви уча, а не – на жал към човека!" Тъй им казах своето слово за състраданието, което носи гибел.

А няма ли сега кой да повтори на самия Мене това слово? Къде изчезна Моята корава жилеста воля, която претопяваше в злато дори земята? Къде потъна звънливата реч на душата Ми, що обръщаше сърца, ковеше воли и напътваше политнали криле?

Мрак тежи над Мене. Тишината на мъка Ме потиска – и Аз се боя, че съм се променил. Страх Ме е, че много човешко е залепнало по сандалите Ми, та Ме смъква надолу – към човека, към задухата, към гибелта!

Отче Мой! Отче Мой!

Дай ми сила да изпия чашата, която самин съм си присъдил – – –!"

III

Вечерта на тринадесетия ден от хебрейския месец *нисан*, към първия час на втората стража, Иешу бар Иосеф излезе от дома на Елиазера бен Шамуел заедно с учениците си. Те се напътиха към градината Гатамена[231], дето учителят обичаше да отива вечер и да говори тихо с учениците си, да се моли насаме и да съзерцава.

А заедно с учениците му тръгнаха след него мъже, които го обичаха. Между тях бяха Иехуда от Кериот, няколко законници, трима митари и двама зелоти, въоръжени с мечове. Те седнаха на камъните и почнаха да си приказват. В облачната нощ студът пръскаше ледни мечове. Иерушалаим спеше; само по околните летни къщи, пръснати в тъмните гори, блестеше малко светлина.

Отеднаж далечен рев на медна тръба разби тишината. Учениците се смутиха и някои почнаха да питат що е това.

А Иехуда от Кериот отвърна небрежно:

– От кулата Антония свикват ромските войници, пръснатите и почиващите. Тръбата свири тревога. Така се свири преди поход.

Тръбата замлъкна и тишина обгърна изново градината. Но в душата на учениците остана неясно смущение. Те прекъснаха своята беседа, сякаш се бояха да ги не чуе някой.

Тогава Иешу бар Иосеф запита спокойно и обладано:

– Обичате ли Ме?

А Иоканаан бар Зебадия отговори:

– Обичаме Те, учителю!

И другите отвърнаха:

– Обичаме Те! Ако Те не обичахме, бихме ли оставили всичко, за да тръгнем след Тебе?

А той им каза:

– И лихоимецът маха ръка на всичко, щом подуши едра печалба. И търговец напуска мирно пристанище, за да полети по кипнали морета, дето го чака злато и бисер...

И като помълча малко, запита ги отново:

– Що бихте сторили, ако поискат да Ме убият пред вашите очи? Не ще ли Ме напуснете до един?

А те възроптаха с голям глас.

Едни рекоха:

– Не ще Те напуснем, раби! И на смърт ще вървим с Тебе! И отвъд смърт ще вървим за Тебе!

А Шимеон бар Йона и зелотите отвърнаха:

– Ще Те пазим, раби.

Тогава Иешу бар Иосеф ги запита скръбно:

– Вие ли ще ме пазите? Имате ли поне ножове?

А те отвърнаха:

– Имаме три ножа...

– Доста са! – отговори учителят с горчива насмешка.

Тъкмо тогава по стръмната пътека, водеща към Елеонската планина, лумна светлина на факли и големи светилници от мед и слюда. Светлината се разбиваше неуверено в мрака на рядката гора, сякаш хората се лутаха да дирят някого. Чу се звън на тежки метални оръжия и тъп тропот на мъже, които вървят по каменлива пътека. Светлината приближаваше, факлите се пръскаха по гората и отново се сбираха наедно. Звънливият зов на оръжията се разнасяше мерно, спокойно и уверено. Мъжете вървяха към градината Гатамена. Когато наближиха, учениците познаха храмовите слуги и робите на коен-хагадола, след които вървяха ромски войници, въоръжени за бой. Храмовите слуги носеха тояги, обковани на върха с медно остриe, а на дръжката – с бодлива желязна топка. Робите държеха ножове. Когато стигнаха до каменния зид на градината, разнесе се звънлив шум: стражите извадиха мечове.

Тогава Иешу бар Иосеф каза на своите глухо:

– Ето онези, които ще Ме отведат на смърт!

И като видя, че зелотите и Шимеон бар Йона вадят ножове, рече им:

– Скрийте ножовете! Те са толкова много!...

– – – – –

А Иехуда от Кериот излезе пред тях и с висок глас извика:

– Кого търсите?

Един от мъжете, който изглеждаше да е коен, дигна факел към него и като го позна, каза грубо:

– Не се изпречвай на пътя ни! Ние ще намерим тогова, когото търсим!

Но Иехуда от Кериот му каза:

– Не говоря с тебе! Ти си псе, което тлъстее от огризките на храмови жъртви! Аз търся началника на ромския отряд.

Тогава между слугите си проби път един ромски войник, който държеше в дясната си ръка гол меч, а в лявата – свитък.

Иехуда го запита:

– Ти ли водиш тези?

А ромянинът спря почтително пред него, като видя, че носи червена мантия и ромски полуобуща. И той отвърна:

– Имаме заповед от прокуратора да заловим един метежник. Той се нарича Иезус, син Иозефов, от Галилея.

Иехуда рече спокойно:

– Тука няма метежници!

И като посочи стръмната криволица на пътеката, добави:

– Вървете си!

Но коенът през това време с трепереща от гняв ръка разклащаше факела, за да огледа учениците. И той позна между тях Иешу бар Иосефа. В тъмнината му се стори, че Назарянинът се крие зад другите.

И той извика на ромския началник:

– Анйус Цимбер! Ето метежника!

И посочи галилееца.

Тогава Анйус Цимбер направи крачка към учениците и запита Иешу бар Иосефа:

– Ти ли си Иезус, син Иозефов, от Галилеа?

Иешу бар Иосеф отвърна:

– Аз съм!

И робите извадиха въжета, за да го вържат. Назарянинът излезе пред учениците спокойно и беглива-

та светлина на факлите и светилниците озари неговото замислено лице.

Но Иехуда от Кериот тласна робите, които бяха приготвили въжета, и викна на ромянина:

– Аниус Цимбер! Този човек не трябва да се връзва! Аз самин ще дойда с вас при началника на градската охрана. Той не е метежник, Децимус Брутус и Мунациус Планкус го познават!

Ала войникът възрази студено:

– Работата е там, че аз те не познавам. Мунациус Планкус е сменен. Началник на градската охрана съм аз – и ти заповядвам да се махнеш от пътя ми! Аз имам работа с Иезуса от Галилея!

През това време той видя, че на бедрата на неколцина от учениците висят ножници, а под мантията на Иехуда лъсна меч.

И като се обърна към войниците, извика:

– Заградете ги! Който извади нож, убийте го!

А на робите каза:

– Вържете метежника!

– – – – –

Иехуда от Кериот бе заградил пътя на робите към градината. Докато стражите се прехвърлят през стената, за да окръжат учениците, някои от тях, разтреперани от ледната заповед, успяха да избягат в тъмнината.

Коенът пришъпна нещо на слугите и те се хвърлиха върху Иехуда с железни тояги. Той извади меч и почна да се пази. Една желязна топка пречупи меча. Друга удари китката на Иехуда и мечът падна от ръката му. Тогава той се хвърли върху коена и го стисна за шията с дясната ръка, а с лявата го удари под ухото толкова силно, че коенът се гътна мъртъв, без да извика. Но няколко медни острия разпраха ребрата му и един ромски меч разцепи черепа му. Той падна и слугите на храма минаха през него.

Двама зелоти въртяха широки ножове срещу стражите. Трима ромяни паднаха мъртви. Върху зелотите се нахвърляха стражи с дълги копия и ги повалиха пронизани.

Иешу бар Иосеф стоеше с вързани наопет ръце и робите държеха краищата на въжето, сякаш се бояха да не избяга заловеният.

– – – – –

Анциус Цимбер прегледа хората. От учениците бяха уловени само четирма души. Митарите, книжниците и останалите бяха избягали.

Шимеон бар Йона не беше между заловените.

Вождът на стражата каза:

– Шестнадесет войници ще отведат съзаклятниците в тъмницата на кулата Антония и ще ги предадат на трибуна. В града ще вървите без факли и без шум!

А като се обърна към слугите, робите и останалата стража, рече:

– Метежника ще отведете в лятната къща на Иозефа, син Каифасов, хебрейски първожрец – на Елеонската планина. Когато излезете от градината, ще хвърлите факлите и ще угасите светилниците!

– – – – –

А тогава бе настъпил вторият час от втората стража.

Войниците се разделиха. Едни се върнаха назад, по лъкатушната пътека към стените на града, а други, заедно с робите и слугите, пресякоха градината, за да поемат широката пътека към Елеонската планина.

След тях отдалек се мярна един тъмен образ. Някакъв човек тихо се отдели от дърветата и тръгна подире им, когато видя, че хвърлиха факлите и погасиха окадените светилници.

Той бе рибарят Шимеон бар Йона.

Когато тълпата отведе по пътеката вързания Назарянин, а войниците се изгубиха към Ерушалаим, той се върна при входа на градината Гатамена, взе един пламтящ факел, небрежно хвърлен, разклати го, за да се разгори, и го скрепи в една купчина камъни над стената.

А после предпазливо тръгна край неравната стена – по пътеката, водеща в лятната къща на Елиазера бей Шамуел. Рибарят се навеждаше при всички завои, дето стената бе ниска, сякаш се боеше да го не види някой от градината. Когато стигна до високите бели стени на лятната къща, той падна върху един камък и горчиво заплака.

Мракът почна да редее, под разкъсаните облаци се показа оцърбена луна и озари с бледна синя светлина неговата побеляла глава. Ръцете му се морно отпуснаха, той изтри лицето си със суха сбръчкана длан, а после разпаса ножа си и го хвърли в храстите край пътя.

След това открехна вратата и влезе в широкия каменен двор.

– – – – –

А при входа на Гатамена лежеше Иехуда от Кериот. Кръвта бе обагрила бялата му свилена туника, лобът му бе разцепен и по кървавото лице лежеха бръчки на напрегнато усилие.

Над него светеше факелът от стената и свитото тяло, покрито с червена мантия, отдалеч приличаше на едро петно кръв, по което са минали човешки стъпки.

IV

Когато Аниус Цимбер доведе Ешу бар Иосефа в лятната къща на коен-хагадола, той изправи своите войници край входа, каза им да вложат мечовете си в ножниците – и те застанаха от двете страни на вратата, облегнати на своите щитове. Робите и слугите въведоха Назарянина в къщата, а сам Аниус Цимбер влезе в атриума, дето го срещна първосвещеникът. Там му сложиха вечеря, вино и плодове, а Иосеф бен Кайафа влезе в съседната стая.

Беше трети час от втората стража, когато робите и храмовите слуги въведоха в стаята на коен-хагадола галилейския пророк.

Около четвъртита маса, покрита с черна кожа и украсена със стихове от *Тора и Набеим*, седяха хората на Кайафа. Между тях имаше писци, книжници, свободни садукеи и мъже от санедрина.

Но този среднощен съвет не бе санедрин. Трябваше да се съди *мецит*, което значи – прелъстител на народа. И самият народ трябваше да го съди. Ала народът нямаше за глава Иосефа бен Кайафа, който бе продаден на ромяните за власт, а – Ханана, някогашен първосвещеник и вожд на народното течение. Ханан единичък имаше пълното доверие на своя народ и неговата безкрайна почит, та само той можеше да съди кого да е за излъстване на народната вяра.

Между Ханана и зетя му нямаше никаква подялба на власт, защото Кайафа бе поел властта, след като бе смогнал с подкуп и клевета да свали тъста си от първосвещенишкия престол.

Коен-хагадолът се бе отказал да съди пророка в санедрина, защото се боеше от народния гняв и от силното течение на Ханана, който държеше страната на Ешу бар Иосефа и ненавиждаше ромската власт. Санедринът се сбира денем в отредени от преданието часове, най-късно пред залез, в определена горница на храма.

Събранието, пред което въведоха Назарянина, бе

таен съд, от който бяха отлъчени вси съмишленици на пророка и вси защитници на народната вяра. В тази мрачна стая нямаше ни един ведър поглед, ни една праведна воля, ни един свободен ум. Тези мъже слушаха само думите на коен-хагадола. Те бяха подкупени.

Мъжът, що предвождаше храмовите слуги, въведе Иешу бар Иосефа пред сбраните. Робите излязоха. В стаята останаха само двама слуги и коенът – да пазят вързания.

Съдиите изгледаха виновника, а коен-хагадолът го запита строго и с ледна надменност:

– Ти ли си измамникът, който прелъстява народа, хули вярата на бащите и дедите ни, зове простите люде към бунт, мами народа, че е Мешиах, и прогласява себе си за цар на Давидовия престол?

Но Иешу бар Иосеф го погледна спокойно и не отговори. Коенът, който стоеше до него, лепна плесница на галилееца и го запита:

– Защо не отговаряш на първосвещеника?

Тогава Назарянинът отвърна:

– Не могат да ми бъдат съдии онези, които сами са повинни на смърт!

А един от хората на Кайафа рече на първосвещеника:

– Закълни го, та в името на Бога го запитай! Тогава може да отговори!

Иосеф бен Кайафа се изправи пред галилееца, дигна десница към небето и каза на Иешу бар Иосефа:

– Заклевам те в името на живия Бог: кажи ни като пред Бога, ти ли си Мешиах, ти ли си Син Божи, ти ли си Помазаникът отгоре?

Тогава Иешу бар Иосеф отговори бавно и уверено:

– Ти каза! Не разбрахте ли отдавна, че съм Аз? Ако не бях Аз, не бихте ме съдили! Вие съдите пратеника на небесата, защото се боите от Божи гняв: страх ви е да ви не накаже Адонаи чрез Мене! Не бойте се: Син Божи не вади меч – – –!

После Иосеф бен Кайафа го запита:

– Признаваш ли, че си отричал Тора, храма и жъртвата? В името на Бога ни кажи!

– Ти каза право: отричам. Законът е лишен. Вашите учители Хилел и Шамаи не слагаха ли сами доброто над Тора? В храма вече не обитава Бог, защото влизате в него без мисъл за Бога. А вашите жъртви са лицемерен подкуп, с който дирите в мигове на страх милост от Бога.

– В чие име отричаш това? В името на Бога ни кажи!

– Аз говоря това, що ми казва Бог.

– Защо хулиш първосвещеник, свещеници, левити и санедрин? В името на Бога ни кажи!

– Аз дойдох като съдник. Вие продадохте на чужденци своята мисъл, дума и дело за власт и облага. Аз ви осъждам.

При тези думи Иосеф бен Кайафа рече на съдиите:

– Запомнете що каза той против римската власт! Не е ли ясно, че въстава срещу нея?

А после запита изново Назарянина:

– Кой насъска тълпите да те прогласят за цар на Израеля? В името на Бога ни кажи!

Иешу бар Иосеф отвърна:

– Народът викаше това, що го учи сърцето му.

– А кой нарече четиривластника на Гелил ха Гоийм и Гилеад лисица? Кой изрече срещу прокуратора на Иехудея толкова зли думи? Кой говореше на народа да не плаща данък на цезаря, нашия господар? Кой разсипа чистите монети в храма и прогони жъртвените животни? Кой водеше след себе си зелоти, въоръжени с ножове, за да избиват римските войници? В името на Бога ни кажи!

Ала Иешу бар Иосеф го погледна с ледно презрение и не каза нищо. Той разбра, че участта му е решена, и видя пред себе си готови свидетели, отрано научени да говорят.

Първосвещеникът се обърна към писците и рече:

– Записвайте всичко, което го питам – и онова, което ми отговаря.

А после запита Назарянина:

– Признаваш ли, че си през Закона и Бога *мецит*, който излъства народа и го кара да въстава срещу ромяните? Признаваш ли, че самин се стремиш към власт и затова влечеш подире си въоръжени тълпи? Признаваш ли, че искаш да сринеш ромското владичество, та самин да станеш цар и насилник над народа?

Но Иешу бар Иосеф не отвърна дума. Тогава коен-хагадолът рече на съдниците:

– Не е ли повинен на смърт според Тора и преданието?

А те едногласно отвърнаха:

– На смърт е повинен!

И се изправиха на крака.

– – – –

А после изведоха Назарянина вън, на двора, и го предадоха на храмовите слуги и на робите. И те, отдавна гневни на пророка за вси хули, що бе говорил против тях, почнаха да го бият с плесници, юмруци и тояги.

И когато се свърши съдът у Кайафа, излезе първосвещеникът и каза на робите да ударят на пророка тридесет и девет удара с бич, защото Моше Законникът във *„Второзаконие“* не разрешава повече от четиридесет удара.

И биха го робите, а слугите се гавриха с него.

След това Иосеф бен Кайафа предаде вързания на ромските войници, за да го отведат пред прокуратора, тъй като съветът на първосвещеника се бе сбрал, за да докаже вината му, а Понтиус Пилатус трябваше да го осъди.

И поведоха го ромските стражи под оръжие към преториума на Понтиус Пилатуса, който се намираше при кулата Антония.

А тогава бе настъпил първият час от третата стража. Полунощ проваляше. Мрак тежеше над земята и студът бе толкова силен, че копията лепнеха по ръцете на ромяните.

– – – –

А преториумът на ромския наместник бе висок каменен дворец, великолепно ограден и свързан с кулата Антония чрез два каменни хода, надвесени над двора като мостове. Освен тях имаше шест подземни хода, отредени за минаване на стражи и войници. Тези ходове водеха в тъмниците, в храма и в големите покои на крепостта. В преториума живееше ромският прокуратор, когато дохождаше от Цезарея Филипика в Свещения град.

Около двореца имаше широк двор, постлан с камъни и засаден със смокини, зокуми и теребинти[232]. В мрака високите дървета се чъртаеха като исполински стражи, окръжили ромския дворец. Пред преториума се издигаше площ от мрамор с водоравен покрив, поддържан от два реда каменни стълпове. На двете стълби, водещи към колонадата, стояха стражи с голи мечове. Това широко мраморно преддверие бе място на държавния съд. То се наричаше *литостротон*, а по хебрейски *габата*. От един висок ахатов престол властта четеше присъдите: хебреите се не качваха никога по тези стъпала, за да се не осквернят. От литостротона една врата водеше в затворена горница без странични прозорци, дето ставаше самият съд. В тази горница на хебреи и прозелити бе възбранено със закон да влизат. Друга врата водеше отлявo по дълъг покрит ход в покоите, отредени за самия прокуратор.

Когато ромската стража, водеща Назарянина, излезе из тясното устие на Кидрон, за да поеме пътя към стените, пред градската врата – отворена тази нощ за поклонници – я срещна ромски войник. Той приближи до Ануса Цимбер и му предаде нещо с тих шъпот, а после се отдалечи към пътя за Бетама.

Вождът на стражата спря войниците и рече:

– Робите и слугите ще минат през подземния ход от притвора на храма в кулата Антония, за да излязат пред литостротона. Там има сбрани тълпи, които готвят смут. Хората на първожреца въоръжени чакат в левия двор на преториума.

После, като се обърна към коена, каза:

– Ти ще отведеш мъжете си! Когато видиш, че вратата на левия двор се отваря, ще пуснеш въоръжените да се смесят с твоите и заедно ще нападнат метежниците. Ромски войници ще ви помагат. Вървете!

И те се отделиха, като оставиха стражите с галилееца. Когато се отдалечиха зад стените, Анус Цимбер се обърна към един снажен легионер, който изглеждаше да е центурион, и му рече:

– Верониус Аспренас! Ти ще извикаш всички войници от тъмниците освен смяната и ще им кажеш да оградят отпред литостротона с голи мечове и копия. После ще се явиш пред Децимуса Брутус, вожд на кохортата, от когото ще искаш да прати своите шестстотин души да заемат дворовете, ходовете и кулите на преториума! Кажи му, че моята стража е пръсната по града, за да заеме улиците, площадите и кръстопътищата!

Верониус Аспренас се отдалечи с бързи крачки. Стражата потегли към водостоците на Битезда и пресече една тъмна уличка към скрития ход, свързващ крепостта Безета с кулата Антония.

– – – –

Когато легионерите въведоха Назарянина през подземния ход в десния двор на преториума, отвъд каменната сграда се разнасяше вече дивият вик на хилядна тълпа:

– Пуснете пророка от Назарет! Пуснете царя на Бене Израел!

И в този многогърлен вик се месеше металният звън на оръжията и тежкият тропот на разбъркано човешко стадо.

V

Атриум в преториума на Понтиус Пилатуса. Четири големи светилника пръскат светлина. Край стените големи каменни вази със зелени палми. Разкошни извити столове от абанос и слонова кост, украсени със златни меандри[233] и палмети[234]. Стените накичени с бойни трофеи, копия и мечове от източните провинции. Каменна маса с четири полици, претрупани с пергаментни свитъци и книги. Висок постамент от червено дърво, накичен с плочи, по които са писани заповеди. Сред атриума голяма амфора с вино, поддържана от изваяни тигри. Наоколо – две дъгообразни маси; на тях се виждат чаши за вино от базалт и сребро. Понтиус Пилатус стои до масата със свитъците и търси нещо. Антониус Муза, Силвиус Енеус Хуза и Глория-Сузана седят възлегнати край дъгообразната маса. Влиза Мунациус Планкус.

Мунациус Планкус. Мунациус Планкус приветства славния потомък на стрелците! Здравей, Глория-Сузана! Здравей, Силвиус Енеусе, и ти, Антониус Муза!

Понтиус Пилатус (*дохождa при гостите със свитък в ръка*). Мунациус Планкусе, в Антиохия[235] ли отиваш?

Мунациус Планкус. В Антиохия, знатен Понтиусе! Максентиус ме вика за втория поход срещу партяните. Аз съм щастлив!

Понтиус Пилатус. И аз съм еднакво честит, като гледам радостта на своя приятел! Па съм щастлив и за това, че начело на градската охрана остава Анциус Цимбер!

Антониус Муза. Анциус е млад и честен. Неговата смелост отдавна търсеше такова важно и опасно място. В ромската палестра[236] преди години той бе най-смелият борец. А в големия гимназиум на Марсово поле той гътна много северняци и траки. Жал ми е, че баща му загина във войната с пирати при Сицилия: аз бях приятел на баща му. Ние се учехме с него заедно. Той дори ми дължеше хиляда сестерции.

Силвиус Енеус Хуза. Кога ще заминеш, Мунациусе?

Мунациус Планкус. На съмване. Още няколко часа ми остават в този неблагодарен град.

Понтиус Пилатус. Неблагодарен. Право мълвиш. Град на метежи, народни бури, безсмислени борби и храмови сплетни. Право мълвиш. Неблагодарен град. Утре трябва да замина за Цезарея, а четири денонощия не съм спал от работа. И ето, тази нощ ще има пак съд.

Глория-Сузана. Кого ще съдят, Понтиусе?

Понтиус Пилатус. Размирника от Галилея.

Глория-Сузана. Младия поет ли?

Понтиус Пилатус. Той не е никакъв поет. Поет не води въоръжени тълпи, не влиза в кървава разправа с ромяните в градините на Елеонската планина и не нарича себе си цар на робски народ. Той е глупец.

Глория-Сузана. Луканус Иустус казва, че бил поет...

Понтиус Пилатус. Луканус Иустус не е с ума си. Той намира мъдрост и поезия дори в хулите на всеки презрян рибар. Той беше бреме на Вечния град – и добре сториха, че избавиха Рома от него. Синовете му излязоха като баща си метежници: префектус преторът на Рома, почитаният от всички Сейанус Елиус от Валсиния[237], ги уби за бунт и оскърбление на цезаря. Та чудно ли е, че Луканус се влачи и тук след всеки метежник?

Мунациус Планкус. Насмалко онзи ден този галилеец щеше да ми донесе беда. Помъкнал хиляди след себе си, влиза в града с тържество, а всички викат подир него: „Да живее Израельовият цар! Долу Рома! Долу потисниците! Да живее наследникът на Давидовия престол!“ Метежът бе готов. Щеше да потече кръв като река по целия град, ако водачът на тълпите не беше влязъл в храма. Той влезе в притвора. Аз бях заповядал на стражите да бдят през решетката на подземния ход: чуят ли този вик да се повтори в храма – да затворят вратата, да заловят пророка и съзаклятниците му, па да ги доведат през подземния ход в крепостта. Но когато влезе в храма, дворът бе препълнен и неговата тълпа остана отвън. Легионерите заеха улиците и разпръснаха народа.

Понтиус Пилатус. А тази нощ, когато стражите се приближили да го свържат, той дал знак на своите хора, та нападнали с ножове и мечове легионерите. Има убити стражи. Заловените са заключени в тъмниците на кулата. Съдът на първожреца е записал признанията на метежника, дадени под клетва. Той признава, че е водил народа към бунт, за да поеме самин властта, но не му се е удало. Аз ще го разпитам сам, когато го доведат. Доста ми е да признае с една дума. Законът е строг.

Мунациус Планкус. Безумни хора са хебреите!... Та цял Иерусалем е тръгнал след този назарет-

ски мечтател: всички улици вече миришат на рибарска дреха — — —!

Силвиус Енеус Хуза. На смърт ли ще бъде осъден той?

Понтиус Пилатус. Ако признае, да!

Антониус Муза. Но ти нали нямаш право на живот и смърт? Присъдата ще трябва да се потвърди от Вителиуса.

Понтиус Пилатус. Не е нужно. Аз сам мога, защото обвиненият е хебреин, а законът говори само за ромските граждани. Да не бе роден в Назарет, а в Тарс или друг град, обявен за свободен, не бих можал дори да го съдя, защото родените там се смятат ромски граждани. Те се съдят от легатуса на цезаря и се посичат с меч, защото благородната кръв трябва да тече, а не да се задуши в тялото или да посинее в жилите. Но галилейците се разпъват. Иезус ще умре на кръст, ако е виновен.

Анюс Цимбер (*влиза с войнишки поздрав*). Виновникът е доведен в южния двор и консулът може да го разпита.

Понтиус Пилатус. Има ли друго, Цимбер?

Анюс Цимбер. Две големи тълпи метежници, водени от хора на Ханана, нападат от две страни литостротона. Те искат свободата на галилееца. Улиците, площадите и кръстопътищата са заети от стражи и пътят към преториума е отсечен. Градските врати са затворени. Пазят ги стражи. Моите хора не успяха да разгонят тълпите на Ханана. Аз искам да ми помогне кохортата.

Понтиус Пилатус. Дай знак да отворят вратата на северния двор! Когато мъжете на Кайафа се смесят с тълпата, легионерите на Децимус Брутуса да нападнат през двата двора метежниците и да ги прогонят по улицата на търговците вън от града! Няма да жалите никого! Върви, Цимбер! Да влезе центурионът от съда!

Анюс Цимбер излиза. Явява се центурионът от съда.

Понтиус Пилатус (*на центуриона*). Писците заеха ли своите места?

Центурионът. Всички са на местата си.

Понтиус Пилатус. Довереникът на тетрарха и обвинителят там ли са?

Центурионът. И двамата са там.

Понтиус Пилатус. Литостротонът пази ли се от стражи?

Центурионът. Два реда мечове и два реда копия го пазят. Всичко осемдесет души. По десетте стъпала към площта стоят четиридесет ликтори с готови брадви. Литостротонът е окръжен от две вериги по шестнадесет меча. Консулът може да почне.

Понтиус Пилатус. Две плочи за присъдата! Два остри стилона! (*Центурионът откачва две плочи от слонова кост и развива два стилона, завити в коприна.*) Дигни завесата!

Центурионът дига завесата отдясно. Вижда се дъното на съдебната горница. Писците седят на своите столове около висока каменна маса. Понтиус Пилатус минава в съдебната горница. След него центурионът спуска завесата и горницата се закрива.

Глория-Сузана. Аз искам да видя този младеж, Хуза. Отведи ме да го видя!

Силвиус Енеус Хуза. Ела след мене! Ние ще минем през левия ход, за да го видим пред съдебната горница. Той чака сигурно там. (*Излизат.*)

Антониус Муза. Не завиждам на прокуратора,

Децимусе! Пета нощ не спи. Присъда върху присъда... Вчера осъди двама безделници от Мигдол на разпъване.

Мунациус Планкус. Знам. Нали аз му ги заведох!... Убийци. Хора с тесен и нисък череп. Единият не изглежда хебреин. Трябва да е самариец. На дясната му ръка имаше печат, правен с горещо желязо. Трябва да е от някоя египетска секта на убийци. А другият беше още момче, но мишците му биха подигнали камъните на една крепост. И двамата бяха силни. За гладиатори родени. Аз обичам силните.

Антониус Муза. Да пием, Мунациусе! Ти си отиваш, приятелю!... Аз знам добре Антиохия: живях там четири годин. Лъжа е, че Рома била разпътен град: Антиохия е първа в света. Кълна ти се в колената на Венус, че там веднага ще забравиш косматите бедра на Мириам от Мигдол!... В прелестната дъбрава, посветена на Дафне[238], ти – – –

Мунациус Планкус (*пресича го*). Мириам ли рече ти? Да, аз трябваше да я потърся тази нощ. Тя е чаровна – Мириам от Мигдол... Жално, че я бях забравил!

Антониус Муза. И тя те е забравила, приятелю! Утре тя ще бъде с Каифаса. Той се много радва, вярвам, че заминаваш... Тя ще остане нему. Той пръсна по нея половината си имот... Но ти ме пресече – в дъбравата на Дафне ти ще намериш за два деня любовта на всички племена и вери, Мунациусе! Там моми от цял свят принасят в жъртва на сластната богиня знака на своята девственост – всяка по своему – – –. В това има много чар. Винаги когато робите ме изнасяха оттам на златната носилка, колената ми бяха подкосени, главата ми се виеше от шемет, а в ушите ми звънтяха страстните думи на толкова непознати наречия... Те обичат ромяните, приятелю. Да не забравя: когато стигнеш в Антиохия, приветствай от мене – – –

Мунациус Планкус. Максентиуса ли?

Антониус Муза. Не, Максентиуса не познавам – приветствай Емилиус Папуса, трибун на морските войски! Той живее отвъд река Оронтус, на императорския остров, близо до двореца. Помня, преди години ходехме с него в горите на Елам да ловим сърни с питомни рисове и соколи. Ти му кажи това, Мунациусе! „Антониус Муза – рече, – твой другар по лов, те приветства и кани да го посетиш в Цезарея Филипика!“ Кажи му, че съм деловодител на тетрарха! Дълго не съм получавал от него известие. Помня, дължеше ми някога два таланта... Ти го приветствай от мене, но за талантите му не казвай нищо: той може да се докачи! „Антониус Муза – рече – те приветства.“ – – – А хубава е Антиохия, Мунациусе! По-сластен град не съм виждал... Злато и сласт: това остана от моите някогашни кроежи. А в Антиохия има и сласт, и блясък – – –.

Глория-Сузана влиза с мъжа си. Силвиус Енеус Хуза е навъсен. Той ѝ говори нещо тихо.

Антониус Муза (*на Глория-Сузана*). Видяхте ли престъпника? Нищо необикновено!... С червени коси... Не знам що бе намерила в него Мириам!... Аз, да бях жена, не бих го дори погледнал... Такива съм виждал много. Утре ще увисне на кръста. Други ден ще го забравят. През тези врата са влизали мнозина с вързани ръце, а са излизали натоварени с кръст. Нищо необикновено...

Глория-Сузана. ...Аз се измамих в своя блян. Той е толкова жалък!... Та поет ли е той?

Антониус Муза. А какъв го смяташе ти? С маслинен венец ли? В пурпурна тога ли? Та той е столарски син! Селянин от Галилеа... Ражда ли се в тези диви места поет! Тука живеят рибари и сарафи. А жените им са блудници...

Глория-Сузана. О, аз си мечтаех прочутия галилеец по спомени и приказки – – мечтаех си невиден човек!... Едър, снажен, мургоглик, с тежки черни коси, стегнати на челото с лавър и златна жица, в тежка дреха от сърма и коприна, с пламъци в очите, с гордо изящество на движенията, с глас като звън на сребърна чаша!... Неговата властна стъпка ми се е присънвала винаги, когато съм слушала за него!... А – после – – Не! Сега го видях съвсем друг. Той е сух, уморен и свит, зъзне от студ в своята разкъсана дреха, по лицето му има кръв: те са го били... Дрехата му е разкъсана от удари на бич и желязна тояга... От него висят кървави парцали месо... О!...

Силвиус Енеус Хуза. Аз ти казах да се върнем – още като го въведоха!... Ти не трябваше да го гледаш... Но – ти не послуша. Пий малко вино: ще ти премине...

Глория-Сузана. Не, не!... Не мога да го забравя!... Неговият жалък образ ще смущава дълго моя сън... На челото му стоеше бодлив венец от жилави трънливи клони... Бодлите се бяха впили в кожата му... По челото му течеше кръв, косите му бяха станали още почервени от кръвта... Въжето се бе врязало в ръцете му като остра гривня... О!...

Мунациус Планкус. Не трябваше да я водиш там, Хуза! Знаеш, че не може да издържи!

Антониус Муза. Да бяхте останали! Ние говорихме за Антиохия... Прелестен град!... Злато и сласт!... Трябваше да останете!

Зад завесата се чуват гласове. После – шум на излизащи хора и звън на оръжия. Завесата се дига. Влизат Понтиус Пилатус и центурионът.

Понтиус Пилатус (*на центуриона*). Ще изведете от тъмницата на кулата Антония двамата осъдени и ще ги предадете на Аниуса Цимбер! Ще натоварите двамата разбойници и метежника с кръстовете и ще ги водите към Голгота! Още сега, преди да съмне! Съзаклятниците ще изведете под стража, за да гледат разпъването! – – – Да влезе Аниус Цимбер! (*Към гостите.*) Свърших. Ще кажа нещо на охраната и после съм ваш! (*Влиза Аниус Цимбер.*) Цимбер! Що правят тълпите?

Аниус Цимбер. Разгонени са. Консулът може да бъде спокоен.

Понтиус Пилатус. Опряха ли се мнозина?

Аниус Цимбер. Отначало се противяха. Нахълтването на храмовите хора ги разгневи. Те наченаха да се бият. Всички се тикаха напред, но като виждаха стена от копия и мечове, отстъпваха. Робите и слугите биеха с железни тояги наляво и надясно. Мнозина метежници налитаха с ножове и тояги. Верен на твоята поръка, аз не пуснах веднага легионерите. Оставих хебреите да се бият. Мнозина паднаха – и от двете страни. Хората на Ханана бяха повече, та надделяха. Много храмови слуги и роби на първожреца са избити, а останалите са ранени и видях, че едва се движат. Те викаха за помощ и кълняха Каифаса. Подкупените тълпи, които трябваше да им помагат, се разпръснаха, аХанановите мъже останаха да се разправят с останалите.

Понтиус Пилатус. Добре. Нека знае Иосеф, син Каифасов, що струва една смъртна присъда. Вярвам, че друг път ще се отнася до властта по-рядко. Па и хората на Ханана ще бъдат сега доволни от мене: те ще се нахвърлят върху първожреца. Цимбер, после?

Аниус Цимбер. Пуснах легионерите. Те настъпиха тежко и пометоха пред себе си всички, без да гледат кои са Ханановии или – Каифасови: както ми бе заповядано. Онези от тълпата, които бяха близо до вра-

тата, напънаха да избягат, но тези, които навлизаха навътре, ги изтласкваха пак напред. Стените ги стягаха и те можеха да бягат само през двете врати. Войниците настъпиха с копия и мечове. Първите редици се разгънаха край стените. Тълпата изпадна в пръстен от желязо: изход бяха вратите – и те се пуснаха един през друг натам. Труповете на избитите се изнасят към подземните ровове край Цедрон. Дворът на преториума е безлюден. Тълпите са вън от портите на града. Метеж не може да се очаква вече. Нашите стражи сноват вредом.

Понтиус Пилатус. Добре. Ще придружиш осъдените, за да бъдеш там и да следиш разпъването. Ако стане нещо, ще се отнесеш до Децимуса Брутус. Може би аз ще замина на разсъмване. Върви! (*Анцус Цимбер излиза.*)

Мунациус Планкус. Призна ли метежникът, че е водил бунт?

Понтиус Пилатус. Това е излишно. Не го питах дори. За случките, в които го намират виновен, отговаря съдът на Каифаса, който го е разпитвал. Аз го запитах само наистина ли е цар Иудейски. Той потвърди. После добави с угаснал глас, че царството му не е от този свят. Той е слаб, хората на Каифаса са го изтезавали и сега се не помни. Стори ми се, че бълнува или говори в просъница.

Силвиус Енеус Хуза. Друго нещо каза ли? Призна ли, че е пророк?

Понтиус Пилатус. Не го питах. Тяхната вяра ми не трябва. Той каза, че можел да го разбере само онзи, който служел на истината. Това ме обиди. Аз го запитах що е истина.

Глория-Сузана. Той що каза?

Понтиус Пилатус. Нищо. Замълча. Но аз усетих гордост в това мълчание. Той презира всяка власт.

Имаше мигове, когато чувствах, че той се смята повисок от мене – – –. Нищо: след малко ще гледа цялата земя от височината на своя кръст – – –.

Глория-Сузана. А кой му беше сложил този бодлив венец? Не е ли жестоко това? Ако е осъден на смърт, защо го поне мъчите?

Понтиус Пилатус. Нашите стражи не измъчват без заповед. Но – на такъв иудейски цар друг венец не би и приличал... Венецът е оплетен от бодлив храст, наричан от хебреите зизиф. Той разтваря в черепа страшни рани. Сложили са му го слугите по заповед на Каифаса. Аз казах да го махнат и да му завият главата с гъжва.

Антониус Муза. Хебреите доволни ли са?

Понтиус Пилатус. Може би, не твърде... Особено – като узнаят, че повечето Каифасови хора лежат мъртви... Заповядах да сложат над главата на Иезуса дъска с надпис „Иудейски цар" на три езика, а на другите да пишат защо са осъдени. Нека чете народът, та да знае къде коронясва Рома царете им!... На Голгота ги коронясва... Но понеже надписът е надсмешка над целия народ, един от Каифасовите мъже настоя да се промени надписът. Трябвало да се каже, че Назарянинът нарича себе си цар иудейски, а не – че е цар иудейски.

Антониус Муза. То е все едно. Промени ли надписа?

Понтиус Пилатус. Не е все едно. Оставих надписа, както е. Казах им: „Каквото писах – писах!" – – – Той ще бъде разпънат пред изгрев, додето народът не се е разтревожил. Сега вече целият град е буден. А в града има близо три милиона души заедно с тези по околните села... Не е добре пред тях да става това. Слънцето ще го огрее на кръста – – –.

Мунациус Планкус. Трима души ли ще разпъват?

Понтиус Пилатус. Трима. – – Три кръста над града – – –. Три кръста – пред изгрев, тъкмо срещу тяхната Пасха – – –. Ще помни Иерузалем – за дълго ще помни този ден! – – –

VI

В четиринадесетия ден от хебрейския месец *нисан*, в първия час на утренната стража, ромяните поведоха осъдените към могилата, наречена по сирски *Голгота*, а по хебрейски *Галгалет*, което значи *Череп* или *Лобно място*. Тази могила се намираше между вътрешната и външната стена в предградието на хлебарите и бе заградена от долината на Кидрон и устието на Енома.

Според ромския закон всеки осъден на робска смърт трябваше да носи самин кръста си. Двамата разбойници понесоха кръстове, защото бяха снажни и тъмницата не бе изсмукала още силите им. Но Иешу бар Иосеф бе слаб, а кръстът бе сглобен от теребинтови греди, та тежеше. Когато изминаха големия мост над Кидрон, галилеецът падна под тежината на кръста. Другите двама осъдени го изгледаха с презрителен подсмив.

Единият от тях сигурно бе чул преди време някоя проповед на галилееца, та му каза на подбив:

– Някога ти съветваше, приятелю, де кого срещнеше – да вземе кръста си и да тръгне след тебе... А ето, сега самин не можеш да носиш своя кръст!... Такива сте вие, пророците! Не ви върви твърде!...

А вождът на отреда, Аниус Цимбер, забележи немощта на осъдения, та повика един роб от хората, що вървяха пред войниците с факли в ръце, и му заповяда да носи кръста на пророка. Робът го разглоби на две, върза го на плещи с въжета и го понесе.

Нощ преваляше. Луната бе залязла. Прозорците на къщите светеха. Тук-таме любопитни показваха глави низ вратните, за да видят кой минава. По каменните плочи под стрехите спяха бездомни поклонници, дошли за Пасхата. Тежките стъпки на войниците и звънът на оръжията ги разбуждаха. Мнозина от тях ставаха и тръгваха след шествието на осъдените, но стражите ги прогонваха с копия.

След галилееца не вървеше никой от учениците му. Четирмата апостоли, заловени с него и заключени в тъмницата, не бяха още доведени.

Градът се бе събудил отдавна – още при глъчката на кървавото сбиване в двора на преториума, но стражите, пръснати по улици, стъгди и кръстопътища, не даваха никому да излезе от къщи.

Когато шествието стигна вътрешната врата на крепостта, ромските войници спряха.

Един от кохортата доведе бял кон.

Осъдените – боси, с разкъсани дрехи – застанаха и свалиха своите кръстове. Войниците им позволиха да си починат на студените камъни.

– – – – –

След като почакаха, легионерите видяха, че към вратите приближават отделения от кохортата и войници от градската стража; те трябваше да образуват предписаното от ромските закони шествие към мястото на смъртта.

След тях дойдоха още, а подир тях – други, додето цялата площад край стените се изпълни с войници. Улицата, додето можеше да се види, бе пълна с легионери. Клатеха се факли; техните пламъци лъскаха и чезнеха в мрака на ледната нощ; най-последните се губеха – дребни като светулки – в завоя на заспалата улица.

Свирна тръба зад осъдените. Звукът се повтори

три пъти и се разнесе заглъхнал по препълнената улица. Задрънкаха оръжия, разклати се въоръжената тълпа, шествието почна да се реди.

Най-напред потеглиха осемдесет стрелци, въоръжени с щитове и прашви – на отдалечени редове. След тях тръгнаха шестдесет пехотинци, тежко въоръжени с широки щитове и дълги медни копия. Подире им се редяха дванадесет музиканти с барабани, медни рогове и сребърни цимбали. Зад музикантите мина на кон вождът на отреда, Аниус Цимбер, във военни одежди, с къс меч на лявото бедро и свитък в дясната ръка. Той бе гологлав: шлемът му висеше на седлото; на главата му имаше лавров венец, понеже заместваше прокуратора, за да изпълни смъртното наказание, а римските пълководци бяха задължени да се явяват пред народа с лавров венец. Върху седлото бе постлано меко пурпурно сукно, а той седеше на него.

Край Аниуса Цимбер яздеха дванадесет телопазители с факли и голи мечове.

А след тях начеваше смесена пехота, въоръжена с копия, мечове, щитове и прашви. Факлите озариха медните шлемове с високи пера, развяните знамена по копията, позлатените орли с разперени крила, железните ризници, лъскавите подбрадници и белите върхове на копията.

Отредът бавно се раздвижи и тръгна напред. Войниците вървяха мудно, размерено и твърдо, сякаш ги чакаше далечен поход.

А пред тях, окръжени от стражи с голи мечове, стъпваха уморено осъдените на разпятие.

– – – – –

Когато последните войници от кохортата напуснаха града, вратите на крепостта останаха отворени. По улиците се не мяркаха вече стражи. Гражданите и поклонниците излязоха. Вестта за разпятието дигна целия град. Блеснаха факли и светилници. Мъже и жени тръгнаха към Лобното място.

Щом стигнаха до Голгота, войниците образуваха край върха на могилата четворен пръстен, за да не допускат никого до мястото на мъките. После поднесоха на всеки осъден по чаша вино, подправено с кимионово масло, мед, стакти и бяла смола, за да ги опие, та да смогнат понесе мъките. Това бе ромски обичай; виното се даваше от жал към осъдения. Но Иешу бар Иосеф отказа да пие.

След това ги съблякоха. Ромските стражи, които ги пазеха, си разделиха дрехите на разбойниците. Назарянинът носеше хитон, цял изтъкан от горе до долу, както носи коен-хагадолът и знатните рабини. Войниците хвърлиха за него зарове, защото не рачеха да го късат.

След това начемаха да забиват в изкопани от робите дупки трите отвесни греди и запълниха дупките с едри камъни. На всеки кръст работеха по четирма души. Когато опитаха здраво ли са забити отвесните греди, положиха на земята дебелите водоравни дъски, събориха осъдените на земята и заковаха ръцете им, слабо опънати, за дъските, като удариха на всяка длан по два триъгълни клина и завиха железните глави нагоре с удари на чук. После пристъпиха до кръстовете роби. На задната страна на всяка отвесна греда, на горния ѝ ръб, имаше закован голям железен скрипец. В него провряха въже; единият край на въжето минаваше от скрипеца през дълбок улей върху горната страна на гредата; с този край се връзваше яко водоравната дъска под гръбнака на прикования, а другият край се изтегляше от робите. После водоравната дъска се заковаваше с дълги клинове за изправената греда, въжето се отрязваше и скрипецът се откъртваше с длето.

Войниците сбраха колената на разпънатите и за-

коваха с няколко закривени клина нозете им за малки водоравни дъсчици, скрепени за отвесната греда една педя над земята. Стъпалата лежеха плоско на тези дъсчици и клиновете се изкривяваха настрани. После вързаха с въжета ръцете на разпнатите – между раменете и лактите.

Над Голгота се изправиха три кръста. Всеки от тях приличаше на хеленската буква тау. И на всеки кръст висеше човек.

А тогава бе настъпил третият час от утренната стража и слънцето бе изгряло.

– – – – –

...Трите кръста стърчеха като кървави показалци към небето и сочеха позора на човешкото безумие.

А към Голгота вървеше цял Иерушалаим, жаден да гледа мъки.

– – – – –

Над главите на двамата разбойници стърчеше по един кол със забита дъсчица, на която три езика разгласяха, че са осъдени за убийство. Там пишеше: „Убиец."

А над главата на Иешу бар Иосефа се четеше отдалек горчивата надсмешка на неговия надпис, позорен за народа:

„ИЕШУ ОТ НАЗАРЕТ, ИЕХУДЕЙСКИ ЦАР"

VII

Голгота. Около кръстовете четворен пръстен от стражи. Войниците си почиват на смени. До неравната верига от стражи се тласкат мъже и жени, за да се приближат; стражите ги блъскат и плашат с копия. По извития каменлив път към могилата гъмжат хора от цялата сирска провинция. Ромски сановници и хебрейски благородници, носени в златни, абаносови или кестени носилки от роби. Търговци, занаятчии и хора от народа, на мулета. Прозелити и садукеи, богато облечени, на коне. Есеи, терапевти и египетски прозелити – боси, с ленени дрехи и бели гъжви, хебреи от Либия и Синай, облечени в златовезани одежди, на камили. Богати посредници – гърци и ромяни – на колесници. Жени с копринени забрадки и тежки ветрила от пера на райска птица, паун и камилска птица; други носят малки деца; робини, волноопуснати, фарисеи с бели дрехи и сини ресни, писци, продавачи на ядиво и питие, селяни, свободни ромски войници, ромянки, блудници, танцувачки, свирачки. Вторият час на деня. Небето е мрачно и навъсено; тежки облаци затулят слънцето. По сухата и безводна земя се дигат кълба прах. Хората се движат към Голгота. Чуват се много езици и наречия. Тласък, викове, глъчка.

Шимеон бар Калипаи. Зле свърши синът на дърводелеца! По-зле от баща си... страшни мъки го чакат... А ти казваше, че бил Мешиах... Нима тъй трябваше да свърши Мешиах, на кръст – както свършват непокорни роби и злодейци, избягали от тъмницата? Горко му, Зина!

Зина Законник. А и ти бе повярвал в него. И доскоро вярваше...

Шимеон бар Калипаи. Повярвал бях... Кой знае дали бях повярвал!... Тъй ти се струва! Та щом Мешиах умира, кому оставя да издигне неговия престол? Не виждаш ли: „Иудейски цар" пише, а сам царят – – царува от кръста и се гърчи в най-люти мъки!... Мешиах!... Какъв ти Мешиах? – – – Само роб умира така!

Зина Законник. Като садукей говориш... сякаш си слуга на Кайафа – така говориш. Той дойде да върне зрението на вси ослепели, но на слепородени се не връща зрение никога... Прогледнаха мнозина. И аз проглед-

нах донякъде. Но ти... и много още... вие сте родени слепци! И всички като тебе, що викаха преди дни: „Хосана!" – и те са слепородени – – –! Това разбрах аз. А виж ги: смеят се сега, като го гледат, че се мъчи!... Грях! По-страшен грях няма – –!

Глас от кръста. Елохѝ-Елохѝ – – лама сабахтанѝ – – – [239]?

Митар. Кой извика?

Есей. Пророкът рече: „Боже, защо ме остави?" Това е глас на отчаяние. Той трябва много да се мъчи – – –!

Коен. Той зове Елиаху, някого от своите – на помощ го зове!... Охооо! Елиаху го е напуснал отдавна!

Фарисей. Глас на мъка беше това – – –!

Човек с плащ. Той зове своя бог.

Свирачка на кинор. Езра! Кои са онези – там, близо до кръста? Кои са тези мъже?

Езра бар Иермиаху. Не знам. Войниците ги пазят. Може би и тях ще разпъват. Чакат си реда. Те са четирима души. Чуло ли се е – седмина да разпъват наведнаж!... Когато умрат едните, другите ще разпънат...

Свирачка на кинор. Днес ще има хубаво зрелище. Аз съм гледала само веднъж разпятие. И то бе отдавна... Тогава разпънаха само едного. А сега – трима!...

Езра бар Иермиаху. Аз вярвам, че ще разпънат и другите четирима!... Ръцете им са вързани: виж ги!

Митар. Не. Те са негови ученици.

Роб. Чии ученици?

Митар. На пророка, който виси по средата.

Роб. Та той пророк ли е?

Митар. Пророк, ами какъв?

Левит. Не им върви твърде на тия пророци!... Проповядва година-две, па нарами кръст... И после пита Бога защо го е оставил!... Как не ще го остави! Няма да слезе Бог, та да го дигне от кръста! – – –

Каинан Законник. Ти левит ли си?

Левит. Кой си ти, че ме питаш?

Каинан Законник. На левит не подобава да се гаври с Бога и пророците!

Левит. Такива пророци!... Той е пророк толкова, колкото аз съм коен-хагадол!

Каинан Законник. Може и да станеш... Преди малко народът уби на Елеонската планина Кайафа с една блудница. И първосвещеникът е такъв, каквито са му левитите!...

Митридат Персиец. Вярно ли е това, Каинане? Кой го уби?

Олда Свирачката. Коя блудница е била при него? За прелюбодейство ли са ги убили?

Шеломит Танцувачката. Трябва да е Мириам!...

Свирачка на кинор. Мириам от Мигдол ли са убили? Кой я убил? С нож ли? Сигурно Иехуда от Кериот е посегнал на нея...

Каинан Законник. Отмъстиха най-сетне за галилееца!... Нека вървят левити, коени, роби и храмови слуги да плачат над трупа на продажника, затрупан с камъни! Те мислят, че народът не разбира кой е виновен за смъртта на Мешиах!...

Митридат Персиец. Как са го убили, Каинане? С камъни ли?

Каинан Законник. Както предписва законът на Моше. Казано е: „Ако мъж и жена се уловят в прелюбодейство, на смърт са повинни. Да се убият и двамата, защото са прелюбодейци!" Тъй е казано. Народът е убил Кайафа и Мириам от Мигдол с камъни в двора на неговата лятна къща. Така ми казаха.

Луканус Иустус. Да. Аз бях там, Каинане. Те отмъстиха за смъртта на Иехуда!

В народа се забелязва силно движение. Мъжете на Кайафа питат с уплашени лица – когото видят. Мнозина се отделят от тълпата и тръгват по пътеката за Елеонската планина.

Иосеф от Ариматаим. Аз знаех, че това ще стане...

Луканус Иустус. Ти знаеше ли?

Иосеф от Ариматаим. Шимон бар Иона е ходил в дома на Елиазера, а после – при Ханана... От него са научили всичко... Сега разбирам и кървавия бой пред литостротона – и убийството на първосвещеника и блудницата... Аз знаех, че това ще стане...

Луканус Иустус. Каинане! Коя е тази жена, която тласна стражите и падна под кръста на Иезуса? Виж: тя плаче и прегръща нозете му!... О! Войниците я повлякоха настрана...

Каинан Законник. Да, те я откъснаха от кръста и сега я тласкат зад стражите... Тя му е майка. Мириам я казват.

Луканус Иустус. Лицето ѝ е сбръчкано, а косите ѝ са бели. Нейните дрехи са окъсани. Аз я виждам пръв път.

Каинан Законник. Очите му се наведоха надолу... Той я търси с очи... Да, той я позна!

Прозелит с червена мантия. Тя трябва да е бедна. Клетата жена! Мислила ли е що чака сина ѝ!... Кога е мислила тя, че ще целува нозе, прободени с гвоздеи!...

Силвиус Енеус Хуза. Луканусе! Кои са свързаните, изправени под стража? Негови почитатели ли са?

Луканус Иустус. Негови апостоли са. Иоканаан бар Зебадия, Андреас бар Иона, Тодай бар Цефер и Матиас Митар[240].

Глория-Сузана. Само четирима ученици ли имаше той, Луканусе?

Луканус Иустус. Мнозина бяха. Едни са избили още вечерта, когато са искали да уловят пророка. Повечето са избити в двора на преториума през нощта. Някои са избягали от страх... Това страшно разпятие е разклатило много души... Чух неколцина да се каят, че са вярвали в него.

Глория-Сузана. Защо се каят, Луканусе? Страх ги е да ги не убият ли?

Луканус Иустус. Не. Разпятието е позор. Кръстът е смърт за беглеци, непокорни роби, метежници и убийци. Те не могат да разберат как може онзи, когото са смятали за свой Месия, да увисне на кръст. Те са чакали да направи чудо: може би да слезе от кръста и да избие своите врагове... И – сега не вярват. Това е ясно.

Глория-Сузана. Виновен ли е той? Метежник ли е?

Луканус Иустус. Доколкото зная – не.

Антониус Муза. Наистина ли, Луканусе, мъжете на Ханана пратили първожреца в прегръдките на техния аид?

Луканус Иустус. Каза ми един законник. Отидох и видях труповете им. Каифас и Мириам са мъртви.

Глория-Сузана. И Мириам ли? Мириам от Мигдол?... О! Защо и нея – –?

Луканус Иустус. Чудното е, Силвиус Енеусе, че те са слабо разбрали своя учител. Той отхвърли лапидирането като жестока и безнравствена мярка. Той стъпка най-страшното в техния закон: мъстта. Защото няма дотам чист, мълвеше той, та да се смята годен да присъжда и лапидира. А те? – – – И то стана в деня, когато ги остави, за да върви на смърт – – –. Не. Аз не разбирам това! Не ще ли се промени светът? Защо тогава *той* се роди? – А ето ги: те сами убиват, те сами отмъстяват – неговите – – –! Не. Това не разбирам. Аз не вярвах да стане това.

Никодемос Законник. То ще стане полека, мудно, с време, Лукану се! Сърцето се бавно мени и волята крепне с години. Зърната трябва да престоят – и да изгние обвивката им, за да пуснат кълн и стрък да поникне.

Луканус Иустус. Да. Право мълвиш. Но живият пример бе още пред очите им – и те за него – о, тъкмо за него – отмъстяваха!

Шаул бен Закай. Никодемосе! Аз одобрявам! Трябваше! – Кайафа и блудницата трябваше да паднат! Те разцепиха цял народ на две – нож да ги разцепеше! – – – Добре стана. Аз одобрявам! Самин бих хвърлил камък!... Аз го помня от момче и го много обичах – него, пророка! А те го виняха в злодейство. Помня: жив бе още баща му, а той бе юноша; в моята къща празнуваха Пасхата... И майка му знам оттогава. А после, когато Иешу почна да скита по цялата страна, за да проповядва, майка му живееше повечето вкъщи. От нея съм чул за него много. И за Кайафа знам – и за клеветите пред прокуратора...

Никодемос Законник. Много се разбъбра, старче! Ние друго говорехме...

Луканус Иустус. Ти вярно поде. Той ще загине за своята истина и ще я въплъти в най-страшния образ, достъпен за човека: в страданието и смъртта. Дори да се разкае на кръста, подвигът е завършен. Доста е било, че е дръзнал да си подложи ръцете на заковаване. И утре, когато умре, хората ще подирят като него друг – и не ще намерят. Той ще стане приказка – и всичко голямо хората ще крият под неговото име – – –. Но – дали светът ще стане друг? Спомни си, Никодемосе: те отхвърлиха с това лапидиране учението му още додето бе жив той! А що би станало отпосле – – дълго отпосле? Не ще ли отхвърлят всичко? Не ще ли нарекат дори своето учение негово? – Аз се боя, че в негово име ще се вършат престъпления. Ето – днес в негово име убиха!

Мисах. Благородници! Този човек ще умре на кръста!

Антониус Муза. Без съмнение, продавачо! Твоите смоли не ще го спасят... Махай оттука своите вази и сандъчета! Ние говорим...

Мисах. Благороден Никодемосе! Аз имам смес от алое и смирна. Когато благочестивият пророк умре – вярно е, че той бе Мешиах! – ще трябва да бъде помазан с балзам и благовония. Аз имам чист палестински балзам...

Антониус Муза. Пилей се със своята стока, додето не съм те изтласкал! Ние говорим!... Не виждаш ли, че говорим?

Садукей. Ела насам, Рашел! Виж разпнатите! Оттук се добре вижда... Средният трябва вече да е мъртъв: той не охка, а очите му са затворени...

Жена с ветрило. О, те са голи, Дан! Те са съвсем голи! Не мога да ги гледам!...

Рибар. Тази пък се преструва, че пръв път вижда гол мъж!... Ехее! – – – Пръв път!... А пък само тях гледа!... Вижте я!

Танцувачка. Пръв път ли? Та не я ли познаваме? Тя е Рашел, жена на садукея Дан. Нейните любовници са повече от годините ти! И тя пък намери що да каже! – – – Голи били! Та с мантии ли ще ги облекат? Това е разпятие: не е сватба! – – –

Ромски войник. Разпятие, моя хубавице! Наистина е разпятие... А би ли дошла с мене в Дъбравата на съблазънта? Два динария и една ваза с багрило... А?

Танцувачка. С тебе ли? – Махай се! И още ме наричаш „моя“!... Та била ли съм твоя? – – – Аз дойдох да гледам разпятие. Не мога да се мъкна с войници по Елеонската планина!

Ромски войник. Три динария и вазата...

Танцувачка. Пилей се оттука! Не ща и за пет динария! – – Не се допирай до мене! Махай се – казвам ти!

Иакоб бар Зебадия. Той умира.

Танцувачка. Умрял е, старче.

Иакоб бар Зебадия. Не е. Той си разтваря очите и търси някого – – –. Той гледа брата ми. Той обичаше моя брат – –.

Танцувачка. Онзи синьоок момък твой брат ли е? Онзи – вързаният – – –?

Иакоб бар Зебадия. Той е мой брат.

Елиазер бен Шамуел. Той казва нещо, Иакоб! Чу ли що каза?

Танцувачка. Шеломит! Що каза разпънатият? Ти си по-близо...

Шеломит Танцувачката. Чух. Каза, че е жаден. Аз пък мислех, че е мъртъв вече.

Есей. Ето – един войник му дава!...

Митар. Той му не дава вода. Аз виждам, че го боде с копие в устата.

Танцувачка. Не е копие. Това е тръст от хисоп. Виждаш ли, Шеломит? Що прави този войник?

Шеломит Танцувачката. Не го боде. Той му поднася до устата гъба, набодена на тръст. Аз виждам добре. В гъбата трябва да има вода. Но той не иска да пие...

Ромски войник. Не е вода, мои хубавици! Това е поска. Аз по-добре виждам. Ето там глинената амфора! В такива носят поска.

Есей. Поска ли? Каква поска? То пие ли се?

Ромски войник. Ако си жаден, пие се. То се прави от вода, оцет и малко пелин. Носим го през походите... А! Ето – той вкуси от поската!...

Танцувачка. Той шъпне нещо. Що шъпне той, Шеломит?

Шеломит Танцувачката. Не можах да го чуя. Той прошъпна много ниско.

Есей. Вижте! Главата му клюмна и увисна на гърдите!... Дали е умрял?

Ромски войник. Ще го опитат с копието. Ще го прободат. Ако не е умрял, тогава ще умре. Аз съм бил на разпятия...

Танцувачка. Бих искала и тебе да видя разпънат!

Ромски войник. Да беше дошла с мене, можеше да ме усетиш разпънат...

Елиазер бен Шамуел. Стражите пречупват костите на двамината. Един се възправи пред кръста на пророка с копие в ръка.

Есей. Той му прободе сърцето. Малко кръв изтече. Мъртви ли са те?

Ромски войник. Сега са мъртви и тримата. Дали ще ги снемат от кръстовете?

Фарисей. Довечера е Пасха. Ще ги снемат.

Мириам Шамуел. Елиазер! Къде ли е майка му? О, колко страшно плачеше, когато целуваше кървавите му нозе!

VIII

До Кайус Домициус Мурена, сенатор,
от Луканус Проперциус Иустус,
философ, приветствие

Две писма ти писах за него, знатен Мурена – за младежа, когото смяташе Иудеа свой месия, избавител и бог. Той умря преди дни, умря на кръст, както умират мъжете на позора. Но неговият образ стои пред очите ми чист от петно: той умря, без да похули враговете си от своя кръст.

Пиша ти това, що видях, Мурена, за да разбереш сам може ли понесе всеки тези страшни мъки. Лукавата и прикрита ярост на духовните властители предаде Иезуса от Назарет на съд пред преториума. Обвиниха го в бунт срещу цезаря и Рома. Понтиус Пилатус го осъди и предаде на разпъване. Една могила край Иерузалем, названа *Черепна могила* или *Лобно място*, се покри с народ, жаден да гледа изтезанията на трима свои синове. Между тези трима разпънати бе и галилеецът. Целият безсрамен град, воден от лъжливи благородници, изпълни мястото на мъките.

Някои от неговите някогашни поклонници, които отблизо гледали разпъването, ми предадоха един странен диалог между пророка и разбойника, разпнат до него. Разбойникът го запитал има ли деца. А той уж отвърнал: „Да имах дете, то щеше да бъде по-велик човек от мене. Всичко свое – и божеско, и човешко – щях да прелея в душата му. То би ме надминало и би смогнало да завърши едрото дело, което аз самин подех. Но – аз презрях човека и неговия брак – и духовното безплодство ме разсипа на прах. Дори като проповедник аз не оставям след себе си ни един ученик." И после запитал разбойника той има ли деца. Разбойникът му уж отвърнал: „Моят син умря в тъмницата, а дъщеря ми е блудница: тя продава за сикла своята хубост." Ако е вярно това, Мурена, може да се съди какви големи съсипни е внесла в тази голяма душа позорната кръстна мъка. Но аз не вярвам. Страданията от разпъването са толкова големи, че дори най-жилавите воли не говорят. Ако разпънатият каже нещо, то ще бъде само няколко думи. Само за най-късите слова може да се повярва, че са изречени от разпнат.

Аз гледах как се мъчи този човек. Неговите страдания раздвижиха много души, разкъртиха горестта на много сърца, извикаха поток от сълзи в много погледи.

Аз не съм видял друг да страда толкова затворено. Той сякаш се боеше да покаже пред света своите мъки, за да се не омърси тяхната светост от людско съжаление.

Салвидиениус Руфус, лекар Херодесов, с когото се от дълго познаваме, ми каза, че раните от гвоздеи по ръцете и краката не били много тежки, защото болката скоро замирала и се укротявала. Клиновете разкъсвали жилите, изтичала кръв и мъченикът отслабвал; след това съсирената кръв запълняла жилите и от раните текло много малко кръв.

Аз не мога да повярвам в думите на този учен мъж. По ръцете и нозете има толкова тънки и усетливи възли, че ужасната мъчителност на болките кара разпънатия да потръпва с цяло тяло: аз видях това. Мъченикът се гърчеше и тези движения на тялото изново разкъсваха ръцете и нозете му, от които течеше кръв на силни струи. Той се стреми да стои неподвижен, но няма де да се опре и да си почине от мъките освен на своите гвоздеи и на въжетата, що се врязват дълбоко в посинелите му ръце.

Аз разбирам разкъсващата болка на измъчения: той се сили да се откъсне поне за малко от лютите рани на гвоздеите, затова си подига ръцете и нозете, като изпъва мишците си и увисва на впитите в плътта му въжета. Но дълго ли трае това? Мишците отмаляват, ръцете и нозете се отпускат и ръждясалото от кръвта желязо се врязва изново в китките и стъпалата, месото се трие при всяко малко мръдване о гвоздеите, костите се разместват, за да направят път на острието, а стъпалата и китките се раздирват, дупките от клиновете се разширяват и кръвта бликва пак. Гвоздеите на ръцете и впитите в плътта въжета поддържат бремето на трупа, ръцете и главата, а клиновете на краката крепят тежестта на смъкнатите надолу нозе.

Не вярвам, Мурена, да има по-люто наказание от

това. И не вярвам да има вина, заслужаваща такова наказание. Салвидиениус Руфус казва, че раните се скоро заразявали и възпалявали, та ставали мъчителни и несносни. В цялото тяло на разпънатия се впивали люти игли и това траело дълго. Иезус беше цял изранен. Изглежда, че по заповед на първожреца храмовите слуги са го били с тояги, плесници и бич. Лицето му бе подуто и посиняло, шията му носеше страшни кървави ивици от гърбач, гърдите му бяха разкъсани и няколко ребра – счупени с тояга.

По тези места има много мухи. Аз виждах как се впиват мухите в раните на разпънатите, влизат в устата им, за да смучат пресъхнала слюнка, запълват носните дупки, жилят им очите, пият кръвта по гвоздейните рани на китките и стъпалата. Ти знаеш, Мурена, досадната мъка, що изпитва здрав човек, кога го налетят мухи. Ти пропъждаш една, а друга кацва и жили лицето ти: човек кипва и разкъсва от удари кожата си. А разпнатият не може да мръдне. Той не може да пропъди мухите и усеща страшни болки от впиването на техните смукала: мъчителната досада расте, но човек е безпомощен, защото е *скован*. Ние много пъти казваме *скован*, без да разбираме точно каква страшна мъка изразяваме с тази дума. Тези трима, що гледах с болка на сърцето, бяха наистина *сковани*, те не можеха да мръднат и след всяко изпъване или сгърчване на мишците нахлуваше остра болка в душата им.

Преживявам донякъде мъката им: треската от разпалените рани расте и обзема цялото тяло. Страшна жажда стиска и разкъсва човека; ужасът на сухо и мъчително усещане дразни устата и гърлото му. Тази жажда става все по-остра и люта; тя пресушава всяка друга мисъл. На човека става несносно да мисли, да гледа, да слуша. Всичко, що стига отвън до душата, оставя там мъчителна бразда.

Но най-страшно е – да се чувстваш *скован, напълно скован, завинаги скован*. Човек не е свикнал с това страшно положение, съвсем неестествено и безпомощно, затова не може дори за миг да се сроди с него. Тялото е доведено от гвоздеите и въжетата до пълна неподвижност и човек трябва да я понася. Това къса в ужасни болки душата. Разпънатият с голяма мъка издържа тази скованост. Раните, мъките и жаждата го разкъсват от люти болки и той усеща нужда да махне с ръка, да си раздвижи нозете и тялото, да стане и да тръгне, да промени положението си, да се обърне. И тази жестока нужда го заслепява за миг: той забравя, че е прикован, и напряга членовете си. Но с това китките и стъпалата се потриват отведнаж в ръждясалите закривени клинове, люта мъка разклаща целия човек – и той отпада, увиснал на гвоздеите, раздиран от нова нетърпима болка.

Когато гледах Иезуса, че се толкова мъчи, разбрах неговия вик: „Боже Мой, Боже Мой – защо Ме напусна?“ На този човек бе съдено да пренесе най-сложното страдание, достъпно човеку. Той се видя изправен пред враждебния поглед на милионна тълпа жестоки глупци – и трябваше пред очите на цял свят да понася мъки, които човек няма сила да изтегли дори насаме... Неговият Бог го бе наистина оставил...

Към тези несносни страдания се прибави още една мъка, която не разбра никой. Една стара жена, мършава и побеляла, в разкъсани дрехи, каквито носят селяните на Галилея, пръсна ромските пазачи, затича се към кръста на Иезуса и падна върху острите камъни. Тя начена да прегръща кръстната греда и да целува кървавите рани по нозете на пророка. Казаха ми, че била негова майка. Нейният сух плач раздра много сърца. Много глави се извърнаха – да я не гледат. Сухите ѝ ръце прегръщаха страшното дърво и сълзите ѝ мие-

ха раните от острите клинове. Войниците видяха смущението на народа и отстраниха жената.

Това ме порази. Аз видях, че кръвясалите очи на Иезуса се изпълниха със сълзи. Горест разкъса душата му и погледът му оживя. Аз видях пръв път тази жена. Може би тя е вървяла с него винаги и го е следвала в дългите му пътувания по цяла Палестина, без да знаят хората коя е. Тя го е следвала дори до кръста. И отдалек е гледала мъките му с раздрано от непосилна горест сърце. А в мига, когато се разнесе страшният стон на забравения от Бога човек, тя не е могла вече да издържа – и се е затекла към своя изоставен син.

Не знам що е станало в душата му. Но аз видях едри сълзи да се сливат с кръвта от раните. Мъката му имаше нещо зловещо. В душата на разбития човек, забравен дори от оногова, комуто е служил цял живот, е дошло сетното крушение. В тази смазана, пречупена душа, измъчвана и терзана цял живот от гордост, че стои над другите, сега се е впил позорът, че трябва да умре в най-голямо унижение, както не мрат дори роби. И когато е видял майка си, към която, казват, той не бил никога благосклонен, че плаче под кръста му и със сълзи мие раните му, той трябва да е разбрал, че има по-голяма обич от тази, що е вещала неговата проповед.

Може би в душата му е блеснало светлото видение на детинството: тихата кротост на родна хижа, чистата обич на майката, пръснатата светлина на планински върхове, дълбоката синевина на пролетно небе, росната трева, по която е ходил бос. И това скъпо, забравено видение може да е изпълнило с горчива изповед сърцето му: „Аз трябваше да остана само човек. Ала – поревна ми се бог да стана – и ето че разбих – парче по парче – и сетньото човешко, що ми бе останало от майка и баща!“

И тогава измъченият пророк, току-що извикал към небето: „Боже, защо ме остави?“ – е обърнал безутешен поглед към земята на своите мъки – и там е съзрял скръбния, раздран от плач образ на забравената майка, която никога не го е оставяла... И може би, Мурена, горчиво е било разкаянието на тази разбита душа, разклатена от непосилна горест – – –.

....

След това мъките на Иезуса се уголемиха. Както ми каза Салвидиениус Руфус, мъчителното е в това, че главата и трупът се смъкват и увисват надолу. Ръцете стоят забити над главата и мишците са неподвижни. Сърцето се изтощава от непосилна работа и не може вече да помпи с кръв скованите ръце с изпънати кръвни жили. Сърцето бие силно и бързо. Това задушава човека в страшна мъка: той не може да си намери място. От тази мъка няма по-страшна.

Две широки ленти кръв се извиваха от ръцете на разпънатия надолу и се стичаха по ръба на водоравната греда към тялото му. Кръвта от нозете течеше по-бавно и капеше от дъсчицата, на която бяха заковани стъпалата. Камъните под кръста и сухата земя бяха покрити със засъхнала почерняла кръв.

Мишците на мъченика почнаха да се вцепеняват: той ги много рядко движеше – и то едвам-едвам. Сигурно кръвта се движи бавно, застоява в жилите и ги отравя, понеже не може да стигне до сърцето и да се пречисти. Разпънатият диша мудно и плитко, тъй като няма сила да напрегне гърди, а устата и носът му са залепнали. Той отваря понякога уста, за да поеме въздух, но мухите изпълват устата му и се полепват по гърлото, извътре, за да смучат засъхналата влага.

Мнозина мислеха, че Иезус е умрял. Но изведнъж от устата му се откърти неразбран вик: казаха, че искал вода. Един войник му поднесе на хисопов клон гъба, натопена в оцка. Той слабо близна от киселото пи-

тие, без да може да изсмуче гъбата. След това видяхме, че цялата му снага се разтърси, мишците му се изпънаха и не можаха да се отпуснат, защото бяха наполовина вкочанели. Болките трябва да са били ужасни. Той почна да се задушава. Не достигаше му въздух.

Лекарят на четиривластника, който е гледал много разпятия и след смъртта на осъдените е изучавал телата им, каза, че в главата на мъченика прилива на силни струи нечиста кръв, та покрива мозъка отвън и изпълва жилките отвътре. Иезус не говореше вече. Сигурно в този миг човек не може вече да мисли или мисли с непосилни усилия. Мислите му трябва да са несвързани, неясни и безпаметни – като откъслеци от зловещ полусън, забравен при събуждането и оставил тъмни, жестоки образи. Пророкът дишаше много бавно. Киселото питие и последното усилие да проговори му пресякоха мишците. Той се вкочани. Ръцете и нозете му замръзнаха – сгърчени и силно изпънати. От гърлото му се откъсна глух, неразбран, зловещ вик. Той умря.

На кръста живя само три часа.

Двамата разбойници край него се още гърчеха и стенеха от болки. Те се извиваха и разкъсваха потъмнялото небе с викове. И двамата бяха силни, затова мъките им продължиха още цял час. Ако ги не бяха пребили войниците, те щяха да се мъчат до вечерта, а – може би – и през цялата нощ. „Понякога – каза ми Салвидиенус Руфус – разпънатите понасят своите мъки четири-пет деня.“ Тези мъки са жестоки, благороден Мурена. Аз не знам нищо по-ужасно от мъката на един разпънат.

....

Двамата разбойници се извиваха от болки на своите кръстове, а Иезус висеше мъртъв между тях. И там, на кръста, му бе дадено – като безсърдечна гавра – печално първенство.

На кръста висеше като голямо зловещо петно неговото посиняло тяло с отекли, подути жили, с вковани членове и изпънати пречупени ребра, изпъстрени с кървави драсканици, отоци и потъмнели петна от удари с тояга. По гърдите и шията му се извиваха кръвясали почернели ленти от удари с бич. Месата около гвоздеите бяха червени, разцъфнали и подпухнали. Под разцепената кожа и оголеното вътрешно месо се белееха кости. Ноктите на ръцете и нозете му бяха сиви като олово. По ланитите му течеше пот, от мишниците по хълбоците и от слабините по бедрата струеше бавно воняща влага. Шията му бе набраздена с кървави посинели петна като огърлици, жилите му бяха подути. Лицето му цяло бе отекло, изкривено, бледно, с цвят на пръст. По кожата се виждаха синкави петна с боя на желязо. Слепите очи бяха хлътнали дълбоко, носът се бе изострил и изтънчил, ноздрите – опрашени от мръсен въздух и пълни със засъхнала кръв, ланитите – омекнали и увиснали, с изпъкнали кости под очите. По разкривените му бърни имаше още мухи. Чъртите над устата бяха изкълчени и страшни, свити в злокобна полуусмивка. Устните му се разтваряха – morави, някъде модри, обвесени надолу, изпъстрени с кървави звездици, напукани до кръв. Зъбите му се виждаха. Ала най-страшни бяха очите му. Под впадналите и стеснени клепачи очите му изглеждаха премрежени, потънали в зловеща сянка, тъмни, без поглед, опулени и мрачни. Бялото на очите му бе пожълтяло, а зеницата – свита. Погледът му беше празен и изгубен.

Аз приближих до кръста заедно със Салвидиенуса – да го разгледам. Хората не смееха дори отдалек да го гледат. Неговият образ бе страшен и онзи, който го е видял, ще го забрави много мъчно.

Има обичай в хебреите – разпънатите да не висят на своите кръстове през деня *сабат*. А на другия ден се падаше и техният празник *Пасха*. Знатните хеб-

реи замолиха властта да снеме разпънатите. Понеже двамата бяха живи, войниците им пребиха колената, ръцете и ребрата. Те умряха. А Иезуса прободоха с копие в сърцето, за да бъдат сигурни, че е мъртъв. Костите се пребиват, за да се извика спиране на сърцето с една крайна болка. Из раната на Иезуса изтече малко плава кръв и ороси сухата земя под кръста.

Телата висяха на кръстовете до вечерта, пазени от лека стража, за да ги гледа народът. Вечерта са ги снели, а през нощта са били погребани някъде край града. Двама знатни хебреи, Иозеф от Ариматеа и Никодемос Законник, мъже от синедриума, поискаха от заместника на прокуратора, Децимус Брутус, да погребат трупа на пророка в каменна гробница. Понеже Иезус има още поклонници между хебреите, това не е било позволено, за да се избегне вълнението между народа, което би стигнало лесно до смут.

....

Така загина, знатен Мурена, най-големият човек. Позорна бе неговата смърт. Не знам дали и неговата участ не ще бъде като участта на другите пророци, убити преди него. За Иоханеса Кръстител сега вече никой не говори, както се не говори и за многото преди него. Аз се боя, че Иезус ще бъде забравен. Той може да остави спомен само в ума на онези, що са го следвали, но те останаха малцина. Едни гният още в тъмниците на кулата Антония и чакат ден за разпъване. Други паднаха под ударите на свои съграждани пред преториума, когато настояваха да бъде пуснат учителят им. Трети умряха, прободени от стражата. Най-смел от погиналите бе Иуда от Кериот, когото познаваш. Той не беше нито апостол, нито ученик на пророка. Той загина, като го бранеше от слугите на първожреца, посегнали да го заловят и свържат. Дотам безкористна и чиста смърт не постигна никого от учениците на Иезуса.

Казах ти, знатен Мурена: боя се, че името на галилееца ще се забрави. Не знам каква следа ще остави в душите светлият пример на този човек, но аз съм се винаги плашил от людското неверие и безсърдечие. Хората отидоха на разпятието като на празник. Право е, че мнозина се биеха в гърдите от ужас, когато напускаха Могилата на черепа. Сега, когато големият им пророк е мъртъв, за него се не говори зло. Дори светли измислици се свързват с името на Иезуса. Но – докога ще трае това? Боя се, че ще го забравят.

Първожрецът Иозеф, син Каифасов, падна мъртъв от гнева на народа заедно с най-вярната си помощница – блудницата от Мигдол. Смени го Ханан, някогашен първожрец и народен водач, за когото ти писах. Между храмовите властници на Иудеа сега се споменава с почит името на загиналия пророк. Неколцина мъже, високотачени, далечни ученици на Иезуса, между които се издига и брат му Иакоб Облиам, искат да се обнови вяра и култ според думите, запомнени от проповедта на разпънатия. Един старец, някогашен рибар, Симеон, син Ионин, апостол на пророка, сега проповядва по вси палестински краища заветите на убития учител. Но всички онези, що повтарят речите на загиналия, внасят много свое в учението му, та се боя, че голямата проповед на сетния полубог ще бъде съвсем изменена и хората ще забравят с време дори малкото верни слова, останали от него. И вместо учението на галилееца ще плъзнат по вси краища на земята нови човешки проповеди, укривани зад властта на неговото име. Затова ти казах, Мурена, че Иезус ще бъде забравен.

....

Чух, че Сейанус Елиус бил убит по цезарова заповед, защото се домогвал до престола. Жаля, че тази новина стигна до мене късно. Сега, когато моят враг е мъртъв, мога да се върна в Рома. Понтиус Пилатус ми

връчи писмо, с което ми се възвръщат имотите и ми се дава право да живея в Рома. Но аз не искам. Човекът, който ти носи това писмо, Антониус Муза, деловодител Херодесов, ще ти даде малък свитък с бележки, насловени *За живота и учението на Иезуса, син Иозефов*; от него ще получиш и последните две книги от моята *История на Персия*. Приеми тези ръкописи в дар от своя приятел, който е мислил за тебе всякога с благодарност.

Срещу възвърнатия имот взех от Антониуса Муза злато, с което мисля да направя последно пътуване по Персия, Индия и островите, за да довърша двете книги, названи *Философия на вярата* и *Нрави на народите*. Ако ги довърша, Мурена, ти ще ги получиш наедно. В тези книги изхождам от началата на познание и нравственост, завещани от разпънатия. Тези две книги ще бъдат пръв опит да се сложи на умозрителна основа вътрешното самоопределяне на човека, та да се изведат оттам началата на нова, по-сродна с духа нравственост. Доколкото знам, те ще бъдат първите, па може би и едничките книги, в които ще блести чистата мисъл и ясната дума на галилейския пророк.

Това правя като малко дело на почит към него и като дял на прекланяне пред най-големия от хората. В тези книги очъртавам историята на Бога, както е бил схващан от слабия ум на огнепоклонника, за да свърша с върховната мисъл за самообожествяване, която въплъти в живота си галилеецът.

На доблестния благородник и сенатор
Кайус Домициус Мурена
поздрав
от
Луканус Проперциус Иустус,
философ

IX

– – – А една стара жена, побеляла и сбръчкана, в дрехи, каквито носят селянките от Гелил ха Гойим, отиваше всяка вечер да плаче на Голгота. Мястото, дето стояха по-рано трите кръста, бе засипано с пясък и затрупано с камъни от ромските войници.

Но жената ровеше пръстта с ръце и с разкървавени пръсти търсеше острите камъни, по които се бе разляла кръвта на сина ѝ.

И после целуваше със сухи устни камъните, почернели от кръв.

Чуваха я да стене и да се къса от плач. Чуваха я още да кълне онзи Бог, заради когото син ѝ е понесъл своя кръст.

Мъжете от санедрина казаха на прокуратора, че Мириам е луда и се боят, че може с безумния си вик да съблазни мнозина, като им спомни кръвта на галилееца. Но Понтиус Пилатус не дръзна да ѝ възбрани. И тя отиваше там да плаче всяка вечер, да рови пясъка и да целува кървавите камъни.

– – – – –

Една нощ хора от санедрина сбраха тълпа безделници и затрупаха с камъни жената, която хулеше Бога, без да се бои от някого.

И тя умря на Голгота – там, дето синът ѝ бе изпуснал своята сетня въздишка.

КРАЙ

БЕЛЕЖКИ

[1] Октавианус Августус – Октавиан Август (63 г. пр.н.е. – 14 г. от н.е.), римски император (27 г. пр.н.е. – 14 г. от н.е.).
[2] Гелил ха Гойим – Галилея (Северна Палестина).
[3] Иосеф дърводелец – Йосиф, юридически съпруг на Мария и юридически баща на Исус. Според евангелията на Матея (1:1–16) и Лука (3:23–28) той е бил пряк потомък на династията на Давид, но е бил беден и е водел живот на обикновен занаятчия.
[4] ...Пророци бяха предричали дълги години раждането на дете... – става дума за месианските пророчества на Исаиа (9:5–6 и 11:1–2), Михей (5:1), Еремия (23:5–6) и Захария (9:9–11).
[5] Бенѐ Израел – букв. синовете на Израел.
[6] Избраният народ – израилтяните. Израилтянският народ е бил определен от Господ Бог да дари обещания Месия, Христос.
[7] Иешайаху – пророк Исаиа.
[8] И онзи, който идеше, не носеше на света мир, но – меч – вж. Лука (12:49–53) и Матей (10:34).
[9] Мешиах – месия. В религиозно-митологичните представи на древните евреи – идеалният цар на есхатологическите времена, посредник между Бога и хората и носител на висшия авторитет на земята, спасител. В християнската религиозно-митологична система преосмисленият образ на М. (М. = Исус Христос) става неин смислов център.
[10] Мириам – Мария, Божията майка, жената на Йосиф.
[11] А тя бе дъщеря на Иехойаким и Хана – в каноническите текстове не става дума за произхода на Мария. Като дъщеря на Йоаким и Ана се среща в раннохристиянско предание, фиксирано в апокрифа „Книга за раждането на Мария“ (ок. 200 г. от н.е.), а с по-късно название „Първоевангелие на Яков Младши“.
[12] Елохим – едно от двете най-употребявани имена на Господ в Стария завет, мн.ч. от Елоах; понякога се употребява в комбинация Елохим – Саваот – бог на множеството или бог на войнството.
[13] Моше Първозаконника – Мойсей: в старозаветната и християнската митологическа система първият пророк на Йехова и основател на неговата религия; законодател, религиозен наставник и водач на еврейските племена в т.нар. Изход от Египет в Ханаан (Палестина).
[14] Ако мъж сподели легло на грях... – вж. Левит (20:10).
[15] „Закона“, „Пророците“ – части от Стария завет. „Закон“ (Тора, Петокнижие) е I част, която включва книгите Битие, Изход, Левит, Числа и Второзаконие), а „Пророци“ (II част) включва т.нар. исторически книги и книгите на пророците.
[16] Коен – свещеник.
[17] ...огнените пророчества на Иешайаху, Иона, Ирмейаху – пророчествата на Исаиа, Йона и Еремия.
[18] Иахве – Яхве, в Стария завет непроизносимото име на Бога.
[19] ...подвигът на Иехудит... – Юдит, в старозаветната апокрифна традиция благочестива вдовица, спасила своя град от нашествието на асирийците. Когато пълководецът на асирийския цар Навуходоносор Олоферн обсажда юдейския град Ветилуй и в града свършват запасите от вода, Юдит се облича в най-красивите си дрехи и отива в асирийския стан. Пленява с красотата си Олоферн и му отсича с меч главата (вж. „Книга на Юдит“).
[20] ...благочестието на Рут... – в старозаветните предания моавитянка, прабаба на Давид. От обич и състрадание към своята свекърва, овдовялата и загубила единия си син Ноемин, Рут заминава с нея във Витлеем, където споделя всички тежести на живота ѝ (вж. „Книга на Рут“).

[21] ...духовната хубост на Естер... – в старозаветните предания героиня, спасила народа си по времето на персийския цар Ксеркс (вж. „Книга на Естер").
[22] Шамуел – пророк Самуил (вж. 1 Книга на царете и 2 Книга на царете, които имат подзаглавия 1 Книга на Самуила и 2 Книга на Самуила).
[23] ...псалмите на Кореевите синове... – синовете на Корей (вж. Битие 36:5–8, 14, 18 и 1 Книга на летописите 1:35), които образували рода на храмовите певци. С тях се свързват псалмите 42 (слав. 41), 44 (слав. 43), 45, 46, 47, 48, 49.
[24] Шуле – неголям глинен съд за вино или ракия.
[25] Сиртар (гр.) – чекмедже.
[26] Самсон – старозаветен герой (Съдии 13–16), надарен с необикновена физическа сила, дванадесетият от „израилските съдии".
[27] Абесалом – Авесалом, третият син на Давид (вж. 2 Книга на царете 13–19).
[28] Наби Натан, който обвинява Давид в грехове... – пророк Натан, който съобщава на Давид Божията присъда по повод убийството на Урия (вж. 2 Книга на царете 13–19).
[29] Цар Давид – цар на Израелско-юдейската държава (X в. пр.н.е.). Старозаветното повествование за Давид (1 Книга на царете 2:11 и 1 Книга на летописите 11–29) му придава черти на епически герой, цар воин.
[30] Саломо – Соломон, третият цар на Израелско-юдейската държава (ок. 965–928 пр.н.е.). Според Стария завет най-великият мъдрец на всички времена. Син на Давид и Вирсавия.
[31] ...премъдрия Саломо, който отсъжда чие е спорното дете... – първата изява на Соломоновата мъдрост. Давайки вид, че ще разреже детето, за да го подели между двете претендиращи за него жени, Соломон разбира коя е истинската му майка (3 Книга на царете 3:16–28).
[32] Олоферн – вж. бел. № 19.
[33] Лабан – Лаван Арамееца, баща на Лия и Рахил, жени на Яков (вж. Битие 29), брат на Ревека (Битие 24:28–29).

[34] Абрахам – Авраам, в старозаветните предания избраник на Яхве, сключил с него „вечен завет"; един от патриарсите, родоначалник на евреите (вж. Битие).
[35] Не ще пресекне в коляното на Иехуда царска кръв... – според старозаветните пророчества Божият син трябва да се роди в Юдея, в легендарния град на цар Давид Витлеем (Михей 5:2).
[36] Давидовата кръв – според Евангелието юридическият баща на Исус, Йосиф, е потомък на цар Давид (Матей 1:16 и Лука 3:23).
[37] Шабат – събота, седмият ден в еврейския календар.
[38] Урия Хетянин – Давид се влюбва в жена му Вирсавия, изпраща го на сигурна смърт на война с амонитяните и се оженва за нея. Яхве наказва Давид със смъртта на детето, родено от Вирсавия (вж. 2 Книга на царете 11–12).
[39] Второзаконие – последната книга от I част на Стария завет.
[40] Петокнижието – Петокнижието на Мойсей, Тора, „Закон".
[41] Левит – третата книга от „Закон".
[42] Левити – храмови служители при древните евреи, жреци.
[43] Арамейска реч – езикът на един от западносемитските номадски народи, населявали Сирия (Арамея).
[44] Камъкът, който отритнаха зидарите, стана глава на ъгъла – псалм 118:22, цит. у Матея (21:42). Вж. още Деянията на апостолите (4:11).
[45] ...Табор и Хермон се възрадваха... – псалм 89:12.
[46] Тугини – странници, чужденци.
[47] Пасха – главният еврейски празник (евр. Песах), свързан с извеждането на израилтяните от Египет.
[48] Тора – Петокнижието на Мойсей.
[49] Нисан – първият месец от календара на израилтяните, отговаря на март/април. През този месец се празнували: 1 Новолуние, 14 Пасха, 15–21 Празник на безсолните хлябове, 16 Започване на жътвата.
[50] Маслинената гора Изреел – Маслинената планина (= Елеонската планина), мястото, където се намира Гет-

симанската градина; разположена е на изток от Ерусалим.
[51] Хебреи – название на древните евреи, идващо според редица историци от името на племето хабири, навлязло в Палестина през средата на II хилядолетие пр.н.е.
[52] Ристалище – място за състезания.
[53] Цион – Сион, така първоначално се е наричал старият град на йебузитите върху югоизточния хълм на Ерусалим. Така се наричала и цялата местност, където били храмовете.
[54] Обърнах очи към планините... – псалм 121 (слав. 120).
[55] Херодес Велики – Ирод Велики, втори син на прокуратора на Юдея, назначен от Рим през 47 г. пр.н.е. Евреин само по вероизповедание, по култура и дух изцяло елин. През 37 г. пр.н.е. с поддръжката на Антоний става цар на Юдея. По-късно получава и поддръжката на Октавиан Август. Наречен Велики заради огромната му строителна дейност – крепости, храмове и др. Царувал до 4 г. пр.н.е.
[56] Бетама – село близо до Ерусалим, на източната страна на Маслинената планина. Там живеели Лазар, Марта и Мария. Посещавано от Исус.
[57] Мигар – бирник.
[58] Садукеи – представители на евр. аристокрация, свещениците начело с първосвещеника, както и старейшините.
[59] Коен-хагадол – първосвещеник.
[60] Кулата Антония – стара макавейска крепост, разширена и превърната от Ирод Велики в солидната крепост Антония.
[61] Тимиам – тамян.
[62] Храмът Саломов – храм на Шалим, бог на вечерната заря, бог на благополучието. В Палестина очевидно се е смятал за основател и покровител на Ерусалим (на иврит Иерушалаим означава „построен от Шалим").
[63] Мириам Калипаи – у Н. Райнов една от дъщерите на Йосиф дърводелеца, т.е. юридическа сестра на Исус. В евангелските текстове сестрите на Исус не са назовани поименно (Матей 13:56 и Марко 6:3).

[64] Милост искам, а не – жъртва – Осия 6:6. Цитирано у Матея (9:13)
[65] Денят Кипур – ден на всеопрощението, празнува се 10 дена след еврейската Нова година.
[66] Земята на Обещанието – Обетована земя (Палестина).
[67] Иакоб – Яков, най-големият брат на Исус (вж. Матей 13:55 и Марко 6:3).
[68] Руах Елохим – от Руа Елохим Аур, което буквално означава „Дихание, Господ, Светлина". „Диханието на Елохим е Светлина." Тези три думи представляват йероглифно съкращение на втория и третия стих на „Битие" (Битие 1:3): „И Бог каза: Да бъде светлина. И стана светлина."
[69] Иосеф бар Иосеф, Иехуда бар Иосеф – синове на Йосиф, братя на Исус. Назовани са в евангелията на Матея (13:55) и Марка (6:3).
[70] Шимеон бар Калипаи – у Н. Райнов син на Мириам, сестрата на Исус.
[71] Набеим – Невеим (евр.) – „Пророци" (II част от Стария завет).
[72] Кефар-Наум – Капернаум, град на северозападния бряг на ез. Тиберия. В този град е проповядвал Исус и е извършил редица чудеса (вж. Марко 1:21, Лука 6:6, Матей 13:2).
[73] Хилел и Шамаи – равини, чиито коментари заемат съществено място в Талмуда.
[74] Нима тази жена ми е майка... – вж. евангелските текстове: Матей (7:9–10), Марко (3:33), Лука (11:11–12), Йоан (2:4).
[75] Празник на Шатрите – празник, свързан с поклонение в Ерусалим – най-народният и веселият от трите годишни празника. Имал двойно значение: 1) възпоминание на преминаването през пустинята и закрилата на еврейския народ от Господ Бог (вж. Левит 23:42–43); 2) празник на гроздобера и благодарност за жетвата (вж. Изход 23:16 и Второзаконие 16:16–17).
[76] Мириам от Мигдол – Мария-Магдалина, в християнските предания жена от Галилея, следовница на Исус. Спо-

ред евангелското повествование е била изцерена от Исус от седем бяса (Лука 8:2), след което го последвала и му служила (Марко 15:40–41 и Лука 8:3), присъствала на Голгота (Матей 27:56) и била свидетел на неговото погребение (Матей 27:61), била известена от ангела за възкресението на Христос (Марко 16:1–8).

[77] Санедрин – синедрион, висш съвет при евреите в Ерусалим, притежаващ светска и религиозна власт.

[78] Коен-хагадолът Кайафа – първосвещеникът Йосиф бен Каяфа (от 18 до 36 г. от н.е.). Той предявява иск за смъртна присъда над Исус и ръководи процеса срещу него (вж. Матей 26:57 и Йоан 18:24).

[79] Пророк Ошеа – пророк Осия (вж. Книга на пророк Осия). Живел на северното царство. Като пророк получава поръчение да се ожени за „блудница" (така се наричали еврейски момичета, които по езически обичай се отдавали за първи път на някой свещеник или чужденец, за да ги дари богът им с плодовитост в брака). Осия се оженва за блудницата Гомер и има от нея двама синове и една дъщеря.

[80] Пророк Мика – пророк Михей (вж. Книга на пророк Михей).

[81] Баал-Зебуб – бог на филистимляните, „повелител на мухите", упоменат в Стария завет (4 Книга на царете 1:2–3, 6). Тук се има предвид Велзевул (в християнските митологични представи – демоническо същество, „княз на бесовете"), чието име се свързва с името на Баал-Зебуб.

[82] Пророкът е най-лютo презиран в родината си... – вж. Матей 13:57 и Йоан 4:44.

[83] Не мир, а меч дойдох да внеса между хората!... – вж. Матей 10:34–36 и Лука 12:49–53.

[84] Кодрант – римска бронзова монета.

[85] Иехуда от Кериот – Юда Искариотски, последният от учениците на Исус.

[86] Шимеон бар Йона – Петър, един от двамата апостоли, с първоначално име Симон. Син на Йона (Матей 16, 17). До срещата си с Исус живеел в Капернаум (Марко 1:21, 29), занимавайки се с риболов (Марко 1:16).

[87] ...а сега лови човеци... – Когато Исус среща Петър и брат му Андрей да ловят риба, ги повиква и им казва: „Вървете след мене, а аз ще ви направя да станете ловци на човеци" (Марко 1:17).

[88] Езерото Гин-Нецар – Генисаретското езеро.

[89] Луканус Иустус – евангелистът Лука. По всяка вероятност е бил гражданин на Антиохия, по народност грък, който, както много други свои сънародници, преминал към християнската вяра. По професия е бил лекар. Подробностите от биографията на Луканус Иустус, дадени в романа на Н. Райнов, не могат да намерят потвърждение в историческите сведения за него.

[90] ...вси стихове на Иаван и Рома... – навярно се има предвид йонийската (или изобщо елинската) поезия. Иаван е един от предците на йонийците, син на Яфет.

[91] Шеломит Танцувачката – не толкова при изграждането на образа, колкото при избирането на името е възможно Н. Райнов да има за образец Саломе (вж. бел. 189).

[92] Питам ви: кой от вас е чист от грях... – вж. Йоан 8:6–8. Вж. още и Послание към римляните 2:22.

[93] ...та написа нещо с пръст на пясъка... – единственият случай, в който Исус пише. Вж. Йоан 8:8.

[94] Преториум – най-висшата съдебна институция в Рим, Съдебна палата.

[95] Сейан – Луций Елий Сейян – префект на преторианската гвардия по времето на император Тиберий.

[96] Епикур (341–270 г. пр.н.е.) – старогръцки философ материалист-атомист от о. Самос, основател на Епикурейската школа.

[97] Едем – градината Господня, раят.

[98] Сикли – монети.

[99] Флавиус Иосеф – Йосиф Флавий (ок. 37 или 38 г. – ок. 100 г.) юдейски историк, писал на старогръцки език. Роден в Ерусалим.

[100] ...старец Никодемос... – Никодим, в християнското предание – таен ученик на Исус, представител на фари-

сеите, „юдейски началник“. Вж. Йоан (3:1–21, 7:50–51, 19:39–42).

101 Иоканаан Магид – Йоан Кръстител, Йоан Предтеча. В християнските митологични представи последният от пророците, предизвестяващи идването на месия, непосредствен предходник на Исус Христос. Син на пророк Захарий и Елисавета.

102 Ето: пращам своя Пратеник... – букв. цитат от Книгата на пророк Малахия (3:1). Вж. още и Книгата на пророк Исаиа (40:3).

103 ...И бог е сключил с него завет... – „Вечният завет“ повелява наследници на правата и задълженията на Аврам да бъдат синовете му, родени от Сара. Знак за този завет трябва да бъде обрязването на всички деца от мъжки пол (Битие 17:10–14).

104 Исаак – син на Аврам и Сара, роден по чудо от 100-годишния си баща и 90-годишната си майка (Битие 17:16:21). С неговото раждане се изпълва със съдържание „вечният завет“ между Аврам и Яхве.

105 Измаел – син на Аврам и египтянката Агар (робиня, прислужница на Сара). Историята на Агар и Измаел, изгонени от Аврамовия дом от Сара, се съдържа в Битие (16).

106 ...а на сина ѝ обеща по-голямо потомство... – един от потомците на Измаел в мюсюлманската традиция – Аднан – е родоначалник на всички „северни“ араби, с които отъждествявали старозаветните измаилтяни, известни със своето богатство (Съдии 8:24).

107 ... както някога един законник плашеше от Синай вашите страхливи бащи? – става дума за законите на Мойсей.

108 Едно време Иехаел, жената на Хебера Кенееца, уби вожда на ханаанците Сисара... – вж. Съдии (5).

109 А Иехудит отиде в стана на Холоферна, отсече главата му... – вж. бележката за Юдит и Олоферн № 19.

110 ...онзи, от когото водите своето потекло и с чието име се гордеете, защото се бил борил с Бога, излъга своя прегладен брат, за да му отнеме първородството за паница леща – става дума за Яков (в старозаветното предание патриарх, син на Исак и Ревека, внук на Аврам, родил се втори след брата си близнак Исав). Вж. Битие (25).

111 Вашите деди в пустинята бяха водени от облачен стълп... – вж. Изход (13:21).

112 ...двама от учениците Иоканаанови – Андреас бар Иона и Тодай бар Цефер... – Андрей – син на Йона и брат на Симон (Петър), един от първите (Матей 4:80–20) или дори първият (Йоан 1:40–41), призван от Исус за апостол, ученик на Йоан Кръстител. Другият е Тадей (Матей 10:3, Марко 3:18), един от апостолите; вторият от учениците на Йоан Кръстител, за които свидетелства евангелието на Йоан (1:35–39), но там той не е назован по име.

113 Талес – Талес от Милет (ок. 624 – 547 г. пр.н.е.), първият исторически достоверен представител на древногръцката философия. В античната традиция един от седемте мъдреци. Основател на стихийно материалистическата милетска школа. Според неговото учение първоосновата на всичко съществуващо е водата.

114 Създаде Бог в начало Небе и Земя. Ала Земята бе лишена от вид и ред... – началото на Светото писание (Битие 1:1–2).

115 Филон – вероятно Филон от Александрия (ок. 30 г. пр.н.е. – 45 г. от н.е.), християнски философ, писал на гръцки език. Поставя началото на християнската философия. Съчиненията му са свързващо звено между юдаизма и елинизма, от една страна, а, от друга – между юдаизма и християнството.

116 Ина – мярка за течност.

117 Ефа – най-популярната мярка за сухи вещества (жито и др.).

118 Лотовата жена – превърната в статуя от сол, тъй като нарушила Божията забрана да се оглежда при измъкването на Лотовото семейство от Содом (вж. Битие 19).

119 Мицраим – Египет.
120 Вдод – папуняк.
121 Пелешет – древноевр. название на Палестина. Идва от егейското племе филистимляни, населявало средиземноморското крайбрежие.
122 Ламех – син на Матусаил, пряк потомък на Каин и Адам, имал две жени – Ада и Села (вж. Битие 4:18–24).
123 Шалом („... що пресна с триста наложници...") – Соломон, който имал седемстотин жени и триста наложници (3 Книга на царете 11:3). Вж. и бел. 30.
124 ...Рашела, която открадна от баща си домашните богове... – Рахил, по-малката дъщеря на Лаван Арамееца, жена на Яков, която, напускайки бащиния дом, открадва от него статуйките на боговете (Битие 31).
125 ...жените скриха под седлата на камилите и мулетата златните кумирчета... – по примера на Рахил (вж. горната бележка) при бягството от Египет жените скриват кумирчетата под седлата, на които сами седят.
126 Садок – син на Ахитов от рода на Елиазер, син на Арон; първосвещеник заедно с Авиатар по времето на Давид (2 Книга на царете 20:25), двамата помогнали на Давид при бягството му от Авесалом и върнали в Ерусалим ковчега с плочите на Божия завет (2 Книга на царете 15:24–29).
127 Закени – съдии.
128 Херодес Антипас – Ирод Антипа, тетрарх, управител на Галилея, втори син на Ирод Велики и самаритянката Малтека.
129 Понтиус Пилатус – Пилат Понтийски, прокуратор в Ерусалим, назначен от имп. Тиберий в 26 г. от н.е.
130 Иоканаан бар Зебадиа – евангелистът Йоан, Йоан Богослов, син на галилейския рибар Заведей, ученик на Йоан Кръстител, един от дванадесетте апостоли.
131 Невод – рибарска мрежа.
132 Назир – на евр. означава „посветен, усамотен". Обет, който можел да даде всеки израилтянин или израилтянка, с който се посвещавал за определено време или за цял живот изцяло на Бога. Далият този обет трябвало да се въздържа от вино и грозде, да не се доближава до мъртвец, дори да е негов близък.
133 Иакоб Облиам – Яков, най-големият брат на Исус – вж. бел. 67.
134 Алфеевите синове – евангелското повествование назовава само един Алфеев син – Яков, който обикновено се споменава в края на листата на апостолите (Матей 10:3, Марко 3:18). Другият Алфеев син може би е Йосия, споменат в евангелските текстове като брат на Яков (Матей 27:56, Марко 15:40).
135 Плиниус Млади (61 или 62 – ок. 114 г.) – римски писател и държавен деец. От съчиненията му са запазени сборник с писма в 10 книги и похвалната реч за Траян („Панегирик"); погубени са съдебните му речи и поетическите му произведения.
136 Земята Офир – в библейските текстове земя в Египет, известна със златните си залежи (пс. 45:10, 3 Книга на царете 9:27–28, Книга на пророк Исай 13:12). Местност край брега на Червено море на Арабския полуостров.
137 Ханан – страната на хананетите, най-древните семитски племена. В библейските текстове хананетите се представят като главно и коренно население на Палестина.
138 Еном – място, близо до Салим, където Йоан Кръстител е кръщавал. Самата дума означава място, където има извори.
139 Къпалнята Бетезда – къпалнята Витесда, където Исус е лекувал болни (Йоан 5:2–9).
140 Едеса – град в Месопотамия, столица на горномесопотамското княжество Осроене.
141 ...в града Мерое, царува Кандакия, черна царица... – споменава се в новозаветните текстове като етиопската царица Кандакия (Деяния на апостолите 8:27).
142 Шимон Макеба – Симон Макавей, син на Мататий, родоначалник на Макавеевия род. През 140 г. пр.н.е. избран за първосвещеник и юдейски цар. Убит през 135 г. пр.н.е.

[143] Пророк Иехойел – пророк Иоил (вж. Книгата на пророк Иоил).

[144] Никодемос Законник – вероятно Никодим (вж. бел. 100).

[145] А след това Иоканаан Магид бе заключен от четиривластника в кулата Махеро, обвинен в метеж срещу Рома – като пазител на праведността Йоан Кръстител обвинява тетрарха Ирод Антипа в грубо нарушаване на юдейските закони (Ирод отнема жената на брат си Иродиада и се оженва за нея). Ирод хвърля Йоан Кръстител в тъмница, но не го убива, боейки се от неговата популярност (Матей 14:3–5, Марко 6:17–20). Кулата Махеро се намира на Мъртво море.

[146] Иакоб бар Зебадия – Яков, Заведеев син, брат на Йоан (Йоан Богослов), един от учениците на Исус (Матей 10:2, Марко 3:17, Лука 6:14, Деяния 1:13).

[147] Иокайахим – Йоаким, юдейски цар, при когото Навуходоносор обсажда и превзема Ерусалим (597 г. пр.н.е.).

[148] Цедекиас – последният юдейски цар, възцарен от Навуходоносор след падането на Ерусалим (597–586 г. пр.н.е.).

[149] Кнеус Помпеус – Кней Помпеус (106–48 г. пр.н.е.), римски пълководец и политически деец от периода на гражданските войни, в резултат на които републиката е унищожена и е установена военна диктатура на робовладелците.

[150] Бетшеба – Вирсавия (вж. бел. 38 за Урия).

[151] Елиазер бен Шамуел, сестрите му Марта и Мириам – възкресеният от Исус Лазар и сестрите му Марта и Мария (вж. Йоан 11:1–44).

[152] Зенон Елеатски – Зенон от Блея, Южна Италия (ок. 490–430 г. пр.н.е.), старогръцки философ, представител на т.нар. Елейска школа.

[153] Ахурамазда (или Ормузд) – в иранската митология върховно божество в зороастрийския и ахеменидския пантеон. Буквално означава „Господ премъдри“. Олицетворение на света, живота и истината.

[154] Книга на Енох – един от старозаветните апокрифи. Енох е син на Ярет от рода на Сет и е баща на Метусал, името му се открива в родословието на Исус (Лука 3:37. Вж. и Послание към евреите 11:5).

[155] Михаел – Архангел Михаил – в старозаветната, християнската и дори в мюсюлманската традиция. Ангел на застъпничеството и милосърдието. Също и „ангел на предстоянието“, стоящ заедно с Гавриил пред Божия престол.

[156] Луциус Вителиус (15 г. пр.н.е. – 69 г. от н.е.) – римски император (69 г.).

[157] Херодиас – Иродиада, жената на Ирод Антипа.

[158] Лабарум – знаме.

[159] Саул – цар на Израел (род. 1050 г. пр.н.е.), предшественик на цар Давид, опитал се да обедини под своя власт целия Израел.

[160] Мириам Шамуел, Марта Шамуел – сестрите на възкресения Лазар Мария и Марта. Вж. Йоан (11).

[161] Езра – по линия на Садок произхожда от Елиазер, сина на Арон. Книжник, добре владеещ Мойсеевите закони. Служил при персийския цар Арта Ксеркс I (465–423 г. пр.н.е.). Вж. Книга на Езра.

[162] Танаими, сабураими, емораими – хора, в различни периоди коментирали старозаветните предания.

[163] Пророк Даниел – Даниил, легендарен еврейски праведник и пророк мъдрец, чиито видения са описани в Книга на пророк Даниил.

[164] А пророк Даниел ви възвеща четири царства на нечестие, на гибел обречени – и пето царство след тях: царство на светост, царство без край – Книга на пророк Даниил (7).

[165] Кидар – тиара, диадема, главното украшение на първосвещениците във вид на чалма с диадема.

[166] Зелоти – групировка, която призовавала към война с римляните на живот и смърт; зелотите ходели винаги въоръжени; мнозина от тях се включвали в обкръжението на Исус.

[167] ...стария мъдрец от Александрия... – има се предвид Филон Александрийски (вж. бел. 115).

[168] Египтянина Мозес – Мойсей.

[169] Солон (VII–VI в. пр.н.е.) – старогръцки законодател и поет, един от седемте мъдреци на елинската античност.
[170] Цебаот – Саваот.
[171] Елиас – пророк Илия, пророкувал на цар Ахав (вж. 3 Книга на царете 17:1).
[172] Цар Ахааба и жена му Иезабел – самарийският цар Ахав (IX в. пр.н.е.) и жена му Езавел. Споменават се в 3 Книга на царете (16:28–34).
[173] Двата големи храма на Тебес – навярно става дума за храмовете на Амон и Пта в Тива, съградени от Тутанкамон през периода на Новото царство.
[174] Пергам – древен град (и царство) в Северозападна Мала Азия.
[175] Сибили – в древногръцката митология пророчици, които, изпадайки в екстаз, предсказват бъдещето.
[176] Нума Помпилиус – Нума Помпилий, легендарен цар на древния Рим от края на VIII – нач. на VII в. пр.н.е.
[177] Стадий – мярка за дължина, около 600 фута.
[178] Проконсулът Вителиус – Луций Вителий, управител на Сирия (вж. бел. 157).
[179] Тибериус Цезар – Тиберий (Клавдий Нерон), рим. император, приемник на Октавиан (14–37 г.); пренебрегнал напълно ролята на Сената, установил еднолична диктатура; по негово време били унищожени видни представители на римската култура.
[180] Силвани – от Силван, в римската митология бог на горите и дивата природа. В периода на империята – най-популярният бог на плебеите и робите. Висшите класи го причислявали към „черните земни богове".
[181] Мезия – Мизия.
[182] Иосуе, син Сирахов – Исус Сирах (вж. апокрифната старозаветна Книга на Исус Сирах).
[183] Хилел и Симеон – вж. бел. 73.
[184] Рабй Иоханес – Йоан Кръстител.
[185] Матиас – евангелистът Матей.
[186] Атриум – преддверие в гръцка или римска къща.
[187] Иоханес, син на Зебадиас – евангелистът Йоан.

[188] Гилеад – област на източния бряг на р. Йордан.
[189] Саломе – дъщеря на Иродиада (вж. бел. 92), която според евангелската легенда поисква главата на затворения Йоан Кръстител като награда за танца си, с който очарова своя пастрок Ирод Антипа (Матей, 14:6–12, Марко 6:21–29). В евангелските текстове Саломе не е назована по име.
[190] Псантер – струнен инструмент, подобен на цитра.
[191] Къжел (диал.) – къделя, хурка.
[192] Крагуи – ловна птица, сокол или ястреб.
[193] Мора – вероятно Н. Райнов използва названието на зъл дух, нечиста сила в славянската митология (мора, кикимора), първоначално със значение въплъщение на смъртта.
[194] Иозеф, син Каифасов – Йосиф бен Кайафа.
[195] Идумея – област, населявана от идомитите, които след разрушаването на Ерусалим (586 г. пр.н.е.) проникнали на север и спадали към царството на Ирод Велики.
[196] Филипус Закен и Аристион, син Теомов – ученици на Йоан Кръстител, които той изпраща при Исус да го питат той ли е Месия: в евангелската легенда не са назовани поименно (Лука 7:19).
[197] Сабат – шабат (вж. бел. 37).
[198] Самария – столица на северното еврейско царство.
[199] Хоразин – селище, споменато в евангелските текстове: жителите му огорчили Исус, като не се покаяли (Матей 11:21, Лука 10:13).
[200] Лисиците имат свои дупки, а птиците – гнезда... – вж. Матей 8:20.
[201] Елеати – представители и последователи на Елеатската (Елейската) школа (древногръцка философско-идеалистическа школа).
[202] Херодес Магнус – Ирод Велики.
[203] Елиазер, син Самуелов – възкресеният Лазар (вж. бел. 151).
[204] „Иерузалеме, Иерузалеме!..." – не е буквален цитат, а монтаж от стихове от евангелията на Матея (23) и Лука (11).

[205] Праведният Абел – Авел, вторият син на Адам и Ева, убит от брата си Каин. В Новия завет Авел се тълкува като първия мъченик, от него започва редът на невинно убитите (Матей 23:25, Лука 11:51).

[206] Пророк Закариа – пророк Захарий, баща на Йоан Кръстител. За него разказва евангелието на Лука (1). Убит от хората на Ирод в храма (Матей 23:35, Лука 11:51).

[207] Ханан – първосвещеникът Ананий (Ана), тъст на Кайафа, един от духовните водачи в Ерусалим. При него според евангелието на Йоан (18:13) завеждат най-напред заловения Исус.

[208] Архелаус – най-големият от тримата синове на идумейския цар Ирод Велики. Майка му е самарийката Малтоке. Заедно с брат си Ирод Антипа е възпитан в Рим.

[209] Потомци на дома Макабеи – потомци на Макавеевия род (вж. апокрифните 1 и 2 Книга на Макавеите).

[210] Иосеф от Ариматея – споменава се в евангелието на Йоан. Заедно с Никодим (вж. бел. 100) участва в свалянето на Исусовото тяло от кръста и погребването му (Йоан 19:39–42).

[211] Който похули името на Елохима... – вж. Левит 22.

[212] Племето, що отвоюва отпосле страната ни... – става дума за завладяването на Израелското царство от асирийския цар Саргон II (722 г. пр.н.е.), който разселва израилтяните в Мидия и Месопотамия.

[213] Духът на Иаван – има се предвид елинската цивилизация и нейният наследник Рим.

[214] Станове – ед.ч. стан, тояжка за подпиране.

[215] Кремуциус Кордус – Кремуций Корд, римски историк, една от жертвите на едноличната диктатура на Тиберий.

[216] Архитриклинос (лат.) – иконом, разпоредител при гощавка.

[217] Ликтори – в римската армия служители (помощници) на едила, носещи знаците на неговото достойнство (свастиките).

[218] Молох – в Библията божество, на което са принасяли човешки жертви, особено деца. Почитано в Палестина, Финикия и Картаген.

[219] Далила погуби Самсона... – виновница за гибелта на Самсон (вж. бел. 26) е филистимлянката Далила, негова възлюбена, която разкрива, че силата на Самсон е в косите му, и докато той спи, тя отрязва от тях. Благодарение на това филистимляните го залавят и убиват (вж. Числа 16).

[220] Проклетата шомеронка – самарийката Малтеке, жена на Ирод Велики и майка на Ирод Антипа.

[221] Партяни – от Партското царство (III в. пр.н.е. – III в. от н.е.), разположено в земите на днешен Североизточен Иран и Югозападна Тюркмения. Партите били известни като могъщи и коварни противници на римските легиони в Средния изток.

[222] Таблиците на Вечния град – „Закони на дванадесетте таблици“, първата кодификация на правото в Римската република (451–450 г. пр.н.е.). Законите били записани на медни плочи и изложени публично. С тях се ограничава произволът на патрицианските магистрати.

[223] „Цезаровото дайте цезару...“ – „... отдавайте кесаревите на кесаря, а Божиите на Бога“ – из проповедите на Исус пред фарисеите (Матей 22:21).

[224] Изпаренията на Геином – „огнена геена“, в юдейската и християнската традиция символно обозначение на окончателната гибел на грешниците.

[225] Адонай – едно от означенията на Бога в юдаизма. От епохата на елинизма се употребява като заменящо название на непроизносимото име на Яхве.

[226] Имаше един цар лозе в далечна страна... – цялата глава X е Николай-Райнов вариант на една от притчите, с които Исус проповядва пред първосвещениците и народните старейшини в храма (вж. Матей 21:33–41).

[227] Тирза – тирсово дърво.

[228] Пърнар – нисък вечнозелен храстовиден дъб.

[229] Дом на молитва ще се нарече Моят дом – Книга на пророк Исай (56:7), цитирано у Матей (21:13).

[230] Дванадесеттех – дванадесетте апостоли, ученици на Исус. Имената им се откриват в евангелията на Ма-

тея (10:2–4), Марко (3:16–19) и Лука (6:14–16), както и в Деяния на апостолите (1:13).

[231] Градината Гатамена – Гетсиманската градина, последният приют на Исус.

[232] Теребинти – терпентиново дърво.

[233] Меандри – геометрични орнаменти.

[234] Палмети – растителни орнаменти.

[235] Антиохия – по онова време третият по големина град в древноримските земи, столица на Сирия, най-многобройното християнско селище след Ерусалим.

[236] Палестра – в древна Гърция и Рим гимнастическа школа, място за състезания.

[237] Сейанус Елиус от Валсиния – Сейан (вж. бел. 95).

[238] Дафне – в гръцката митология нимфа, дъщеря на Гея и бога на реките Пеней (или Ладон). В дадения случай се има предвид и дафиновата горичка, гордост на Антиохия, в която се правели целогодишни празненства.

[239] Елохи-Елохи – лама сабахтани – – –? – Боже мой, Боже мой, защо ме остави? (вж. Матей 27:46, Марко 15:34).

[240] Матиас Митар – евангелистът Матей.

Пенка ВАТОВА

ДУМИ ЗА НИКОЛАЙ РАЙНОВ

РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

Николай Райнов е роден на 1 януари 1889 г. в с. Кесарево, Великотърновско. Първоначално учи в родното си село. Проявява се като отличен ученик, но баща му няма финансова възможност да го издържа в гимназия. Единствен изход остава Духовната семинария в София, която отпуска стипендии на бедни, но ученолюбиви деца. След като издържа с успех конкурсния изпит, той постъпва в Духовното училище в столицата. Има рядкото щастие да бъде ученик на едни от най-големите светила на българската наука в началото на XX в. – професорите Васил Златарски, Стефан Младенов, Андрей Протич и др.

След завършване на семинарията (1908 г.) постъпва в Софийския университет „Св. Климент Охридски", където записва философия. Поради липса на средства е принуден да напусне университета и да постъпи като писар в далечното градче Провадия (1911 г.). В него обаче не се задържа дълго, тъй като през есента на 1912 г. избухва Балканската война и той заминава на фронта като военен кореспондент. Същата длъжност изпълнява и след въвличането на България в Първата световна война (есента на 1915 г.). В продължение на нови три години пак е на фронта, като прекарва по-голямата част от времето си на Южния фронт (района на гр. Дойран).

Оцелял по време на войните, Николай Райнов продължава отново образованието си – този път в Държавното художествено-индустриално училище в София, където учи декоративно и пластично изкуство. През 1919 г. завършва училището и се отправя на дълго пътешествие в някои страна от Арабския полуостров и Северна Африка – Сирия, Палестина, Египет, откъдето се прехвърля в Гърция и Италия.

Завръщайки се в България, получава назначение като главен библиотекар в Пловдивската народна библиотека (дн. Народна библиотека „Иван Вазов“), където прекарва от 1922 до 1925 г. След това в продължение на две години (1925–1927) е в Париж, където изучава паметниците на античната култура и изкуство.

Натрупал огромни знания, през 1927 г. е избран за професор по история на изобразителното изкуство в Художествената академия. През 1945 г. става и член на Българската академия на науките (академик). Преподавателската му дейност продължава до 1950 г., след което излиза в пенсия. Умира в София на 2 май 1954 г.

Духовното наследство на Николай Райнов е изключително голямо по обем и твърде разнообразно по своя характер. Започва да пише стихове още като ученик в Софийската духовна семинария. Първите си произведения публикува в списанията „Художник“ и „Летописи“ (1904). Подписва ги с псевдонима К. Поборников.

От по-значителните му творби най-напред се появява книгата му „Богомилски легенди“, която излиза от печат през 1912 г. Макар и да няма облик на строго научно съчинение, може определено да се каже, че тя е първото произведение у нас, посветено на една от най-големите религиозни ереси в средновековна България – богомилството. Съчинението му изпреварва с повече от едно десетилетие съчинението на проф. Йордан Иванов – „Богомилски книги и легенди“, чието първо издание се появява чак през 1925 г. Творбата си Н. Райнов подписва с псевдонима си Аноним.

В навечерието и по време на Първата световна война Н. Райнов сътрудничи на някои периодични издания, сред които и сп. „Съвременна мисъл“ (1910–1914), издавано от ръководни дейци на БРСДП (широки социалисти) – Харалампи Христов, Асен Цанков (брат на известния по-късно проф. Александър Цанков) и д-р Петър Джидров. Негов инициатор обаче е добре познатият по онова време книгоиздател Александър Паскалев, който желаел то да стане продължител на спрялото през 1907 г. сп. „Мисъл“, издавано от литературния кръг „Мисъл“, в който влизат д-р Кръстьо Кръстев, Пенчо П. Славейков, Пейо К. Яворов и Петко Ю. Тодоров. Освен видни общественици от рода на Янко Сакъзов, Илия Янулов, Григор Василев и др., в списването му вземат дейно участие и някои от по-изтъкнатите представители на българската литература – Стоян Михайловски, П. К. Яворов, Димчо Дебелянов, Николай Лилиев, Йордан Йовков и пр. Със свои литературнокритически статии на страниците на списанието присъстват още д-р Кр. Кръстев, проф. Боян Пенев, проф. Михаил Арнаудов, Д. Б. Митов и др.

След края на Първата световна война Н. Райнов е главен редактор на сп. „Зеница“, което излиза само през 1920 г., и сп. „Орфей“ (1926–1940). Заедно с това участва в редактирането и на други периодични издания – сп. „Съвременна илюстрация“ (1921), сп. „Звезда“ (1928–1929) и др. Сътрудничи и на списанията „Художествена култура“, „Листопад“, „Везни“, „Пламък“, „Съвременно изкуство“, „Златорог“, „Родна реч“, „Родно изкуство“ и др. Не се смущава от идейните позиции на техните издатели – Владимир Василев, Гео Милев и пр. За него е по-важно поместваните му творби – разкази, стихотворения, както и научните му статии по изобразително изкуство, да имат несъмнена художествена или научна стойност.

Горещият прием, на който се радва първата му книга „Богомилски легенди“, го въодушевява да се заеме с нови проучвания на древното българско изкуство, към което вече са насочили своя поглед и други видни наши изкуствоведи – Богдан Филов, А. Протич и др.

Голямо събитие в творческата дейност на Н. Райнов е появата на романа му „Между пустинята и живота“ (1919). Макар че произведението е пропито от религиозните настроения на автора, то е посрещнато на нож от Българската православна църква и не само това, но и е отлъчен от нея – почти уникален случай на отношение спрямо представител на българската литература.

Впечатленията си от голямото пътуване в Арабския полуостров и Северна Африка отразява в редица твор-

би, предшествани от сборниците с разкази „Очите на Арабистан" (1918).

Принуден след преждевременната смърт на съпругата си да отглежда и възпитава сам невръстните си деца, Н. Райнов обръща поглед и към света на приказките. През 1924 г. издава „Най-хубавите народни приказки", а през 1931–1934 г. се появяват и неговите „Приказки от цял свят" в 30 тома.

През 30-те години на миналото столетие излизат нови негови творби – „Самодивско царство" (1933), „Отдавна, много отдавна" (1939), „Сърдечен огън. Дамаскини и притчи" (1939) и „Счупени стъкла" (1939), в които проповядва вярата в мъдростта на знанието, красотата и хармонията и въобще в творческия дух на народа.

През 1939 г. се навършват 50 години от рождението на писателя и група негови приятели подемат инициативата за отпразнуване на полувековния му юбилей. Въпреки разрешението на официалните власти тържеството е възпрепятствано от различни родолюбиви организации, които не гледат с добро око не само на творческите му изяви, но и на гражданските му позиции, макар той да не е в средите на левите сили на страната.

Последната му по-значителна литературна изява е романът „Кръвожадните" (1947), посветен на живота на праисторическите хора.

Освен като литературен творец Н. Райнов се откроява и като изтъкнат изследовател на изобразителното изкуство. Обстоятелството, че владее писмено и говоримо повечето от западноевропейските езици, му позволява да се докосне до широк спектър от проблемите на българското и чуждестранното изобразително изкуство. Едно от най-големите му творчески достижения в тази област е монографията „Източно и западно изкуство", публикувана през 1924 г., когато излиза на бял свят и известното съчинение на Богдан Филов „Старобългарско изкуство".

Познанията, които придобива в Държавното художествено-индустриално училище в София, насочват интересите му и към орнаментиката в славянските ръкописи.

С голямо увлечение изучава съхраняваните в Пловдивската народна библиотека средновековни български ръкописи и въз основа на тях публикува солидна монография на тази тема. От орнаментиката се прехвърля към пластичното изкуство. В продължение на едно десетилетие подготвя 12-томно съчинение, последвано от друга монография „История на изкуството" в 2 тома (1943–1945).

Едно от последните му изследвания като изкуствовед е „Николай Павлович", посветено на живота и творческата дейност на един от най-видните представители на българското възрожденско изкуство. Авторът не доживява да види тази творба, тъй като тя излиза от печат посмъртно (1955), когато той вече не е между живите.

Като литературен творец и изкуствовед Николай Райнов се откроява като една от най-ярките и самобитни личности в българския културен живот през XX в. Ако идейните му лъкатушения – от символизма, религиозния мистицизъм и реализма, не се нравят на неговите критици, никой от тях не дръзва да оспори богатата му творческа ерудиция.

Духовното му наследство, възлизащо на над 80 тома литературни произведения и научни изследвания, е все още слабо проучено. То обаче няма да потъне в сянката на забвението, тъй като художествените и научните му достойнства са вън от всякакво съмнение и рано или късно ще намери своите ревностни изследователи.

МИЛЕН КУМАНОВ

СИМВОЛИЗМЪТ В БЪЛГАРИЯ И НИКОЛАЙ РАЙНОВ*

За символизма у нас е прието да се говори с известно пренебрежение – като за нещо, което се е наложило изкуствено и което бърже се е преодоляло. Особено характерно е туй отношение към българския символизъм за поколението, което сега се затвърдява в литературата ни и което именно си приписва заслугата да е изместило и преодоляло символистичния светоглед и символистичната естетика. Тая претенция на младите внася, заедно със своята войнственост, и редица недогледжания, които ги правят неспособни за едно по-правилно и историческо отношение към наследството на символистите.

Трябва веднага да отбележим, че с общото наименование „символисти" или „декаденти", „новоромантици", „модернисти" и пр. у нас се отбелязва цяло едно поколение поети, което взема надмощие в поезията ни след Яворов, предни представители на което са: Т. Траянов, Николай Лилиев, Николай Райнов, Л. Стоянов, Трифон Кунев, Ив. Грозев, Ем. п. Димитров, Димчо Дебелянов, Хр. Ясенов, Ив. х. Христов, Ив. Мирчев... Някои считат, че първа книга, издържана в духа на символизма, е „Безсъници" на Яворов (1907), а други, с по-голямо основание, поставят като родоначалник на туй ново движение Траянов – стихотворението му „Новият ден", печатано през 1905 г. в сп. „Художник", и сетне първата му стихосбирка „Regina Mortua" (1908).

Важни дати в развоя на символизма в България отбелязват първата книга на Николай Райнов – „Богомилски легенди" (1912) и писмото на Ив. Радославов до П. Ю. Тодоров, печатано в сп. „Наш живот" (1912). К. Величков пръв

* Златорог, 1939, кн. 2.

насърчава Траянов и Трифон Кунев. Благосклонен, а понякога и увлечен в новите символистки позиви, е А. Страшимиров. Д. Кьорчев и Ив. Радославов са първи идеолози на новото движение.

Като сериозен орган на младите тогава поети се явява сп. „Звено", редактирано от Димитър Подвързачов (всичко четири книжки, София, 1914). В него изпъкват вече Николай Лилиев и Димчо Дебелянов. Заедно с тях обаче в „Звено" печатат разкази Георги Райчев, Йордан Йовков и Константин Константинов, които нямат почти нищо общо със символистическата естетика.

В първата книга на „Звено" е печатана „Легенди за разблудната царкиня", която наистина е между най-характерните, силно издържани, символистични творби в нашата поезия. В „Звено" Ив. Радославов, вземайки повод от „Схлупени стрехи" на Михаил Кремен, пише следните думи, които могат да бъдат тълкувани и като типични за цялото онова поколение: „Явяват се от време на време, съвсем случайно, писатели, които искат да ни напомнят за жалките, осакатени в душата си герои на делничността, за мъничките желания и копнения, които се раждат и умират под „схлупените стрехи", за тъмните и кални улици на живота, от дето завинаги е избягала всяка поезия, всяка красота. И по такъв начин отнемат ни светостта на самотата, която ний искаме да населим с блянове, и сънищата на нашата душа по тържествено-звездната нощ, по великото необхватно море и грандиозно-високите върхове на планини, които ни откриват чаруващи хоризонти; отнимат ни я, за да ни накарат да почувстваме още по-силно, още по-жестоко тази ужасна делничност, която е нашето проклятие и нашият неотразим кошмар. (Колко чуждо ни звучат днес тия капризни поплаци от действителността, колко странно ни се вижда туй мотивирано бягство от виденията на бедността и социалните неправди!)

Самият редактор на „Звено" Д. Подвързачов не пише в своето списание, избягва теоретизациите. И тогава още се забелязва едно рязко раздвоение в средствата и изпове-

дите на ония, които вкупом минават за символисти. От една страна са Траянов, Л. Стоянов и Райнов, от друга – Лилиев, Дебелянов, Ем. П. Димитров – поети, които всъщност като се отстранят някои изключения, застъпват два различни стила – дотам, че Лилиев и Дебелянов изскачат из оградите на символистичното царство. Но една вътрешна, идейна и нравствена спойка между всички тия изпъкнали вече творци остава да съществува. Всички те са индивидуалисти, съсредоточени естети, които дирят само съкнините състояния на душата си, за да изплитат тогава едва уловимите мрежи на своите видения и блянове.

Голямата война сварва всички тия поети все още сближени помежду си и постепенно завладяващи литературния фронт – опразнен вече от Пенчо Славейков, Яворов, П. Ю. Тодоров и д-р Кръстев. Срещу цялото изкуство на символистите стои Иван Вазов.

В стихиите и изпитанията на войната поетите почти млъкнаха. Димчо Дебелянов загина, рано прострелян при Демир-Хисар. Загина и Илия Ив. Черен.

Дойдоха погромите. Страната ни бе полуокупирана, смазана. Поетите символисти, които бяха в разцвета на творческите си сили, трябваше сега да дадат най-ценните си творби. Но „времето", социалната и националната действителност пущаха вече най-враждебни на техните лозунги изисквания. Естетиката и етиката на индивидуализма се явяваха като упадъчни и анахронични. И въпреки туй точно в първите години след войната символистите получиха най-ярките си утвърждения, дадоха най-дълбоките си изповеди. Особено ония от тях, които бяха способни да се вживяват в тревогите на народа си и искрено да им се отзоват. През тия години ние разкрихме Димчо Дебелянов – познат и признат по-рано само от неколцина приятели; сближихме се с Лилиев, който през 1918 г. издаде първата си стихосбирка „Птици в нощта", претърпяла след две години ново издание; сродихме се и с Траянов, станал за нас по-достъпен сякаш едва от „Български балади" насам (1921 г.); тогава узнахме и Николай Райнов. През 1918 г. той издаде почти изведнъж пет книги: „Богомилски ле-

генди" (второ издание), „Градът", „Видения из древна България", „Книга за царете", „Очите на Арабия" и „Слънчеви приказки". Тъй че българският символизъм се утвърди в годините след войната – тогава, когато всичко можеше да бъде срещу него. Затуй в повечето случаи неговото влияние остава слабо. Това обаче не може да намали обективните достойнства на изкуството, което той създаде. Те са особено големи в лириката, дето символизмът остави няколко от най-силните имена: Траянов, Дебелянов, Лилиев, Райнов.

Деен и бояк защитник на тая поезия след войните бе за известно време Гео Милев, редактор на сп. „Везни" (1919 и 1920). Той обедини около своето малко, но темпераментно списание Николай Лилиев, Николай Райнов, Траянов, Л. Стоянов и Ем. п. Димитров. Статиите му са винаги крайни, отричат всяка творба, която има връзки с действителния живот, препоръчвайки на българските художници и поети „чистото изкуство". „Трябва – казва Гео Милев в кн. 2 на „Везни" (1919) – българската литература да излезе вън от себе си: вън от традицията на националното, съвременното и популярното!" Това бяха общи формули за всички теоретици на модернизма. Те, разбира се, бяха много скоро опровергани. Сам Гео Милев – революционер по темперамент – не след много стана апологет на друго изкуство, което диреше преди всичко съвременното и популярното.

Списание „Везни" се старае да бъде толкова много универсално и „чисто", че не одобрява, намира за ненужно обявяването на народния траур по случай наложения Ньойски договор. „Не в природата, не в действителността, подчертава на друго място Гео Милев, се крият изворите на изкуството – а в свръхдействителния мир на нашите абстракции" (кн. 3, 1919 г.). От туй гледище са отречени не само творбите на Вазов, Чилингиров и Страшимиров, но дори и „Жетварят" на Йордан Йовков. За него Л. Стоянов пише: „Да бъдеш реалист, казал е някой (?), значи да не бъдеш нищо. Ако иска да задържи обаянието си, Йовков трябва да се върне към забравените от него извори на душата си

и там да потърси оная жива вода, която ще му разкрие ослепителните хоризонти на Прекрасното. Защото произведения като „Жетварят" стоят на едно ниво по-ниско от средния литературен вкус. Те дават само име, но не и безсмъртие." (Везни, кн. 7, год. I, 1919).

Райнов е между постоянните сътрудници на „Везни". Там той даде някои особено ценни статии. Но когато през 1921 г. започна сп. „Хиперион", Райнов не беше между сътрудниците му. Скоро той изтъкна като негов враг. Заедно с Лилиев Райнов бе минал към „Златорог", който не гонеше традицията и дейната проблематика на живота, а гледаше да изясни тая традиция, приемайки от нея всичко ценно и вечно. В „Хиперион" от символистите останаха Траянов, Л. Стоянов и Ив. Радославов. Към Николай Райнов, който беше най-авторитетен идеолог на модернизма, хипериoнци често се държаха враждебно. Тъй тази група поети и писатели постепенно се разнищи, изменяйки от година на година своите „идейни позиции", и нагаждайки се към новите нужди на българския социален и културен живот.

При белетристиката положението е малко по-друго. Там позициите на реализма се пазеха авторитетно от изключителни таланти като Елин Пелин, Йордан Йовков, Г. П. Стаматов, Георги Райчев – да не говорим за по-младите. Общо взето, нашата белетристика не чупи традиционната си линия – развива се нормално, без зигзаги и застои. Единствено пречупвания в нейния стил и в домогванията ѝ отбелязва тъкмо Николай Райнов. След него опити за излизане из традиционната белетристика направи Чавдар Мутафов, но той скоро капитулира. Райнов остана сам – непоколебим, неуморно плодовит, изолиран в своите усилия. Тия именно прояви на Райнов разкриват неговите най-ярки и ценни заслуги в нашата литература.

Първа отлика на този единствен символист разказвач е неговият език. Още с „Богомилски легенди", която от 1912 г. насам претърпя три издания, Райновият език блясва с екзотиката и ритмичната си стегнатост. Той, езикът, тук сякаш не е средство за предаване на образи, чувства и мисли, а самоцел – нещо, което само по себе си трябва да очарова и да унася читателя в блянове и съзерцания. Изкуствено построяван, подобно езика на стихотворната поезия, езикът на Николай Райнов използва всички средства за добиване ритмична гъвкавост и звучност на фразата. Тя звучи музикално, пленява със своите извивки и с външната си хармония. С ритъма, с пластичността на фразата, а не с нейната лексикална сочност, Райнов вае образи, които проблясват, очароват и изчезват тъй, както изчезват образите, които е извикало в съзнанието ни някое музикално произведение.

Райнов е по склонност на душата си декоратор (рисувал е и с четка и перо чудни по стилизираността и лиризма си картини), поклонник е на орнамента – „характерен плод на всяко стилно изкуство". Ако в декоративното рисуване се осъществява чрез линия, шарка и плоскост, то в словесното изкуство подобна стилизираност може да се постигне чрез ритъма на фразата, загадъчността на образите и заплитането на мисълта, която остава сякаш с усилието си за дирене на истината – без някога да се добере решително и убедително до нея.

Заедно с всички поети от своята група, и Николай Райнов избягва дейната проблематика на живота, домогвайки се до една чиста литературност, в основата на която стои индивидуалистичният култ към красивия израз. Той страни от битовия и социалния живот, за да се отдаде само на съзерцание, на екзотични видения и на една мъдрост, която дири повече външен блясък, смайващи жестове, а не социалния и нравствен смисъл на живеенето. Това е характерно за всестранното творчество на Райнов, особено за първата му книга – „Богомилски легенди", която създаде у нас цяла школа тъкмо с външните особености на езика си. За езика на белетристиката ни тя стана туй, което е „Птици в нощта" за българския стих. Тия две книги отбелязват двата най-сериозни опита за откъсване на художествения израз от социалната и битовата предметност на езика, за да стане той преди всичко ритъм и музика, да ни въвежда в автономия, надреални светове. Тук

се крие коренната разлика между стила на Николай Райнов и тоя на Вазов, Влайков, Елин Пелин, Йовков. Единият е чисто изкуство, орнамент, фрагмент; а другият – епос, социален жест, живот.

Друга книга на Райнов, която рязко изпъква между всичко създадено от наши белетристи, е лиричният роман „Между пустинята и живота". И в него ни завладява преди всичко особеният музикално, звуково и ритмично хармонизиран език – а след туй нравствените проблеми. Има страници в тая книга, които се четат с рядко удоволствие – те галят и радват слуховото ни чувство, увличат и мисълта ни със странната неусетност на музиката.

Във връзка с този роман може да се постави въпросът и за религиозността на Райнов. И поставянето на този въпрос няма да е никак тенденциозно и случайно – тъй като самата школа, чийто следовник е Райнов, е тясно свързана с религиозната мистичност и с един психологизъм, който неминуемо води до проблема за Бога. Бодлер в своя интимен дневник признава, че още от дете усещал влечение към тайнствеността на живота и имал разговор с Бога. Нашите символисти смятаха Бодлер за свой учител. Също и Верлен. Мъчно обаче може да се убедим, че и те са имали някога свои, искрени разговори с Бога. Изключение прави само Николай Лилиев, чието смирение може да се обясни само като проява на дълбока християнска религиозност. Райнов живее най-активно с проблемите на религията – но умозрително. Той едва ли има свой Бог. А религия без божество не съществува. Мене ми се струва, че Райнов живее с религията – и то повече с тая на старите вавилоняни, отколкото с християнската – защото тя му дава изобилни, величествени символи и декорации за мисълта му. Предпочита древните религии, защото в тях има цял сонм, цели системи от божества, способни да удовлетворят една богата фантазия и един ум, който дири в света не единство и морал, а външно разнообразие и великолепие. От там иде и любовта на Райнов към богомилската космогония. И нея той използва най-своеволно – не за да я пресъздава, а за да строи, чрез нейните външни средства, свои светове, дето блести само неговият индивидуализъм и скептицизъм, не и динамичната дуалистична мисъл на богомилите.

Религията, дето е истинска и искрена, изпълва цялото същество на човека, дава му вътрешно съдържание, душевна топлота и сърдечна идейност. А тъкмо туй няма у Райнов. Неговите красиви видения и сентенции са само декоративно хубави; те изчезват като сенки и като тонове, будейки само смътни чувства и разбъркани мисли. Не динамиката на изповедта, на разпалената мисъл, а успокояващата стегнатост на звуковете е решаващият фактор в неговото изкуство. Наистина, то често пъти догонва разрешението на нравствени проблеми, преситено е от чудни образи и величествени видения, огрени от обилна звездна светлина, но и те внушават на читателя повече своята външна хубост, отколкото някое потресно, задържащо внимание откровение.

Творбите на Райнов се четат за интелектуална наслада, не е за поука. Те влияят предимно на естетичната ни чувствителност, която раздвижват със своите загадъчни образи и с ритмичната си фраза. Влияят и на мисълта ни, предавайки ѝ едно стремително безпокойство, което вълнува приятно, макар да не достига дълбоки откровения. Те обаче не влияят почти никак на нашата сантиментална сърдечна чувственост. И не само те: общо взето, българският символизъм е безсърдечен, интелектуалистичен, често и безжизнен. Положителните му качества са почти изцяло само формални.

Друга важна отлика на Райнов е неговата удивителна работоспособност. За двадесет и пет години той е публикувал над 50 книги – явление твърде рядко за духовните възможности на нашата рано уморяваща се интелигенция. И всички негови книги – дори и превежданите и преразказваните приказки – носят белега на неговия ярък език, на неговата културна воля, на личността му. Но понякога, като го чете, човек добива впечатление, че Райнов работи заради самата работа, работи сляпо, оставяйки самото трудолюбие да определи и осмисли целта му. Той ня-

ма време, а може би и не желае, да се съсредоточи над няколко само проблеми, за да ги направи свои, да свърже мисълта си само с тях. Увлечен в непрекъснато дирене и разкриване на чужди и свои ценности, той робува на случайни хрумвания, отклонява се подир внезапни просветления на мисълта си и тъй се заплита в лабиринт от проблеми, които затъмняват основните осветления над неговите видения, а след туй затъмняват и неговия собствен вътрешен лик. Неусетно и неизбежно, при липсата на център в духовните дирения, Райнов става еклектичен, загубва се в чужди светове и гледища. Това, което е също така твърде характерно за нашия символизъм, личи най-силно в Райновата дванадесеттомна история на изкуствата. То говори за слаба устойчивост в идейните позиции на символистите (те често заявяваха, че всяко истинско изкуство е символистично). Но ако Райнов се изгубва в широките възможности на своя интелект, които го правят и еклектичен, други, по-слаби от него, дирeха направо чуждите образци. Не случайно у нас се развилня едно опасно плагиатстване тъкмо по времето и в средите на символистите.

Райнов не се обезличава в своите непрекъснати лутания из чужди духовни светове. Там той знае да намери себе си. А това е белег за силата на неговия творчески дух. В разкази, романи и стихове; в статии, монографии и обстойни научни издирвания, както и в пресъздаванията на народни приказки, Райнов оставя дълбоките ярки следи на своята култивирана, изискана естетична чувственост, на своя богат интелект, на своя стил. Този райновски стил е едно от ценните богатства на нашето младо изкуство. Той отбелязва една от най-решителните стъпки напред в развоя на българското художествено слово след Пенчо Славейков и Яворов.

ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ

ГОДИНИ НА ТВОРЧЕСТВО И БОРБА*

ПЪРВИ ЛИТЕРАТУРНИ ОПИТИ

– Кога почувствахте влечение към писането?

– Когато бях ученик в четвърто отделение, прочетох повестта за юноши „Актея" от руски автор, чието име не си спомням. Тази книга запали въображението ми. Продължително мислих върху благородния образ на Сенека. И реших да напиша „драма" – „Смъртта на Сенека". По-рано от библиотеката на баща си бях прочел драмата „Кремуций Корд" от Костамаров, превод на Христо Ботйов. Под влиянието на тази драма и впечатлението от прочетената повест седнах и написах „Смъртта на Сенека". Когато „драмата" беше готова, събрах другарчетата от махалата на едно празно място (където имаше полуразрушена барака) и започнахме да я разучаваме. Аз бях нещо като режисьор на „Ючбунарското театро". Натъкмихме сценичка. Всеки от нас донасяше скрито от своите родители: черга, дреха, шапка и др. Сенека трябваше да си разреже вената на сцената. Бликна кръв. Децата изпискаха. Дойдоха майките ни. Напердашиха „артистите" и „режисьора". И ние се разпръснахме като пилци.

– Литературната ви дейност кога започна?

– Когато бях ученик в семинарията, през 1904 г., напечатах в сп. „Летописи" (редактирано от К. Величков) няколко стихотворения по народни мотиви. Литературна мода бе тогава да се пише по народни мотиви. Тая мода дойде от „Коледари" на Пенчо Славейков. След това Кирил Христов издаде „Самодивска китка". Стихотворенията си печатах с псевдоним, защото трябваше да искам разрешение и одобрение от преподавателя по български език. Мене

---

*Петко Тихолов. Николай Райнов. Живот, творчество, анекдоти. С., 1948.

ми бе неловко да ми се не смее, да не каже: – „Кога научи азбуката, кога почна да пишеш. Много бързаш!" През 1905 г. напечатах стихотворение в сп. „Художник" на Павел Генадиев под същия псевдоним – К. Поборников. Тази литературна дейност не ме задоволяваше. Исках да напиша нещо по-голямо. Тогава замислях „Богомилски легенди". Понеже в семинарията гледаха на богомилството като на еретично, прокълнато учение, аз пишех тайно, скрито, да ме не видят надзирателите. Бях нахвърлил книгата си в общи линии. Оставаше да я разработя и разширя. Това обаче ми се удаде, след като завърших семинарията.

През едно лято се запознах с Антон Страшимиров, комуто дадох да прочете моите легенди. Исках да чуя мнението му. Той ги хареса. – „Ти много библейски език употребяваш – ми рече той. – Вземи да прочетеш „Тъй рече Заратустра" от Ницше." И аз взех превода на руски. Прочетох книгата, която наистина бе написана на друг език, не библейски: по-жив, притежаващ по-голяма поетичност. Та когато почнах да преработвам „Богомилски легенди", усвоих стила на Ницше. Усвоих също и някои негови похвати. После, чрез Асен Златаров, се запознах с Пенчо Славейков. И на него дадох да прочете някои легенди. И той ги хареса и ме насърчи. Това ми даде импулс да работя в литературното поприще.

Първата ми книга „Богомилски легенди" излезе през 1912 г. Около нея се създаде жив интерес. Бързо се пласира. Първата рецензия, добре и симпатично написана, е от Божан Ангелов. Аз вече добих име. Станах известен в литературата. Започнаха да ме търсят. Създадох си връзки.

– Кое свое литературно произведение цените най-много?

– От литературните си произведения ценя най-много романа „Кръвожадни", който е най-зрялата ми творба. В него преобладават реалистични похвати, но се примесват и романтични съставки, защото инак изложението би било сухо и фабулата би изгубила доста от своята увлекателност. Мисля, че това не е грешка. Горки определя реализма като правдиво, неразхубавено изображение на людете и на условията, при които живеят. Той говори и за „активен романтизъм", който се стреми да усили волята на човека към живот, да възбуди у него недоволство от действителността и от всякакъв неин гнет. За писатели класици като Балзак, Тургенев, Толстой, Гогол, Лесков и Чехов пише, че е мъчно да се каже точно дали са романтици или реалисти. И право е, че в творбите на такива големи писатели „реализмът и романтизмът са винаги като че ли съединени". А ние трябва да се учим, струва ми се, от големите майстори на перото, не – от малките. Горки установява, че именно това сливане на романтизъм и реализъм е особено присъщо на голямата руска литература; той ѝ придава оная самобитност, оная сила, която все по-явно и по-дълбоко влияе върху литературата на целия свят. В романа „Кръвожадни" и в следващите подир него се разработват и митични съставки. Някои тесногръди и късогледи критици, неразбиращи добре дори термините, с които боравят, като прочетат подобни места, бързат да се развикат: „Бре! Това е мистика! На въжето тоя писател!" А Горки обяснява, че митът е бил изработен от първобитните люде в трудовия процес; в него следователно няма нищо мистично, а всичко си е просто, ясно и постижимо за ума. Митът нито е изчезнал, нито трябва да се пазим от него като от чума. Напротив. Горки пише: „Митът е измислица. Да измислиш, значи да извлечеш от сбора на реално даденото неговия основен смисъл и да го въплътиш в образ: тъй сме получили реализма. Но ако към смисъла на извлечението от реално даденото добавим нещо домислено, нещо желано според логиката на хипотезата, става възможно и с това да допълним още образа, та да получим оня романтизъм, който лежи в основата на мита и е високополезен с това, че спомага за възбуждане на революционно отношение към действителността – отношение, практически променящо света." Така мисли един от най-културните и най-даровити писатели на Съветския съюз. Има на какво да се поучим от него и ние, българските писатели.

– Кой наш писател смятате за свой учител?

– Никой наш писател не мога да смятам за свой учител, защото не съм подражавал никому, а съм се учил от всички, които съм чел. Човек се учи цял живот. От едного ще разбере как трябва да се пише, а от другиго – как не трябва да пише. В деветтомната книга „Вечното в нашата литература" съм посочил кои наши писатели ценя и какво ценно намирам у тях. Там е разгледано творчество на Добри Чинтулов, П. Р. Славейков, Л. Каравелов, В. Друмев, Хр. Ботйов, Ив. Вазов, Захарий Стоянов, Михалаки Георгиев, К. Величков, Ст. Михайловски, Ал. Константинов, Пенчо Славейков, Т. Г. Влайков, Кирил Христов, Антон Страшимиров, П. К. Яворов, Теодор Траянов, Елин Пелин, П. Ю. Тодоров, Йордан Йовков, Ник. Лилиев и Димчо Дебелянов.

Четейки наши писатели, попадал съм на много сполучливи места, но също – и на несполучливи. Ив. Вазов, да речем, пътувайки с влака по Искърската теснина, се провиква: „О, камък! О, гранит!" Че е камък, камък е, но там няма гранит, а варовик. Емануил Попдимитров пише: „Като на Нотр-Дам по куполите свети венчават ме химери с козлови крака." Парижката катедрала „Св. Богородица" е сграда в готически стил, а в готиката няма куполи: има само остродъги сводове. Венчава попът, а не химерата. Поетът е желал да каже увенчават, но за угода на ритъма е изхвърлил началната буква. Па и как може да го увенчават оная каменни чудовища, всяко от които тежи по неколкостотин килограма? Само едно е доста, за да го смаже на пита. Мнозина, инак добри писатели, слагат думите „един", „една" и „едно" и дето е редно, и дето не трябва. Дори у Елин Пелин, образцов разказвач, срещаме: „Дъбака, който се отличаваше от него по това, че бе млад, и по това, че бе ерген, дядо Корчан бе свързал едно странно приятелство, спокойно, неразделно и безкрайно весело" (в разказа „Ветрената мелница"). За Корчана е невъзможно да свърже две приятелства с един и същи човек. Освен туй, за приятели може да се каже, че са неразделни, но не и за приятелство. Ако има „неразделно" приятелство, трябва да има и „разделно", а такова нещо няма. Мнозина пишат „недавна" вместо неотдавна, забравяйки, че в нашия език няма наречие „давна", за да има „недавна". Също и „навечерие" или „предвечерие". И двете думи, както много други, са дошли от руски език. Но ако тия писатели знаят толкова добре руския език, защо не пишат на него? Често ще срещнем изрази като следните: „Е ли той?" – „Съм ли аз?" – „Що за човек?" – „Междувпрочем" – „И прочие" – все чужди обрати, неподходни за нашия език. Мнозина са усвоили глупавия писарски навик да заместват нарицателните и собствени имена с „такъв", „такава" и „такова", или „същият", „същата", „същото". Не липсват и писатели, употребяващи глаголите „отпочвам", „подсилвам", „омекотявам", „изготвям", „провеждам" вместо „започвам", „засилвам" или „усилвам", „смекчавам", „приготвям", „прокарвам" или „прилагам". Най-често такива грешки се правят от критиците, чиято работа е уж да учат писателите как да пишат.

– Кои чужди писатели са ви направили най-силно впечатление и каква книжнина обичате да четете най-много?

– От чуждата книжнина съм чел много. И сега продължавам да чета, когато имам време. Най-силно впечатление са ми направили Лев Толстой, Достоевски, Анатол Франс, Флобер, Балзак, Чехов, Шекспир, Есхил и Словацки. Освен белетристика, лирика и драма чета още философия и научна книжнина, най-много – история и биография, както и спомени на пътувачи.

– Кой е бил най-щастливият момент в живота ви и кой най-черният?

– Мигове на истинско щастие съм преживявал, когато съм успявал да завърша голяма и трудна работа. Тъй беше, когато написах дванайсеттомната „История на пластическите изкуства", деветтомната книга „Вечното в нашата литература" и романите „Между пустинята и живота" и „Кръвожадни". Черните мигове са били много повече. Когато издателите отрязваха половината ми труд, за да отпечатат само едната половина, когато даваха на книгите ми бакалска външност, когато ми ограбваха труда чрез долен хонорар, миговете бяха наистина „черни". Също тъй и когато мои колеги са ме обвинявали в

печата за дела, неизвършени от мене. Водил съм неведнъж полемика с такива. Най-много ме отрови покойният Кирил Христов, на когото дълго се двоумях дали да отговарям, или не. Най-после му дадох подробно обоснован и заслужен от него отговор в „Демократически преглед“, когато покойният Васил Пундев редактираше литературния отдел. По негово настояване написах и отговора.

– Защо бе осуетен вашият 25-годишен юбилей?

– По случай 25-годишнината от излизането на първата ми книга „Богомилски легенди“, през 1937 г. се подготвяше юбилейно честване. Юбилейният комитет обаче проточи организирането на празненството цели две години. През това време противниците ми: редица реакционни генерали, попове и владици, разни фанатизирани жени от дружество „Любов към родината“, всевъзможни кубратисти, ратници, върли шовинисти, па и мои лични врагове – писатели и художници, започнаха да повдигат въпроса в печата и главно чрез интриги пред по-високи места и лица – защо се позволява честването на автора на книгата „Между пустинята и живота“? Без да са разбрали смисъла на тоя роман, дори и без да са го чели, генерали като Шкойнов и Чаракчиев, па дори и министри като Богдан Филов, запитвали бива ли да се позволи юбилейно честване на един писател, който е провъзгласил света Богородица за блудница... Лично аз такова безобразие в романа си не съм писал. За мене майката на Христа не е блудница, защото Исус Христос е бил един необикновен човек и неговият висок нравствен характер доказва, че той е син на мъж и жена, които са били също нравствено високо издигнати и са се обичали. По-скоро би трябвало, по логиката на тия хора, те да сметнат, че света Богородица е заченала незаконно, щом има законен мъж Иосиф, а пък била оплодена от някакъв митичен гълъб. Още повече в Евангелието се казва, че Исус Христос има и други братя – Юда, брат Господен, и Яков, брат Господен, които очевидно са синове на Йосифа и Мария, а излиза, че Исус Христос е незаконороден син.

Възмущаваше ме безобразният догмат за непорочното зачатие. Абсурдно е човек със здрав разум да допусне, че е възможно една мома да зачене, без да се наруши с това нейната девственост. Видя ми се оскърбително за цялото човечество да се допуска твърдението, че всички сме порочно заченати, а само един-единствен избраник на фанатиците е заченат непорочно. И по пътя на тая глупава логика католишката църква е отишла още по-нататък, като е провъзгласила догмата, че и самата Богородица е непорочно заченатa. Остава да се изкара, че и нейната майка е непорочно заченатa и т.н. во веки веков. Така се създава една непрекъсната редица от блудодеяния. И когато спорех с едного от защитниците на официалната теза, му казах: – „Излиза следователно, че има две човечества: едното е било непорочно заченато и така си е вървяло до и преди Христа, а всички освен него и включително ние от началото на летоброенето на нашата ера сме незаконородени. Не възмущава ли се от това общочовешката съвест?“

При постройката на романа изхождах от чисто научни съображения. Биографиите на великите хора доказват, че високодаровити люде са плод на пламенна любов на родителите. Да вземем само един пример: Леонардо да Винчи – универсалният гений от времето на Възраждането, е незаконороден син, или Рубенс – най-големият фламандски художник, също е незаконороден син. Естествено е, младата, свенливата, кротка, чиста и високопросветена Мариам, обречена, както казва Евангелието, на един старец като Йосифа, не може да даде на човечеството от тоя изсмукан старец най-големия религиозен гений, какъвто познава историята. Неговият баща следователно трябва да се търси другаде. По тоя начин аз стигнах до един млад бунтовник, със свободна мисъл и широки убеждения, пламенен привърженик на напредъка и обновата и него посочих за хипотетичен (предполагаем) баща на Исуса от Назарет. Ако тия хора бяха прочели моя роман, щяха да разберат какви чувства вълнуват майката и в каква благородна светлина е даден нейният характер.

Моите противници изпратиха редица изложения в Министерството на народната просвета, Св. синод, Съюза на запасните офицери и други, от които зависеше раз-

решаването на юбилея. Най-напред убедиха управата на Народния театър да не отпуска салона. После ни отнеха и салона на Военния клуб, който ни бе отпуснат. Накараха Св. синод да излезе с окръжно – свещениците да бойкотират честването в провинцията. Женското дружество „Любов към родината" пръсна редица позиви в София и провинцията, в които ме заклейми с най-низки епитети. Никола Мавродинов (сега директор на Народния археологичен музей) поднесе на министър Богдан Филов от името на ПЕН-клуба една записка, в която се протестираше срещу тия действия. Филов обаче смачка записката и я стъпка с крак на площада срещу Народното събрание. Същия ден, сутринта, когато трябваше да се състои юбилеят, съобщиха на юбилейния комитет, че се отлага за неопределено време. А това неопределено време, както виждате, все още продължава, макар че изминаха оттогава вече 10 години.

– Как стои въпросът с четивата за бившия български престолонаследник Симеон и сестра му Мария Луиза, които излязоха от ваше име в някои христоматии?

– Някои хитреци успяха да се скрият зад факта, че съм писал по поръчка четива за христоматии. Миналата година един опозиционен вестник ме нападна, че съм бил славословил бившия престолонаследник и сестра му. И не току-тъй, голословно, ами посочи няколко четива от христоматии, издадени от Ст. Атанасов, като даде, чини ми се, и страниците. Явно: човекът – осведомен. Обаче аз, „авторът" на тия разказчета, бях съвсем неосведомен. Пръв път узнах, за голяма своя почуда, че съм писал неща, за които не ми е минавало и през ума. Веднага пратих на Ст. Атанасов писмо да дойде, ако може, и да донесе христоматиите. Той ги изпрати, но не дойде: щял да намине после. Когато прочетох разказчетата, ужасих се, че името ми е напечатано под такива мазни, лигави, угодничави и блудкави четива. Там имаше думи, които не съществуват в моя речник. Езикът не беше мой. Всичко биеше на блюдолизничество. Нима това е от мене? От лудост не страдам. В пияно състояние не пиша.

Но като си казах на ума „пияно състояние", отведнъж си спомних нещо, станало преди няколко години, когато тия христоматии се печатаха. Техни съставители бяха Еню Николов и Христо Николов. Че печатат христоматии, издавани от Ст. Атанасов – това знаех. Но не бях виждал самите учебници. Една вечер издателят ме заведе в пивница „Чаталджа" да се почерпим. Там дойде и Христо Николов. Видя ми се любезен, мил, добър човек. Правеше ми час по час комплименти като на писател. Атанасов си отиде, ние останахме. Христо Николов се напи. Виното го хвана бърже. Като повеселя съвсем, каза ми: „Извинявай, Николае, ама аз си позволих да направя една фалшификацийка. Сещаш ли се, за какво говоря?" Отговорих му, че се не сещам. Той обясни тогава. От Министерството на народната просвета им върнали преди време христоматиите, защото не отговаряли на програмата: не съдържали четива за живота на престолонаследника и княгинята. Съставителите и издателят се почудили какво да правят. Откъде да вземат подобни четива? Христо Николов предложил на Атанасов да поръча на мене, но издателят му казал, че няма да се съглася. „Той мрази династията и монархизма" – рекъл. И най-сетне се наговорили – Христо Николов да напише четивата и да ме подпише отдолу. Като напечатат христоматиите, да ми ги не показват. „След като се мине време – рекъл издателят, – и да узнае Николай за тая работа, все ще я наредим някак. Той е добър човек: няма да се сърди дълго." Аз изругах Николов, като чух това, и реших да поискам на другия ден обяснения от Атанасов, но ми се случи работа, после ми се стовариха на главата други разправии, грижи, несполуки и тъй постепенно случката потъна в подсъзнанието ми.

Когато Ст. Атанасов дойде вкъщи, показах му христоматиите и го попитах кой е написал четивата. Той отговори: „Трябва да са поръчани." Попитах го: „Поръчани от издателството, нали? Кому са ги поръчали? На мене ли? Аз не съм писал и не мога да пиша такива неща. Кажи де!" Той смънка: отдавна било, не си спомнял добре. Тогава му разказах за разговора си с Николов в „Чаталджа". Помо-

лих го да намери тоя човек и да ми уреди среща с него или пък двамата – издателят и съставителят – да обяснят в печата как са се явили тия четива, чийто автор не съм аз. Той пак смънка: не знаел дали ще го намери, можело да не е в София, не бил сигурен, че живее в старата си квартира. А за обяснение в печата – ни дума. Все пак на излизане обеща да намери Николов. Че го е намерил, в това не се съмнявам. И че са се наговорили да мълчат, в това също съм уверен. Нито единият се обади в печата, нито другият.

ТВОРЕЦ И ПУБЛИКА

– Творческият процес у вас как се заражда?

– Когато съм на улицата, в ресторанта, в клуба, в трамвая, в театъра, в киното, на събрание или сред природата, наблюдавам и запомням всичко, което ми прави впечатление с особените си белези: люде, животни, сгради, чут откъслек от разговор, пейзажен кът, своеобразни физиономии, типични движения, погледи, гласове, изрази на лицето, природни гледки. После си записвам това, което ме е поразило. Никога не ми липсват идеи, образи, типове. Когато седна да пиша, имам няколко готови сюжета, между които мога да правя избор. Остава ми само да проуча сюжета и да построя разказа. Когато изобразявам лице, стремя се да вляза в душата му, да живея, действам и говоря като него, за да бъде верен психологичният анализ. От разговори с разни люде научавам много нови неща. Няма човек, от когото да не чуеш нещо важно и значително, стига да знаеш как да питаш. Всеки се чувства поласкан, ако се интересуваш от живота му, и на драго сърце разказва за себе си. Но трябва да бъдеш достатъчно прозорлив, та да разбереш, кога лъже от самохвалство, кога преувеличава и кога казва истината. Но и да лъже, преструвам се, че му вярвам, защото инак ще се оскърби, та ще млъкне. Също тъй трябва да разбереш кои струни на душата му да не докосваш и кое му е неприятно да го разпитваш. Трябва да почувства, че питаш не от празно любопитство, а защото му съчувстваш и вземаш участие в бедите и радостите му.

– Откъде черпите вдъхновение за вашите творби?

– От живота, от околната действителност, от спомените за преживяното. По-добър извор на вдъхновение според мене няма. Животът никога не престава, действителността не се изчерпва. Явленията около нас носят винаги по нещо ново, дори и когато ни се струва, че се повтарят. Животът е вечно движение, постоянна промяна. Тоя ритъм увлича човека, ако той умее да се сживее с него. И когато съзерцаваме или наблюдаваме това, що става край нас, и когато участваме дейно в него, ние получаваме храна за своите творчески сили. Добиваме увереност, че в света действа неотменим закон за развой и напредък; въпреки спънките, които среща на пътя си, тоя закон работи настойчиво. Човек изпитва радост, когато помага за всеобщия напредък, и това чувство поддържа силите му през време на творческата работа. Идеите бликат, така да се каже, непосредно от наблюдаваните явления; сюжетите се натрапват сами на писателя; темите заявяват гръмко за себе си. Преживявайки грозната действителност на фашисткото време, аз се питах: „Все тъй ли ще върви? Няма ли да се промени всичко това?" И си отговарях: „Не може да не се промени. Злото не е вечно." Тогава написах разкази като „Хан", „Мълния", „Сензация" и др. Тогава замислих и романите „Кръвожадни", „Остров" и „Измяна", първият от които е вече напечатан.

– Как сте писали книгите си: дали с определена цел, или само по хрумване? Плод на вдъхновение ли са вашите творби, или резултат на предварително обмислен план?

– Моята работа е протичала винаги планомерно и напълно съзнателно. Преди да напиша разказ или поема, построявам в ума си творбата, съобразно с основния замисъл – главната идея. Не почвам да пиша, преди да ми е станала творбата ясна в най-общите си черти и в най-характерните мигове на действието. Сетне почвам да об-

мислям подробностите. Когато в ума ми се определи скелетът на творбата, установявам характеристиката на дейците и особеностите на обстановката, в която ще се движат. Подир туй почвам да пиша, както художникът рисува картина, която има готова в ума си. Тъй нареченото вдъхновение, доколкото съм го преживявал, не е някакво екстатично състояние, както си го представят неосведомените. След като човек е дълго мислил и премислял по това, която има намерение да създаде, в подсъзнанието му се натрупват зачеиики на образи, редица звукове, съставки на цветове, части от обстановка, пейзажни съставки, характерни черти, късове от разговор. И някой ден, когато човек работи, от подсъзнанието почват да изплуват в съзнанието цели завършени образи. Въображението се възпламенява и начева да възпроизвежда картини, очакващи да бъдат описани. Писателят вижда и чува людете, за които говори в романа. Всички потребни неща са пред него – нагледни, изпъкнали. Пред очите му се движат живи, натрапващи се характери. Той вижда цели сцени, чува завършени разговори, долавя пластична обстановка, пейзажи с перспектива и въздух. Като има пред очи тоя филм от оживели видения, за твореца е лесно да покаже самата душа на човека, както се проявява тя в случките, разговорите и действията му. Той не скрепва мъртви черти, а рисува жива физиономия. Но за да дойде вдъхновението, необходим е предварителен труд. То не слиза наготово от небето, а се подготвя от работата на човека.

– Интуицията не е ли метафизическо понятие, измислено от идеалистите? Не е ли нещо смътно и неопределено, на което не може да се разчита?

– В нашата критика напоследък се е вселил особен страх от думите. Спомонеш ли думата „интуиция“, току викнат срещу тебе: „Бергсон! Идеализъм! Мистика! Реакционерство!“ А всъщност и Максим Горки, който не е нито бергсонист, нито мистик, нито реакционер, имаше безстрашието да употребява тая дума. Вижте какво е казал той пред Съюза на съветските писатели на 7 март 1935 г. „У нас безсъзнателността се смесва с интуитивността, сиреч с онова човешко качество, което се именува интуиция и възниква от запаса на впечатления, още неоформени от мисълта, неоформени от съзнанието, невъплътени в мисъл и образ. Мисля, че с мнозина, почти с всички се е случвало да седят над страницата час-два и все нещо да им не потръгва, но изведнъж човек попадне тъкмо там, дето трябва, сиреч да завърши веригата от факти, опознати от него, с някакъв факт, който той не знае, но предполага, че би трябвало да бъде такъв, и дори не предполага, а просто по усет мисли, че е именно такъв. И излиза правилно. Това внасяне в опита на ония брънки, които липсват на писателя, за да даде съвсем завършен образ – тъкмо то се и нарича интуиция. Но не бива това да се нарича безсъзнателно. То още не е включено в съзнанието, но го има вече в опита.“ Значи понятието „интуиция“ не е нито страшно, нито мистично, нито реакционерско. То е съвсем ясно и просто. Мъгляво е за ония, за които са мъгляви още много други понятия, сиреч за невежите. В статията си „За това как съм се учил да пиша“ Горки казва: „Между науката и художествената литература има много общо: и там, и тук основна роля играят наблюдението, сравнението, изучаването; на художника, както и на учения, е необходимо да обладава въображение и досещане – интуиция.“ Въображението и досещането допълват липсващите, още ненамерени брънки във веригата от факти, позволявайки на учения да създава „хипотези“ и теории, насочващи повече или по-малко безпогрешно и сполучливо дирежите на разума, който изучава силите и явленията на природата и, подчинявайки ги постепенно на човешкия разум и воля, създава културата.“ За да потвърди това, писателят привежда редица примери. Напомням само за един от тях. Балзак – „един от най-великите художници“ – наблюдавайки психологията на людете, посочил в един от романите си, че в човешкия организъм навярно действат „някакви мощни сокове, неизвестни на науката“, с което се и обясняват разните психофизически свойства на организма. Няколко десетки години подир това науката открива неизвестните дотогава жлези, които изработват тия сокове – „хормоните“ – и съз-

дава извънредно важното учение за „вътрешната секреция". Каква мистика има в това?

– Писателят как трябва да гледа на живота?

– Възможни са две гледища: или на участник, или на прост наблюдател. Първото гледище бяха усвоили (вземам пример измежду покойниците) Христо Ясенов, Гео Милев и Никола Вапцаров. Те платиха с живота си за своето участие в борбата и загинаха, без да може който и да било от тримата да развие напълно дарбата си. Хр. Ботйов, усвоил същото гледище, даде като творец повече от тях, защото беше гениален. Второто гледище се застъпваше от Ив. Вазов и мнозина като него. Свидетел-наблюдател и съзерцател на развиващите се край него събития, той ги скрепи в две безсмъртни книги: „Под игото" и „Епопея на забравените" (най-хубавото, което е написал). Доколкото се бе опитал да влезе в обществено-политическия живот, като участник, той се изложи. За съдийската му дейност в Берковица го осмя Алеко Константинов, приписвайки му подвига да е осъдил на смърт куче, което после уж възпял („Пребитото псе"). Намесата му в Съединението се изрази в туй, че подписа прочутия мазхар до султана. Като министър на народното просвещение бе награден от Фердинанд с висок орден, ала според д-р К. Кръстев за тая си дейност е заслужавал обесване. Вазов отрази в поезията и прозата си всички по-важни събития у нас и заслужено доби славата на най-голям български писател. Неговото гледище на наблюдател му осигури дълъг живот, охолство и пълна възможност да развие докрай дарбата си. Но и Вазов не беше безучастен съзерцател. Той се откликваше на туй, което става край него, споделяше мъките и възторзите на народа, възпяваше патетично българските победи, дори понякога изпадаше и в шовинизъм.

Как да гледа писателят на живота, зависи от неговия темперамент (не всеки е роден за борец), но каквото гледище и да усвои, от него се изисква да вземе участие в строителството на новия живот у нас, като избере сам ония средства, с които би бил най-полезен. Винаги има обаче опасност за писателя и за народа – субективното отношение да не надделее над обективното съждение. Поетът Стефан Стамболов зае челно място в младата ни конституционна държава като министър-председател; даровитият мемоарист Захарий Стоянов беше висок чиновник; Цанко Церковски – министър. Дейността им на тия места предизвика остри нападки (колко са заслужени – то е друг въпрос). И – най-главното – след като станаха държавници, те престанаха да пишат. При това, на местата, що заемаха, ни един от тях не беше незаменим. Народът би им бил по-признателен, ако си останеха майстори на перото.

ПЕТКО ТИХОЛОВ

ДУХОВНИЯТ АРИСТОКРАТ НИКОЛАЙ РАЙНОВ*

Името на Николай Райнов беше едно от популярните имена в литературата между двете войни. Затова дълго преди да бях си съставил собствено мнение за делото на тоя човек, почнах да се сблъсквам с мнението на околните. И сблъскванията бяха обикновено от такъв характер, че рядко минаваха без сътресения, поне що се отнася до мене.

– Твоят баща е голям човек – казваха ми близки и познати. – Така че внимавай, защото да си син на голям човек не е лесно.

Други развиваха по-нататък същата мисъл и деликатно отбелязваха, че от децата на големите хора по правило никога нищо не излиза.

А трети удостояваха баща ми в негово отсъствие с такива характеристики, че само вроденият инат ми помагаше да преглътна сълзите си.

Бях едва във второ отделение, когато един съученик важно ми довери:

– Сестра ми учи в академията при баща ти. Казва, че бил съвсем извеян.

– Ти си извеян... – отвърнах, макар да не разбирах точния смисъл на думата.

С което беседата приключи или, по-точно, премина в бой с чанти.

Няколко години по-късно в една компания не за възрастта ми – дружината бе главно студентска – се поведе разговор, който също съм запомнил. Поводът за разговора бе моето присъствие, но темата беше баща ми.

*Богомил Райнов. [Николай Райнов.] В: Рачо Стоянов, Николай Райнов, Стоян Загорчинов, Константин Константинов в спомените на съвременниците си. С., 1978.

– А бе какво има толкова за приказване – говореше един юрист. – Сравнете само образа на Райнов с образа на Форел. – И той посочи закачения върху стената портрет на видния по онова време сексолог. – Вижте тоя човек с жизнерадостно лице и приветлив поглед и спомнете си за другия: навъсен, мрачен, с хлътнали страни на аскет и очи на фанатик. Този е апостол на живота, оня е отрицание на живота. Какво има повече да приказваме.

Юристът никога не бе виждал Николай Райнов освен на снимка, но тонът му звучеше с такава нетърпяща възражение категоричност, че аз напразно се питах с детския си ум в какво се е провинил бедният ми баща пред великия Форел и що за величие е всъщност този Форел.

По-късно ми се е случвало още много пъти да чувам най-произволни мнения и най-фантастични легенди за Стария. Говореше се, че бил неспособен да работи без шише ракия на бюрото. Други заместваха шишето с дамаджана, разсъждавайки съвсем логично, че щом писателят пише много, то и ракията трябва да е много. Разправяше се още, че уреждал спиритически сеанси, за да разговаря с духовете на мъртвите, или че тайно практикувал бялата и черната магия. Някои го смятаха за отшелник и светец, други го наричаха бохем или мизантроп.

За щастие с течение на годините имунитетът ми спрямо подобни невинни преувеличения или преднамерени злословия все повече укрепваше. Постепенно стигнах до оная висока степен на закалката, когато престанах дори да си давам труд за възразявам. Остана само недоумението: дали баща ми е наистина толкова непроницаем за околните, или просто с резервираното си държане е възбудил ненавистта на някои от хората, които владеят дарбата да говорят авторитетно по всички ония неща, от които нямат понятие.

За Николай Райнов наистина би могло да се каже, че беше в известна степен непроницаем човек, но съвсем не в маниера на тези индивиди, които се стремят да се обгръщат в атмосфера на загадъчност и изключителност. Неговата „непроницаемост" бе естествена последица на характера, на суровото възпитание в семинарията и на из-

вестни професионални привички. Беше от хората, които говорят малко, защото мислят много. Ако не се случеше да го заприказваме за нещо, целият ден можеше да мине в мълчание. Това не го притесняваше, напротив. Лицето му беше затворено и безизразно освен за ония, които отблизко го познаваха и можеха да отгатнат по едва доловими признаци кога е в добро настроение, кога е угрижен и кога е просто потънал в мислите си. Рядко гледаше в упор събеседника си, но незабележимо и внимателно го следеше с крайчеца на окото. Ако пък събеседникът се бе натрапил в неподходящо време, Стария невъзмутимо продължаваше да пише, като отговаряше с „да" или „не" на едва дочутите въпроси или от време на време избъбряше по някое „тъй ли", докато натрапникът си отидеше.

Мълчаливостта и изразът на съсредоточеност у баща ми се тълкуваха от някои хора като признак на високомерие и студенина. Той наистина не обичаше да пилее чувствата си и не държеше да ги изразява, но не защото му липсваха, а защото смяташе, че чувството е нещо, което трябва да се уважава и да се пази от словесно опошляване. Израсъл в немотия и лишения, Стария не можеше да отмине с безразличие дори най-баналните форми на чуждо нещастие. Когато се движеше по улицата, имаше обичай да гледа право пред себе си, сякаш не вижда нищо наоколо, но това не му пречеше да зърне свилия се на някой ъгъл просяк.

– Дай това на оня бедняк – промърморваше баща ми, като ми подаваше монетата.

Веднъж при подобен случай един художник, който ни придружаваше, не се въздържа да отбележи:

– Ти вече разреши социалния въпрос...

– Не. Но разреших въпроса за обеда на тоя човек – отвърна Стария.

Друг път леля ми, която бе учителка, разказваше за патилата на един от бедните си възпитаници, принуден да нощува в някакъв наводнен зимник.

– Нека дойде да живее у нас – рече късо баща ми.

Леля ми учудено го погледна над очилата си:

– Ти и без това си имаш двама...

– Където са двама, там са и трима – сви рамене Стария.

И ние станахме трима.

„Студенината" на баща ми се изразяваше между другото в неговата резервираност към колегите по перо. Той общуваше с твърде малко писатели и избягваше модните интелектуални свърталища. Посети прочутото кафене „Цар Освободител" един-единствен път – ако не ме лъже паметта – и туй стана съвсем случайно една вечер, понеже заведението бе почти празно и понеже Илия Бешков, който беше с нас, пожела да влезем. Това странене от професионалната среда, спечелило на баща ми реномето на отшелник, не се дължеше единствено на пренебрежението му към вдигащата шум около себе си посредственост и на отвращението му към привичните в подобни кръгове сплетни и лични вражди. Той не изпитваше любопитство към чуждите творчески планове, а още по-малко обичаше да говори за собствените си проекти, убеден, че приказките похабяват замислите и че делото може да се обсъжда само след като действително се е превърнало в дело.

Съществуваха, разбира се, немалко творци, които баща ми уважаваше като писатели. С някои от тях, като Лилиев или Траянов, го свързваше стара дружба, но срещите му с тия поети бяха редки и инцидентни. Други от най-близките му приятели, като Димчо Дебелянов, Гео Милев и Христо Ясенов, бяха отдавна покойници. Връзките му с Елин Пелин, Йовков, Стаматов се изчерпваха с официалното познанство. Сравнително по-често се виждаше с някои от по-младите, които сами го търсеха – Фурнаджиев, Каралийчев, Светослав Минков.

Но същият този човек, тъй резервиран към по-голямата част от колегите, понякога се отбиваше най-охотно да се почерпи в кварталната пивница с домашния ни прислужник Павел. В началото Павел обикновено седеше на крайчеца на стола, забил от смущение поглед в земята, докато баща ми не кажеше:

– Седни като хората де. Инак ще паднеш от стола, преди да си се напил.

Когато го диреха по разни писателски работи, баща

ми обикновено лаконично нареждаше: „Кажи, че ме няма!“ Ненавиждащ всяка лъжа, той си бе разрешил тази едничка лъжа, пускана в ход по няколко пъти дневно, за да може да работи несмущаван. От тая защитна фраза водеха началото си и легендите, че бил недостъпен и груб към хората. Стария обаче смяташе, че това, което пише, го пише тъкмо за хората и че хората далеч не се изчерпват с тия пет души, които ще ти отнемат пет часа в приказки, че за писателя „хората“ са преди всичко читателите.

Но същият този човек, готов да се скрие от някой отбил се не навреме колега, отделяше време за главоболията на най-различни познати, дошли по „важна работа“, важна, разбира се, за тях, а не за него. Имаше един изобретател, който идваше всяка седмица години наред и по няколко часа го занимаваше с откритията си над „вечния двигател“. Имаше един закъсал артист, който се отби една заран за малък заем, а си отиде едва шест месеца по-късно. Имаше един виден протогеровист, който доста време се укриваше от куршумите на михайловистите в кабинета на баща ми. Вън от това в кухнята по обичай нощуваха студенти на Стария или мои приятели.

Веднъж, когато се бях прибрал от училище и надзърнах в кабинета, видях непознат посетител с едро телосложение и обръсната глава. Непознатият се заседя доста, но аз не можех да чуя от съседната стая разговора, понеже гостът говореше полугласно.

– Кой беше този? – запитах, след като посетителят си отиде.

– Дежурния – отвърна баща ми, навел нос над ръкописа и явно решил да навакса загубеното време.

– Касоразбивачът ли? – извиках с тръпка на почит, защото прозвището бе прочуто по онова време.

– Да. Току-що са го пуснали от затвора – промърмори отново баща ми.

– И за какво те търси?

– Предлага да правим фалшиви пари... – засмя се Стария.

Той имаше този обичай да се засмива ненадейно и в такива мигове лицето му странно се променяше и подмладяваше. Като видя, че продължавам да вися пред бюрото, вече готов за нов въпрос, баща ми спря да се смее и обясни:

– Приятел ми е от фронта. Хайде, че имам работа.

Човекът, който минаваше за „изтънчен естет“ и „духовен аристократ“, не виждаше нищо необичайно в дружеския разговор с един криминален престъпник. Рангът и занятието за него бяха без значение. Общуваше много повече с учениците си, отколкото с колегите професори. Студентите му идваха да го посещават вкъщи или да го канят на веселбите си.

Случваше се, разбира се, понякога да се заблуждава в хората, но много по-често успяваше само в един бегъл разговор да ги разбере.

– Тоя Ноздрев повече не ми го води! – каза той веднъж, след като се бях явил с един шмекер и самохвалец, предлагащ да издаде някаква книга на баща ми.

Стария за по-кратко имаше обичай да характеризира познатите си с литературни прозвища. По примера му и аз понякога използвах тоя похват, но невинаги улучвах.

– Не е лош човек – казвах за някой близък, – само пада малко Дон Кихот.

– Дон Кихот ли? – възразяваше баща ми. – Той си е жив Тартарен.

Многобройните и често странни връзки на Стария съвсем не разпръскваха фантастичната легенда около него, а на свой ред я подхранваха. Някои го обявяваха за чудак, а други – направо за „извеян“, както се бе изразила сестрата на моя съученик.

Имаше и хора, които смятаха, че безразборното общуване на баща ми с най-различни типове е предизвикано от писателска корист – да колекционира разновидности на човешката фауна. Не ще и дума, че у него писателското любопитство винаги бе будно, но във връзките му с околните то никога не стоеше на преден план. Да се ограничава с разглеждане на хората през увеличително стъкло, за него означаваше да заема ролята на лекар, който изследва болния не с цел да го лекува, а с цел да изучава просто особеностите на болестта.

Пристрастието бе черта на темперамента му. Ста-

нал свидетел на нещо, той не можеше да не вземе страна. Тъкмо затуй, макар на младини да бе приемал възгледа на политическата незаангажираност, писано му бе – още преди да стигне до нашите позиции – да се заангажира в една политическа драма: македонската. Не искам да кажа, че заряза писателската си работа и се впусна в борба с тероризма – това не бе в характера му. Но тъкмо като писател и въпреки заплахите той застана на страната на хората, които в ония дни бяха разстрелвани по софийските улици, защото над убийците лежеше защитната сянка на двореца.

Стария проявяваше винаги пристрастие към участта на хората и в същото време не обичаше да се рови в живота им, да любопитства или да раздава оценки и присъди за неща, които не познава отблизо. Спомням си как една вечер у дома дойде Кръстан Поптодоров, същият протогеровист, дето някога се бе укривал в кабинета на баща ми. Той току-що бе излязъл от затвора и беше съвсем редно да се отпразнува събитието. Приказвахме и седяхме до късно. Кръстан бе спокоен и невъзмутим, сякаш не идваше от затвора, а от почивна станция. Преспа у нас, на заранта изпи кафето си, прочете вестника и все тъй спокойно се сбогува. Същия ден той закла жена си с нож зарад изневяра и се застреля.

– А бе то, когато един човек свикне да вади оръжието, както вади носната си кърпа... – взех да коментирам аз на вечерята.

– Не се произнасяй по неща, от които нямаш понятие – сряза ме Стария. – Аз познавах по-добре от тебе тоя човек.

И той се задълбочи в книгата си, за да покаже, че не само по-добре го е познавал, но и по-добре от мене знае да мълчи. Баща ми презираше елементарните оценки, изказани по повод на сложни неща, и умееше да спазва оная граница, която не всички ние виждаме, но която доста отчетливо разделя отзивчивостта от клюкарското любопитство.

БОГОМИЛ РАЙНОВ

ХУМАНИЗЪМ И НРАВСТВЕНА НЕПРИМИРИМОСТ

Николай Райнов е личност с особено място, с особена аура в културния живот на България между двете световни войни. Още в първата му книга – „Богомилски легенди" (1912) – просветват искрите на един дързък и смущаващ сивото мислене талант, който не желае да се съобразява с инерцията на литературните моди и естетическите щампи. Още тук става ясно, че в българската литература навлиза автор, за когото естетическият бунт и нравственото неподчинение на определени догми не са плод на буйния юношески темперамент, а трайна линия на житейско и творческо поведение. И съвсем неслучайно младият автор, скрит зад псевдонима Аноним, насочва своето внимание към дълбокия вътрешен смисъл на богомилското учение. Афористично-поетичната наситеност на повествованието, притчово-напевният ритъм на фразата, мелодичността, изяществото и завладяващата експресивност на изображението са само формата на авторовия протест. Протест, който издига богомилството като меч срещу казионното и сивото, срещу силата на мрака и властта на бездуховното, срещу каноните на страха, отчуждението и апатията, които започват да завладяват обществото в навечерието на войните.

Взривната сила на тази естетическа (а по дълбоко закодирания си смисъл и **социална**) непримиримост литературната ни общественост усеща истински през 1918 година, когато е залята от вълна от творби на Николай Райнов – „Видения из древна България", „Книга за царете", „Слънчеви приказки", „Очите на Арабия", „Градът", а малко по-сетне (през 1919 г.) „Книга на загадките" и романа „Между пустинята и живота".

Съвременниците на писателя са зашеметени – доси-

га българската култура като че ли не е познавала такава внезапна и яростна, такава разностранна и многопосочна изява на таланта, такова страстно предизвикателство. Обясними са може би в такъв план възторжените думи на Камен Зидаров за първите стъпки на Николай Райнов: „Той навлезе в литературата ни като еретик, като библейски апостол, като предвестник на нови истини и рушител на стари кумири. Той идеше със свои скрижали за изкуството и свое верую за ролята на твореца в живота."

Действително има нещо еретично в творческото безстрашие и естетическата провокативност на тази личност. Изумително широк, респектиращ е кръгът на нейните интереси – поезия и проза, публицистика и драматургия, литературна и художествена критика, история и теория на изкуството, философия, преводаческа дейност, фолклористика и народопсихология, живопис и декоративно изкуство, дърворезба и линорезба, графика и книжно оформление и т.н.

В периода между двете световни войни изпод перото на Николай Райнов излизат над 60 оригинални художествени и научни книги. Особено място тук заема капиталната дванадесеттомна „История на пластичните изкуства", изследване, което и днес впечатлява с мащабността на замисъла си и дълбочината на теоретическите прозрения, както и деветтомната поредица „Вечното в нашата литература" – една своеобразна панорама на художествените търсения в нашата литература от Възраждането до началото на XX век. Като истински подвиг можем да определим и издаването на над 30 тома с преразказани приказки на различни народи от цял свят. Още повече че тук става дума не само за превод и преразказ, но и за досътворяване, за вграждане индивидуалния талант на писателя в света на съответната народна приказка. Като прибавим и значителната преводаческа дейност (да си припомним само „Руба'йят" от Омар Хайям, „Хвалба на глупостта" от Еразъм Ротердамски и „Така каза Заратустра" от Фридрих Ницше) – и пред нас се очертава внушителният образ на интелектуалец от европейски мащаб.

Тепърва на нас ни предстои да навлизаме в света на неговите идеи, да откриваме дълбочината на художествените му търсения и експерименти, да се удивляваме от сложността и противоречивостта на характера, от разнопосочните изблици на таланта и енциклопедичната същност на неговата творческа личност. Но сега, когато е изтекъл половин век, откакто той е напуснал скверната земя, можем ясно да си дадем сметка за мястото му в общокултурния живот на отечеството, за ролята му в духовното развитие на нацията. По цялостното си значение, по неизтощимата интелектуална енергия, насочена към извисяване на националния ни дух, по пионерско-откривателската си естетико-художествена страст, по високата нравственост на духовните си пориви Николай Райнов напомня за такива фигури като Пенчо Славейков и Гео Милев. Подобно на тях и той жадува да изведе естетическия вкус на българина на по-висока орбита, да надмогне фасулковщината, за която говори авторът на „Кървава песен" и „На Острова на блажените", да противопостави на примитивизма и ниската култура образци на художествени стойности.

Ако Пенчо Славейков и малко по-късно Гео Милев искат да европеизират ценностната система на българина, да оплодят националната ни култура с модерните естетико-художествени пробиви на европейския дух, Николай Райнов обръща поглед към другия херкулесов стълб на познанието и вдъхновението – към Изтока, към източната философия, литература и изкуство. И без съмнение в тази насока усилията му имат приносен характер.

Зад единството и духовната монолитност на тази личност се крие сложна и противоречива вътрешна еволюция. И парадоксалното е това, че тъкмо неговото творчество, което някои критици и литератори квалифицират с термини като: естетизъм, субективизъм, езотерични внушения и т.н., отразява реалистично пулсациите на общественото съзнание между двете световни войни; носи много повече **социална информация**, отколкото съчиненията на редица „чисти" реалисти. Особено проличава

това в белетристичните произведения на Николай Райнов след трагичните 1923 и 1925 година. Ярък пример тук може да бъде разказът „Музика", публикуван в Гео-Милевия „Пламък", както и сборникът с разкази „Сиромах Лазар".

За Николай Райнов формата никога не е имала значение сама за себе си, а само като израз, като одежда на определена естетическа или философска концепция. Ето защо, ако в ранните му творби екзотичното и експресивното, а понякога даже и мистичното, са дреха на едно нравствено несъгласие и съпротива срещу вълните на отчуждението, срещу апокалиптичните и катастрофичните настроения и песимизъм (след националните катастрофи и ужасите на войната), логична е по-сетнешната еволюция на твореца към други естетически форми. Авторът просто започва да приземява нравствения си ригоризъм и да го облича в по-реалистични образи, той започва да изостря социалното си чувство, да фокусира своя поглед на художник върху конкретните обществени противоречия и конфликти на времето. Оттласкването от някои похвати и форми на модернизма или по-скоро тяхното социализиране, движението към глъбините на народностните внушения е недвусмислено показано от самия Николай Райнов в една негова статия, поместена във в. „Южно небе" на 19 януари 1924 г.: „Модната сухо естетическа формула „изкуство за изкуството", която беше завещал на книжнина и пластични изкуства довчерашният импресионизъм, се вече не чува. Явно е, че изкуството не може и не бива да стои като откъснат факт, отчужден от другите прояви на общокултурния живот... Художникът е толкова отговорен пред бъдната история, колкото и политикът, общественикът или създателят на философска система."

Логиката на вътрешното развитие на твореца, разгръщането на неговите нравствени принципи за честно и безкористно служене на народа съвсем естествено водят до тази позиция. Позиция, която, разбира се, няма да се хареса на привържениците на социалната стерилност и надоблачните, чисти художествени внушения. Тогава апологетите, които преди възклицават и се прехласват пред

блестящата форма и оригиналност на изказа, изведнъж се превръщат в хулители, в отрицатели на цялото творческо дело на писателя. Те могат да забранят юбилея на твореца и мислителя (през 1939 г.), но не могат да спрат логиката на неговата вътрешна еволюция.

Целият живот и творчеството на Николай Райнов (само литературното му наследство обхваща над 80 тома!) доказват с каква последователност и упоритост той изгражда единството на своята личност – единство, почиващо върху идеята за несекващото нравствено самоусъвършенстване и неподчинението на насилието, на бездуховността, на властта на филистерството. Много точно и проникновено неговата нравствена неподчинимост ни предава Богомил Райнов в „Тютюневият човек": „Той ненавиждаше заможните среди, които наричаше „света на бакалите", презираше благообразните им порядки, не пишеше писма, не отговаряше на честитки, не пращаше никому книгата си с посвещения и страшно мразеше да ходи по гости. Гавреше се с духовенството, подиграваше се с царя, с генералите му, с професорите министри или кандидати за министри – по онова време те бяха много, а Хитлер още от годините на появата му наричаше „бояджията"."

Струва си непрекъснато да се вглъбяваме в суровия и непримирим и едновременно с това нежен и светъл образ на търсача на художествената и социалната правда Николай Райнов.

ИВАН ГРАНИТСКИ

СЪДЪРЖАНИЕ

Николай Райнов
МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА

Съставителство и редакция
ИВАН ГРАНИТСКИ
Послеслов
БОГОМИЛ РАЙНОВ
ИВАН ГРАНИТСКИ
Биографични бележки
МИЛЕН КУМАНОВ
Графичен дизайн и корица
ПЕТЪР ДОБРЕВ
Коректор
СОНЯ ИЛИЕВА
Предпечатна подготовка
ЕТ „ПолиКАД"

Формат 32/84/108
Печатни коли 29
Издателство
„ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ"
Печат
„ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА" ЕАД

ИЗДАТЕЛСТВО „ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ“

Поредица „БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“
в 120 тома
2002 – 2005 година

Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

1. Захарий Стоянов – ЗНАЕШ ЛИ ТИ КОИ СМЕ?
2. Иван Вазов – НЕМИЛИ-НЕДРАГИ
3. Йордан Йовков – СТАРОПЛАНИНСКИ ЛЕГЕНДИ
4. Димчо Дебелянов – ЧЕРНА ПЕСЕН
5. Христо Ботев – ПОЛИТИЧЕСКА ЗИМА
6. Пейо К. Яворов – ПЕСЕН НА ПЕСЕНТА МИ
7. Паисий Хилендарски – СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ
8. Софроний Врачански – ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ
9. Иван Вазов – ПОД ИГОТО
10. Любен Каравелов – БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ
11. Добри Чинтулов – СТАНИ, СТАНИ, ЮНАК БАЛКАНСКИ
12. Алеко Константинов – БАЙ ГАНЬО
13. Васил Левски – НАРОДЕ????
14. Иван Вазов – ЕПОПЕЯ НА ЗАБРАВЕНИТЕ
15. Петко Славейков – ИЗВОРЪТ НА БЕЛОНОГАТА
16. Пенчо Славейков – ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ
17. Константин Величков – ЦАРИГРАДСКИ СОНЕТИ
18. Стоян Михайловски – КНИГА ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
19. Гео Милев – ЖЕСТОКИЯТ ПРЪСТЕН
20. Елисавета Багряна – ВЕЧНАТА И СВЯТАТА
21. Асен Разцветников – ЖЕРТВЕНИ КЛАДИ
22. Пенчо Славейков – НА ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ
23. Димитър Талев – ЖЕЛЕЗНИЯТ СВЕТИЛНИК
24. Христо Фотев – ПЕЙЗАЖ ОТ ДУМИ
25. Любен Дилов – ПЪТЯТ НА ИКАР
26. Любомир Левчев – СТИХОВИДЕНИЯ
27. Кирил Христов – ХЕЙ, ПРОЛЕТ ИДЕ
28. Петко Ю. Тодоров – ИДИЛИИ
29. Стефан Стамболов – СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ
30. Емануил Попдимитров – СЪНЯТ НА ЛЮБОВТА
31. Георги Раковски – БЪЛГАРСКИЙ ВЪПРОС
32. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ – т. I
33. Захарий Стоянов – ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ – т. II
34. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ – т. I
35. Братя Миладинови – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ – т. II
36. Райко Жинзифов, Григор Пърличев и Никола Козлев – ХАЙДУТ СИДЕР И ЧЕРЕН АРАП
37. Неофит Бозвели – МАТИ БОЛГАРИЯ
38. Добри Войников – КРИВОРАЗБРАНАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ
39. Иван Мешеков – ТАЛАНТЪТ КАТО ПРОМЕТЕЕВ ДАР
40. Георги Стаматов – МАЛКИЯТ СОДОМ
41. Боян Пенев – ЛИТЕРАТУРА И ИНТЕЛИГЕНЦИЯ
42. Цани Гинчев – ГАНЧО КОСЕРКАТА
43. Пеньо Пенев – ДНИ НА ПРОВЕРКА
44. Георги Райчев – ГРЯХ
45. Михалаки Георгиев – МЕРАКЪТ НА ЧИЧО ДЕНЧО
46. Любен Каравелов – СВОБОДА И НЕЗАВИСИМОСТ
47. Васил Друмев – НЕЩАСТНА ФАМИЛИЯ
48. Николай Райнов – МЕЖДУ ПУСТИНЯТА И ЖИВОТА

ПРЕДСТОЯЩИ ЗАГЛАВИЯ:

1. Теодор Траянов – БЪЛГАРСКИ БАЛАДИ
2. Христо Смирненски – ДА БЪДЕ ДЕН
3. Николай Лилиев – ПТИЦИ В НОЩТА
4. Елин Пелин – ВЕТРЕНАТА МЕЛНИЦА
5. Константин Петканов – МОРАВА ЗВЕЗДА КЪРВАВА
6. Никола Фурнаджиев – ПРОЛЕТЕН ВЯТЪР
7. Ангел Каралийчев – РЪЖ
8. Стоян Загорчинов – ДЕН ПОСЛЕДЕН
9. Д-р Кръстев – МЛАДИ И СТАРИ
10. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ – I том

11. Симеон Радев – СТРОИТЕЛИТЕ НА СЪВРЕМЕННА БЪЛГАРИЯ – II том
12. Спиридон Казанджиев – ПРЕД ИЗВОРА НА ЖИВОТА
13. Никола Вапцаров – МОТОРНИ ПЕСНИ
14. Тодор Влайков – ПРЕЖИВЯНОТО
15. Дора Габе – ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ
16. Георги Караславов – СНАХА
17. Любен Каравелов – МАМИНО ДЕТЕНЦЕ
18. Александър Геров – ХОРА И ЗВЕЗДИ
19. Асен Златаров – СЛЪНЦЕТО И ЖИВОТЪТ
20. Йордан Йовков – АКО МОЖЕХА ДА ГОВОРЯТ
21. Пейо К. Яворов – В ПОЛИТЕ НА ВИТОША
22. Пенчо Славейков – КЪРВАВА ПЕСЕН
23. Иван Радославов – ИДЕИ И КРИТИКА
24. Светослав Минков – ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ
25. Добри Немиров – БЕДНИЯТ ЛУКА
26. Антон Страшимиров – ХОРО
27. Николай Марангозов – НА ПОВРАТКИ В СЕЛО
28. Ст. Л. Костов – ГОЛЕМАНОВ
29. Ламар – ЖЕЛЕЗНИ ИКОНИ
30. Елин Пелин – ПОД МАНАСТИРСКАТА ЛОЗА
31. Димитър Димов – ТЮТЮН – I том
32. Димитър Димов – ТЮТЮН – II том
33. Чудомир – НАШЕНЦИ
34. Йордан Йовков – АЛБЕНА
35. Димитър Талев – ПРЕСПАНСКИТЕ КАМБАНИ
36. Васил Пундев – ДНЕШНАТА БЪЛГАРСКА ЛИРИКА
37. Владимир Василев – ПАНТЕИСТИ И МАНИАЦИ
38. Александър Балабанов – МЯСТОТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА
39. Михаил Арнаудов – БЪЛГАРСКИ ОБРАЗИ
40. Георги Кирков – ПОЛИТИЧЕСКА ЗООЛОГИЯ
41. Илия Волен – ЧЕРНИ УГАРИ
42. Йордан Иванов – БОГОМИЛСКИ КНИГИ И ЛЕГЕНДИ
43. Иван Хаджийски – БИТ И ДУШЕВНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
44. Иван Хаджийски – ОПТИМИСТИЧНА ТЕОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД
45. Иван Шишманов – ОТ ПАИСИЙ ДО РАКОВСКИ
46. Христо Радевски – ПУЛС
47. Сирак Скитник – СТАРО И НОВО ИЗКУСТВО
48. Константин Константинов – ПЪТ ПРЕЗ ГОДИНИТЕ
49. Александър Вутимски – СИНЬОТО МОМЧЕ
50. Богомил Райнов – ЛЮБОВЕН КАЛЕНДАР
51. Веселин Ханчев – ЖИВ СЪМ
52. Иван Пейчев – ЕСЕН НА БРЕГА
53. Валери Петров – СБОГУВАНЕ С МОРЕТО
54. Димитър Димов – ОСЪДЕНИ ДУШИ
55. Емилиян Станев – АНТИХРИСТ
56. Антон Дончев – ВРЕМЕ РАЗДЕЛНО
57. Николай Хайтов – ДИВИ РАЗКАЗИ
58. Генчо Стоев – ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО
59. Павел Матев – ПРЕОБРАЖЕНИЯ
60. Андрей Германов – ОЦЕЛЕЛИЯТ ПРИ ТЕРМОПИЛИТЕ
61. Петър Динеков – ВЪЗРОЖДЕНСКИ СТРАНИЦИ
62. Атанас Далчев – ПРОЗОРЕЦ
63. Петър Мутафчиев – ДУХЪТ НА ОТРИЦАНИЕТО В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ
64. Васил Златарски – ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА ПРЕЗ СРЕДНИТЕ ВЕКОВЕ
65. Димитър Благоев – НАШИТЕ АПОСТОЛИ
66. Христо Вакарелски – БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ОБИЧАИ
67. Михаил Берберов – ПУЛСАЦИИ
68. Георги Джагаров – В МИНУТИ НА МЪЛЧАНИЕ
69. Дамян Дамянов – ИСКА МИ СЕ ДА ЖИВЕЯ
70. Павел Вежинов – ЗВЕЗДИТЕ НАД НАС
71. Ивайло Петров – ХАЙКА ЗА ВЪЛЦИ
72. Дончо Цончев – ЧЕРВЕНИ СЛОНОВЕ

АБОНАМЕНТ ЗА ПЪРВИТЕ 60 ТОМА –
твърда луксозна подвързия – 360 лева

ЗА ЗАЯВКИ И АБОНАМЕНТ –
адрес на издателство „Захарий Стоянов“
София 1124, ул. „Николай Ракитин“ № 2
тел. 943-42-16; 943-32-64

Класическите произведения на българската литература са слънчевите стълбове, крепящи националното ни самосъзнание. Те са кристалните мостове на възторга, по които Отечеството ще премине през огън и страдание и ще пребъде в третото хилядолетие. Издателство „Захарий Стоянов“ предлага специална поредица – най-доброто от високата българска класика. Всеки том е придружен от статии, анализиращи от различни гледни точки творчеството на българските класици. Изданието е насочено към ученици и студенти, както и към широката българска общественост.

Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА

ИЗДАТЕЛСТВО • ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ •